

ΓΙΑΝΝΗΣ Ι. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ

Η ζωή και η προσφορά
μιας Ελληνίδας δασκάλας

Η Θλίψη,
το χρυσάφι,
τα αργύρια

στην Ίτσα

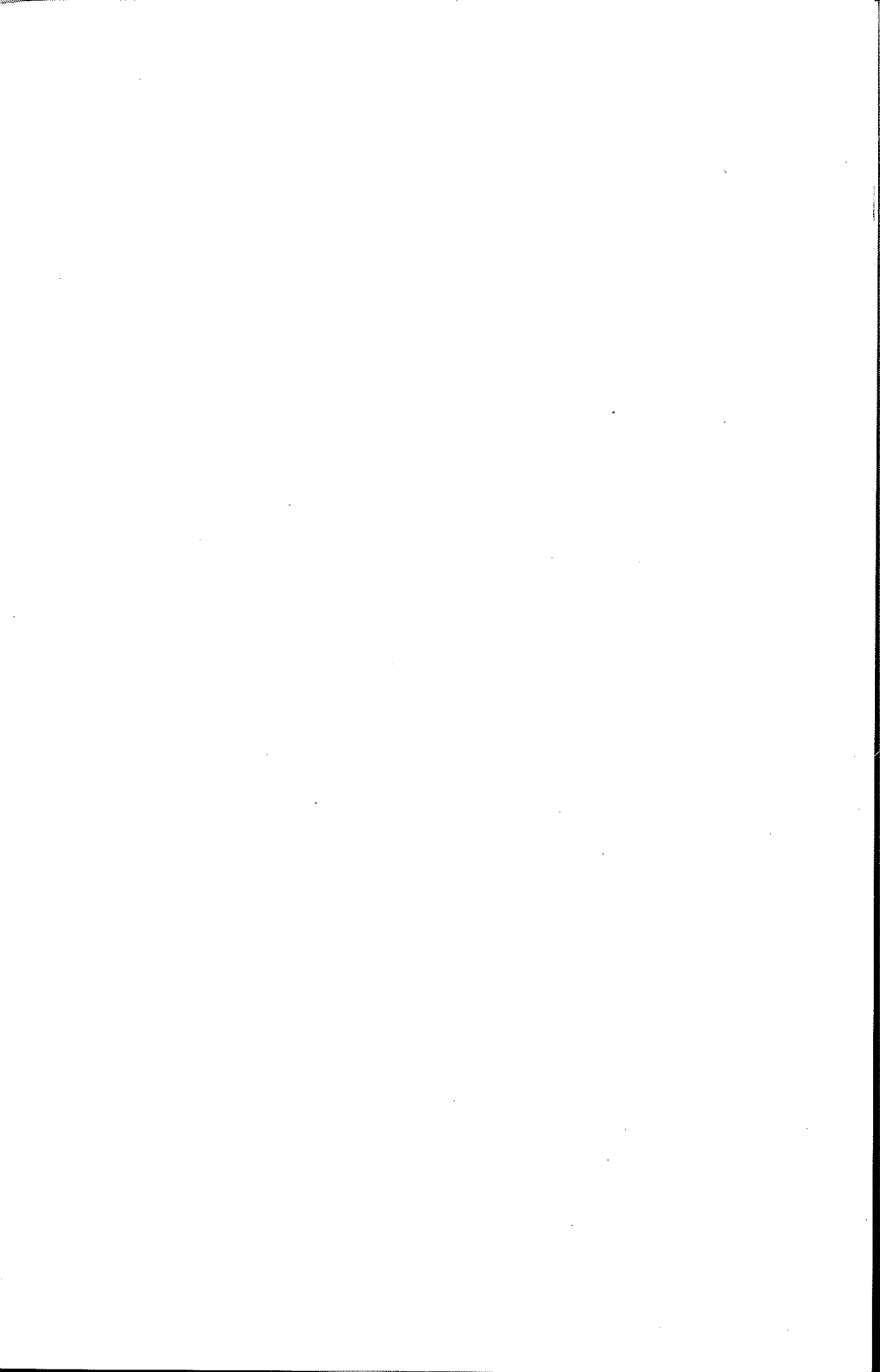
Ποιος είναι ο κόσμος,
έψαχνες να βρεις.
Παιδί ακόμα τα δεκαεφτά.
Τα μεγάλα μάτια σου
κράταγες ανοιχτά,
κι είδες το μαχαίρι του φονιά.

Της μάνας σου φώναζες βοήθεια.
Ο κύρης σου βαθιά στης γης
τα στήθια.
Κι ο μικρός ο αδελφός
αλλού έβρεχε το χόμα σκυφτός.

Στην εκκλησιά δίπλα
στυλώσες το βλέμμα,
στην άλλη Μάνα ζήτησες
έλεος για σένα.
Α! Να 'ξερες κι Εκείνης τα μάτια,
το μαχαίρι που σ' έκοβε
τα 'χε κάνει κομμάτια...

Στο χόμα έγερνες, λαβωμένο πουλί,
κι απάνω έστελνες στερνή προσευχή.
Το μαχαίρι τρύπαγε κοντά-σιμά
το κορμί,
μα λεύτερη πέταγε στον Πλάστη
η ψυχή.

.....

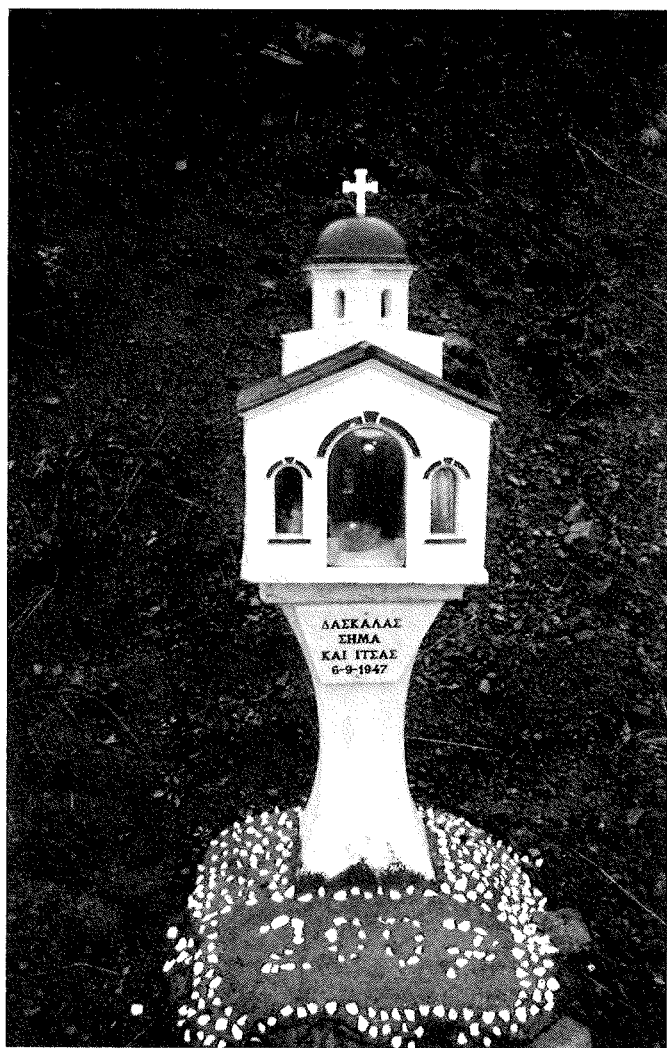

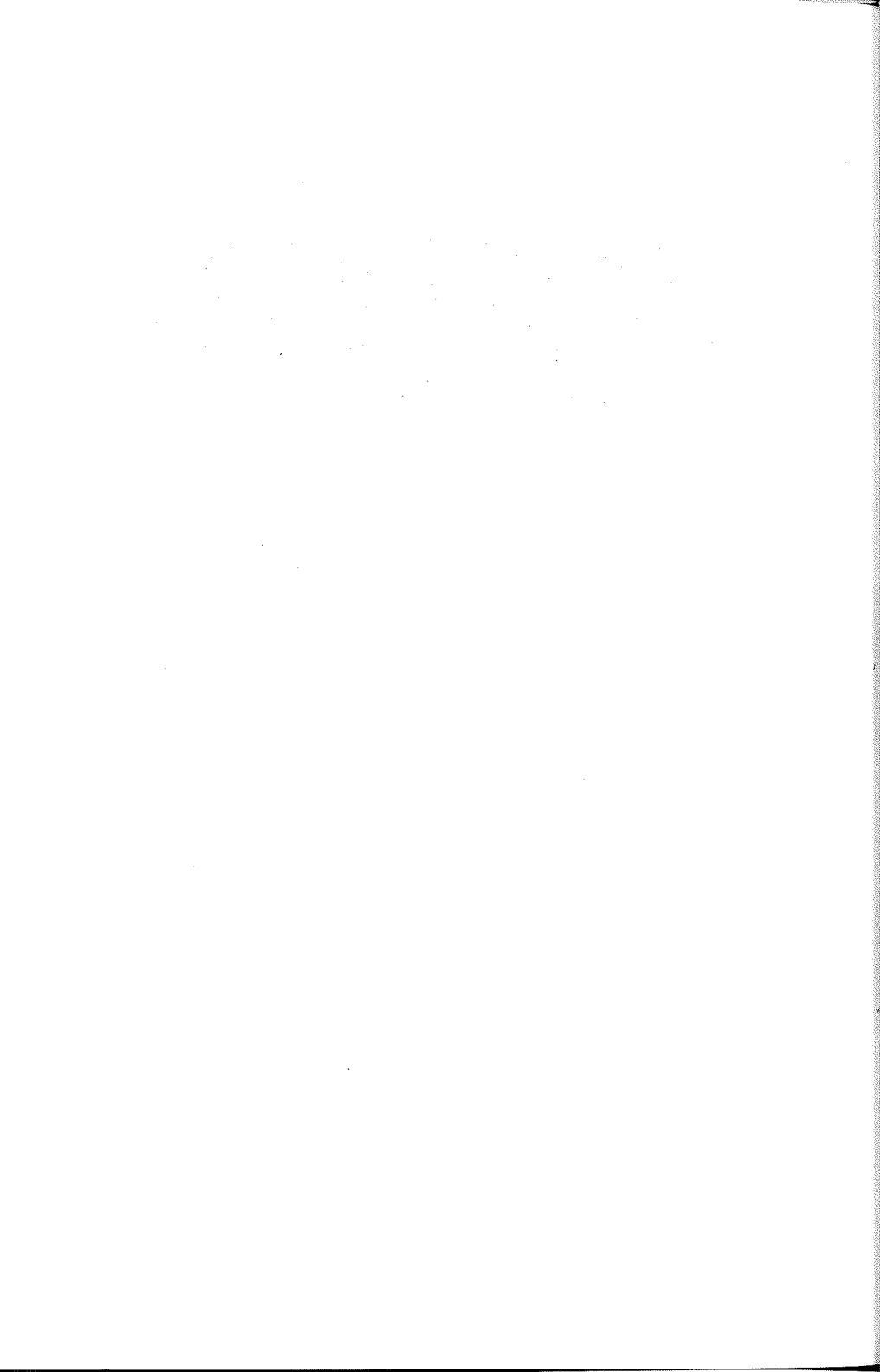

Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ

ΔΕΚΑΛΑΣ
ΣΗΜΑ
ΚΑΙ ΠΤΕΛΕ
6-9-1947

ΓΙΑΝΝΗΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ

Η ζωή και η προσφορά στο Κροκύλειο Δωρίδας
μιας Ελληνίδας δασκάλας
από τη Σμύρνη της Μικρασίας

Β' ΕΚΔΟΣΗ

Ναύπακτος 2011

© copyright

Γιάννης Ηλιόπουλος

Κούκουρα Ευπαλίου Τ.Κ. = 33056.

Τηλέφωνο: 26340 51892

6982-617829.

ISBN: 978-960-930298-2

ΣΤΑΥΡΩΣΗ

ΑΠΟΚΑΘΗΛΩΣΗ

ΤΑΦΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΗ

– Καπετάνιε,
η δασκάλα του Κροκυλείου μιλάει λεύτερα.

Σκοτώστε την !

Έχει, λέει, κάτι ιδανικά :
«Πατρίδα, οικογένεια και πίστη...»

«– Τότε σφάζετε την !...».

Ο Ζωριάνος Δωρίδας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	13
1. Τα παιδικά της χρόνια στη Σμύρνη Μικρασίας	17
2. Δασκάλα στις Φώκιες	22
3. Τα χρόνια της Μικρασιατικής εκστρατείας και η καταστροφή	24
4. Η προσφυγιά στη λαβωμένη πατρίδα	32
5. Η Ουρανία στο Ζωριάνο Δωρίδας	33
6. Δασκάλα στο Κροκύλειο Δωρίδας	41
7. Αλβανικό Έπος- Κατοχή- Αντίσταση	47
8. Οι αντιστασιακές οργανώσεις σπαράσσονται	56
9. Ο πρώτος γύρος, αφορμές θανάτου, προγραφές	66
10. Αποκαθίσταται ο νόμος, δεν εξαλείφεται η παρανομία	92
11. Ο τρίτος γύρος, απαγωγές, παιδομαζώματα	100
12. Πρώτη απόπειρα απαγωγής της δασκάλας	110
13. Απαγωγή και εκτέλεση της δασκάλας και της κόρης της	124
14. Η γιαγιά Σοφία	129
15. Η νέα προσφυγιά	130
16. Η ειρήνη. Επιστροφή στα ματωμένα χώματα	132
17. Οι προτάσεις αντεκδίκησης σκοντάφτουν στη μεγαλοψυχία της γιαγιάς	136
18. Μεταφορά στο κοιμητήριο του Ζωριάνου	140
19. Η γιαγιά Σοφία κηδεύει νύφη κι εγγονή	146
20. Της γιαγιάς Σοφίας τα ηλιοβασιλέματα	150

21. Έρευνες, αποκαλύψεις, λεπτομέρειες της τραγωδίας	151
22. Το παλτό της δασκάλας	155
23. «Εις χείρας σου, Κύριε, παραδίδω το πνεύμα μου...»	168
24. Τι λένε στο Κροκύλειο	172
25. Η θλίψη, το χρυσάφι, τα αργύρια...	181
26. Πνευματικό μνημόσυνο της δασκάλας	198
27. Τι είχε γράψει ο τύπος της εποχής	203
28. Επίλογος	204
29. Κοινή προσευχή	208
30. Τα θύματα Κροκυλείων της επιτροπής σωτηρίας	216
31. Συνοπτικός επίλογος	219
32. Βιβλιογραφία	220
33. Το βιβλίο το διάβασαν, συγκλονίστηκαν, έκλαψαν, έγραψαν...	223

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Του τόπου μου έθιμο θέλει της Πρωτομαγιάς το δροσοβόλο, μοσχομύριστο χάραμα να σε βρει μοσχοβολημένο απ' το διαπεραστικό, το βαρύ μεθυστικό ξέχωρο άρωμα των βελουδένιων κεραμόχρωμων ισιών, κατάκορφα στ' αγναντερό Βλαχοβούνι.

Κι αυτό έγινε πριν από χρόνια, όταν η παρέα μας βρέθηκε σ' αυτά τα μέρη και πολύ το χαιρόταν.

Μα για μένα η εκδρομή αυτή της πρώτης του Μάη είχε κι άλλο σκοπό : Να προσκυνήσω εκεί στ' ανατολικά αντερείσματα του βουνού το διπλό τάφο δύο αγαπημένων μου προσώπων, της μάνας μου και της αδελφής μου.

Γαληνεμένος ο τόπος τώρα εκεί στα αιματοβαμμένα, αιματόβρεχτα κάποτε χώματα. Παντού ελάτια φρεσκοπλυμένα, δέντρα με χνουδωτά νιόβγαλτα φύλλα, λουλούδια πολλά σε χλόη δροσερή, απάτητη !

Λουλούδια πολλά σε είδη, σχήματα και χρώματα και μοσχοβόλα αρώματα.

Τριγύρω νερού κελαρύσματα και πουλιών σφυριχτά τραγούδια.

Κι απάνωθε το γαλάζιο του αιθέρα φωτοπλημμυρισμένο, χαρούμενο, δοξαστικό.

Κι όμως ! Στη γιορτή της φύσης και των ανθρώπων τις χαρές ανάμεσα, θλιμμένα έστεκαν, σκόρπια δώθε κι εκείθε, υπολείμματα της ξύλινης περιφραξης κάποιων ανθρώπινων τάφων.

Κάγκελα ξύλινα, συνδεδεμένα, αλλού κωμένα ολόκληρα

στο χώμα που σώριασε ο δασικός δρόμος στο πέρασμά του, αλλού διαλυμένα και σκορπισμένα, να προεξέχουν σαν χέρια μισοθαμμένων ανθρώπων, ακόμα συγκροτημένα μεταξύ τους. Πιο κάτω, στο χαντάκι, ένα κομμάτι ξύλινου πεταμένου σταυρού.

Εδώ, λοιπόν, ήταν χωμένες η δασκάλα του διπλανού χωριού με τη μοναχοθυγατέρα της, οι δικοί μου !

Ευλαβικά χέρια είχαν περιφράξει το χώρο της θυσίας τους για την πατρίδα, τη θρησκεία, τη δημοκρατία, την ανθρωπιά και τη δικαιοσύνη, τοποθετώντας εκεί δύο ξύλινους σταυρούς. Αργότερα κάποιος δημόσιος υπηρέσιος τα μηχανήματα φρόντισαν να καταστρέψουν ό,τι θύμιζε ανθρώπινο, χριστιανικό τάφο.

Αλλά άδικα ! Από χρόνια ο λαός της περιοχής, της ορεινής Δωρίδας, έδωσε για πάντα στην περιοχή το τοπωνύμιο «Στης δασκάλας το μνήμα», κι όποιος περνάει της ανάβει το καντήλι στο εικόνισμα του δρόμου, κάνοντας το σταυρό του.

Κι αυτός ο λαός της περιοχής αναθυμάται της Ουρανίας τα έργα στα χρόνια που δίδασκε στο αντικρινό σχολείο του Κροκυλείου για δεκαετίες, τη χρονιά του Αλβανικού, την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης και της κομμουνιστικής θηριωδίας.

Ιστορίες αληθινές και μύθοι γύρω απ' όλα αυτά, περασμένα στο στόμα του λαού για χρόνια, σχημάτισαν το θρύλο της Ουρανίας της δασκάλας, με αναφορές στην καταγωγή, στη ζωή, στην κοινωνική της δράση, μα κυρίως στον τραγικό της θάνατο.

Έμεινε γνωστή για την υπερήφανη, αγέρωχη, θαρραλέα, γενναία, χριστιανική στάση και καρτερία που έδειξε στα

μαρτύρια και στο θάνατο που της επέβαλαν οι καπεταναίοι του «Δημοκρατικού στρατού» το Σεπτέμβριο του 1947.

Και δεν είναι λίγοι κι εκείνοι που επίμονα ζητούν να μάθουν περισσότερα για την προσωπικότητα αυτής της δασκάλας και το τραγικό της τέλος, που θέλουν λεπτομέρειες και πρόσωπα, γεγονότα και αλήθειες.

Εκεί, στον όχθο του αναχώματος, πάνω από τους τάφους, ήρθαν πίσω τα πνεύματα τ' αγαπημένα αναζητώντας το δικό τους Γολγοθά, το δικό τους Κρανίου τόπο, και μας θύμισαν χρόνια κοινής ζωής, περασμένα χρόνια ευτυχισμένα, πονεμένα, ηρωικά, μαρτυρικά.

Πνεύματα αγαπημένα, που αποζητιούνται και αναρωτιούνται 'κει πάνω, ψηλά στον ουρανό, στους κόλπους Εκείνου, στις ευτυχισμένες διαμονές, στα ενδιαίτηματα των δικαίων, για τ' αν συνεχίζουν οι δικοί τους τον αγώνα τον καλό 'δω κάτω, στην γης τα μονοπάτια.

Θέλησα στη συλλογή αυτή για τη μάνα τη λατρεμένη και την αδελφή την πολυαγαπημένη να κάνουμε μαζί ένα ταξίδι στη γη της Ελλάδας, αρχίζοντας απ' τ' ακρογιάλια της Ιωνίας, πέρα απ' το γαλανόασπρο Αιγαίο, πατώντας στα χνάρια που άφησαν στην ξανθιά άμμο τα πόδια της μάνας πρώτα κι ύστερα της αδελφής.

Να περάσουμε ανάμεσα στα κλαριά του παππού και να φτάσουμε στο πατρογονικό λιθάρι.

Στα ερείπια τ' 'Αι-Νικόλα και της αγίας Φωτεινής τα χαλάσματα, ν' αφήσουμε από ένα λιανοκέρι αναμμένο.

Στα σχολειά της μάνας να μπούμε, στο Παρθεναγωγείο, στις Φώκιες...

Να περάσουμε με τη σούστα τους κεντρικούς δρόμους
και την προκουμαία της Σμύρνης της χαροκαμένης.

Να ζήσουμε το χτυποκάρδι της του 1919, του 1920,
του 1921.

Ν' ανατριχιάσουμε στον Αύγουστο του 1922.

Τους ανθρώπους μας που μένουν στην Ιωνία να χαιρε-
τήσουμε και πρόσφυγες να ξαναδιαβούμε το Αιγαίο.

Να ξαναζήσουμε την προσφυγιά στους ντενεκεδομαχαλάδες,
το δράμα της, τους αγώνες της για τη ζωή, το ριζωμά της στους
νέους τόπους.

Κι ύστερα να ξαναδιαβούμε στη Δωρίδα. Στην ελληνική
επαρχία του '20, του '30, του '40.

Δεκαετίες στη Δωρίδα ! Κάθε μία και μια ζωή !

Να θυμηθούμε χαρές και λύπες. Και ορφάνιες. Και αγώνες
για ζωή. Και πόλεμο. Και '41. Και Κατοχή. Και Αντίσταση Εθνι-
κή. Και τρίτο γύρο. Και εμφύλιο. Και θάνατο μαρτυρικό. Και
ζωή.

Τους αγώνες και τα κρίματά μας να συλλογιστούμε ...

Απ' του λαού το στόμα το συχώριο ν' ακούσουμε και τη
συνέχεια της ζωής ν' αφουγκραστούμε.

Γιάννης Ηλιόπουλος

Ευπάλιο, Καλοκαίρι 2007

Τα παιδικά της χρόνια στη Σμύρνη Μικρασίας

Ο Νίκος Παναγιωτόπουλος, έλεγε η μάνα μας, όταν ήμασταν μικρά, ήταν Σμυρνιός. Καλός νοικοκύρης, με λιοστάσια και φάμπρικές και μπαχτσέδες ως την άκρη της παραλίας.

Άνθρωπος της δουλειάς, πέρναγε τις ώρες του χωμένος στα κτήματα. Αν βρήκε δέκα δέντρα από τον πατέρα του τον Αριστόβουλο, ο ιδρώτας του τα έκαμε εκατό. Φύτεψε αμπέλια και δεντροπερίβολα, ελιές, ξινά, φρουτόδεντρα και λαχανόκηπους.

Μερακλής στις δουλειές του, χαιρόταν ο άνθρωπος να βλέπει των χεριών του τα έργα, ν' ακούει το τραγούδι της δουλειάς του, ν' απολαμβάνει το χαμόγελο στο ξαπόσταμα, ν' ακούει τα όνειρα του ξωμάχου.

Μα δεν ήταν μονάχα η ανάσα της γης που έδινε ζωή στον παππού. Ήταν κι η βουή της θάλασσας. Ο ψίθυρος του μπάτη. Τα μηνύματα που έφερνε το κύμα. Το κάλεσμα της θάλασσας για τις ώρες τηςσχόλης, μα και για το θρέψιμο της φαμελιάς.

Κι ήταν ο παππούς ο Νίκος, μας έλεγε η μάνα μας, σαν ήμασταν μικρά, πρώτος και σ' αυτά. Για το ψάρεμα. Για ν' ανταμώσει ανθρώπους του μάρκου. Να μάθει νέα. Να δώσει και να πάρει πραμάτιες. Να παίξει ύστερα με τα κουτσούβελα στην άμμο, να τα πάρει βαρκάδα με το φεγγαρόφωτο και να γαληνεύει ο νους του.

Είχε όμως κι άλλες ώρες η ζωή. Τις ώρες της φαμελιάς. Τις ώρες του σπιτιού, που έστεκε πανέμορφο δίπλα στην εκκλησιά τ' Άι-Νικόλα του Σμυρνιού. Η θεία Εριφύλη διηγείται πως ήταν ωραιότατο. Δίπατο, κεραμοσκέπαστο, με πολ-

λά δωμάτια, παράθυρα και μπαλκόνια. Η αυλή ευρύχωρη, στολισμένη με όλων των ειδών τα λουλούδια, με δέντρα και κληματαριές, κι ένας μπαχτσές, για να παίζουν τα παιδιά τα παιγνίδια τους και να χαίρονται οι μεγάλοι τα νεαρά τους βλαστάρια. Στην άκρη ήταν η άμαξα, για τη βόλτα στους ίσιους δρόμους και στην προκουμαία τα Σαββατοκύριακα και τις άλλες χρονιάρες μέρες με τ' άλογο, που ετοιμασμένο κι ομορφοστολισμένο το έφερνε από το κτήμα το αφεντικό του, ο Νίκος Παναγιωτόπουλος. Ευτυχισμένα χρόνια...

Στο ισόγειο υπήρχε το χειμωνιάτικο δωμάτιο και οι αποθήκες. Μια εσωτερική σκάλα ανέβαινε στα πάνω δωμάτια. Παράθυρα, μπαλκόνια με γλάστρες κι ολόγυρα ένιωθες τη Σμύρνη ν' ανασαίνει.

Στο βάθος η θάλασσα. Τα πλεούμενα έρχονταν κι έφευγαν. Ανταμώματα σκλαβιάς κι ελευθερίας.

Κι ήταν η εκκλησία ο ίδιος ο Σωτήρας! Το στήριγμα, η παρηγοριά και η ελπίδα των χριστιανών της Μικράς Ασίας. Το εορτολόγιο της Ορθοδοξίας γαλήνευε και συνάμα οδηγούσε τη ζωή των πιστών κι έφεγγε την ελπίδα της λευτεριάς στις ψυχές των σκλάβων. Πολλές κι αγαπημένες οι εκκλησίες της Σμύρνης, μα και του κάθε σπιτιού το ιερό εικονοστάσι.

Κι είχε ακόμα κι άλλες ευλογημένες ώρες η μικροφωμελιά του παππού μας: Τότε που οι χρονιάρες μέρες και τα έθιμά τους έφερναν την κουβέντα στου Χριστού τη θρησκεία και στο φύλακα άγγελο των υπόδουλων ψυχών, τον Πατριάρχη. Τότε που οι γέροντες του σπιτιού διηγούνταν ιστορίες για ανδρειωμένους και Διγενήδες. Τότε που ο παππούς μίλαγε για τα σκόρπια μάρμαρα της Ιωνίας μάνας. Για Αλέξανδρο. Για Αγιά Σοφιά. Για Ηράκλειο. Για την

τελευταία λειτουργία και το συμβολικό μαρμάρωμα της πατρίδας και της θρησκείας. Για της λευτεριάς το καρτέρεμα, τ' ατέλειωτο κι αποσταμένο.

Στο εξοχικό τους στο ακροθαλάσσι ήταν η γιαγιά Χαρίκλεια όταν την έπιασαν οι πόνοι κι έφερε στον κόσμο το πρώτο παιδί του Παναγιωτόπουλου. Ο παππούς ξέπλεκε τα δίχτυα όταν άκουσε γυναικείες φωνές να τον καλούνε στο σπίτι. Ήξερε, κατάλαβε κι έτρεξε.

Της καλομοίρας το παιδί, το πρώτο να 'ναι κόρη. «Να σου ζήσει, Νικόλα !», του είπε η μαμή. «Απ' το στόμα σου και στου Θεού τ' αυτί !», ευχαρίστησε χωρατεύοντας ο παππούς.

Έτσι ήρθε στον κόσμο η Ουρανία. Δίπλα στο γελαστό κύμα, που τραγούδαγε στις αμμουδιές φέρνοντας τα πλούσια δώρα του: Χιονάτες Παναγιές, αλμυρή δροσιά, νεραϊδοτράγουδα. Ήταν τότε ο καιρός στις καλύτερες ώρες της νιότης του, 30 Μαΐου του 1901.

Ακολούθησαν και τα άλλα παιδιά: Η Εριφύλη, ο Αριστόβουλος, ο Παναγιώτης. Ευτυχισμένα χρόνια της μικροφαιμελιάς σε καιρό ειρηνικό, έστω και σκλαβωμένο.

Είναι η εποχή που στέριωσε ο όμορφος ψυχικός κόσμος της Ουρανίας. Η κοινωνικότητά της αναπτύχθηκε μέσα απ' τα πολλά πρόσωπα της φαιμελιάς του πατέρα της: Παππούς, γιαγιά, γονείς, αδέρφια κι άλλοι συγγενείς.

Ανέλαβε το ρόλο του αρχηγού και κουμανταδόρου των μικρότερων αδελφών της όταν απουσίαζαν οι γονείς της. Όλα αυτά ήταν εμπειρίες που της φύτεψαν την υπευθυνότητα, την τόλμη στην ανάληψη της ευθύνης, την ελεύθερη έκφραση της γνώμης, την απεριόριστη θυσία για τον άνθρωπο του οικογενειακού περιβάλλοντος, την αλληλεγγύη, τη συμπά-

θεια κι αγάπη για το συνάνθρωπο. Οικογένεια και πατρική εστία, ιδανικά του Έλληνα πανέμορφα, αξεπέραστα, αιώνια.

Δεύτερη μάνα για τ' αδέρφια της η Ουρανία ! Αυτή τα κράταγε απ' τα μικρά τους χεράκια, οδηγώντας τα στην εκκλησία τ' Άι Νικόλα. Και με τι λαχτάρα ο σκλάβος θυμάται πατρίδα και θρησκεία ! Η πίστη του Χριστού ήταν μέσα της ατσάλινη απ' τα πρώτα της βήματα. Και τι άλλο είναι αυτή η πίστη, παρά αγάπη, καρτερία κι ελπίδα; Αυτά ενσταλάχθηκαν μέσα της, κι αποτελούσαν στοιχεία για το μεγάλο πιστεύω της, που αργότερα φανερώθηκε: Πατρίδα, θρησκεία και οικογένεια, σε όλη τους την καθαρότητα, το μεγαλείο και την ιερότητα. Ιδανικά όμορφα κι αξεπέραστα, που κλείνουν μέσα τους κάθε είδος αρετής.

Η Ουρανία ευτύχησε τα παιδικά της χρόνια να τα ζήσει στον ήπιο και γλυκύτατο της Ιωνίας τόπο. Γη καρπερή, παραδεισένια ! «Εκεί ήταν η Αμερική», μας έλεγε. Θαυμάσιο το κτήμα του πατέρα της, κι ακόμα ωραιότερες οι αμμουδιές και οι βαρκάδες στις σκόλες και τα φεγγαρόφωτα. Ό,τι καλύτερο για ένα παιδί, ν' αγαπήσει τον τόπο που πρωτογνώρισε το φως του ήλιου. Κι έγινε με το διάβα του χρόνου η αγάπη αυτή για τη γενέθλια γη, αλλά και για την υπαιθρο γενικά, πάθος αληθινό, που μάρτυρές του στολίζουν και δροσίζουν ακόμα και τώρα πολλές λοφοπλαγιές του Κροκυλείου.

Έτσι έφτιαχνε ψυχή καθαρή. Δίχως πάθος και υποκρισία, δίχως χαμηλά και σκοτεινά βλέμματα, μα ίσια σαν τον έλατο, που πάει και κοιτάει πάντα ψηλά στον ουρανό. Ελεύθερη σαν το πέταγμα του αετού. Αληθινή και καθαρή σαν το

κρύσταλλο. Πόσο την ομόρφαινε το τολμηρό ξεδίπλωμα της γνώμης, της ιδέας, της αλήθειας τ' άγγιγμα, η πρωτοβουλία σ' ό,τι έβλεπε καλό κι ωραίο !

Μα κι αν ανθούσαν αυτές οι αρετές της στη σκλάβα γη, πόσο πικρά της στοίχισαν στο λεύτερο κομμάτι της πατρικής γης και μάλιστα από αδελφούς Έλληνες ! Παλιά δουλειά: Η αλήθεια κυνηγιέται και κατατρέχεται και σταυρώνεται, γιατί είναι, λέει, πικρή.

Αυτό το πράγμα η παιδική ψυχή της Ουρανίας (κι έμειλε να μείνει τέτοια ως το τέλος της σύντομης ζωής της), δεν μπορούσε να το παραδεχτεί.

«Έχουμε νόμους !» θυμάμαι, μας έλεγε. «Να τους σεβαστούμε και να πορευτούμε». Ποιοι, άραγε, και πότε μπορούσαν να το κάνουν αυτό;

Σ' όλα τα πνευματικά νάμματα του σπιτιού, γρήγορα προστέθηκαν κι οι διδαχές του σχολείου. Του σχολείου της Σμύρνης. Η Ουρανία, πνεύμα φωτεινό, Ιωνικό, αγαπούσε πολύ τα γράμματα.

Δασκάλα στις Φώκιες

Στο Κεντρικό Παρθεναγωγείο της Σμύρνης η Ουρανία Παναγιωτοπούλου μαθήτευσε την αρετή, την Ελλάδα, την ορθοδοξία, τη νοικοκυροσύνη.

Ο παππούς Νίκος έβλεπε τη φλόγα της θυγατέρας του. Είχε μπροστά του και τις καθημερινές φροντίδες της μικροφραμελιάς του και με τη συντρόφισσά του θέλησαν να δώ-
νε την Ουρανία δασκάλα.

Έτσι, ύστερα από επιτυχημένες σπουδές, το καλοκαίρι του 1917 αποφοίτησε απ' το τριετές Διδασκαλείο του Κεντρικού Παρθεναγωγείου της Σμύρνης και πήρε το πτυχίο της Ελληνίδας δασκάλας, το εισιτήριο για της ζωής τον αγώνα τον καλό, μαζί με το ματωμένο στεφάνι, σε ένδειξη του παραλογισμού των ανθρώπων και της αχαριστίας τους.

Η νεαρή Σμυρνια δασκάλα **Ουρανία Νικολάου Παναγιωτοπούλου** ήταν στην όψη πανώρια λυγερή.

Ανάστημα υψηλό (ένα και εβδομηνταπέντε περίπου), κορμί καλοφτιαγμένο, γεροδεμένο. Μαλλιά κατάμαυρα, μακριά, μαζεμένα, δεμένα ψηλά με μαντήλι σε αρχαιοελληνικό χτένισμα, που τόνιζε το στρογγυλό της πρόσωπο. Τα μεγάλα πρασινωπά μάτια της στόλιζαν δυο μεγάλα, πυκνά, στο χρώμα του κορακιού τοξόφρυδα. Θυμάμαι αυτό το πρόσωπο: Τα υγρά και συχνά δακρυσμένα μάτια. Τα λεπτά χείλη σ' ένα χαμόγελο διαρκείας. Χαμόγελο συγκατάβασης, θλίψης, καρτερίας. Εμείς μικρά τότε και περίοδος της Κατοχής.

Κι ακόμα μία μακριά ιωνική πολύπτυχη εσθήτα και σαν-

δάλια συμπλήρωναν την όλη της εμφάνιση. Η θυγατέρα του ξωμάχου Νίκου Παναγιωτόπουλου απ' τη Σμύρνη, πριν κλείσει τη δεύτερη δεκαετία της ζωής της, ήταν ένας άνθρωπος ευπαρουσίαστος, θαρραλέος, τολμηρός, μορφωμένος, ενάρητος, με πιστεύω, με ιδέες, με πνευματικό ορίζοντα και με λαχτάρα για δουλειά και για κοινωνική προσφορά. Ένας αετός, που πέταγε με τα φτερά της ψυχής.

Όποιος έχει την τύχη να δει τα νέα παιδιά που φεύγουν απ' το Πανεπιστήμιο με το πτυχίο του δασκάλου στο χέρι, όποιος συνεργαστεί με νεαρές δασκάλες στην πρώτη τους επαφή με το σχολείο, με το παιδί, με τη ζωή, θα καταλάβει τι άνθρωπος ήταν η Ουρανία σαν τέλειωσε τις σπουδές κι έφερε την απόδειξη στ' αγροτοκάλυβο του παραθάλασσου, στα δέντρα, στα λουλούδια, στα πουλιά, στο κύμα, στους δικούς κι αγαπημένους. Μεγάλες στιγμές και χαρές

*Η Ουρανία νεαρή
δασκάλα 16-17 ετών,
απόφοιτη
του Διδασκαλείου
του Κεντρικού
Παρθεναγωγείου
της Ορθοδόξου
κοινότητας Σμύρνης.
Σμύρνη Ιωνική,
17 Μαΐου 1917.*

της ζωής. Κι όμως ! Το «Πάνυ Καλώς» χάραζε το ματωμένο δρόμο της κατοπινής δασκάλας. Το δρόμο που πέρασε απ' το «Άριστα» και κατέληξε στο κόκκινο του λαιμού μετάλλιο. Της μοίρας σχέδια και των ανθρώπων έργα...

Τ' αδέρφια της τώρα είχαν μεγαλώσει. Το σπίτι στη γειτονιά τ' Αι-Νικόλα, το κτήμα, το περιβόλι της θάλασσας, δε χωρούσαν πια τη νεαρή δασκάλα. Ήθελε τη ζωή, τη δράση, την παρέα των παιδιών.

Τη ζήτησαν δασκάλα στις Φώκιες και πήγε ολόχαρα, για ν' αντικρίσει τα φωτεινά μάτια των παιδιών. Ν' αγγίξει τις απαλές, παρθενικές ψυχές τους. Να τους γνωρίσει τη ζωή, τον κόσμο. Ό,τι απ' τα παλιά τα χρόνια θα έφτιαχνε τον αυριανό, τον καλό κι αγαθό πολίτη, τον Έλληνα. Τον πιστό χριστιανό, τον τίμιο κι εργατικό άνθρωπο, τον καλό οικογενειάρχη. Όσα ακόμα το πνεύμα της Ιωνίας έφερνε από παλιά κι απ' του καιρού τα μαθήματα.

Χαρά, που μόνο δάσκαλοι με φλόγα μπορούν να νιώσουν.

Δασκάλα νια η Ουρανία, σε σκλαβόπουλα ! Ελληνική φλόγα, καμίνι, που ατσάλωνε ψυχές.

Τα χρόνια της Μικρασιατικής εκστρατείας και η καταστροφή

Αυτή η προσφορά στη γη της Ιωνίας, αυτή η χαρά η ανέκφραστη, αυτό το πάθος κράτησε κάπου δύο χρόνια. Ως το 1919.

Ήταν τότε που η Ελλάδα περπάτησε στην προκουμαία της Σμύρνης.

Πώς να περιγραφούν οι στιγμές; Με τι πέννα;

Θυμάμαι πάνω-κάτω τα λόγια της μάνας: «Δεν είχα πάει ακόμα στο σχολείο, όταν οι Έλληνες ήρθαν στα νησιά, απέναντι στη Σμύρνη. Ως εμάς φώναζαν οι νησιώτες τη χαρά τους για τη λευτεριά. Επιτέλους! Ύστερα από καρτερία αιώνων κι αλογάριαστη κι αμέτρητη προσφορά σε αίμα, γέλασε και για αυτούς η μέρα...».

Κάτι τέτοιο περιμέναμε κι εμείς στη Σμύρνη. Ακόμα όμως δούλευε ο γκρας στη Μακεδονία και το κανόνι στο Μπιζάνι. Εκείνα τα χρόνια ξέσπασε ο πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος. Καθημερινός ήταν ο φόβος μην μπουν οι Τούρκοι ξαφνικά στο σχολείο και μας περάσουν απ' το μαχαίρι, όπως έκαναν με τους Αρμενίους.

Και μια μέρα η Σμύρνη αναστημένη ξεχύθηκε προς τη θάλασσα. Καμπάνες χτυπούσαν, άνθρωποι ξεφώνιζαν, οι δρόμοι χόρευαν! Στη μεγάλη προκουμαία της Σμύρνης, κοσμοπλημμύρα! Η θάλασσα είχε πήξει στα πλεούμενα! Σπίτια και καράβια, στεριά και θάλασσα, ένα γαλανόλευκο πανί! ΕΙΧΑΝ ΕΡΘΕΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ! Η ελληνική λευτεριά γοργοπέταξε στην Ιωνία. Όλοι της Σμύρνης οι άνθρωποι, άνδρες, γυναίκες, νέοι, γέροι, μωρά και υπέργηροι, όλοι παρόντες στη μεγάλη στιγμή, τη μοναδική κι αξεπέραστη. Οι σκλάβοι αδελφοί υποδέχονταν τον αδελφό ελευθερωτή. Κι εκείνος, με το αίμα του λεβέντη σημαιοφόρου τσολιά δοκίμαζε να στοιχειώσει τη λευτεριά της Ιωνίας.

Χιλιάδες άνθρωποι αγκαλιασμένοι εκεί δα, κάτω απ' το σταυρό του Ιεράρχη, έκλαιγαν από χαρά.

Τρέξαμε κι εμείς στη χαρά -μας διηγόταν η μάνα μας- στην ανάσταση της Σμύρνης, αφήνοντας το σπίτι ορθάνοιχτο. Χω-

θήκαμε και καθήκαμε ανάμεσα στον κόσμο. Σπρώχνοντας ο ένας τον άλλον και ποδοπατώντας φτάσαμε στους Έλληνες, που είχαν βγει απ' τα καράβια στην προκυμαία. Κάθε ηλιοψημένος εύζωνας ήταν για όλους εμάς κι ένας ελευθερωτής θεός! Ριχτήκαμε πάνω τους. Τους αγκαλιάζαμε κλαίγοντας από χαρά. Γελούσαμε, τραγουδούσαμε, χορεύαμε, κλαίγαμε. Κι όλο ζήτη !... Κι όλο «καλώς ήλθατε, αδέρφια μας Έλληνες! Σας καρτερούσαμε χρόνια και χρόνια»!

Νύχτα γυρίσαμε στο σπίτι κι ησύχασε η μάνα μας. Όμως, σαν ξημέρωσε, πάλι στους Έλληνες. Αλλ' αυτή τη φορά με λουλούδια, με γλυκά, με δώρα. Το σπίτι μας, η αυλή μας, το κτήμα και το περιβόλι της θάλασσας χρησίμευαν τώρα για την ανακούφιση του στρατού μας. Ανεμπόδιστα ο πατέρας μάς έστελνε εμάς τα παιδιά κάθε μέρα να βοηθάμε το στρατό μας. Τον Αριστόβουλο όμως, το δεκαπεντάχρονο γιο της, η γιαγιά Χαρίκλεια τον εμπόδισε ν' ακολουθήσει το ελληνικό στράτευμα, που διαβαίνοντας τη Σμύρνη τράβαγε για την Κόκκινη Μηλιά!

Η δασκάλα δεν μπορούσε να κλειστεί στο σπίτι. Είχε αρχίσει και η δική της πένα να γράφει τη ματωμένη ιστορία της Σμύρνης. Από τις πρώτες στις ομάδες αλληλεγγύης και συμπαραστάσης στρατού και λαού, που οργάνωσε –ποιος άλλος;– η Εκκλησία.

Κι όταν το μέτωπο έστελνε πίσω στη Σμύρνη ανθρώπους δίχως χέρια, δίχως πόδια, δίχως μάτια, η Ουρανία η δασκάλα ήταν απ' τις πρώτες εθελόντριες αδελφές του Ερυθρού Σταυρού, που συμπαραστέκονταν τους μαχητές στις ώρες της αγωνίας και του πόνου. Η φρίκη του πολέμου ξαπλωμένη στα κρεβάτια του πόνου ζήτηγε την απαλότητα και των δι-

κών της χεριών, και της δικής της αγγελικής ψυχής.

Μεγάλες οι στιγμές, όσο μεγάλη έγινε και η πατρίδα στα εκατόχρονα του ένδοξου '21. Όλες οι δυνάμεις του έθνους στρατευμένες. Παλαιοελλαδίτες και Μικρασιάτες αδελφωμένοι στην πρώτη γραμμή. Θυσία στο αιώνιο ελληνικό τρίπτυχο, την πατρίδα, τη θρησκεία, την οικογένεια.

Τέσσερα χρόνια η Μικρασιατική εκστρατεία, τέσσερα χρόνια και η Ουρανία η δασκάλα στις επάλξεις της Σμύρνης. Το σπίτι την έβλεπε λίγο. Το κτήμα και το περιβόλι την έχασαν τελείως. Το κύμα την αναζητούσε μάταια. Ήταν καιρός για αγώνα τώρα. Αγώνα, όπως μόνο μια νεαρή σκλάβια δασκάλα μπορούσε να τον νιώσει και ν' ανταποκριθεί σ' αυτόν. «Δεν ήμασταν εμείς τότε π' αγωνιζόμασταν στα νοσοκομεία κι όπου αλλού ήταν ανάγκη», μας έλεγε η μάνα μας. «Ήταν οι Σουλιώτισσες κι αγωνίζονταν για το Σούλι»!

Όλον αυτόν τον καιρό οι άνθρωποι της Σμύρνης ήταν σα να μην έβλεπαν, σα να μην άκουγαν, σα να μην αισθάνονταν, παρά μόνο ζούσαν το όνειρο! Πίστευαν, αγωνίζονταν και καρτερούσαν ελπίζοντας για το καλύτερο, μ' όλο που η αγωνία για το θεμελίωμα της λευτεριάς του τόπου τους καθημερινά όλο και τους σκυθρόπιαζε.

Κι αυτά ως τον Αύγουστο του '22. Ως την καταστροφή της Μικρασίας. Ως τη φωτιά και τον αφανισμό της Σμύρνης της αγαπημένης. Ποιος το περίμενε εχθροί και φίλοι και δικοί μας, έναν μάρτυρα λαό, κληρονόμο των Ιώνων –την απαρχή της ανθρωπιάς- του πανανθρώπινου πολιτισμού, να τον περάσουν απ' του Χάρου το στόμα. Όλο το δράμα του νεότερου Ελληνισμού ξαπλωμένο στην προκυμαία της Σμύρνης.

Και κάτω εκεί, ανάμεσα στο πλήθος που σπάραζε, ένας ζωντανός ενσυνείδητος μάρτυρας, η θυγατέρα του Νίκου Παναγιωτόπουλου. Η νεαρή δασκάλα Ουρανία. Ίσως από τότε να είχε αποτυπωθεί στο πρόσωπό της εκείνο το θλιμμένο, το γεμάτο πόνο, αγωνία και παράπονο, λεπτό της χαμόγελο.

Διηγιόταν η μάνα μας:

«Με την υποχώρηση του στρατού μας ήρθε και η ώρα της Σμύρνης. Από μέρες η Σμύρνη ήταν γεμάτη απελπισμένους ανθρώπους. Ο λαός της Ιωνίας και όχι μόνον αυτός, φεύγοντας το γιαταγάνι του Τούρκου κατέφευγε στη Σμύρνη, στη θάλασσα, ελπίζοντας να σωθεί με τα καράβια.

Στην προκουμαία της Σμύρνης επικρατούσε χάος. Όλοι ήθελαν να φύγουν, για να σωθούν. Καθένας είχε τις δικές του φοβερές εμπειρίες. Άνθρωποι κάθε λογής, ασπρομάλληδες γέροι δακρυσμένοι, μαυροντυμένες γυναίκες με μπόγους στην πλάτη, νεαρές μανάδες με τα μωρά τους στην αγκαλιά, παιδιά αρμαθιασμένα με τα χέρια και δεμένα με σχοινιά, για να μη καθούνε μέσα στο άτακτα και βίαια κινούμενο πλήθος των έξαλλων ανθρώπων, έφευγαν βογκώντας προς κάθε κατεύθυνση, χωρίς να ξέρουν πού πηγαίνουν. Αποσκευές εγκαταλελειμμένες σε κάθε βήμα. Και φωνές και σπρωξίματα και ειδήσεις φοβερές, που διέτρεχαν την προκουμαία.

Σαν έφτασαν οι Τούρκοι στα πρώτα σπίτια της Σμύρνης σφάζοντας, αιχμαλωτίζοντας, καταστρέφοντας το κάθε τι στο πέρασμά τους, ο Σμυρναϊκός λαός βρέθηκε στους δρόμους, να φεύγει προς την προκουμαία πανικόβλητος.

Φύγαμε κι εμείς όλοι μαζί. Η μάνα μας κλείδωσε το σπίτι κι έδεσε τα κλειδιά στο ζωνάρι της. Εγώ κρατούσα απ' το

χέρι το μικρό Παναγιώτη, το θείο σας, παιδί δέκα-έντεκα χρόνων. Ο πατέρας κι ο Αριστόβουλος έτρεχαν μαζί. Από κοντά κι η γιαγιά Χαρίκλεια.

Ανακατευτήκαμε μ' ανθρώπους αλλοπαρμένους απ' το φόβο. Μας έσπρωχναν και σπρώχναμε. Φωνάζαμε τα ονόματά μας να μη χαθούμε μέσα στο πλήθος που πηγαίνοερχόταν σαν αγριεμένο κύμα και μία μας αντάμωνε και την άλλη μας ξεχώριζε μακριά τον έναν απ' τον άλλον.

«- Αριστόβουλε, πατέρα ! Αριστόβουλε, πατέρα !

Ουρανία, Παναγιώτη ! Ουρανία, Παναγιώτη !...»

Και πάλι και πάλι, συνέχεια...

Στο μεταξύ η Σμύρνη καιγόταν. Ο καπνός που μας έπνιγε, τα καμένα ξύλα που έπεφταν στους δρόμους από ψηλά, τα σπίτια που σωριάζονταν δίπλα μας, οι τρομαγμένες φωνές, μας έκαναν να πιστεύουμε πως περνάμε τις τελευταίες στιγμές της ζωής μας, κι αυτές στις ανοιχτές πόρτες της Κόλασης.

Αναμαλλιασμένοι φτάσαμε στην προκουμαία, όπου γινόταν ο μεγάλος θρήνος. Καθένας προσπαθούσε να σωθεί μ' όποιον τρόπο μπορούσε. Δεθήκαμε με τα χέρια μας σφιχτά, για να μη χαθούμε. Το ανθρώπινο κύμα μας έλιωνε και μας έπνιγε. Μας πήγαινε μία μπρος και την άλλη πίσω. Μία στη θάλασσα να πέσουμε, μία να ποδοπατηθούμε σωριασμένοι κατάχαμα. Και κλάματα τα παιδιά κι οι γονείς τους. Και φωνές, ως τον ουρανό !...

Κάποια ώρα βρεθήκαμε σπρωγμένοι στη σκάλα ενός γαλλικού караβιού. Εκεί Τούρκοι αιχμαλώτιζαν τους άντρες. Ανέβαιναν τα γυναικόπαιδα κλαίγοντας. Φτάσαμε στη σκάλα με τη γιαγιά, κρατώντας κι οι δύο τον Παναγιώ-

τη σφικτά από τα χέρια και τη μέση. Ήταν ψηλό παιδί και οι Τούρκοι όρμησαν να τον πάρουν. Εμείς τραβάγαμε με φωνές να τον σώσουμε. Εκείνοι προσπαθούσαν να τον βγάλουν απ' τα χέρια μας και μας χτυπούσαν με τα όπλα τους, μας κλώτσαγαν. Κάποια στιγμή γύρισα προς το καράβι. Στην άλλη άκρη της σκάλας ένας Γάλλος αξιωματικός παρακολουθούσε τον αφανισμό μας.

Του φώναξα βοήθεια στα γαλλικά κι αυτό μας έσωσε. Κατέβηκε τις σκάλες, πήρε το παιδί απ' το χέρι σπρώχνοντας τους Τούρκους και το έσωσε...

Εκεί που ανεβαίναμε, μέσα στο χαλασμό, σαν να άκουσα τη φωνή του Αριστόβουλου: «Ουρανία-α-α-α-α-α»! Γύρισα προς το μέρος της φωνής. Κάτι σαν χέρια κουιόνταν σε χαιρετισμό. Τα μάτια μου όμως, θολά απ' το κλάμα, δεν έβλεπαν καλά.

Βρεθήκαμε και οι τρεις στην κουπαστή. Σπρώχναμε, να δούμε τους δικούς μας που είχαν απομείνει στην προκυμαία, όπως κι όλοι οι άλλοι. Ο τόπος πηγμένος απ' τους ανθρώπους. Φωνές, κλάματα, καπνοί, φωτιές, θάνατοι. Δεν διακρίναμε κανέναν. Φωνάζαμε απελπισμένα και οι τρεις: «Πατέραααα, Αριστόβουλεεεε, Νίκοοο...» Να είχαν, άραγε, δει την πάλη μας στη σκάλα; Τι να απόγιναν ο Αριστόβουλος, ο πατέρας μας; Ποτέ δεν το μάθαμε. Χάθηκαν εκεί, ανάμεσα στον κόσμο.

Μείναμε εκεί δα γαντζωμένοι και οι τρεις μας, φωνάζοντας απελπισμένα τα αγαπημένα τους ονόματα μ' όση δύναμη μας είχε απομείνει. Και νυχτερινή ησυχία να ήταν, δε θ' ακουγόταν τίποτα, αλλά εμείς φωνάζαμε! Κόλλησε το στόμα μας, έκλεισε ο λαιμός μας και οι φωνές μας πνίγηκαν στα

λαρύγγια μας. Μείναμε στην κουπαστή αγκαλιασμένοι, κουλουριασμένοι κι οι τρεις για ώρες.

Σε λίγο το καράβι στοιβαγμένο γυναικόπαιδα σήκωσε άγκυρες. Χάθηκε η προκουμαία με τα απελπισμένο πλήθος των κυνηγημένων ανθρώπων και μόνο μακριά έφεγγε η λαμπάδα της Σμύρνης και το σκούρο σύννεφο των καπνών.

Τότε η γιαγιά Χαρίκλεια έλυσε απ' το ζωνάρι της την αρμάθα με τα κλειδιά του σπιτιού και τα πέταξε στη θάλασσα! Τσακίσαμε... Σωριαστήκαμε στο κατάστρωμα. Η Σμύρνη είχε τελειώσει, και μαζί της πολλές ανθρώπινες ζωές και δικά μας λατρεμένα πρόσωπα».

Καημένη Ρωμιοσύνη! Πρώτα να κλαις τους δικούς σου ανθρώπους κι έπειτα να καταριέσαι τους ξένους για τις συμφορές σου... Σε πήραν στο λαιμό τους...

Και οι άλλοι; Ρωτάγαμε τη μάνα μας κάθε φορά που δεν μπορούσε να κρατήσει κρυφή τη φριχτή εικόνα της προκουμαίας της Σμύρνης, και μας διηγιόταν για να ξαλαφρώσει με μάτια δακρυσμένα που κοιτούσαν μακριά, ονειροπόλα.

Ο παππούς με τη γιαγιά μας, μας έλεγε απαντώντας στις επίμονες ερωτήσεις μας, ευτύχησαν να δουν τη Σμύρνη σε ώρες χαράς, κι ύστερα κοιμήθηκαν σχεδόν μαζί, στα 1921. Αναπαύτηκαν στο κοιμητήρι κι οι σταυροί τους ήταν δίπλα-δίπλα. Μα ο Αριστόβουλος κι ο πατέρας χάθηκαν. Δε μάθαμε ως τώρα τίποτα γι' αυτούς. Άραγε τους σκέπασε το χώμα της Ιωνίας ή ξάσπρισαν τα κόκαλά τους στον ήλιο, πέρα στα νταμάρια της Μικρασίας, όπως και πολλών ακόμα χιλιάδων Μικρασιατών Ελλήνων;

Ο Θεός ας τους συχωρνάει. Κάθε φορά μνημονεύω τα ονόματά τους στην εκκλησία μας.

Η προσφυγιά στη λαβωμένη πατρίδα

«...Ξεμπαρκάραμε στο λιμάνι του Βόλου, στη Θεσσαλία, με μόνα τα ρούχα που φορούσαμε και λίγα προσωπικά αντικείμενα. Μάταια προσπαθούσαμε να κρύψουμε τις πληγές μας. Εκεί δοκιμάσαμε για πρώτη φορά το φρούτο της προσφυγιάς το ολόπικρο: Πείνα, γύμνια, ξημέρωμα στ' αγιάζι, αρρώστιες, περιφρόνηση, εγκατάλειψη, ορφάνια.

Έκλαιγε τότε η ίδια η Ελλάδα τα παιδιά της, έτσι που τα είχε και τα έβλεπε στοιβαγμένα στα παραπήγματα.

Εκεί ο Ερυθρός Σταυρός μας έφερε μήνυμα από την Εριφύλη. Η θεία σας, που είχε στο μεταξύ παντρευτεί τον έμπορο Κώστα Καπάκη, ήταν στην Αθήνα και μας αναζητούσε. Φύγαμε από το Βόλο αρχές του χειμώνα κι ήρθαμε στην Αθήνα. Μείναμε για λίγο καιρό στο σπίτι του θείου σας του Κώστα, στην οδό Λασκαρίδου, στην Καλλιθέα. Αργότερα εκείνοι εγκαταστάθηκαν στην οδό Καστελλόριζου κι εμείς νοικιάσαμε αλλού.

Είχαμε χάσει τους ανθρώπους μας, το σπίτι μας, το κτήμα που μας έτρεφε. Χάσαμε την πατρίδα μας. Νιώθαμε σαν το ψάρι που 'ναι έξω απ' τα νερά του.

Η γιαγιά Χαρίκλεια, ότανμίλαγε, αναλογιζόταν τους χαμένους. Εγώ ζητούσα δουλειά όπου ήταν δυνατόν κι ο μικρός Παναγιώτης στα θελήματα».

Η θεία μας Εριφύλη, που ζει ακόμα στην Αθήνα, λέει πως η Ουρανία ψάχνοντας κατάφερε να βρει δουλειά σε διάφορα ιδιωτικά σχολεία στην Καλλιθέα κι αλλού. Έτσι εξοικονομούσε τα βασικά για κείνη, τη γιαγιά Χαρίκλεια και το μικρό Παναγιώτη. Αυτό κράτησε δύο-τρία χρόνια.

Η Ουρανία στο Ζωριάνο Δωρίδας

Ο Γιάννος Ηλιόπουλος του Κωνσταντίνου, ο πατέρας μας, είχε γεννηθεί στις 25 Ιουλίου του 1900 στο μικρό χωριό Ζωριάνος της επαρχίας Δωρίδας. Παιδί αγροτικής και κτηνοτροφικής οικογένειας, από νωρίς είδε τον πατέρα του να ξενιτεύεται πρώτα στο Λαύριο και ύστερα για πολλά χρόνια στη Μέμφιδα του Ιλλινόις των ΗΠΑ.

Ο πατέρας μεγάλωσε δίπλα στον παππού του Νάκο, τη γιαγιά Παναγιού και τη μάνα του Σοφία, ζώντας όλη μέρα στα κτήματα. Γι' αυτό κι αγάπησε την αγροτική ζωή. Η γιαγιά Σοφία μου έδειχνε πολλά δέντρα φυτεμένα, μπολιασμένα και εξημερωμένα από τα χέρια του.

Περνώντας τα χρόνια, ο πατέρας γινόταν ένα αγόρι με γαλανά μάτια, πλούσια καστανόξανθα μαλλιά και μακρουλό πρόσωπο, πάντα φωτεινό και γελαστό. Ήταν ψηλός στο ανάστημα.

Ελεύθερος άνθρωπος στις σκέψεις και στην έκφραση, είχε πάντα μία εξαιρετική διορατικότητα και δραστηριότητα κι ένα αμείωτο ενδιαφέρον για ό,τι γινόταν γύρω του, αρετές που αργότερα, καθώς θυμούνται οι γεροντότεροι, τον έκαναν επιτυχημένο και πολύ προοδευτικό πρόεδρο της Κοινότητας, με πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε από άλλους πολλά χρόνια αργότερα.

Ο πατέρας, πέρα απ' το χωριό και τα ενδιαφέροντά του, αγάπησε πολύ τα γράμματα. Τελειώνοντας το σχολείο του χωριού του συνέχισε στην πρωτεύουσα του νομού, στην Άμφισσα. Δύσκολα χρόνια για όλους. Όμως αυτό δεν τον εμπόδισε να 'ναι καλός μαθητής και να γραφτεί μετά την αποφοίτησή

του στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, ακολουθώντας το Χημικό τμήμα.

Γύρω όμως στον Οκτώβριο του 1919 στρατεύτηκε. Όπως αναφέρει το υπ' αριθμ. 1235 Βιβλιάριο Περίθαλψης και σύμφωνα με το διάταγμα της 8ης Ιουλίου του 1917, την οικογένεια του επιστράτου Ιωάννου Κωνσταντίνου Ηλιόπουλου αποτελούσαν: Η Σοφία Κωνσταντίνου Ηλιοπούλου, ετών 45 (μήτηρ και αρχηγός), ο Ιωάννης Ηλιόπουλος, ετών 85 (πάππος) και η Παναγιού Ηλιοπούλου, ετών 75 (μάμμη). Ο πατέρας του ήταν μετανάστης στην Αμερική.

Ο πατέρας μας ακολούθησε τη μοίρα του Έλληνα στρατιώτη της Μικρασίας: Ενθουσιασμός, μάχες, νίκες, πορείες και ξανά μάχες και ξανά νίκες και πορείες. Πορεία στην αφιλόξενη Αλμυρή Έρημο, μάχες πέρα από το Σαγγάριο, ξαναπέρασμα ύστερα της ερήμου, άμυνα στο Αφιόν Καραχισάρ, υποχώρηση και καταστροφή.

Ευτύχησε να γυρίσει στο χωριό μαζί με όλους τους συνομήλικους χωριανούς - συντρόφους του στον αγώνα της Μικρασίας: Τον Πέτρο και το Δήμο Ηλιόπουλο, τον Κώστα Νικολόπουλο και με άλλους ακόμα χωριανούς του.

Γύρω στα 1925 ο πατέρας παρακολούθησε μαθήματα της Νομικής σχολής στην Αθήνα. Η πλούσια βιβλιοθήκη του σώθηκε στο σπίτι του στο Ζωριάνο ως το 1947, χρονιά που η οικογένειά μας δοκιμάστηκε σκληρά από μια νέα Μικρασία.

Εκείνη τη χρονιά γνωρίστηκαν στην Αθήνα οι γονείς μας. Αγαπήθηκαν δυνατά. Παντρεύτηκαν.

Ήρθε κι ο παπούς απ' την Αμερική. Αγόρασε ένα σπίτι στην Αθήνα στην οδό Ρόδου 21, στα Θυμαράκια, κάτω α-

πό το Λυκαβηττό, και πολλά πρόβατα για τα δωρικά βοσκοτόπια.

Τα νοίκια του σπιτιού της οδού Ρόδου δεν ήταν αρκετά για το νεαρό ζευγάρι και οι πόρτες της δουλειάς αποδείχτηκαν κλειστές. Η προσφυγιά βρισκόταν στις χειρότερες μέρες της. Εντούτοις η Ουρανία βρήκε και πάλι μια θέση δασκάλας σε ιδιωτικό σχολείο και εργάστηκε εκεί μια σχολική χρονιά. Όμως και για τους ντόπιους δεν ήταν καλύτερη η κατάσταση, γι' αυτό σαν λύση προκρίθηκε η προσωρινή, έστω, εγκατάστασή τους στο χωριό, όπου υπήρχαν καλύτερες οικονομικές προϋποθέσεις.

Η οικογένεια της Ουρανίας δεν εννοούσε με κανέναν τρόπο να την αποχωριστεί. Η γιαγιά Χαρίκλεια δεν μπορούσε να συνηθίσει στην ιδέα ότι θα έχανε την Ουρανία πίσω από τα βουνά, δίχως συγκοινωνία, δίχως επαφή, δίχως περίθαλψη, πέρα απ' το κύμα. Μακριά απ' το στοιχείο της: Τα παιδιά! Χωρίς καμία άνεση. Πώς να συγκριθεί η ζωή της Σμύρνης στις καλές της μέρες με τη ζωή της Αθήνας την προηγούμενη, αλλά και την τωρινή, και πολύ περισσότερο με τη ζωή του μικρού χωριού της ορεινής Δωρίδας... Και με δεδομένη μάλιστα την επιφύλαξη (δε θέλω να χρησιμοποιήσω άλλη έκφραση) των ντόπιων προς τους πρόσφυγες γενικά....

Κι όμως! Η Ουρανία ακολούθησε τον άνθρωπο της μοίρας της στο χωριό. Ίσως αργότερα ξημέρωναν καλύτερες ημέρες! Προς το παρόν όμως έπρεπε να γνωρίσει το σπίτι και τους συγγενείς του άντρα της στο Ζωριάνο.

Στη δεκαετία του 1920 αλλά και του 1930 η Δωρίδα δεν είχε καμία σχέση με τη σημερινή. Ήταν τόπος απρόσιτος, κυρίως κτηνοτροφικός, με χιλιάδες γιδοπρόβατα, αλλά και γεωργικός, με ανθρώπους φιλόξενους, αλλά τραχείς.

Χωρίς συγκοινωνιακό δίκτυο, καθένας στηριζόταν στα δικά του μεταφορικά μέσα, άλογα, μουλάρια, γαϊδούρια. Μ' αυτά και με τα βόδια οργώνονταν σ' όλα τα γιούρτια και τα ανοίγματα των βουνών τα χωράφια που καθένας απ' τον καιρό του 1821 και δώθε φρόντιζε, γενιά σε γενιά, να εξασφαλίσει για το οικογενειακό του δέντρο. (Κάτι παρόμοιο με ό,τι συνέβαινε στις απομακρυσμένες περιοχές της Μικρασίας, που βρίσκονταν πολλά χιλιόμετρα μακριά από την παραλιακή, εύφορη περιοχή της Σμύρνης και της Ιωνίας).

Έσοδα της κάθε φαμελιάς ήταν πρωταρχικά τα προϊόντα της κτηνοτροφίας και σε δεύτερο λόγο τα σπηρά, το καλαμπόκι (για τροφή των ανθρώπων, φυσικά), τα όσπρια και τα κρασοστάφυλα! Πρώτος νοικοκύρης λογιζόταν όποιος εξασφάλιζε για την οικογένειά του το σταρένιο, το καθάριο ψωμί της χρονιάς! Τα σπίτια τότε είχαν κόσμο.

Οικογένειες πολυπληθείς, με πολλά εργατικά χέρια, απαραίτητα για την επιβίωση. Τα νέα ζευγάρια της εποχής δημιουργούνταν από νέους του χωριού ή των πολύ κοντινών χωριών, για να 'ναι γνωστή η αξιосύνη τους στη δουλειά της γης. Κι αυτό ήταν κανόνας अपαράβατος για τις γυναίκες, που κρατούσαν όλο το βάρος της οικογένειας στο σπίτι, αλλά και στα κτήματα.

Έτσι τα πεθερικά και οι άλλοι του νέου σπιτικού της Ουρανίας δεν είδαν με καλό μάτι τη «νύφη με τα γράμματα»! Ήθελαν χέρια για χειρολάβα κι όχι για πένα! Έδειχνε όμως η μάνα μας τόση καλοσύνη και μιλούσε με τέτοια αγάπη, που γρήγορα αγαπήθηκε κι απ' το χωριό ολόκληρο, όπως θυμούνται ακόμα και τώρα οι παλιότεροι Ζωριανίτες.

Εντούτοις, το πρώτο ανέβασμα στο χωριό ήταν πράγματι

μια σκληρή, σκληρότατη δοκιμασία κι αλησμόνητη εμπειρία για τη Σμυρνιά δασκάλα, που θα λύγιζε, αν δεν είχε πάντα πλάι της τον πατέρα.

Με το τραίνο των ΣΠΑΠ κατέβηκαν στον Ψαθόπυργο, ένα λιμανάκι του Κορινθιακού στα βόρεια της Αχαΐας με θέα τα ψηλά βουνά της Δωρίδας, τους λόγγους και τις ρεματιές. Χρέη πορθμείου προς το αντικριστό επίγειο της νοτιοδυτικής Δωρίδας, το Μοναστηράκι, έκανε ένα καΐκι. Άνθρωποι και ζώα κι εμπορεύματα, στοιβαγμένοι, θαλασσοπνίγονταν μεταξύ Μοριά και Ρούμελης!

Στο Μοναστηράκι τούς περίμενε ο παππούς με τους αγωγιάτες των μουλαριών, ολόκληρο караβάνι με ηχηρά κουδούνια - κυπρέλια και πολύχρωμα χαϊμαλιά!

Η Ουρανία ήταν άμαθη στα ζώα και δυσκολεύτηκε αφάνταστα σε μία πορεία οκτώ περίπου ωρών ανώμαλου δρόμου πάνω στο σαμάρι του μουλαριού. Ο μουλαρόδρομος πέρασε λαγκάδια και ανεβοκατέβηκε βουνά. Χώθηκε φιδωτός σε δάση και κρεμάστηκε στα φρύδια γκρεμών και βράχων. Αντίκρισε πανύψηλες φαλακρές κορφές βουνών και χωριά όμοια με αετοφωλιές! Βούτηξε στο ποτάμι του Μόρνου και ξανά ανηφόρισε βουνά και διάβηκε νεροσυρμές σε διαδοχή ασταμάτητη. Η Ουρανία χίλιες φορές θαύμασε την πρωτόγνωρη, άγρια δωρική φύση κι άλλες τόσες κινδύνεψε να τσακιστεί πέφτοντας από το ζώο. Ο πατέρας, οδηγός και ξεναγός μαζί, διασκέδαζε με τα χωρατά του τον κόπο του δρόμου και την αγωνία για τα άγνωστο του χωριού και των ανθρώπων του. Οι μικροσταθμοί στο χάνι του Φασουλά και στη Ρέρεση κι αργότερα στην Ιτιά ήταν πολύτιμοι φίλοι σε ανθρώπους και ζώα.

Μετά από πορεία επτά ωρών κι αφού η ξένη νύφη ρώτησε για πολλοστή φορά, αστειευόμενη, πού επιτέλους ήταν το χωριό του Γιάννου, η συντροφιά έφτασε στην Παπαδό-
λακκα και βγήκε στο χωριό αγνάντια! Κάθε σπίτι και φωλιά
πουλιών ανάμεσα στα πυκνόφυλλα κλωνάρια των δένδρων.

Έμειναν για ώρα εκεί, αγναντεύοντας σαν σε οθόνη! Και
ύστερα η τελευταία προσπάθεια για το τελικό ανέβασμα. Και
πάλι δάσος και ρεματιές και γκρεμοί.

Δύσκολο και το ανέβασμα στα γκαλντερίμνια του αμφι-
θεατρικά χτισμένου χωριού για μία άμαθη γυναίκα της πο-
λιτείας. Κάπου τα δάχτυλα μούδιασαν, σφίγγοντας τα σιδερένια
πίαστρα του σαμαριού. Κάπου το σώμα ξέχασε το βάδισμα
στη γης απ' το πολύωρο ταξίδι στη ράχη του μουλαριού και
πονούσε ολόκληρο απ' τα τινάγματα και τα τραντάγματα που
προξενεί στον αναβάτη η πορεία στη ράχη του μουλαριού.
Έτσι, με το ξαφνικό πήδημα του μουλαριού στο σκαλοπά-
τι το πλακόστρωτο, η δασκάλα βρέθηκε πεσμένη στις πέ-
τρες, ευτυχώς χωρίς τραύματα. Το γεγονός όμως έκανε
αίσθηση στην κοινωνία του χωριού και ήταν κακοσημαδιά
και ασφαλώς σκληρή εμπειρία από το καλωσόρισμα της
νύφης.

Η Ουρανία ήταν άνθρωπος συναισθηματικός. Γνώρισε τους
ανθρώπους του χωριού και τις σκληρές δουλειές τους κι ό-
χι μόνο τους συμπάθησε τους Ζωριανίτες, αλλά τους αγά-
πησε αληθινά, εκτιμώντας τον ίσιο χαρακτήρα των ανθρώ-
πων, το άδολο βλέμμα τους, τη χωρίς υστεροβουλία φιλο-
ξενία τους, το καλοσυνάτο χαμόγελό τους.

Θυμάμαι πώς άλλαζε η όψη της και μετέφερε και σε μας
τα παιδιά τη χαρά της, όταν η κουβέντα γύριζε γύρω απ' το

Ζωριάνο και τους ανθρώπους του.

Αλλ' αν τα αισθήματα της νέας δασκάλας απέναντι στους χωριανούς ήταν γεμάτα από αγάπη, απέναντι στους σπιτικούς και τους αποκλειστικούς συγγενείς της ήταν σκέτη λατρεία!

Στο χαρακτήρα ήταν ό,τι λέμε πλατειά καρδιά. Προτιμούσε να λυπάται η ίδια, αρκεί να μη στενοχωρούσε κανέναν. Κι αν αυτό κάποια φορά ήταν αδύνατο απ' την ανάγκη, το χιλιομετάνωνε.

Το περιβάλλον του χωριού, που δεν προσέφερε καμία άνεση με τη σημερινή έννοια (ζώα και άνθρωποι στο ίδιο οίκημα, νερό ούτε για πίομα), η τραχιά και απότομη συμπεριφορά των κατοίκων, που παρασύρονταν από συνήθεια κι όχι από κακία, το φτωχό πνευματικό τους επίπεδο και η γενικότερη δυσπιστία των ντόπιων παλαιοελλαδικών απέναντι στους ξένους, ήταν στοιχεία πάρα πολύ αρνητικά για την ομαλή προσαρμογή στο καινούργιο φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον ενός ανθρώπου πνευματικού, μεγαλωμένου μέσα στις ανέσεις της πόλης και δοσμένου σ' ένα πνευματικό λειτούργημα, όπως αυτό της δασκάλας.

Πολλές γυναίκες στη θέση της θ' αρνιόνταν τη θυσία, έστω και για την αγάπη. Η Ουρανία όμως το μπόρεσε. Ίσως γιατί είχε μάθει να παλεύει στη ζωή. Ίσως γιατί ήθελε ενσυνείδητα να βοηθήσει στο ανέβασμα το πολιτιστικό του τόπου και των ανθρώπων του, όπως απέδειξε αργότερα η δράση της ως δασκάλας. Ίσως και της μοίρας να ήταν το γραφτό...

Στην Αθήνα, στα 1927 η Ουρανία έφερε στον κόσμο το πρώτο της παιδί, την άτυχη και μαρτυρική Όλγα μας. Τώρα τα έξοδα της οικογένειας μεγάλωναν κι έπρεπε και η ί-

δια να συμβάλει σ' αυτά. Δεν μπορούσε, άλλωστε, να δεχτεί το συζυγικό εισόδημα, όποιο κι αν ήταν αυτό, και να μένει σε αδράνεια.

Έτσι, όταν το καλοκαίρι του 1930 βρέθηκαν οι τρεις τους και πάλι στο Ζωριάνο, διατύπωσε αυτό το αίτημα, το οποίο σιγά-σιγά έγινε αποδεκτό κι απ' τους άλλους του σπιτιού, που ήθελαν τη γυναίκα στο σπίτι κλεισμένη. Ο πατέρας δούλευε στα κτήματα και συμμετείχε στο πολιτιστικό ανέβασμα του χωριού και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Η Αθήνα δε θα κράταγε το ζευγάρι ανταμωμένο. Η λύση βρέθηκε στο διορισμό της στο δημόσιο και στη μοιραία θέση της δασκάλας στο διτάξιο τότε σχολείο του διπλανού χωριού, του Κροκυλείου. Έτσι η οικογένεια εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Νίκου Σαΐτη, του γνωστού με το παρωνύμιο

«Νώε», ίσως γιατί το χειμώνα το διπλανό ρέμα φούσκωνε, πλημμύριζε και έφτανε μέχρι την αυλή του.

Ουρανία & Γιάγκος
Ηλιόπουλος.
Παντρεύτηκαν
στην Αθήνα το 1925.

Το Μάιο του 1931 υπέβαλε τα δικαιολογητικά της στην Επιθεώρηση Φωκίδας, στην Άμφισσα, για να συμπληρωθεί ο ατομικός της φάκελος, που είχε ανοίξει από το φθινόπωρο του περασμένου έτους, το Σεπτέμβριο του 1930.

Δασκάλα στο Κροκύλειο Δωρίδας

Τώρα η Ουρανία βρίσκεται και πάλι στο στοιχείο της, ανάμεσα στα παιδιά. Έκανε μετάγγιση της ψυχής της πρώτα στα σκλαβόπουλα στις Φώκιες, ύστερα στα προσφυγόπουλα της Μικρασίας στην Αθήνα και τώρα στα παιδιά του Κροκυλείου, στην καρδιά της Ρούμελης.

Προτιμούσε να διδάσκει στις μικρές τάξεις, που ήθελαν τη δασκάλα και στο ρόλο της μάνας. Αγάπη στο παιδί και συνέπεια στην αποστολή της διδάσκουσας ήταν οι αδυναμίες της πάνω στη δουλειά του σχολείου, με ένα ζήλο υπερβάλλοντα. Εννοούσε να βοηθηθούν όλοι οι μαθητές, σε ό,τι το αναλυτικό πρόγραμμα της εκπαίδευσης προέβλεπε για διδαχή. Για την Ουρανία δεν υπήρχαν μαθήματα πρωτεύοντα και άλλα με μειωμένη αξία. Έτσι στην τάξη της και τα οικοκυρικά μαθήματα είχαν τη θέση τους και τα καλλιτεχνικά εύρισκαν την τιμητική τους.

Τα σπίτια του Κροκυλείου θα τα στολίζουν ακόμα έργα γυναικείων χεριών, που οδηγήθηκαν στα απαλά σχολικά τους χρόνια κι απ' της Ουρανίας τα κρινοδάχτυλα. Έργα χειροτεχνίας, που απαλύνουν το μόχθο της ζωής με την όμορφη και ζεστή οικογενειακή ατμόσφαιρα που δημιουργούν, στολίζοντας το νοικοκυριό σε γιορτές και σχόλες, εμπνευ-

σμένα από έμφυτη καλλιτεχνία.

Κι ήταν για την Ουρανία η απασχόληση στο σχολείο ό-χι μόνο χώρος πνευματικής άσκησης, ευφορίας και προσφοράς στο νέο άνθρωπο και στην οικογένειά του, στην κοινωνία του χωριού και της πατρίδας, (έτσι πίστευε το έργο, την αποστολή της), αλλά και τόπος λησμονιάς απέναντι στα μοιραία οικογενειακά συμβάντα. Τα δύο πρώτα της παιδιά χάθηκαν στη βρεφική τους ηλικία. Η μάνα δασκάλα στο Κροκύλειο, τα μωρά στο Ζωριάνο, στα πεθερικά. Αδέξιοι χειρισμοί, κρύωσαν κι έφυγαν όντας αγγελούδια, αφήνοντας ανοιχτές πληγές στην καρδιά της μάνας μας. Λίγη χαρά δοκίμασε η Ουρανία, σαν γέννησε το καλοκαίρι του 1933 το τελευταίο παιδί της, αυτό που ιστορεί τώρα τα συμβάντα. Κι αυτό για πολύ μικρό διάστημα, γιατί τελειώνοντας ο χρόνος, ξεκίνησε η πρώτη χιονοστιβάδα της λύπης, του πένθους, της ορφάνιας και της οικογενειακής καταστροφής.

Ο παππούς ο Κώστας ύστερα από δύο εγκεφαλικά επεισόδια έφυγε από τη ζωή το 1934, αφήνοντας ασυγχώρητες κληρονομικές εκκρεμότητες. Αυτές τον άλλο κιόλας χρόνο οδήγησαν στο χάσιμο του σπιτιού της Αθήνας και της άλλης οικογενειακής περιουσίας, αποστερώντας μ' αυτόν τον τρόπο τους ανθρώπους του σπιτιού μας από ουσιαστικούς πόρους ζωής.

Στις σαράντα μέρες πέθανε κι ο πατέρας μας. Τον τελευταίο καιρό είχε κι αυτός χτυπηθεί κατάστηθα απ' την επάρατη ασθένεια της εποχής, τη φθίση. Του κάκου το άλλο δραματικό πρόσωπο της φαμελιάς μας, η γιαγιά Σοφία, έτρεχε με το μουλάρι στους γιατρούς των μακρινών χωριών. Η ίδια ανέθρεψε το μοναχογιό της και κράτησε το σπιτικό με

τους ανθρώπους του, με τη χειρολάβρα και το δρεπάνι στο χέρι μια ζωή, και κυρίως στα χρόνια που ο παππούς έλειπε μετανάστης για καζάντια πότε στο Λαύριο και πότε στην Αμερική. Εικοσιδύο ολόκληρα χρόνια! Ανέθρεψε τον πατέρα, τον σπούδασε, τον έστειλε στρατιώτη. Τώρα μάταια του έφερνε τους γιατρούς, αγωγιάτισσα η ίδια, από τη Βετολίστα κι από τη μακρινή Ναύπακτο. Αυτός πάνω στο Μάρκο, το μουλάρι, κι εκείνη οδοιπορώντας, για ώρες κρατώντας το χαλινάρι και ταξιδεύοντας σε τόπους απελπισίας. Θλίψη και πίκρα κι ορφάνια κι αγωνία και φτώχεια κι απελπισία, όλα ανταμωμένα στις στράτες για τη μάταια προσπάθεια σωτηρίας του πατέρα, που έλιωνε στο πατρικό του Ζωριάνου χωρίς αποτελεσματική θεραπεία της αρρώστιας του, κάτι που θα πετύχαινε η επιστήμη πολλά χρόνια αργότερα.

Τελειώνοντας ο χειμώνας του 1933-34 (14 Φεβρουαρίου του 1934), ο ήλιος του πατέρα μας έσβησε σιγά-σιγά στην αγκαλιά της Ουρανίας για πάντα. Σε μια γωνιά ξεχασμένα κλαίγαμε με την Όλγα, εκείνη νήπιο κι εγώ ακόμα στις φασκίες τυλιγμένος. Στο σταθερό πορτόφυλλο του σπιτιού μας εγκαταστάθηκε μόνιμα το πένθος. Άσπρος σταυρός κι αρχικά γράμματα στις γωνίες του, σε πλαίσιο υφασματένιο, ολόμαυρο, καρφωμένο μ' αλογόκαρφα.

Μα το κακό σταμάτησε όταν τρίτωσε. Γύρω στα σαράντα του πατέρα ήρθαν στο σπίτι μας κι άλλα μαύρα χαμπέρια, για τη γιαγιά Χαρίκλεια. Κι έτσι έγινε για τη μάνα μας το δάκρυ βροχή. Ποτήρια γεμάτα φαρμάκι. Πρώτο στη Μικρασία. Δεύτερο τώρα στο Ζωριάνο. Τρίτο, ξέχειλο, θα το 'πινε στο Κροκύλειο, στα 1947...

«Ας είναι καλά ο κόσμος», έλεγε η μάνα μας, όταν η ιστορία

έφτανε εδώ. «Μας συμπαραστάθηκαν. Ζωριανίτες και Κροκυλιώτες. Όλοι. Μα πιο πολύ χρωστάμε ευγνωμοσύνη στον Αποστόλη το Βασιλάκη, εξάδελφο του πατέρα σας, στο συνάδελφο Θρασύβουλο Ζωγράφο και στο νουνό σας, το Θόδωρο Σταυρόπουλο».

Και ξέρω, πως αυτά είναι αλήθειες. Ο θείος Αποστόλης κάποτε μου έλεγε σχετικά: «Στο ανατολικό δωμάτιο του σπιτιού, κοντά στο παράθυρο που βλέπει προς το βουνό «Παναούλα», ο πατέρας σας πέρασε τις τελευταίες του ώρες. Στο προσκέφαλο ξαγρύπναγε η μάνα σας και οι φίλοι του παράστεκαν».

Ο πατέρας αποχαιρέτησε τους φίλους και στο θείο Αποστόλη είπε: «Αδελφέ, σου εμπιστεύομαι τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου».

Έγνεψε στη μάνα μας να τον βοηθήσει να δει απ' το παράθυρο για τελευταία φορά τα δέντρα του περιβολιού που φρόντιζε. Το χωριό που για το καλό του μόχθησε. Το βουνό που περπάτησε από παιδί.

«Ήθελα να παλέψουμε μαζί στη ζωή», ήταν τα τελευταία λόγια του στη μάνα μας. «Να προσέχεις τα παιδιά». Κι ύστερα: «Να δω ακόμα μια φορά τον αυγερινό, τον ήλιο»...

Κρατήθηκε μέχρι τότε. Με την ανατολή του φλεβαριατικού ήλιου της άλλης μέρας βασίλεψε για πάντα ο δικός του ήλιος.

Έχασε η γιαγιά μου το μοναχογιό της, η μάνα μας τον άνθρωπό της κι εμείς τα μικρά τον πατέρα μας.

Η Ουρανία είχε τώρα να παλέψει σκληρά σε πολλά μέτωπα.

Πρώτα έπρεπε να κρατηθεί η ίδια. Να μη λυγίσει κάτω απ'

τα απανωτά χτυπήματα της μοίρας. Να ξεπεράσει και φτώχεια και ορφάνια και νέα προσφυγιά! Κι ύστερα να δώσει ελπίδα κι ασφάλεια, να εμπνεύσει και να προστατέψει τα γηρατειά της προγιαγιάς Παναγιούς και της γιαγιάς μας της Σοφίας. Ήμασταν κι εμείς τα μικρά με τα δικά μας προβλήματα. Κυρίως όμως ήταν οι κοινωνίες των δύο χωριών με τις δικές τους απαιτήσεις από τη δασκάλα, με τις κριτικές για τη ζωή της, με έτοιμο πάντα το μεγενθυτικό φακό της διαρκούς παρατήρησης για την πιστή εφαρμογή του νομικού και εθιμικού τρόπου ζωής, συμπεριφοράς και έκφρασης.

Απαιτήσεις αυστηρές, ανάλογες των τοπικών αντιλήψεων που επικρατούσαν την εποχή εκείνη. Απαιτήσεις πολλές, δικαίωμα κανένα! Προσαρμόστηκε όμως απόλυτα και τήρησε πιστά τα κοινωνικά και θρησκευτικά έθιμα που οι περιστάσεις και το κοινωνικό αίσθημα επέβαλαν απέναντι στους νεκρούς του σπιτιού μας.

Μαυροντύθηκε για όλη την υπόλοιπη σύντομη ζωή της. Δε θυμάμαι ποτέ η μάνα μας να φόρεσε ρούχα άλλου χρώματος και να έβγαλε το μαύρο πέπλο, τη μικρή μαύρη σκέπη απ' τα μαλλιά της. Στη θέση τους έμειναν στο πατρικό μας σπίτι του Ζωριάνου και τα προσωπικά αντικείμενα καθενός από τους εκλιπόντες. Τα κάδρα το ίδιο.

Σειρά είχε τώρα η προσπάθεια να λυθούν ευνοϊκά οι κληρονομικές εκκρεμότητες που άφησε ο παππούς μας και να διασωθεί όποιο περιουσιακό στοιχείο ήταν δυνατόν. Μάταιος και αδύναμος αγώνας. Η πλεκτάνη, καλά στημένη, δεν άφησε το δίκαιο να βρει το δρόμο του. Δεν έμενε τίποτα που να μην είχε χαθεί. Έτσι η Ουρανία εγκαταστάθηκε με τα παιδιά της στο ημιυπόγειο του σπιτιού του Θόδωρου

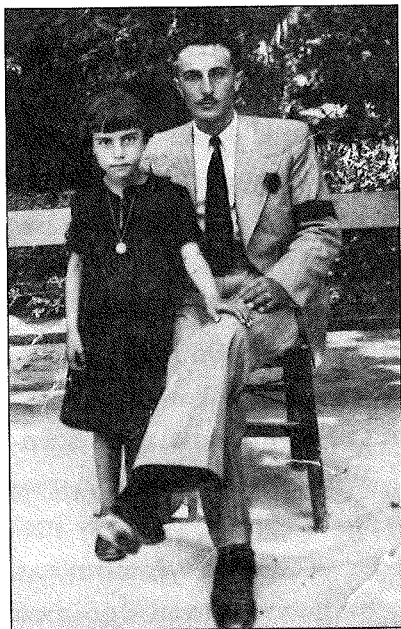
Σταυρόπουλου στο Κροκύλειο κι άρχισε ένα νέο αγώνα επιβίωσης, στηριζόμενη αποκλειστικά στον εαυτό της.

Προτάσεις πολλές της έγιναν να γυρίσει στην Αθήνα. Με κανέναν τρόπο δεν ήθελε ν' αφήσει μόνες τις γερόντισσες λιποτακτώντας!

Την Όλγα, κάπως μεγαλύτερη, την έπαιρνε στο σχολείο. Εμένα ως τα έξι μου χρόνια με φύλαγε η νονά Μαρία, η μάνα του νονού μου Σταυρόπουλου.

Η δουλειά στο σχολείο γινόταν τότε ασταμάτητα πρωί-απόγευμα, όλες τις ημέρες της εβδομάδας. Σάββατο απόγευμα είχε καθαριότητα και την Κυριακή το πρωί όλοι στην εκκλησία του Άι-Γιώργη. Και πάλι και πάλι τα ίδια, ως τις διακοπές των εορτών και του καλοκαιριού. Τότε φεύγαμε για το Ζωριά-

νο. Τον άλλο καιρό η γιαγιά Σοφία με κάψες, με βροχές και μπόρες, με χιόνια και κρούσταλλα ερχόταν στο Κροκύλειο οδοιπορώντας για ώρες, μεταφέροντας φρεσκοπλυμένες αλλαγίες, ξύλα για το τζάκι, ζυ-

*Η Όλγα και ο θείος
Παναγιώτης στον κήπο
του Ζαππείου 1935-36.*

μωμένο ψωμί, φρέσκο γάλα κι ό,τι άλλο έβγαζε στον κήπο του σπιτιού μας. Όλα περασμένα από τα χέρια της...!

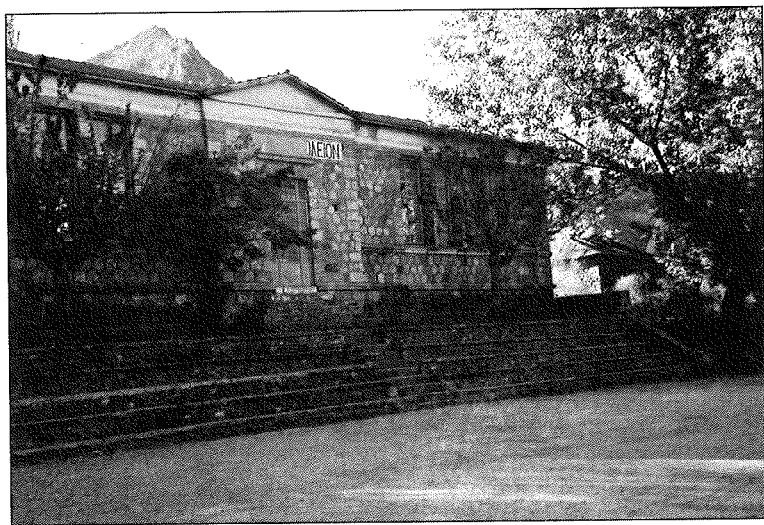
Η γιαγιά Σοφία στον αγώνα της ζωής συνέχιζε να πολεμάει με το δικό της τρόπο δίπλα - δίπλα στη μάνα μας. Κι αυτό για χρόνια και χρόνια. Από το 1933 και μέχρι το Σεπτέμβριο του 1947! Ήταν ο άνθρωπος που συμπαραστάθηκε με αυτοθυσία και αυταπάρνηση στην Ουρανία, πιστά, αφοσιωμένα, όλα τα χρόνια της χηρείας, της ορφάνιας και της μιζέριας, και τα φοβερά χρόνια της Κατοχής αργότερα.

Αλβανικό Έπος, Κατοχή, Αντίσταση

Στα χρόνια αυτά η Ουρανία δόθηκε στα παιδιά με ψυχή και σώμα. Από αγάπη στα παιδιά, μα και για να ξεχνάει της μοίρας τον κατατρεγμό. Έτσι η κιμωλία και η βελόνα, τα μόνα εποπτικά μέσα διδασκαλίας της εποχής στα ορεινά χωριά της Δωρίδας, έγιναν θαυματουργικά εργαλεία στα χέρια της. Η διδαχή στις μικρότερες τάξεις ήταν πιο κοντά στο ρόλο της μάνας. Εκεί η απόδοση του έργου της είχε καλύτερη και μεγαλύτερη απήχηση, ενώ στις μεγαλύτερες τάξεις τον πρώτο λόγο είχαν τα οικοκυρικά μαθήματα.

Στα θεμέλια της αγωγής δούλευε ασταμάτητα. Να γίνουν τα παιδιά πρώτα άνθρωποι. Να θυμούνται πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια, όπως το ήθελε κι ο Μακρυγιάννης. Να εργάζονται την αρετή και την αλήθεια, πράγματα δύσκολα, μα κατορθωτά, όταν η άσκηση σ' αυτά γίνεται με μέθοδο απ' τα μικρά, τα απαλά της ζωής τα χρόνια. Και ύστερα η εισαγωγή στα στοιχεία του πολιτισμού. Στα μαθήματα των δια-

φόρων κλάδων της επιστήμης. Κι ακόμα η πρακτική άσκηση στην οικοκυρική, την οικοτεχνία, την οικιακή οικονομία, με τα χειροτεχνήματα και τον υποδειγματικό σχολικό λαχανόκηπο και δενδρόκηπο και τα περισσά τους λουλούδια, για το πολιτιστικό ανέβασμα. Οι διδαχές και οι υποδείξεις πάνω σ' όλα αυτά. Η απαραίτητη συνεργασία με τους γονείς. Η οργάνωση των σχολικών εορτών και εκδηλώσεων. Συνάμα ο έλεγχος των εργασιών των παιδιών τα βράδια στο σπίτι και η προετοιμασία της δουλειάς για την άλλη μέρα, με τη λάμπα πετρελαίου να προσπαθεί να φέξει! Κι όλα αυτά με σχολική δουλειά πρωί-απόγευμα, για βδομάδες, για μήνες, για χρόνια.

Το σχολείο του Κροκυλείου, όπου η Σμυρνιά Ουρανία Παναγιωτοπούλου –Ηλιοπούλου δίδασκε & παιδαγωγούσε από το 1930 έως την 6η Σεπτεμβρίου 1947.

Πώς και με τι να αξιολογηθεί αυτή η δουλειά, αυτή η προσφορά; Πώς και με τι να αποζημιωθεί αυτή η προσφορά της δασκάλας, ένας τέτοιου βαθμού κόπος; Το πνευματικό στέριωμα τα ανθρώπου στα πρώτα του βήματα πώς άραγε ν' αποτιμάται;

Η υπηρεσία έκανε το χρέος της, έστειλε συγχαρητήρια και επαίνους! Μα πιο πολύ βάραινε η θέση που κατείχε η Ουρανία στις καρδιές των απλών ανθρώπων, που παρακολουθούσαν το έργο και τη θυσία της στην υπόθεση του παιδιού.

Ο πόλεμος του '40 βρήκε την Ουρανία δασκάλα ακόμα στο Κροκύλειο. Με την Όλγα μαθήτριά της Πέμπτης Δημοτικού κι εμένα της Δευτέρας. Κι ακόμα τη γιαγιά Σοφία να πηγαινοέρχεται πάντα στο δρόμο Ζωριάνου-Κροκυλείου (η προγιαγιά μας Παναγιού είχε αναπαυθεί την προηγούμενη χρονιά). Οι σκηνές της Μικρασίας ζωντάνεψαν πάλι στα μάτια της. Οι εμπειρίες του πολέμου το ίδιο. Όμως κι εκείνη, όπως ολόκληρο το Πανελλήνιο, ήταν συνεπαρμένη από ιερό ενθουσιασμό. Ξανά καμπάνες βουερές. Ξανά λάβαρα ιερά. Ξανά σημαίες ξεδιπλωμένες. Ξανά Θερμοπύλες. Το χωριό σ' ανάσταση. Οι καρδιές πυρωμένες. Χαμόγελο κι ευχές για νίκη κι επιστροφή και νυχτερινές δεήσεις στην Παναγιά. Και κατευόδια σ' αυτούς που έφευγαν για την Αλβανία. Και στήριγμα όσων έμεναν πίσω.

Το θρησκευτικό αίσθημα ήταν σε έξαρση τις ώρες εκείνες του κινδύνου, με μυστικές προσευχές και σταυροκοπήματα στα σπίτια, στα εικονίσματα, στην εκκλησιά του χωριού, στον αφέντη 'Αι-Γιώργη.

Όλοι ο κάτοικοι του χωριού έγιναν ένας άνθρωπος, μια

καρδιά, μια ψυχή. Κι ένας ο σκοπός της ζωής: Η νίκη στο μέτωπο και η συμπαράσταση στον αγώνα της λευτεριάς.

Κάτι ήξερε από οργάνωση και στήριξη του εσωτερικού μετώπου η δασκάλα Ουρανία. Εμπειρίες της Μικρασίας, ό-χι και πολύ μακρινές!

Η πείρα του παρελθόντος εκφρασμένη με τα δεινά του πολέμου, μα και η ανάγκη για την απελευθέρωση των σκλάβων αδελφών αύξαναν το χρέος για συμπαράσταση και ολόπλευρη συμμετοχή στον αγώνα του λαού. Κάτι ήξερε και η Ουρανία από τον πόθο του σκλάβου για τη λευτεριά. Του σκλάβου που τώρα δε λεγόταν Μικρασιάτης, μα Βο-

ρειοηπειρώτης. Κι ακόμα είχε εμπειρίες κι από τις κακουχίες του πολέμου.

Βέβαια στο Κροκύλειο δεν υπήρχαν ούτε επιστρατεύουσες αρχές, ούτε διερχόμενοι φαντάροι, ούτε χει-

*Ο γιος της Ουρανίας
Γιαννάκης ντυμένος
ναυτάκι, κατά
τις σχολικές εξετάσεις
του 1940.*

ρουργεία, ούτε νοσοκομεία και αναρρωτήρια τραυματιών, ούτε ομάδες του Ερυθρού Σταυρού για έμπρακτη συμμετοχή και συμπαράσταση, όπως στα μέτωπα της Σμύρνης.

Όμως η πατριωτική καρδιά της δασκάλας κι εδώ χτυπούσε δυνατά: Με λόγια φτερωμένα σ' όσους έφευγαν για τις μάχες του μετώπου, σ' όσους περίμεναν τη σειρά τους, σ' όσους απέμειναν. Και ήταν αυτοί οι τελευταίοι γέροι, γυναίκες, παιδιά...

Κι ήταν το Κροκύλειο τη δοξασμένη χρονιά του '40 ένας άνθρωπος. Ένας γίγαντας, που πατούσε στη Δωρίδα, τη γενέθλια γη του, και με το μυτερό του δόρυ μαχόταν στην Κλεισούρα και στο Τεπελένι.

Και η δουλειά στο σχολείο συνεχιζόταν. Τις άλλες ώρες τα χέρια δούλευαν στις συντροφικές των γυναικών, που οργανώθηκαν στις γειτονιές, δίπλα στα τζάκια, νυχτοήμερα.

Και πολεμούσαν τα χέρια της δασκάλας και των άλλων γυναικών του χωριού το θανάσιμο εχθρό των φαντάρων, το κρύο και τη βρεγμένη λάσπη του φοβερού χειμώνα των βουνών της Βορείου Ηπείρου με τα μάλλινα γάντια, με τις μάλλινες κάλτσες, με τις μάλλινες φανέλες, με τα μάλλινα σκουφιά και με τις κουκούλες που έπλεκαν.

Κι ήταν τα λόγια εκείνα που στηρίζαν τις καρδιές, αυτές που για όπλα είχαν τις βελόνες! Κι ύστερα τα δέματα για το μέτωπο με τα μάλλινα, με τα λιγοστά τρόφιμα, με τα λουλούδια για χαιρετίσματα, με τα φτερωμένα γράμματα.

Μια ψυχή αγωνίστρια, μια καρδιά πρόσφυγας, μια διψασμένη για λευτεριά θυγατέρα και αδελφή, ένας μαχόμενος πνευματικός άνθρωπος, μια χήρα γυναίκα με δύο μικρά παιδιά ορφανά σε ξένο τόπο, ένας φτωχός άνθρωπος του

λαού, πίσω απ' όλα αυτά η δασκάλα Ουρανία Παναγιωτοπούλου - Ηλιοπούλου.

Κι εμείς, ο κόσμος των παιδιών, μαχόμασταν με το δικό μας τρόπο. Στο σχολείο ακούγαμε όλο για προγονικούς αγώνες. Για Λεωνίδα, για Διάκο. Μάθαμε τα βουνά, τα ποτάμια, τις πόλεις και τα χωριά της Αλβανίας. Ακούγαμε τα νέα από το μέτωπο από κάποια τυχερά παιδιά που οι πατεράδες μάχονταν εκεί κι έστελναν πίσω με τα γράμματά τους τις ειδήσεις των μαχών.

Και στο σχόλασμα βούιζε το χωριό από φωνές και συνθήματα: «Αέρα! Αέρα! Φούσκουσ' τον!, Ζήτω»!... Μα ο μεγάλος χαλασμός γινόταν με τα συγκλονιστικά νέα που κάθε τόσο κατρακυλούσαν τις σκάλες του ταχυδρομικού γραφείου, όπου χτυπούσε η καρδιά του χωριού κι όπου ήταν και το μοναδικό τηλέφωνο: «- Πήραμε την Κορυτσά! Την Πρεμετή! Έπεσε τ' Αργυρόκαστρο! Πήραμε τους Αγίους Σαράντα»!

Ομαδικά τρέχαμε τα παιδιά να μεταφέρουμε τα νέα στα καφενεία και στα μαγαζιά, και διασχίζοντας έτσι με πήδους την αγορά σ' όλο της το μήκος καταλήγαμε στην πλατεία τ' Άι- Γιώργη. Εκεί γινόταν αγώνας σώμα με σώμα ποιος θα φτάσει πρώτος, θ' ανεβεί τις εσωτερικές σκάλες και θ' αρπάξει τα γλωσσίδια απ' τις μεγάλες καμπάνες, την ίδια στιγμή που η μικρή καμπάνα στο χαμηλό πεζούλι, που χρησίμευε για να μαζεύει τα παιδιά στο σχολείο, χτυπούσε σαν ξετρελαμένη. Κι ο αγώνας ήταν ποιος θα τις χτυπούσε γρήγορα και δυνατά, για να μεταφερθούν τα μηνύματα της νίκης στα πέρατα των βουνών και των λόγγων, μέχρις ότου το κουρασμένο χέρι δώσει το γλωσσίδι στο ξεκούραστο σαν σκυτάλη, ώ-

σπου κάποιος άλλος να πάρει σειρά στα καμπανοτράγουδα. Και οι άλλοι βουλώναμε τ' αυτιά μας και ουρλιάζαμε δυνατά: «Ζήτω, αέρα, φούσκουσ' τουν, στούμπα τουν»!

Και η ζημιά έγινε με το πανηγύρι της Χειμάρρας! Όταν πέταξε ως το χωριό μας το άκουσμα της απελευθέρωσης της ξακουσμένης πολιτείας, ο ασυγκράτητος χείμαρρος των παιδιών ανέβηκε και πάλι στο καμπαναριό τ' Αι-Γιώργη και τα βουερά καμπανοκρούσματα γκρέμιζαν σπίτια! Τότε το μάλλινο, το τσουκνένιο μανίκι του σακακιού κάποιου παιδιού ακούμπησε στην τρεμάμενη καμπάνα κι έγινε η ζημιά.

Αυτός ο ενθουσιασμός, αυτή η πατριωτική έξαρση, το θρησκευτικό δέος, η ανάσταση των ψυχών, η ομαδική μάχη των μετόπισθεν κράτησε ως τη Γερμανική εισβολή και τη διάλυση του μετώπου τον Απρίλιο του 1941. Όσοι χωριανοί είχαν λάβει μέρος στη Μικρασιατική εκστρατεία και προπαντός η Ουρανία, γνώριζαν καλά τι σήμαινε αυτό. Για το μαχόμενο στρατό αφάνταστες ταλαιπωρίες, απογοήτευση και για πολλούς κι ένα άδοξο ίσως τέλος. Για τους Βορειοηπειρώτες νέα σκλαβιά βαρύτερη, πικρότερη, απάνθρωπη μεταχείριση, φοβερές αντεκδικήσεις, σκλαβιά, βασανιστήρια, εκτελέσεις, ορφάνια, φτώχεια, αρρώστιες, θάνατοι.

Για το λαό πάλι που μαχόταν στα μετόπισθεν όλα αυτά σήμαιναν πικρή σκλαβιά, αιχμαλωσίες, εξευτελισμούς, εκτελέσεις, ομηρίες, δεινοπαθήματα μ' ένα λόγο, κι όποιος κράταγε... Όσο διαρκούσε το έπος, το πρόσωπο της Ουρανίας έλαμπε. Ήταν άλλος άνθρωπος! Με το σώμα και την ψυχή μαχόταν στο σχολείο, στον αγώνα του λαού, στο χωριό, αλλά με τη σκέψη ήταν στο μέτωπο. Εθελόντρια στα ορεινά χειρουργεία.

Μετά όμως από τη σκληρή υποχώρηση από τη Βόρειο Ήπειρο και τη συνθηκολόγηση, το μέτωπό της συνέφιασε και το πικρό χαμόγελο, πικρής συλλογής φανέρωμα, εγκαταστάθηκε για τα καλά στα πικραμένα της χείλη.

Στο μεταξύ η αγωνία για τους πολεμιστές του χωριού μας όλο και μεγάλωνε. Τι απέγιναν; Πολεμούσαν ακόμα, νικούσαν, λαβώθηκαν, αιχμαλωτίστηκαν, έπεσαν, για έρχονταν; Έρχονταν! Δύο-δύο, τρεις-τρεις ή και ένας-ένας γύριζαν κατά μικρά χρονικά διαστήματα με τα πόδια από τ' Αργυρόκαστρο στο πατρικό τους σπίτι στο Κροκύλειο! Οδοιπορούσαν νύχτα-μέρα. Διαβαίνουν ποτάμια και δρασκελούσαν βουνοκορφές. Ακολουθούσαν απόμερα μονοπάτια. Άυπνοι, νηστικοί, λερωμένοι, ψειριασμένοι, αξύριστοι, αδύνατοι, μα ανίκητοι, χαλυβδωμένοι στην ψυχή. Με την τιμημένη στολή και τη ματωμένη χλαίνη. Με το Μάλινχερ σε ανάρτηση! Είχαν ακόμα το χαμόγελο στα χείλη και πάρα πολλά να πουν σε παιδιά κι εγγόνια. Κι ύστερα, εκείνες οι φοβερές στιγμές που δρασκελούσαν το κατώφλι της εξώπορτας κι έμπαιναν στο σπίτι τους το ευλογημένο. Ανάστα οι ψυχές και οι καρδιές να σπάνε!

Χρόνια ευλογημένα και δοξασμένα κι αλησμόνητα....

Η Ουρανία πάντα παρούσα σ' όλα αυτά, καρδιές να στυλώσει κι ελπίδες ν' αναπτερώσει. Έτσι οπισθοχωρούσε κι ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη τη χαροκαμένη πριν είκοσι περίπου χρόνια. Τώρα τι άραγε θα επακολουθούσε; Ποιος ξέρει η μοίρα τι να είχε σημειώσει στα τεφτέρια της...

Δεν πρόλαβαν στο χωριό να καλοδεχτούν τους πολεμιστές του Αλβανικού μετώπου κι έφτασε από κοντά ο πρώτος εκθρός, η φοβερή πείνα του 1941.

Τα χωράφια έμειναν άσπαρτα τον προηγούμενο χρόνο εξαιτίας του πολέμου. Οι κατοχικές δυνάμεις άρπαξαν για λογαριασμό τους ό,τι οι κρατικές προμήθειες και οι παραγωγικές περιοχές διέθεταν κι έτσι ο λαός απέμεινε να πεθάνει πεινασμένος. Και πέθαινε...

Στα ορεινά χωριά μας η πείνα ήταν μεγάλη για όλους, αλλά κυρίως για όσους δεν είχαν ζώα, δεν είχαν «πράματα», δηλαδή γιδοπρόβατα. Χρήματα δεν υπήρχαν κι ούτε τα λογάριαζε κανένας, αφού ήταν χωρίς αντίκρισμα. Αν υπήρχε κάτι για διάθεση, το έκαναν ανταλλαγή με κάτι άλλο. «Είδος με είδος», έλεγαν! Οι άνθρωποι έπεσαν σε εξαθλίωση. Πείνα και γύμνια και αναβίωση της κλεψιάς. Το «άρπαξε να φας» και «κλέψε να 'χεις» στην ημερήσια διάταξη.

Η Ουρανία δεν είχε κανέναν πόρο ζωής. Ο μισθός δεν ερχόταν, μα κι αν έφτανε κάποια φορά απ' το Λιδωρίκι, ήταν χαρτιά με ζωγραφιές, χωρίς ψωμί. Ούτε τίποτα να πουλήσει είχε, αλλά ούτε και ν' ανταλλάξει. Ό,τι εύρισκε στο λαχανόκηπο του σχολείου! Και τα παιδιά γυμνά και ξυπόλητα. Το τζάκι, όχι όλες τις μέρες αναμμένο. Και η κουρκούτη λιγοστή, μια φορά την ημέρα.. Χάσαμε το χρώμα μας. Βαθούλωσαν τα μάτια μας, πρηζόμασταν κι είχαμε και τις θέρμες από πάνω.

Θυμάμαι τη μάνα μας που μίλησε σε πολλούς νοικοκυραίους. Δε θέλω να χρησιμοποιήσω τη λέξη ζητιάνεψε. Εμείς τα παιδιά όμως πήραμε το σακούλι στον ώμο. Και η γιαγιά μας πείνασε, αλλά κάθε τόσο ξεπέζεψε στο πλακόστρωτο της αυλής από το γαϊδουράκι, κι έφερνε μια αγκαλιά ξύλα για να πυρωθούμε κι ένα σακούλι τσουκνίδες τρυφερές για

μαγείρεμα και νόστιμο ψωμί από βελανίδια ή κοτσάνια καλαμποκιού ή αγριάδα !

Εμείς τα παιδιά βοηθήσαμε στο Ζωριάνο τη γιαγιά μας κι έσκαψε κι έσπειρε τον κήπο και τα γιούρτια για την άλλη χρονιά, αν θα 'μασταν ζωντανοί.

Πεινάσαμε. Αρρωστήσαμε. Ζητιανέψαμε. Με τη βοήθεια του Θεού, των ανθρώπων, αλλά και της καλής γιαγιάς μας περάσαμε το φοβερό χειμώνα του '41. Άλλοι χάθηκαν, κυρίως στις πολιτείες, κατά πολλές χιλιάδες.

Φριχτή η εμπειρία της πείνας του '41. Όποιος δεν την έζησε, δεν μπορεί να την καταλάβει. Τώρα, όσα και ό,τι λογίων φαγητά. Τότε, ψάχναμε και σκάβαμε τη γης για ριζώματα φυτών, για «κάτσικες» ! Τώρα, όσα και ό,τι ρούχα και παπούτσια. Τότε, γύμνια και ξυπολησιά. Τώρα, υγεία κι αναψυχή. Τότε, αρρώστια και θάνατος.

Ο χαλασμός αυτός ήταν πιο φανερός στον παιδόκοσμο. Έτσι η Ουρανία κάθε μέρα έπινε το φαρμάκι, βλέποντας τα μάτια των παιδιών της να βουλιάζουν όλο και πιο βαθιά μέσα στις κόγχες τους, να τα κιτρινίζει η ελονοσία, να σφίγγονται στα θρανία από την πείνα. Ήρθε κι ο χειμώνας φοβερός, που τον έκαναν φοβερότερο οι ελλείψεις των ειδών πρώτης ανάγκης. Τότε κατάλαβε ο κόσμος τι θα πει σκλαβιά. Τι θα πει Κατοχή και πόση αξία έχει η λευτερία...

Οι αντιστασιακές οργανώσεις σπαράσσονται

Στο χωριό δεν είχαμε σκιαχτεί το χειροπιαστό της σκλαβιάς σκοτάδι. Εκείνος ο ενθουσιασμός, εκείνο το χαμόγε-

λο με το έμπα του πολέμου το φθινόπωρο του 1940, εκείνη η εθνική ανάταση σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου και μέχρι που γύρισαν τα παλικάρια του χωριού απ' το μέτωπο ντυμένα το χακί, κρατιόταν παραστατική ακόμα. Και θρεφόταν απ' το ζωντάνεμα του έπους με τις διηγήσεις των πολεμιστών.

Οι στερήσεις, η πείνα, οι αρρώστιες κι ο θάνατος, που διαρκώς φτεροκοπούσαν γύρω μας, έκαναν βέβαια τη ζημιά τους στα κορμιά μας. Ποιος λέει όχι; Μα οι καρδιές χτυπούσαν στον ίδιο ρυθμό. Οι ψυχές βρίσκονταν σε εγρήγορση. Σε ανάταση. Το κάλεσμα της πατριωτικής φωνής, που ο καθένας μας άκουγε μέσα του, ήταν συγκλονιστικό. Όσο συνειδητοποιούσαμε την παρουσία του εχθρού, όσο καταλαβαίναμε να στενεύει γύρω μας το θανατηφόρο σφικταγκάλιασμά του, τόσο κι αγανακτούσαμε. Τόσο και θέλαμε να δράσουμε. Να φυλαχτούμε, μα και να βλάψουμε τον εχθρό. Να βοηθήσουμε στο διώξιμό του απ' την πατρίδα. Να πολεμήσουμε. Και ξέρω πολύ καλά πως έτσι ένιωθαν όλοι στο χωριό, άνδρες και γυναίκες και νέοι και παιδιά. Όλοι μια ψυχή, μια καρδιά, που χτύπαγε στον παλμό της λευτεριάς, του αγώνα για την πατρίδα.

Κι έτσι, ούτε που καταλάβαμε πώς περάσαμε απ' τον αγώνα τ' Αλβανικού μετώπου στην Εθνική Αντίσταση. Ήταν κάτι το φυσικό. Σαν το νερό στ' αυλάκι, που κυλάει συνέχεια και ποτίζει τους κήπους με τη σειρά, συνεχίζοντας το δρόμο του.

Εμείς τα παιδιά δεν κρατιόμασταν. Με τη φαντασία μας είχαμε πολεμήσει σ' όλα τα βουνά και τα φαράγγια της Αλβανίας. Είχαμε λευτερώσει ολόκληρη τη Βόρειο Ήπειρο, τρέχοντας μπροστά με τη σημαία στα χέρια. Είχαμε ραγί-

σει και μια μεγάλη καμπάνα.

Έτσι, τώρα που μάθαμε πως Γερμανο - Ιταλοί περνούσαν από τον εθνικό δρόμο Ναυπάκτου - Λιδωρικίου και μικρό τμήμα τους φύλαγε τη γέφυρα στο Κουμεντάρι, κατηφορίσαμε μέχρι εκεί οδοιπορώντας για ώρες.

Αφορμή στάθηκε ένα νυχτέρι στο ημισόγειο του διπλανού σπιτιού του Μπολώρα. Η Ελένη ήταν φίλη της Όλγας μας και στο παραγώνι του σπιτιού τους ζεσταθήκαμε εμείς τα παιδιά πολλούς χειμώνες. Από το μπάρμπα-Γιάννη, τον πατέρα της, άκουσα πολλές ιστορίες και περισσότερα ακόμα παραμύθια.

Εκεί, λοιπόν, στο φωτογώνι, είχε μαζευτεί η νεολαία της γειτονιάς. Ένας τολμηρός, ο Μήτσιος Γκουτβάλας, γελώντας ξεδίπλωσε τα πρώτα λάφυρα από τους Ιταλούς του Κουμενταριού. Αιφνιδιάζοντάς τους, τους πήραν και όπλα και ρούχα και ό,τι άλλο μπορούσε ν' αφαιρεθεί. Αυτό ήταν! Από την άλλη μέρα όλα τα μεγαλύτερα παιδιά έπαιρναν μέρος στις επιδρομές κι εμείς τα μικρότερα με μεγαλωμένα μάτια ακούγαμε και πηγαίναμε από κοντά, παρακαλώντας να μας πάρουν μαζί ή να φέρουν και σε μας αραβίδες, φυσίγγια, ρολόγια, άρβυλα, χιτώνια.

Μια μέρα πήγα στο σπίτι μια δεσμίδα ιταλικά φυσίγγια αραβίδας.

– Κοίτα, μάνα, είπα.

– Πήγες κι εσύ; με ρώτησε ανησυχώντας.

– Όχι, μου τα έδωσαν τα παιδιά.

– Αυτά δεν είναι παιγνίδια, μου είπε. Μπορείτε και να σκοτωθείτε.

Δεν άκουσα περισσότερα. Έτρεξα στην πλατεία, όπου

γινόταν πόλεμος!

Κρυφά από τους μεγάλους σκάγαμε σφαίρες. Βγάσαμε τα βόλια. Αδειάζαμε τα μακαρονάκια του μπαρουτιού και τους βάζαμε φωτιά, για να μυρίσει και να ζωγραφιστεί η πέτρα. Με πέτρες σκάγαμε τα καψούλια ή και ολόκληρα τα φυσίγγια με τη μπαρούτη μέσα. Ποιος θα κάνει το μεγαλύτερο, το δυνατότερο κρότο! Ποιος θα βγάλει το μολύβι από τα βόλια. Παιχνίδια με το θάνατο!...

Έτσι κυλούσε ο καιρός, μέχρις ότου μια ημέρα φάνηκαν να κατηφορίζουν στο Διάσελο οι πρώτοι αντάρτες. Κατέβαιναν απ' το βουνό σε φάλαγγα κατ' άντρα. Καμιά τριανταπενταριά ήταν, μα φαίνονταν ατέλειωτοι.

Το άγνωστο πάντα εμπνέει αμφιβολία και φόβο. Απ' την αγορά που τους βλέπαμε να κατεβαίνουν και να πλησιάζουν, έτρεξα στο σχολείο, στη μάνα μας, που παιδευόταν ακόμα με τις μεγάλες τάξεις.

– Έρχονται αντάρτες!

– Τελειώνω! Πήγαινε στο σπίτι κι έρχομαι, μ' απάντησε ήρεμα.

Το σχολείο βρισκόταν στην άκρη του χωριού. Διασταυρώθηκαν της πατρίδας αγωνιστές! Καθένας με το δικό του όπλο. Τι ειπώθηκε μεταξύ τους, άγνωστο. Ξέρω όμως πως σε κάποια στιγμή ένας αντάρτης χτύπησε την πόρτα του σπιτιού μας. Άνοιξε η μάνα μας.

– Τι θέλετε; ρώτησε τον αγωνιστή.

– Τη σημαία του σχολείου, να την πάρουμε μαζί μας. Και τα κλειδιά του σχολείου.

– Και τα κλειδιά να σας δώσω και τη σημαία. Μόνο που έχει τα σχολικά σύμβολα πάνω της. Έχει τους τρεις Ιεράρ-

χες. Να βρούμε άλλη.

Συγκεντρώθηκε στην αγορά όλο το χωριό. Ο αγώνας γινόταν για πατρίδα, για λευτεριά. «Έλληνες ακολουθείστε των ανταρτών τη φωνή, να δείτε τι ωφελείστε μες στη σκλαβιά την πικρή...», έλεγε το αντάρτικο τραγούδι και ζητούσε τη συμπαράσταση του λαού.

Στο σχολείο οι αντάρτες έφαγαν ό,τι τους πήγε το χωριό. Φεύγοντας οι αντάρτες, ορμήσαμε ο πειναλέος παιδόκοσμος στ' αποφάγια της αίθουσας. Πέσαμε πάνω στα κομμάτια καθάρου ψωμιού. Ήταν εκεί δυο-τρεις μεγάλοι. Θυμάμαι τον Πάνο το Μελέγκα.

«- Όχι αυτό, μου είπε. Το κίτρινο κομμάτι πάρε. Είναι από καλαμποκίσια αλεύρια, μπομποτά. Τ' άλλα κομμάτια είναι από σκέτο βελανίδι».

Τρέξαμε από κοντά στην ομάδα των ανταρτών. Είχαν βρει σημαία και ανέβαιναν κατά τη Μεγάλη Βρύση, προς το δρόμο Θεοτόκου - Πενταγιών, ανεμίζοντάς την και τραγουδώντας.

Το πρώτο αντάρτικο κύμα κατέβηκε απ' τα βουνά και παίρνοντας μπροστά χωριά και καλύβια ξεσήκωσε τις ψυχές. Θα ήταν αρχές του '42.

Ήδη από το τέλος του φθινοπώρου του '41 πέρασαν απ' το χωριό οι πρώτοι σύνδεσμοι - οργανωτές της αντίστασης. Προσπάθησαν να σηκώσουν τον κόσμο σε αγώνα ενάντια στον κατακτητή, να πλουτίσουν με ανθρώπινο δυναμικό τις ένοπλες ανταρτικές ομάδες, να οργανώσουν τον ανεφοδιασμό τους, ν' ανεβάσουν του λαού το φρόνημα.

Κι ο λαός ήταν έτοιμος να δεχτεί το μήνυμα των ανταρτών. Τι το καλύτερο από τη λεύτερη πατρίδα, την πλαισιω-

μένη από θρησκεία και οικογένεια ευημερούσα; Γι' αυτούς τους λόγους οι χωριανοί ανεπιφύλακτα άρχισαν να γράφονται στις διάφορες αντιστασιακές οργανώσεις που εμφανίστηκαν στην περιοχή, στο ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, στον ΕΔΕΣ, στο 5/42.

Το σύνθημα ήταν: «Μπες σε μία οργάνωση και πολέμα για την πατρίδα. Ο αγώνας είναι κοινός. Δεν έχει σημασία σε ποια οργάνωση γράφεσαι. Εκείνος που δεν εντάσσεται πουθενά και μένει αδιάφορος, όταν ο λαός αγωνιά και ματώνει για λευτεριά, δεν έχει θέση ανάμεσά μας».

Έτσι ο κόσμος άρχισε να γράφεται στις αντιστασιακές οργανώσεις και να συμμετέχει στην καθολική εθνική αντίσταση, εντασσόμενος στα μάχιμα ή στα εφεδρικά αντάρτικα τους τμήματα.

Κι όλα στην αρχή πήγαιναν καλά κι αδελφοποιημένα. Και οι εκδηλώσεις της νεολαίας ήταν καθημερινές, με τη συμμετοχή όλων. Θυμάμαι μια κοινή γιορτή-πάρτι των οργανώσεων στο Δημοτικό σχολείο του Ζωριάνου, όπου οι νέοι από τα γύρω χωριά τραγουδούσαν στα ενδιάμεσα του χορού κοινά αντιστασιακά τραγούδια των οργανώσεων, αλλά και ξέχωρα τραγούδια της κάθε οργάνωσης, του ΕΔΕΣ, του ΕΛΑΣ, του 5/42.

Η οργάνωση του ΕΔΕΣ έφτασε, από ό,τι θυμάμαι, μέχρι το Ζωριάνο. Στο Κροκύλειο όμως επεκράτησαν, μισά-μισά σχεδόν, οι οργανώσεις του ΕΑΜ και του 5/42. Αρχηγός του τοπικού 5/42 ήταν ο Θόδωρος Σταυρόπουλος, ενώ του ΕΛΑΣ ο Κώστας Βάρσος. Είναι αλήθεια ότι και οι δυο τους εργάστηκαν για την πατρίδα. Καθένας στην οργάνωσή του. Οι περισσότεροι χωριανοί εντάχθηκαν στις δυο

αυτές οργανώσεις και πολλά όπλα διαμοιράστηκαν στους εφένδρους των οργανώσεων αυτών.

Η Ουρανία δεν μπορούσε να μένει αδιάφορη μπροστά στον αντιστασιακό αγώνα. Ήταν αντίθετο κάτι τέτοιο με την προσωπικότητά της, με τις εμπειρίες της από το λειτούργημα της δασκάλας. Ιδιοσυγκρασία και λειτούργημα την οδήγησαν στην ένταξή της στην Εθνική Αντίσταση. Και είναι αλήθεια πως και οι δύο οργανώσεις, ΕΑΜ- ΕΛΑΣ και 5/42 τη ζητούσαν και την ήθελαν στις δικές τους ομάδες, στη δική τους αντιστασιακή έπαλξη, όμως οι συναισθηματικές συνθήκες και ο οικογενειακός σύνδεσμος με τον αρχηγό Σταυρόπουλο της τοπικής οργάνωσης της ΕΚΚΑ και του τοπικού ένοπλου τμήματός της, εκείνου του 5/42, την οδήγησαν στο να ενταχθεί στην τοπική εθνική αντιστασιακή οργάνωση του 5/42.

Μέναμε στο ίδιο σπίτι με τον υπεύθυνο της οργάνωσης αυτής. Έτσι η δασκάλα του Κροκυλείου Ουρανία Ηλιόπουλου ήταν ενήμερη για τις όποιες πληροφορίες έφερναν οι σύνδεσμοι, για το ξάπλωμα της αντίστασης, για την οργάνωση των μαχητικών ομάδων του 5/42, για τις πρώτες μάχες με τους εχθρούς σε επιλεγμένες τοποθεσίες στη Δωρίδα και την Παρνασσίδα. Κι ακόμα ήξερε για τις ρίψεις υλικών και εφοδίων για τους μαχητές των οργανώσεων από τους Άγγλους ψηλά στο οροπέδιο της Στύλιας, στα πεδία των Πενταγιών και της Γκιώνας.

Από το σπίτι πέρασαν όλοι οι αρχηγοί των εξοπλισμένων τμημάτων του 5/42 μετά τον ανεφοδιασμό τους στους Πενταγιούς. Ο Σταυρόπουλος, ο νουνός μου, κινήθηκε, θυμάμαι, και σε άλλα χωριά της ορεινής Δωρίδας, για να εξαπλωθεί

περαιτέρω η οργάνωση της αντίστασης μέσα στα πλαίσια του 5/42, που στο μεταξύ έδινε απανωτές μάχες με τους Γερμανοϊταλούς και μάλιστα με εξαιρετική επιτυχία.

Κάθε μέρα όλο και κάποια αντάρτικη μονάδα περνούσε απ' το χωριό, πότε της μιας και πότε της άλλης οργάνωσης. Ο ενθουσιασμός στο Κροκύλειο ήταν μεγάλος και η σύμπνοια των ανθρώπων πραγματική και υποδειγματική.

Ολόσωστη ήταν η παρατήρηση του Γεωργίου Παπανδρέου, όταν του ζήτησαν να χαρακτηρίσει τα χρόνια της δεκαετίας του '40. Είχε πει: «1941-1942: Εθνική Αντίσταση».

Στο μεταξύ έκαναν την εμφάνισή τους στο Κροκύλειο και οι πρώτες εκθρικές δυνάμεις-ομάδες. Πρώτη ήρθε μια μικρή ομάδα τριών Γερμανών. Οι οργανώσεις (Σταυρόπουλος - Βάρσος) συμφώνησαν να μην τους ενοχλήσουν. Έστησαν όμως ενέδρα στην είσοδο-έξοδο του χωριού, λίγες εκατοντάδες μέτρα πέρα από το σχολείο, πάνω από το δημόσιο δρόμο. Σε περίπτωση εκθρικής ενέργειας μέσα στο χωριό, θα τους χτυπούσαν, κατά την επιστροφή τους προς το Κουμεντάρι. Χρέη διερμηνέα εκτελούσε ο δάσκαλος Χαράλαμπος Στούμπος.

Οι Γερμανοί άφησαν τα μάουζερ στις κρεμάστρες του καφενείου του Παγώνη και βγήκαν βόλτα να γνωρίσουν το χωριό. Τα παιδιά κοιτάγαμε να δούμε πώς είναι οι Γερμανοί και πώς τα όπλα τους, που οι μεγάλοι μας μάλωναν να τα πιάσουμε. Έφαγαν πατάτες τηγανητές (ο Χαράλαμπος Σαϊτης τους πήγε βραστές και τις γύρισαν πίσω προς μεγάλο του εκνευρισμό) και αυγά κι έφυγαν. Η ενέδρα δεν τους πείραξε. Όμως στο δρόμο, στην Αγία Μαρίνα, που είχαν τα μαντριά τους οι Σαϊταίοι, ο Γιάννης με τα μεγάλα μουστάκια και το

αθλητικό παράστημα, ο γνωστός Ξερόγιαννος, τους έκαναν τη ζημιά.

Η γριά μάνα του καθόταν στην ταρατσα και για έναν από τη γερμανική τριάδα (ο ένας ήταν Πολωνός) αποτέλεσε ωραίο στόχο... Πέθανε σε λίγο στην αγκαλιά του Ξερόγιαννου. Αυτός ενταγμένος στις μάχιμες ομάδες του 5/42, όταν ύστερα από λίγο καιρό έγινε η μεγάλη αναμέτρηση με τους Γερμανούς στις Καρούτες, πήρε μέρος και εκδικήθηκε πολλαπλάσια το θάνατό της.

Σε λίγο καιρό ήρθε στο χωριό μας μια διμοιρία Γερμανών. Απέθεσαν συντεταγμένα τα όπλα τους στην αγορά, στην αυλή της Λέτας. Έμειναν δυο-τρεις ώρες κι έφυγαν και πάλι για τον εθνικό δρόμο και το Κουμεντάρι.

Μέχρι εκείνη την περίοδο κανένας δεν έφευγε από το χωριό στο άκουσμα ότι πλησιάζουν Γερμανοί. Οι Ιταλοί δεν ακούγονταν πουθενά. Όταν όμως έγινε η μάχη στις Καρούτες της Γκιώνας, όπου οι Γερμανοί είχαν πολλά θύματα κι ακολούθησαν τα γερμανικά αντίποινα και πυρπολήθηκαν τα χωριά της Βελάς και το Λιδωρίκι κι έγιναν ομαδικές εκτελέσεις αθών, οι χωριανοί φοβήθηκαν μήπως και το Κροκύλειο είχε την τύχη του Λιδωρικού.

Έτσι έχτισαν καλύβια κι έστησαν πρόχειρες παράγκες στους λόγγους και σε απόκρυφα μέρη και μετέφεραν εκεί το βιός τους και ήταν πάντα σε ετοιμότητα να εγκαταλείψουν το χωριό στον εχθρικό ερχομό.

Και πράγματι κάποια μέρα φάνηκε στα αγνάντια της Αγίας Παρασκευής να καταφθάνει ένας λόχος Γερμανών με πλήρη οπλισμό. Το χωριό ερήμωσε. Κρύφτηκε στους γύρω λόγγους. Θυμάμαι ότι τρέχοντας πήγα στο σπίτι, στη μάνα μας:

– Έρχονται οι Γερμανοί! Πάμε να φύγουμε γρήγορα!

– Πάρε την Όλγα και φύγετε. Θα έρθω κι εγώ, μου είπε φοβερά ανήσυχη.

Φύγαμε τρέχοντας προς τον Άι-Γιώργη και τις Λουρίδες. Κρυφτήκαμε μέσα στους θάμνους κι από εκεί ακούγαμε τους θορύβους και παρατηρούσαμε την πλατεία, πίσω από το ιερό βήμα. Ακούσαμε και πυροβολισμούς. Δεν ξέραμε τι απέγινε η μάνα μας. Πέρασαν ώρες αγωνίας. Οι Γερμανοί κάποια στιγμή φάνηκαν να φεύγουν και εξαφανίστηκαν πίσω από το λόφο της Αγίας Παρασκευής. Γυρίσαμε στο χωριό τρέχοντας και τη βρήκαμε να εξηγεί στον παπα-Γρηγόρη και σε άλλους χωριανούς την εμπειρία της με την ομάδα των Γερμανών.

Δεν μπορούσε η μάνα μας να τρέξει όπως οι άλλοι χωριανοί στο βουνό, κι έμεινε στην αυλή του δρόμου, διαλέγοντας σιταρόσπορο δήθεν. Οι Γερμανοί, που ερευνούσαν για αντάρτες, ζήτησαν εξηγήσεις για το άδειασμα του χωριού. Η εξήγηση που τους έδωσε ήταν ότι όλοι πήγαν στη σπορά της γης, καθότι ήταν φιλήσυχοι γεωργοί. Οι Γερμανοί έκαναν έρευνα στο χωριό για τυχόν κρυμμένους αντάρτες. Το γερο - Στέργιο, με τα γένια και το μακρύ μούσι, τον έφεραν στην αγορά λέγοντας «αντάρτο, αντάρτο», μα η δασκάλα υπεύθυνα δήλωσε πως πρόκειται για ένα ι-διόρρυθμο, μα καλό γεροντάκι του χωριού κι έτσι τον ε-λευθέρωσαν.

Με νοήματα πάντα και με τα λίγα ξένα της κατόρθωσε η Ουρανία να πείσει τους επικεφαλής του γερμανικού τμήματος ότι οι κάτοικοι του χωριού είναι φιλήσυχοι κι εργατικοί κι ό-τι απ' αυτούς δε διατρέχουν κίνδυνο. Επιπλέον τους διαβεβαίωσε

ότι δεν έχουν σχέση με τις επιθέσεις των ανταρτών, που άλλωστε έγιναν σε απομακρυσμένες απ' το χωριό περιοχές, και θα ήταν άδικη και εντελώς αδικαιολόγητη μια καταστροφή του χωριού. Με τέτοια επιχειρήματα κι αφού τους προσέφερε ό,τι είχε, άφησαν τους πέντε- έξι που στο μεταξύ είχαν συλλάβει ομήρους και έφυγαν όπως είχαν έρθει.

Η μάνα μας όμως πλήρωσε αυτή της την αποκοτιά με δύο μήνες στο κρεβάτι από κρουαλόγημα.

Ο πρώτος γύρος, αφορμές θανάτου, προγραφές

Πίσω από τις αντιστασιακές οργανώσεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δούλευε το κόμμα του ΚΚΕ. Βρήκε πείνα, δυστυχία κι εξαθλίωση, βρήκε λαό απονήρευτο και σε πολλά πράγματα χωρίς ενημέρωση, χρησιμοποίησε συνθήματα που έπιαναν τόπο κι έτσι ξαπλώθηκε.

Δούλευε καλά η προπαγάνδα του, η πολιτική του γραμμή και τα παρακλάδια του, η ΕΠΟΝ και τα Αετόπουλα. Ανάλογα με την ηλικία τους, τα παιδιά ακολουθούσαν τις εκδηλώσεις αυτών των οργανώσεων.

Αποκορύφωμα της κοινής δράσης των αντιστασιακών οργανώσεων ήταν η κατά την 25^η Νοεμβρίου του 1942 ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, που τόσες δυσκολίες προκάλεσε στους εχθρούς. Πήραν μέρος οι οργανώσεις ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ. Δεν κλήθηκε και το 5/42, γιατί ήταν τότε μικρό σε μέγεθος το μαχητικό του τμήμα, αν και αυτό δεν είχε καμιά σημασία, μιας και λίγοι ήταν όσοι πή-

ραν μέρος στο σαμποτάζ.

Μπαίνοντας όμως το 1943 τα πράγματα άλλαξαν. Μέρα με τη μέρα έγινε φανερό ότι το ΚΚΕ με τις διάφορες οργανώσεις του, ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ΕΛΑΝ κ.λ.π., ήθελε τη μονοπώληση του αγώνα και την κατάληψη της εξουσίας μετά την απελευθέρωση. Όλα αυτά είναι πλέον γνωστά με λεπτομέρειες από το ίδιο το ΚΚΕ και από τους ανθρώπους που το υπηρέτησαν. Από τη μια στιγμή στην άλλη όλοι οι Έλληνες χαρακτηρίστηκαν εχθροί του λαού και συνεργάτες των δυνάμεων κατοχής, ειπός βέβαια από τους κομμουνιστές, που διεκδικούσαν για τον εαυτό τους το αποκλειστικό προνόμιο του υπερ-πατριώτη αγωνιστή!

Έπρεπε όμως το χάπι αυτό να το καταπιεί ο λαός κι έτσι άρχισαν οι καθοδηγητές του κόμματος μια εκστρατεία προβολής των σκοπών του ΚΚΕ και κατασυκοφάντησης κάθε άλλης οργάνωσης. Συγχρόνως εξόντωναν κάθε επικίνδυνο, κατά τη γνώμη τους, αντιφρονούντα, γιατί από τότε υπήρξαν φωτεινά πνεύματα που έβλεπαν την ουτοπία αυτών των ιδεών. Ιδέες που κατέληξαν σε οικτρή αποτυχία όπου εφαρμόστηκαν, και άφησαν πίσω τους δυστυχία και εκατομμύρια θυμάτων. Τώρα πια αυτά είναι γνωστά σε όλους, ακόμα κι εκεί όπου τότε ήταν το λίκνο του κομμουνισμού.

Σε πόλεις και χωριά η οργανωμένη από το ΚΚΕ συκοφαντία φούντωνε και οργίαζε ενάντια στις άλλες –γύρω στις 250 σε όλη την Ελλάδα– αντιστασιακές οργανώσεις, τις μη κομμουνιστικές, που επιδίωκαν τη φθορά μεν και παρενόχληση του εχθρού, αλλά και δημοκρατικές διαδικασίες μετά τη λήξη του πολέμου. Μερικές αντιστασιακές οργανώσεις είχαν αξιόλογες μαχητικές αντάρτικες δυνάμεις και ενι-

σχύονταν διαρκώς. Επομένως θα μπορούσαν να φέρουν εμπόδια στα σχέδια μελλοντικής πολιτικής και ιδεολογικής κυριαρχίας του ΚΚΕ και ιδίως στην επιβολή της Λαϊκής Δημοκρατίας. Βασικότεροι αντίπαλοί του ήταν ο ΕΔΕΣ και το 5/42 της ΕΚΚΑ, των οποίων οι στρατιωτικοί και πολιτικοί αρχηγοί ήταν αποδεδειγμένων δημοκρατικών αρχών.

Εναντίον αυτών των οργανώσεων στράφηκε συστηματικά πλέον το ΚΚΕ και τα παρακλάδια του, χρησιμοποιώντας τη συκοφαντία και τη διαβολή στο λαό, για να δικαιολογηθεί η μεθοδευμένη και σε κατάλληλο χρόνο συντριβή τους από τις μαχητικές και κατάλληλα φανατισμένες δυνάμεις του ΕΛΑΣ. Είχαν την ελπίδα και τη βεβαιότητα ότι μ' αυτόν τον τρόπο θα ήταν ευκολότερη η κατάληψη της εξουσίας αμέσως μετά την αποχώρηση των κατοχικών δυνάμεων.

Οι πολιτικοί καθοδηγητές έσπειραν το μίσος στους οπαδούς του ΚΚΕ και των οργανώσεων του εναντίον των οπαδών των άλλων αντιστασιακών οργανώσεων και με πιέσεις φανερές και κρυφές, υπονοούμενα και απειλές, προσπαθούσαν να τους πάρουν μαζί τους, με το μέρος τους. Αποδυνάμωσαν έτσι τις άλλες οργανώσεις, τα ένοπλα τμήματα των οποίων άρχισαν να δέχονται φανερές και απρόκλητες επιθέσεις του ΕΛΑΣ, που στο μεταξύ ξεκαθαριζόταν από μη έμπιστους στο κόμμα μαχητές.

Άρχισε με λίγα λόγια ένας εμφύλιος πόλεμος, και το αδελφικό αίμα κυλούσε όλο και πιο πολύ στο όνομα της μελλοντικής ευδαίμονος Λαϊκής Δημοκρατίας και των αρχών του μαρξισμού - λενινισμού - σταλινισμού! Πόσο ανόητη, αλήθεια, φαίνεται αυτή τους η ενέργεια σήμερα, στη μετά την περεστρόικα εποχή, και πόσο αληθινή και μεγάλη αντίσταση

προέβαλε ο λαός, που με το αλάθητο ένστικτό του διείδε τον κίνδυνο που προερχόταν όχι μόνο από το ολοκληρωτικό καθεστώς του φασισμού και του ναζισμού, αλλά και του κομμουνισμού...

Αποφάσισαν, διέταξαν και αιματοκύλησαν τον ΕΔΕΣ και το 5/42! Εξόντωσαν τελείως όλες τις μικρές αντιστασιακές ομάδες της περιόδου 1942 και 1943 που δεν είχαν τις ιδέες τους κι έβαλαν μαχαίρι και στο λαό, που άρχισε να καταλαβαίνει για τι ακριβώς επρόκειτο.

Μόνο η ηγεσία του ΚΚΕ δεν ήθελε να καταλάβει πού οδηγούσε τα πράγματα, και γι' αυτό συνέχισε τον εμφύλιο, μετατρέποντας την εθνική αντίσταση σε εθνική προδοσία, όπως χαρακτηριστικά φώναζε ο Γέρος της Δημοκρατίας Γεώργιος Παπανδρέου, λέγοντας: «... 1943-1944 : Εθνική Προδοσία...»

Όλα αυτά είναι πλέον γνωστά και εξακριβωμένα, και κανέναν δεν έπεισαν ποτέ οι προπαγάνδες του ΚΚΕ ότι πρέπει να μετατεθούν οι ευθύνες στα θύματα και στους ξένους, γιατί δήθεν αυτοί, οι ξένοι, σκόπιμα προκάλεσαν τη ρήξη ανάμεσα στις αντιστασιακές οργανώσεις.

Ας δούμε όμως τα τοπικά γεγονότα, που άμεσα μας αφορούν εδώ:

Εκείνη την περίοδο του 1942 στο Κροκύλειο υπήρχαν τρία - τέσσερα ραδιόφωνα. Τα δύο δούλευαν στα καφενεία του Παγώνη και του Βάρσου. Είχαν κατασκευάσει μεγάλους τροχούς, που τους γυρίζαμε εμείς τα παιδιά σαν παιχνίδι για ώρες κάθε μέρα, κι έτσι φορτιζόταν η μπαταρία τους. Τα βράδια όλο το χωριό είχε στυλωμένο τ' αυτί στη «Φωνή του Λονδίνου», με εκείνον το χαρακτηριστικό, προεισαγωγικό ήχο

των κουδουνιών. Από 'κει μαθαίναμε τα νέα για την πορεία του πολέμου. Από 'κει και τον αγώνα των δικών μας στη Βόρειο Αφρική. Παράλληλα και εμείς κάναμε το χρέος μας, πολεμώντας τον εχθρό με πολλές θυσίες σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο. Πίσω όμως από τις πλάτες του λαού δούλεψε η δολερή πολιτική του ΚΚΕ, που στόχευε, όπως το έλεγε άλλωστε, στη μεταπολεμική κατάληψη της εξουσίας και στην επικράτηση του ενός και μόνου καλού κόμματος, εκείνου του ΚΚΕ! Η περιοχή μας, στην καρδιά της Ρούμελης, ήταν ζωτικός χώρος για τα μελλοντικά πολιτικά τους σχέδια κι έπρεπε να μονοπωληθεί από πιστά στο κόμμα ένοπλα τμήματα.

Ήταν όμως κι εκείνα τα ένοπλα τμήματα του 5/42 που έπρεπε με κάθε τρόπο να διαλυθούν. Έτσι μετά τα «κατορθώματα» των Νικηφόρου και Κρόνου, ελασιτών αρχηγών, κατά μαχητών του 5/42 στο Ευάλιο και αλλού, ήρθαν τα δυναμικά αντίποινα του Θύμιου Δεδούση, γενναίου αξιωματικού του 5/42, στο γειτονικό χωριό της Πενταγιούς. Είχαν εν τω μεταξύ προηγηθεί δύο αναίτιες επιθέσεις του ΕΛΑΣ κατά του ένοπλου τμήματος της οργάνωσης του 5/42, κατά τις οποίες το 5/42 διαλύθηκε, παρά τις αντιδράσεις και τις συστάσεις των συμμάχων της Μέσης Ανατολής για συνέχιση του ενιαίου αντιστασιακού αγώνα κατά του εχθρού. Υπήρξαν ακόμα από το «κόμμα του λαού» ανάλογες ενέργειες κατά του ΕΔΕΣ με πολλά θύματα, τη στιγμή μάλιστα που ο ΕΔΕΣ αντιμετώπιζε μεγάλες εχθρικές γερμανικές δυνάμεις στα βουνά της Ηπείρου!

Έτσι αυτή την περίοδο – Μάρτιος του 1944 – οι αντιστασιακές οργανώσεις πέρα από τον κοινό εχθρό αντιπά-

λευαν και μεταξύ τους, και ο πάλαι ποτέ συναγωνισμός των οπαδών τους γινόταν τώρα ξαφνικά σκληρός ανταγωνισμός και φαρμακερή έχθρα!

Στην Πενταγιού, λοιπόν, ο Δεδούσης έκανε ό,τι και ο Νικηφόρος στο Σερνικάκι και ο Κρόνος στην Ερατεινή, πέφτοντας στην κόκκινη παγίδα της δημιουργίας αφορμών αντιπαλότητας και αιματηρής αναμέτρησης. Συνέλαβε τα μέλη της Περιφερειακής Επιτροπής ΕΑΜ Φωκίδας (του Ξέφυγαν οι Γιώτης, Διαμαντής) και αφόπλισε το αρχηγείο του εφεδρικού ΕΛΑΣ Δωρίδας και τη μαχητική ομάδα των Πενταγιών.

Το ίδιο επεχείρησε να κάνει και με τη μαχητική ομάδα του Κροκυλείου, καθώς αντάρτικες ομάδες του τμήματός του στην πορεία τους προς τα βουνά του Τρικόρφου της νότιας Δωρίδας πήγαν να συλλάβουν τον αρχηγό του τοπικού εφεδρικού ΕΛΑΣ Κώστα Βάρσο. Ο Βάρσος όμως δεν πιάστηκε, αλλά σκοτώθηκε, καθώς προσπαθούσε να αντισταθεί και να ξεφύγει.

Τα γεγονότα αυτά (Πενταγιών, Κροκυλείου), όπως ήταν φυσικό, έγιναν αφορμή για έναν ατέλειωτο πόλεμο νεύρων, ανακοινώσεων, απειλών, αλλά και επεισοδίων ανάμεσα στις δύο οργανώσεις ολόκληρης της επαρχίας Δωρίδας, τα οποία καθημερινά αύξαναν και γίνονταν όλο και πιο αιματηρά.

Στις 14 Απριλίου του 1944 με επείγον σήμα του Γενικού Γραμματέα του ΚΚΕ Σιάντου προς το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ δόθηκε η εντολή της τρίτης κατά σειρά και οριστικής πλέον εξόντωσης και διάλυσης του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων, του μάχιμου τμήματος της δημοκρατικής αντιστα-

σιακής οργάνωσης της ΕΚΚΑ. Αποφάσισαν και διέταξαν: «Θάνατος στους αγωνιστές του 5/42»! Έτσι σχεδίασε, οργάνωσε και πραγματοποίησε αυτό το ομαδικό αδελφοκτόνο έγκλημα η ηγεσία του ΚΚΕ, όπως τώρα πια αποκάλυψε και η ίδια.

Μετά τη διαταγή αυτή, στην περιοχή της νότιας Δωρίδας και συγκεκριμένα στην κοινότητα του Κλήματος, όπου ο κύριος όγκος των δυνάμεων του 5/42 είχε συγκεντρωθεί, εμφανίστηκαν μεγάλες δυνάμεις του ΕΛΑΣ, ακόμα και η διεθνής ταξιαρχία αλλοφύλων.

Ανάμεσα στις ομάδες που χτύπησαν το 5/42 στο Κλήμα ήταν και επαγγελματίες, αδίσταχτοι δολοφόνοι, όπως έγινε γνωστό στην περιοχή εκείνη. Μάλιστα στον τοπικό συνοικισμό των Κουκούρων Κλήματος, την παραμονή της επίθεσης και της αιματηρής διάλυσης των μαχητών της ΕΚΚΑ κοιμήθηκαν πολλοί ελασίτες, ένας από τους οποίους, όπως οι ντόπιοι διηγούνται, πετιόταν τη νύχτα στον ύπνο του και φώναζε. Το πρωί έδωσε την εξήγηση: Με τα χέρια του είχε σφάξει 214 ανθρώπους – όλοι τους προδότες της πατρίδας! – και τον έπνιγε το αίμα στον ύπνο του. (Διήγηση του Κουκουριώτη Κώστα Μπαουστάνου, στο σπίτι του οποίου είχε καταλύσει ο φοβερός ανθρωποκτόνος μακελάρης).

Τη νύχτα της 16^{ης} προς τη 17^η Απριλίου του 1944, ημέρα του Πάσχα –τι ειρωνεία!– έγινε στο Κλήμα Δωρίδας η σφαγή των μαχητών του 5/42 ύστερα από σύντομη μάχη και πνίγηκε στο αίμα μια ακόμα αντιστασιακή οργάνωση. Δολοφονήθηκε ο δημοκράτης Δημήτριος Ψαρρός, αρχηγός του 5/42 και όλοι οι αιχμάλωτοι. Διοικητές της επιχείρησης ήταν ο Άρης Βελουχιώτης και ο Ρήγος. Τα γεγονότα αυτά είναι ε-

Ξακριβωμένα, φωτισμένα από όλες τις πλευρές με πολλά σχετικά δημοσιεύματα και μοιραία ιστορικά γεγονότα, και αποδεικνύουν τα μεγάλα σφάλματα των αντιστασιακών δυνάμεων της εποχής.

Το χωριό μας το Κροκύλειο αυτή την περίοδο δοκιμάστηκε άσχημα και πέρασε δύσκολες στιγμές, γεμάτες αγωνία, αβεβαιότητα, πίκρα κι ανασφάλεια. Πρώτα - πρώτα συγκλονίστηκε με το βίαιο θάνατο του μακαρίτη του Κώστα Βάρσου. Αυτός και ο Θόδωρος Σταυρόπουλος ήταν οι δυναμικότεροι του χωριού σ' εκείνες τις δύσκολες ώρες. Ο ένας ήταν υπεύθυνος μάχης του ΕΛΑΣ, ο άλλος υπεύθυνος μάχης του 5/42. Εργάζονταν για τις οργανώσεις τους με ζήλο, συνεργάζονταν πολλές φορές και είχαν να επιδείξουν επιτυχίες. Ήταν κάτι το φυσικό. Συναγωνίζονταν ακόμα στο ποιος θα οργάνωνε καλύτερα τη μαχητική του ομάδα και θα τη διατηρούσε σε πλήρη ετοιμότητα και πάντα αξιόμαχη, με ικανό αριθμό ανδρών, με κατάλληλο και επαρκή οπλισμό και με υψηλό φρόνημα. Καθένας είχε τις διασυνδέσεις του με τα στελέχη της δικής του αντιστασιακής οργάνωσης.

Ποτέ όμως δεν ξέχασαν ότι ήταν γείτονες και χωριανοί. Θυμάμαι χαρακτηριστικά ένα επεισόδιο το καλοκαίρι του 1943: Μέναμε στο ημιυπόγειο του σπιτιού του Σταυρόπουλου. Αργά ένα βράδυ καθόμασταν στην αυλή του δρόμου σε έναν μόνιμο ξύλινο πάγκο, όταν ξαφνικά ακούσαμε δυνατό κατρακύλισμα και φωνές, που καλούσαν σε βοήθεια απ' το σπίτι του Βάρσου. Πρώτος έφυγε προς τα εκεί τρέχοντας ο Θόδωρος κι από κοντά εμείς οι άλλοι. Θυμάμαι και τη μάνα μας μαζί. Ένας πονόδοντος έκανε το Βάρσο να σηκωθεί απ' το κρεβάτι. Ζαλισμένος όπως ήταν και σκοτεινά

στο διάδρομο, κατακύλησε στην εσωτερική ξύλινη σκάλα του σπιτιού του και βρέθηκε να χτυπάει δυνατά, με το κεφάλι, στην κλειστή συρόμενη, νομίζω, εξωτερική πόρτα.

– Βρε αδερφέ, τι έπαθες; τον ρώτησε ο Σταυρόπουλος, που έφτασε πρώτος και βοηθούσε.

– Ένα παλιόδοντο με κινδύνεψε απόψε. Ευχαριστώ, αδερφέ Θόδωρε, που ήρθες.

Ήταν και όλες οι γυναίκες του σπιτιού του εκεί.

Που πάει να πει πως και οι δυο τους ήταν σε θέση και τους τυχόν εξτρεμιστές να συγκρατήσουν και να σωφρονίσουν, και το χωριό να κυβερνήσουν, κι όλα τα σπίτια του να κρατήσουν ανοιχτά. Γιατί ήταν άνθρωποι μυαλωμένοι και πατριώτες. Στα πρόσωπά τους γινόταν πραγματικότητα η Ενωμένη Εθνική Αντίσταση. Ξέρω ότι σέβονταν ο ένας τον άλλον και ότι είχαν αλληλοκατανόηση και εκτίμηση.

Για το λόγο αυτό ο θάνατος του Βάρσου ήταν μεγάλο κακό για το χωριό. Χάθηκε ένας μετρημένος άνθρωπος, που δυναμικά θα μπορούσε να προλάβει δυσάρεστες καταστάσεις και ενέργειες από μέρους της δικής του οργάνωσης.

Αν δε χανόταν ο Βάρσος, ίσως και οι δικοί μου αργότερα, το 1947, να επιζούσαν, αν και αυτό το ενδεχόμενο, όπως γίνανε τα πράγματα την περίοδο 1947-1949, ήταν πολύ αμφίβολο. Όμως η μοίρα τότε δεν το θέλησε.

Πριν ξημερώσει μια νύχτα του πρώτου δεκαήμερου του Μαρτίου του 1944, ακούστηκαν πυροβολισμοί στη γειτονιά. Και ύστερα φωνές. Και ύστερα άνθρωποι στο δρόμο, που πηγαينوέρχονταν βιαστικά. Αναστατωθήκαμε. Ακούγαμε από το ημιυπόγειο του Σταυρόπουλου τη νυχτερινή φασαρία και δεν ξέραμε τι συνέβαινε. Ποιοί ήταν και τι έκαναν.

Σαν ξημέρωσε, βγήκα και εγώ στο δρόμο. Με το σπίτι του Βάρσου ήμασταν γειτονιά. Πήγα στη μοιραία πόρτα. Φρέσκιες οι τρύπες από τις σφαίρες στα πορτόξυλα και στον απέναντι τοίχο. Και τα αίματα... Και το περιεχόμενο του κεφαλιού....

Οι μεγάλοι συζητούσαν τα γεγονότα: Κατέβηκε ν' ανοίξει στα χτυπήματα της πόρτας. Στο κάλεσμα για παράδοση, ξανάκλεισε. Κάποιος από την υψηλότερη αυλή έριξε, και το κακό έγινε.

Σαν παιδί περίεργο, ανέβηκα πάνω, στον όροφο, όπου γινόταν θρήνος. Η κυρα-Μαρία, η Βάρσαινα, ξεμαλλιαζόταν. Ήταν δυο - τρεις ακόμα εκεί, θυμάμαι. Όλοι με κοίταξαν με κάποια έκπληξη στα μάτια. Ήξεραν ότι ανήκαμε στην αντιστασιακή οργάνωση του 5/42, αντάρτες του οποίου απροειδοποίητα το βράδυ, κατεβαίνοντας από την Πενταγιού, έκαναν το φονικό. Δε μου είπαν τίποτα. Οι άνθρωποι είχαν τον πόνο τους. Ζούσαν το δικό τους δράμα.

Γυρίζοντας στο σπίτι, δοκίμασα κι άλλη έκπληξη, απορία και πίκρα. Έκλαιγαν όλοι! Η Όλγα, η μάνα μας, η νονά-Μαρία, η μάνα του Σταυρόπουλου, του νονού μου. Σε λίγο μπήκε κι ο νονός, ο Θόδωρος. Έκατσε σ' ένα κάθισμα. Πρώτη φορά τον έβλεπα τόσο σκυθρωπό, τόσο στενωχωρημένο, κιτρινόμαυρο, συννεφιασμένο!

– Τι γίνεται, Θόδωρέ μ'; ρώτησε η γριά μάνα του.

Πάει ο Κώστας, μάνα, ήταν η απάντηση.

Κι ο άντρας που μας υποστήριζε σαν πατέρας, έκλαιγε! Πρώτη φορά έβλεπα κάτι τέτοιο.

Πράγματι, είχε βρεθεί σε πολύ δύσκολη θέση. Αντάρτικα τμήματα της οργάνωσης, για την οποία ήταν ο υπεύθυ-

νος του χωριού, προκάλεσαν αιφνίδια, απροειδοποίητα, χωρίς να ενημερωθεί η τοπική ομάδα, θανατηφόρο επεισόδιο. Πώς να δικαιολογηθεί στη δική του, αλλά κυρίως στην ομάδα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ; Τι να πει στη δική του συνείδηση; Πώς να παρηγορήσει; Πώς να προλάβει ενδεχόμενα αντίποινα και επέκταση του κακού; Ήταν γεγονός πλέον ότι τα απανωτά επεισόδια που γίνονταν σε άλλες περιοχές ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, 5/42 και ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, δραματικά ήρθαν και εγκαταστάθηκαν και στο δικό μας χωριό.

Δε θυμάμαι πώς οι δικοί μας αντιμετώπισαν την κατάσταση. Εκείνο που ξέρω με βεβαιότητα είναι ότι η οικογένεια του Βάρσου ουδέποτε μας καταλόγισε ευθύνες, που άλλωστε δεν τις είχαμε.

Ωστόσο τα αίτια προϋπήρχαν, όπως έδειξαν οι δυο προηγούμενες οργανωμένες από τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ επιθέσεις και οι αντίστοιχες διαλύσεις των ενόπλων τμημάτων του 5/42. Επομένως η οριστική ρήξη λόγω των μετακατοχικών βλέψεων ήταν ζήτημα χρόνου. Τώρα όμως με τα επεισόδια Πενταγιούς - Κροκυλείου δόθηκε αφορμή για την τελική επίθεση του ΕΛΑΣ και τη διάλυση του 5/42. Ο Ψαρρός τιμώρησε το Θύμιο Δεδούση, χωρίς όμως και να τον παραδώσει στο ανταρτοδικείο του ΕΛΑΣ μαζί με τον άλλο αξιωματικό του 5/42 Καπεντζώνη, όπως ανέφερε ανάμεσα σε άλλες απαιτήσεις το τελεσίγραφο του ΕΑΜ -ΕΛΑΣ προς το αρχηγείο του Ψαρρού.

Ακολούθησαν η τελική επίθεση κατά των δυνάμεων του 5/42 στο Κλήμα, η δολοφονία του Ψαρρού, οι ομαδικές σφαγές των αιχμαλώτων αγωνιστών του, μια αμείλικτη κατάδίωξη και εξόντωση των μαχητικών ομάδων της οργάνωσης

σε Δωρίδα και Παρνασσίδα με πολλά θύματα, καθώς και δολοφονίες των οπαδών της οργάνωσης κατά τους επόμενους μήνες. Κάπου εδώ τελείωσε η ενωμένη Εθνική Αντίσταση, με τη συμπλήρωση του πρώτου γύρου της προετοιμασίας για την κατάληψη της εξουσίας μετά την αποχώρηση των εχθρών από το πάτριο έδαφος.

Το κόμμα του λαού (είχε καθορίσει και τρεις γύρους, τρεις οργανωμένες προσπάθειες για την επιβολή της «Λαϊκής δημοκρατίας») κατάφερε να κυριαρχήσει στο 90% του ελληνικού χώρου. Δεν έμενε πια παρά να φύγει ο εχθρός, για να εγκατασταθεί η δική του δικτατορία. Εξάλλου αυτό έγινε σε όλες τις ανατολικές χώρες, που μόλις τώρα τελευταία ύστερα από μισό και πλέον αιώνα βασάνων άρχισαν να ανασαίνουν, αναζητώντας στη δημοκρατία και όχι στον ολοκληρωτισμό την ευημερία των λαών τους.

Το λαό ποιος τον ρωτούσε αν το ήθελε ή όχι; Αρκεί να έπαιρναν την εξουσία οι αρχηγοί. Αυτοί μόνο ήταν πατριώτες... Όλοι οι άλλοι προδότες! Η συκοφαντία, η βία και η προπαγάνδα ήταν μέρα - νύχτα καλά οργανωμένες.

Στις εκκαθαρίσεις των οργανωμένων στο 5/42 συμπεριλαμβανόταν, όπως ήταν φυσικό, και η μαχητική ομάδα του Κροκυλείου και μάλιστα η αρχηγική. Πολλοί τότε μπροστά στον κίνδυνο της δολοφονίας δήλωσαν ένταξη στο ΕΑΜ - ΕΛΑΣ και έμειναν ανέπαφοι, έστω κι αν απομονώθηκαν στα σπίτια τους. Δεν έγινε όμως το ίδιο και με τον αρχηγό Θόδωρο Σταυρόπουλο. Η σύλληψη, ο βασανισμός και η εκτέλεσή του ήταν αναμενόμενη, αναπόφευκτη, και πλησίαζε από ώρα σε ώρα μετά τις σφαγές στο Κλήμα. Έτσι κάποια μέρα μάς αποχαιρέτησε κι έφυγε.

Μέσα από μονοπάτια διέφυγε χωρίς να γίνει αντιληπτός, κι ύστερα από περιπέτειες έφτασε στην Αθήνα. Την άλλη μέρα το πρωί, η εικόνα παραμένει ακόμα ζωντανή στην μνήμη μου, ένας ένοπλος αντάρτης χτύπησε την πόρτα του σπιτιού του. Η γιαγιά, η υπέργηρος μάνα του αρχηγού του 5/42 Θεόδωρου Σταυρόπουλου, με δυσκολία κατέβηκε απ' το κρεβάτι και σέρνοντας τα πόδια της άνοιξε την πόρτα. Ο καπετάνιος, της είπε, ότι ζητάει τον Θόδωρο. Η γριά ακούστηκε να λέει:

- Δεν είναι εδώ, παιδάκι μου.
- Πού έχει πάει;
- Δεν ξέρω, παιδάκι μου. Έξω βγήκε, δεν ξέρω, παιδάκι μου, πού πάει.

Ο αντάρτης, με το όπλο στην ανάρτηση έφυγε. Ο Σταυρόπουλος διέφυγε την εκτέλεση την τελευταία στιγμή.

Αν όμως όλοι άλλαξαν οργάνωση ή έφυγαν κρυφά και γλίτωσαν, δε συνέβη κάτι ανάλογο και με την εκδηλωτική δασκάλα, την πιστή στις ιδέες της και ενταγμένη στο 5/42. Αυτή συνέχιζε να πηγαиноέρχεται στο σχολείο κάτω από τα πλάγια βλέμματα των αντιθέτων και ακούγοντας τα μισόλογα που πρόφεραν τα μισοσφιγμένα χείλη τους. Ήταν φανερό ότι πάνω της έπεφταν όλες οι εκδικητικές σκέψεις των εξτρεμιστικών ντόπιων στοιχείων. Αλλά το κακό δε σταματούσε εκεί. Κάθε μέρα όλο και της δημιουργούσαν προβλήματα στο σχολείο, στην κοινωνία του χωριού, στις επαφές της με τους χωριανούς και με τους άλλους ανθρώπους. Δεν προχώρησαν, βέβαια, σε φανερές βιαιοπραγίες, όμως όλο και προσπαθούσαν να δημιουργούν καταστάσεις που θα δικαιολογούσαν σε δεδομένη στιγμή κάποια εναντίον της

δασκάλας απόπειρα. Η Ουρανία ήταν ολομόναχη απέναντι σε πολλούς, που είχαν την κομματική εξουσία και τον έλεγχο όχι μόνο του χωριού, αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Επιβίωνε, αλλά μέχρι τότε;...

Κάποτε ο εχθρός άρχισε να ξεκουμπίζεται. Τότε το ΚΚΕ, που ήταν έτοιμο για τη στιγμή αυτή, κινήθηκε για άλλη μια φορά εναντίον των δύο τελευταίων αντιστάσεων στα σχέδιά του, των δύο τελευταίων εμποδίων στην πορεία του προς την περίφημη προπαγανδιζόμενη Λαϊκή Δημοκρατία, όπως διατυμπάνιζαν τα προπαγανδιστικά του τραγούδια. Εναντίον της μικρής δύναμης του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο και την Αθήνα.

Έγινε έτσι και δεύτερος γύρος, τα γνωστά Δεκεμβριανά, ο περίφημος Κόκκινος Δεκέμβρης του ΚΚΕ. Το αδελφικό αίμα χύθηκε ποτάμι στην προσπάθεια κατάληψης της εξουσίας. Δούλεψε το κονσερβοκούτι σε άνδρες, γυναίκες, παιδιά, νέους και γέρους. Χιλιάδες οι νεκροί από τους επιτιθεμένους, τους αμυνόμενους, τους αμάχους. Πολλά απωθημένα βγήκαν στην επιφάνεια όταν ολοκληρώθηκε η εθνική προδοσία. Έτσι χαρακτήρισε την απόπειρα κατάληψης της Αθήνας και της κεντρικής εξουσίας από το ΚΚΕ το Δεκέμβριο του 1944 ο Γέρος της Δημοκρατίας Γεώργιος Παπανδρέου. Η θεωρία «ας σκοτωθούν καμπόσοι, για να ζήσουν οι υπόλοιποι ευτυχισμένοι κάτω από την καθοδήγηση και την κυβέρνηση του κομμουνισμού», ήταν σε πλήρη εφαρμογή και δόξα.

Επειδή όμως σε κάθε κακό υπάρχει και το καλό, στο δεύτερο γύρο φανερώθηκε έκδηλα η αντίσταση του λαού κατά του κόκκινου φασισμού. Τι αγκυλωτός σταυρός, έλεγε ο κόσμος, τι διπλός πέλεκυς, τι σφυροδρέπανο. Όλα έχυναν

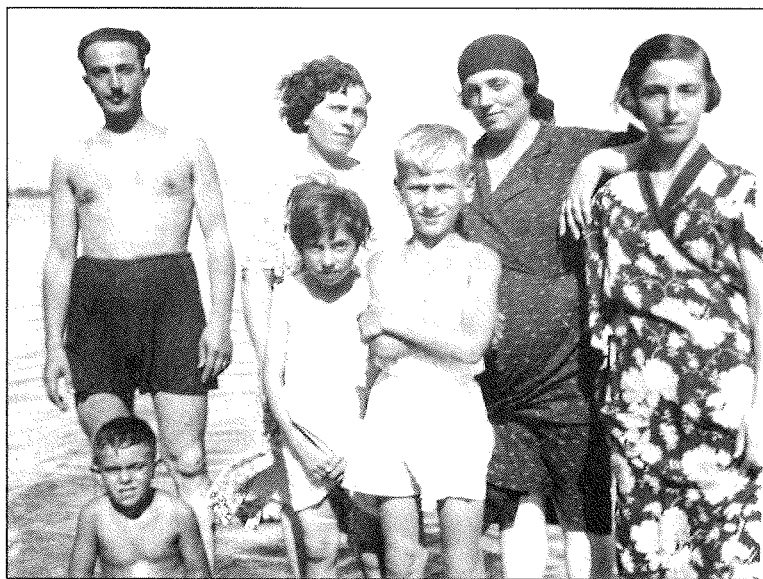
το αίμα αθών ανθρώπων του λαού. Εγκλήματα πραγματικά, γινόμενα από Έλληνες σε Έλληνες στο όνομα της ευημερίας του λαού, της προόδου, της αγάπης για την πατρίδα, της δικαιοσύνης. Βέβαια, σήμερα είναι γνωστά και όλα τα παρόμοια γεγονότα που διαδραματίστηκαν στις χώρες του τότε παραπετάσματος, του κομμουνιστικού παραδείσου, όπου στήνονται σήμερα μνημεία για τα εκατομμύρια θύματα της αντίστασης κατά του κομμουνισμού, δίπλα σε κείνα του ναζισμού- φασισμού. Είναι σε όλους γνωστά σήμερα αυτά τα γεγονότα, και έχουν αναλυθεί και καταδικαστεί από όλους, κομμουνιστές και μη, αλλά δεν παύουν να είναι γεγονότα ντροπής. Η ζωή των ανθρώπων εξαρτώνταν τότε από τις πολιτικές ορέξεις δύο -τριών τυχαίων. Αναγκαστικά αναφέρονται εδώ τα γεγονότα αυτά, γιατί είχαν αντίκτυπο και επηρέασαν τη ζωή και στην ορεινή Δωρίδα, όπου ζούσαμε τότε. Άλλωστε σε ποιο μέρος της Ελλάδας δεν έφτασε τότε ο απόηχος του ερχομού της Λαϊκής Δημοκρατίας; «Ευτυχώς», λένε τώρα και οι ίδιοι οι κομμουνιστές, «που δεν πέτυχαν οι γύροι μας, και μάλιστα ο τρίτος. Θα είχαμε καταντήσει πολύ χειρότερα από το χάλι των ανατολικών χωρών του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού». Ντρέπονται και οι ίδιοι να πουν του εφαρμοσμένου κομμουνισμού. (Φυσικά, οι κατά καιρούς Γενικοί Γραμματείς και Φαρισαίοι όλα τα θεωρούν τέλεια, αλάθητα, και δεν έχουν τίποτα ν' απολογηθούν και να ζητήσουν συγγνώμη από κανέναν και για τίποτα ! Έχουν, φαίνεται, το Παπικό αλάθητο στη νιοστή) !

Ανεξάρτητα όμως από αυτά, ας μην ξεχνάμε τη συμβουλή του Μακρυγιάννη: «Οι Έλληνες είναι ευλογημένος λαός, αρκεί να τους κυβερνάει η ειλικρίνεια». Από την αλήθεια

δεν έχουμε να χάσουμε. Είναι, βέβαια, πικρή και κυνηγείται. Εν τούτοις είναι αναγκαία. Την έχουμε ανάγκη όλοι μας, και μάλιστα τα παιδιά. Έχουν δικαίωμα σ' αυτό, και καμιά σκοπιμότητα δεν επιτρέπεται να τους τη στερήσει. Όσοι δε ενσυνείδητα τη διαστρεβλώνουν κατά τις πολιτικές τους πεποιθήσεις, γίνονται σύντομα καταγέλαστοι, μιας και η αλήθεια αργά ή γρήγορα γίνεται ολοφάνερη. Μένουν όμως τα θύματα του ψεύδους.

Μετά τη σφαγή στο Κλήμα η μακρινή ομάδα του 5/42 του χωριού μας ακολούθησε την τύχη των άλλων: Αποπλισμός, διώξεις ή αυτοδιάλυση, προκειμένου να επιβιώσουν. Έμεινε μόνο ο φόβος και η προπαγάνδα του ΚΚΕ.

Για πολλές όμως οικογένειες, όπως και για τη δική μας,

Στο Φαληρικό Δέλτα του 1935-36.

Τα αδέρφια Ουρανία, Εριφύλη, Παναγιώτης & τα παιδιά τους.

εξακολούθησε να δουλεύει και ο τρίτος εχθρός: Η πείνα. Μέρες χειρότερες από εκείνες του '41 και των δύο πρώτων χρόνων του αντιστασιακού αγώνα. Τον ξένο εχθρό τον αντιμετωπίζεις ευκολότερα. Οπλίζεσαι, πολεμάς, κρύβεσαι, αρχίζεις ξανά. Τον ντόπιο όμως δύσκολα τον πολεμάς. Μόνο με την ψυχή, κι όσο μπορεί κι αυτή να αντιστέκεται.

Φτάσαμε στο τελευταίο όριο αντοχής, γυμνοί, ξυπόλητοι, πεινασμένοι, θερμασμένοι απ' την ελονοσία. Μετριώνταν τα κόκαλά μας έξω από τα ρούχα! Ζούσαμε από την υποστήριξη των ανθρώπων του χωριού, των γονιών προς τη δασκάλα των παιδιών τους. Από το υστέρημά τους έφτανε στη γωνιά μας λίγο αλεύρι για το κουρκούτι, λίγα όσπρια.

«Ας είναι καλά οι άνθρωποι», μας έλεγε η μάνα μας. «Δεν περνάνε κι αυτοί καλύτερα...».

Ευτυχώς υπήρχε κι η γιαγιά. Δούλευε στα κτήματα στο Ζωριάνο. Τη βοηθούσαν κι οι άνθρωποι και μπορούσε μια - δυο φορές την εβδομάδα να πηγαινοέρχεται ακόμα πέρα - δώθε τα χωριά με κάψες και με μπόρες, σπάζοντας τις κοκάλρες του πάγου το χειμώνα με το σκεπάρνι, για να μη γλιστράνε τα πέταλα του γαϊδουριού. Συνέχιζε ν' αγωνίζεται για τη νύφη και τα εγγόνια της. Η τελευταία χρονιά της Κατοχής ήταν και η χειρότερη. Όσο πλησίαζε η λευτεριά, τόσο και πιο πολύ αμφέβαλλε κανένας αν θα ήταν ζωντανός να τη χαρεί. Τα θύματα πολλαπλασιάζονταν στο βωμό της ουτοπίας.

Μπαίνοντας το 1945 πλημμύρισε το χωριό μας από αντάρτες του ΕΛΑΣ. Έρχονταν από το αιματηρότατο κίνημα της Αθήνας, αφού στο μεταξύ άφησαν στους δρόμους πολλά ακόμα θύματα αθώων πολιτών. Γέμισαν με αιχμαλώτους πρώτα τις φυλακές στην Άμφισσα και ύστερα άφησαν τους ση-

μαντικότερους στο κοντινό χωριό της Πλέσσας (Αμυγδαλιά Δωρίδας). Εκεί άφησαν μια από τις πολλές ομάδες ομήρων που πήραν μαζί τους φεύγοντας και εγκαταλείποντας την πρωτεύουσα μετά την εκεί αποτυχία τους, στην οποία συμμετείχαν εκατό άτομα και καμιά εικοσαριά Άγγλοι αιχμάλωτοι.

Ανάμεσα στους ομήρους ήταν η χήρα του πρωθυπουργού Λένα Ιωάννου Μεταξά, η Κορυζή, σύζυγος του αδελφού του πρωθυπουργού Κορυζή, ο στρατηγός Παπαδήμας, υπουργός Στρατιωτικών της κυβέρνησης Μεταξά, ο Μπάμπης Αλιβιζάτος, υπουργός κι αυτός του Μεταξά, ο Ανδρέας Στράτος, μετέπειτα υπουργός Στρατιωτικών της κυβέρνησης Κωνσταντίνου Τσαλδάρη - Θ. Σοφούλη, ο Ανδρέας Λαμπρόπουλος, άλλοτε διευθυντής ΑΤΕ και αργότερα υπουργός της κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου, ο Ηλίας Αναστασιάδης, καθηγητής του Εμπορικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Γεώργιος Πετρόπουλος, καθηγητής του Ρωμαϊκού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Τζαβάρας, Γενικός Γραμματέας της Νομικής Σχολής Αθηνών, η Μομφεράτου, σύζυγος του πρεσβευτή Μομφεράτου και Αγγλίδα στην καταγωγή, ο στρατηγός του Μηχανικού στο Αλβανικό Τέτσης, ο στρατηγός Τότσιος, ο κινηματίας της Βορείου Ηπείρου στρατηγός Σκλαβούνος, ο Συνταγματάρχης πυροβολικού στο Έπος Ραφτόπουλος, ο Νίκος Κάτσενος, αρχιμηχανικός ΗΕΑΠ, ο Γενικός Γραμματέας της Βουλής Γράψας, ο βιομήχανος Πατέρας, ο εφοπλιστής Εμπειρικός με τη γυναίκα του, ο εφοπλιστής Ποταμιάνος, ο γιατρός Αποσκίτης, ο βιομήχανος Καραβασίλης, κι ακόμα οι βιομήχανοι Μαρουλίδης και Σικ... (Τους έσωσε τελικά η συμφωνία της Βάρκιζας και η αμνηστία).

Εμείς δεν ξέραμε τι γινόταν. Από τους ίδιους μάθαμε για τα αγαθά του δεύτερου εμφυλίου, του δεύτερου γύρου κατάληψης της εξουσίας από τις κομμουνιστικές ένοπλες δυνάμεις. Πολλά χρόνια αργότερα πληροφορηθήκαμε τις λεπτομέρειες των Δεκεμβριανών, όπως αναλύθηκαν, περιγράφηκαν, κρίθηκαν και κατακρίθηκαν από όλες τις πλευρές. Κι ακόμα μάθαμε για τους Έλληνες και τους Συμμάχους που αντιστάθηκαν στις δυνάμεις του Άξονα στην Αφρικανική έρημο και στην Ιταλία, και όταν γύρισαν στην πατρίδα μαζί με την Κυβέρνηση μάτωσαν κι αυτοί στον Κόκκινο Δεκέμβρη. Κι ακούσαμε και για τις μάχες που έκανε το κόμμα του λαού από γειτονιά σε γειτονιά της Αθήνας, για να πάρει στα χέρια του ο λαός την εξουσία και να φέρει στον τόπο μας τη Λαϊκή Δημοκρατία, τον μελλοντικό παράδεισο, όπως μας έλεγαν οι καθοδηγητές.

Όλα αυτά εμείς τα παιδιά δεν τα πολυκαταλαβαίναμε. Μας ενθουσίασαν όμως άλλα πράγματα: Τα πολλά τρόφιμα που έφερνε και ξεφόρτωνε η ατέλειωτη αλυσίδα των μεταγωγικών και τα περισσά γυαλιστερά όπλα, τα κάθε είδους και παράξενου σχήματος! Γέμισε από αυτά ο τόπος, τα σπίτια, τα σχολεία, τα μαγαζιά. Είχε καταυλιστεί στο χωριό μας η Μεραρχία του καπετάν Ορέστη.

Στο σπίτι του Σταυρόπουλου εγκαταστάθηκαν οι αρχηγοί. Το μαγαζί του (μας χώριζε απ' αυτό ένας τοίχος) γέμισε από κάθε λογής τρόφιμα.

Θυμάμαι τη μάνα μας, στην πόρτα του σπιτιού μας απ' έξω, να μιλάει για ώρα με τον καπετάν Ορέστη και να του συστήνεται. Ήταν πάντα τολμηρή και είχε αυτοπεποίθηση κι εμπιστοσύνη στον εαυτό της και πάντα κοίταζε τις καλές

πλευρές των ανθρώπων. Την ώρα που ο κόσμος κρυβόταν και προσπαθούσε ν' αποφύγει την ώρα την κακή και το κακό συναπάντημα με τις δυσάρεστες συνέπειές τους, εκείνη συναντούσε τους αρχηγούς, τους υπεύθυνους, για να συζητήσει την κατάσταση και να διατυπώσει τη δική της άποψη, έστω και αντίθετη! Ποτέ δεν πίστεψε ότι από αρχηγούς ελληνικών ενόπλων τμημάτων, όποιας οργάνωσης κι αν ήταν, θα μπορούσε η ίδια να κινδυνέψει, όντας δασκάλα και γυναίκα. Υπερβολική και εκτός πραγματικότητας εξιδανίκευση προσώπων και προθέσεων, αλλά όμως έτσι εκδηλωνόταν πάντα η Σμυρνια Ουρανία. Και στην περίπτωση του καπετάν Ορέστη είχε δίκιο. Ίσως επειδή ήταν άνθρωπος, και όσο καιρό ήταν στο χωριό το τμήμα του, η οικογένειά μας είχε με όλους τους άνδρες του -κι εγώ με τον υπασπιστή του Γιάννη και με τα πολεμικά του άλογα- πολύ καλές σχέσεις. Θυμάμαι ότι σ' εκείνη τη συνάντηση - συζήτηση του καπετάνιου Ορέστη και της δασκάλας του χωριού, της μάνας μου, φευγαλέα κοίταζαν κι εμάς, καθώς παίζαμε με την Όλγα στην αυλόπορτα, πιο πέρα. Προφανώς η συζήτησή τους μας αφορούσε.

Με τα μάτια ρωτήσαμε σε λίγο τη μάνα μας, καθώς την αισθανθήκαμε ανακουφισμένη.

«Έδειξε κατανόηση και καλοσύνη», μας είπε... «Με άκουσε με προσοχή και πιστεύω να μας βοηθήσει».

Και πράγματι. Κάποια στιγμή χτύπησε την πόρτα ένας νεαρός αντάρτης. Ήταν ο Γιάννης, κάτι σαν πρωτοπαλικάρο του καπετάνιου.. Μπήκε μέσα κουβαλώντας ένα δέμα με τρόφιμα.

– Είναι για τα παιδιά, απ' τον καπετάνιο μας, είπε.

Από τότε οι δυο μας γίναμε φίλοι. Μαζί στη γνωριμία του χωριού, στις συγκεντρώσεις, στ' άλογα, στις αποθήκες των όπλων.

Θυμάμαι ότι στο ισόγειο του σπιτιού που είχε κάποτε τα γαιούρτια του ο «Παράδεισος» ο Γιώργος Ράφτης, κοντά στο γεφύρι, στήθηκε το συνεργείο που συντηρούσε τα όπλα. Όπλα κάθε λογής. Ολοκαίνουργα. Τα λάδωναν. Ύστερα τα συσκεύαζαν σε κιβώτια, γιατί θα χρειάζονταν και πάλι, καθώς έλεγαν. Στο μεταξύ, βέβαια, είχε υπογραφεί η συμφωνία της Βάρκιζας, το τέλος του αντιστασιακού αγώνα κατά των δυνάμεων Κατοχής και ο αφοπλισμός των ενόπλων.

Κάποτε ήρθε η ώρα να φύγουν οι αντάρτες. Πήραν το δρόμο προς το Κουμαντάρι. Θα πήγαιναν, έλεγαν, να παραδώσουν τα όπλα, αφού ο αγώνας είχε τελειώσει και οι εχθροί είχαν ηττηθεί. Θα έρχονταν και καλύτερες μέρες. Τρεμπόπαιζαν οι ελπίδες στις καρδιές μας. Έτσι νομίζαμε όλοι μας τότε. Όμως τα πράγματα δεν ήταν έτσι ρόδινα, όπως αποδείχτηκε πολύ σύντομα. Έφυγε μεν το οργανωμένο τμήμα να παραδώσει τα όπλα, μα έμειναν οι λεγόμενοι πυρήνες των ένοπλων φανατικών και πιστών στο κόμμα του ΚΚΕ, καθώς και οι γεμάτες αποθήκες του καλού και μη παραδοθέντος οπλισμού. Αργότερα μάθαμε με πίκρα πως προοριζόνταν για τον αποφασισμένο ήδη τρίτο γύρο.

Εμείς τα παιδιά, που δεν αφήναμε ποτέ τη μια πέτρα πάνω στην άλλη, ανακαλύψαμε σε μια λόντζα, κοντά στον Άι-Θανάση, στοίβες σωριασμένα τα πολεμοφόδια! Ορμήσαμε να πάρουμε φυσίγγια για παιγνίδια. Όμως μας εντυπωσίασαν κάτι παράξενα πράγματα με φτερά, που πρώτη φορά τα βλέπαμε. Πήραμε στον ώμο και μερικά από αυτά,

και η ομάδα μας κατέβαινε κατευθείαν στη ρεματιά, για να βάλουμε φωτιά και να σκάσουμε τα πυρομαχικά και να κάνουμε γούστο με το θόρυβο! Ήταν βλήματα όλμων, και σίγουρα θα χανόμασταν και οι δέκα, αν δεν άκουγε τη φασαρία στο δρόμο και δεν έβγαινε από πάνω, στο μπαλκόνι του, να δει τι γίνεται, ο πατέρας του Χαράλαμπου Τσαντήλη.

– Γιατί τα πήρατε; έβαλε τις φωνές. Φέρτε τα πίσω! Σταθείτε! φώναζε φοβερίζοντας.

– Μας είπε ο Πολύμερος να τα πάμε εκεί, του πέταξε ο Αλέξης του Παναγιώτη Παγώνη, καθώς φεύγαμε τρέχοντας.

Αλλάξαμε κατεύθυνση και τα πήγαμε στην αυλή του Πολύμερου, του υπεύθυνου επί Κατοχής φρουράρχου και ανώτερου δικαστικού της Άμφισσας, σιδηρουργού το επάγγελμα.

– Πού τα βρήκατε αυτά; μας ρώτησε έκπληκτος.

– Μας τα έδωσαν να τα φέρουμε εδώ, του είπαμε και εξαφανιστήκαμε τρέχοντας, εγκαταλείποντας τα επικίνδυνα βλήματα άλλος στην αυλή του κι άλλος στο δρόμο εκεί κοντά.

Το πράγμα όμως έφτασε και στ' αυτιά της μάνας μου, δεν ξέρω πώς. Έχασε το χρώμα και την ψυχραιμία της. Παιδιά εμείς, δεν είχαμε συναίσθηση του κινδύνου που διατρέχαμε καθημερινά, παίζοντας με τα παιγνίδια του θανάτου, φυσίγγια, χειροβομβίδες, βλήματα, όπλα. Εκείνη όμως ήταν σε διαρκή αγωνία, και συμβούλευε, αλλά και μάλωνε την παρέα μας. Μα ποιος άκουγε τότε; Όλοι οι μεγάλοι κράταγαν όπλα. Εμείς τα παιδιά γιατί όχι; Άλλωστε, είχαμε εκπαιδευτεί σαν «Αετόπουλα».

Ο θάνατος όμως που κουβαλούσαμε στους ώμους μας εκείνο το απόγευμα, ανάγκασε τη βέργα να μιλήσει. Και ήταν, το θυμάμαι, πολύ πειστική.

Στις έρευνες που μας έκαναν οι μεγάλοι, δε μας εύρισκαν τα φυσιγγια. Άλλα τα πετάξαμε κι άλλα τα κρύψαμε. Γίναμε όμως αίτιοι για πρόσθετες προστριβές των γονέων μας με τους υπεύθυνους των κρυμμένων όπλων και του πολεμικού υλικού.

Φεύγοντας ο εχθρός από την πατρίδα, εγκληματούσε μέχρι και την τελευταία στιγμή. Άνοιξε τότε ο δρόμος και ήρθε και στο χωριό μας η βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού και των συμμάχων: Συσσίτια στο σχολείο, διανομές τροφίμων και ενδυμάτων για τους μεγάλους, αλλά και δέματα από τους ξενιτεμένους στις ΗΠΑ και στον Καναδά προς τους εδώ συγγενείς τους. Οι άνθρωποι άρχισαν ν' ανακουφίζονται σιγά - σιγά με τα ταχυδρομικά δέματα που λάβαιναν.

Όμως οι πληγές του πολέμου ήταν ακόμα ορθάνοιχτες κι έτρεχαν. Η πείνα, η αρπαγή, τα κομματικά, μας βασάνιζαν. Η αμφισβήτηση κάθε αρχής, κάθε αξίας, κάθε ιδανικού, η χαλάρωση των ηθών, καταταυρανούσαν τη ζωή των ανθρώπων.

Όπως ήταν φυσικό, η δασκάλα, αν και κοίταζε τη δουλειά της και τη φαμελιά της, δεν μπορούσε να ξεφύγει από τη νέα αυτή πληγή. Υπεύθυνη κι αυτή, λόγω της ιδιότητάς της, στα συσσίτια και στις διανομές μαζί με τον παπά και τους κοινοτικούς άρχοντες, συγκέντρωνε πάνω της τα απωθημένα των ανθρώπων, που γύρευαν κάπου να ξεσπάσουν.

Και είχε η μάνα μας πέρα από την ευθύνη του σχολείου και τις φροντίδες του σπιτιού μας, την καθημερινή ταλαιπωρία

με τις παραλαβές και διανομές των εφοδίων. Και επειδή, όπως λέει ο λαός, τη φορτωμένη καρυδιά πετροβολάνε τα παιδιά, γι' αυτό δεχόταν κι αυτή του καθενός τις κουβέντες και μάλιστα τις χειροδικίες, προσπαθώντας να επιβάλει την τάξη και την αποφυγή λαθών κατά τις διανομές.

Ζωή μαρτύριο για όλα τα μέλη της επιτροπής, μα για κείνη περισσότερο. Ήταν, βλέπετε, γυναίκα, κι ακόμα εξακολουθούσε να είναι μια πρόσφυγας, κι άρα ένας κατώτερος άνθρωπος, που ο καθένας μπορούσε να τον αδικεί κατά τα κέφια του.

Χαρακτηριστικό της κατάστασης που επικρατούσε εκείνη την περίοδο, όπως πολύ καλά θυμάμαι, μάρτυρας όντας ο ίδιος, είναι ένα επεισόδιο που έγινε με τη μεταφορά καλαμποκιού που προοριζόταν για διανομή. Μόλις τα πρώτα φορτία έφτασαν στην αγορά και θα μεταφέρονταν στο μαγαζί - αποθηκευτικό κέντρο του Μήτσου Καπέλα, στο κέντρο της αγοράς, όπου τα περίμενε η επιτροπή, αρπάχτηκαν τα σακιά, πριν ακόμα ξεφορτωθούν, μέσα στο πανδαιμόνιο που δημιουργήσε το εξοργισμένο πλήθος, το παρακινημένο από καλοθελητές, με φωνές, απειλές, άγριες διαθέσεις και βρισιές. Σηκώθηκαν, θυμάμαι, και τα μουλάρια στον αέρα, καθώς δυο - τρεις άντρες μαζί άρπαζαν τα τσουβάλια πάνω από τον τοίχο της αυλής, ψηλότερα από το δρόμο.

Ο Λάμπρος ο χωροφύλακας, που ήταν εκεί, θέλησε να επέμβει και να επιβάλει την τάξη! Έπεσαν πάνω του με σπρωξιάς και απειλές. Κινδύνεψε να ποδοπατηθεί, να λιτσαριστεί. Τους ξέφυγε παλεύοντας. Θυμάμαι ότι τράβηξε πιστόλι ακουμπώντας στον τοίχο την πλάτη του και λέ-

γοντας δυνατά: «— Εν ονόματι του νόμου, πυροβολώ»! Δεν το έκανε όμως. Οι ψυχραιμότεροι πρόλαβαν τα χειρότερα.

Μέχρι τότε τη δασκάλα την είχαν σεβαστεί και οι εχθροί και τα αντάρτικο. Τώρα όμως οι εξαχρειωμένοι άνθρωποι του όχλου, παρακινούμενοι από τις περιτρέχουσες διαβολές, έκαναν τη μάνα μας να κλαίει στο σπίτι πολλές βραδιές, κατάκοπη κι απελπισμένη.

Και ήταν γι' αυτήν αρνητικό ακόμα και το πνεύμα της εποχής. Ο δάσκαλος, ο μόνος υπάλληλος στα χωριά μας, ήταν τότε για τους ανθρώπους ό,τι το κόκκινο πανί για τον ταύρο. Ο μισθός πείνας που έπαιρνε, ήταν για το δύστυχο λαό, που μόνο εκείνο έβλεπε, σοβαρή αιτία για να μισοβλέπει τον πνευματικό εργάτη του, που μόνη του δουλειά ήταν το πολιτιστικό ανέβασμα των παιδιών όλου του λαού. Και θα χρειαζόνταν πολλά χρόνια ακόμα, ν' ανεβεί οικονομικά κι ο τελευταίος του χωριού, να βρεθούν οι περισσότεροι άνθρωποι σε καλύτερη οικονομική κατάσταση από το δάσκαλο, για να βρει κι αυτός τη γαλήνη του στην περιφρόνηση για το χαμηλό μισθό του. Γεγονότα που τα ζήσαμε και τα ζούμε ακόμα στην επαρχία οι δάσκαλοι καθημερινά.

Όμως τότε η πραγματικότητα ήταν σκληρή για το δάσκαλο, που δύο δρόμους είχε μόνο ν' ακολουθήσει: Ή να αποτραβηχτεί παράμερα κλεισμένος στο καβούκι του μήπως και σωζόταν ή να θυμάται και ν' αντιμετωπίζει τις ευθύνες του. Κι εκεί ήταν το στεφάνι του μαρτυρίου.

Αλήθεια, μάνα, πώς άντεξες εκείνα τα χρόνια! Σ' είχαν ασπρίσει οι «χαρές» της ζωής, απανωτές-απανωτές: Σφαγές στη Μικρασία και προσφυγιά, ξενιτεμός κι ορφάνια, φτώχεια κι αρρώστιες και πάλι θάνατοι, εγκατάλειψη και διωγμοί... Αγώ-

νας για του κάθε παιδιού την καρδιά και το μυαλό. Και ξανά πόλεμος. Και πάλι πείνα. Και να βλέπεις τα παιδιά του σχολείου σου και τα δικά σου να έχουν μόνο μάτια βαθουλωμένα και κόκαλα πεταγμένα... Κι αγωνία καθημερινή για το ξημέρωμα της άλλης μέρας. Κι ο τρόμος του πρώτου και του δεύτερου γύρου.

Και τώρα ο υποκινούμενος όχλος... Άραγε, από τότε κάποια χέρια υπέγραφαν την παράδοσή σου στους σταυρωτές, στους δημίους σου; Δε θέλω να το παραδεχτώ, κι ας άκουγα τότε, εκεί δα έξω απ' το κέντρο διανομών, απ' το δρόμο, το «σταύρωσον» κι ας έβλεπα να σε σπρώχνουν, να σε χτυπάνε, να σε βρίζουν. Δε λογάριζαν του μικρού παιδιού σου τις αντιδράσεις, φοβερίζοντας κι αυτό το ίδιο κι απειλώντας το. Κι εσύ, το θυμάμαι, κι αδύνατο να το ξεχάσω, μοίραζες ακόμα αλεύρι να φάει ψωμί ο λαός, μήπως και σώπαινε χορτασμένος.

Σκληρές οι θύμησες, πικρές πολύ οι αλήθειες... Πικρό, φαρμάκι το λιγοστό ψωμί που έτρωγες. Έδινες από χρόνια, δασκάλα εσύ, ό,τι είχες για το ανέβασμα το πνευματικό των παιδιών του λαού που σου εμπιστευόταν η πολιτεία. Το χρόνο σου, τις φροντίδες σου, τις γνώσεις σου, τον πόνο και την αγάπη σου. Πέρα απ' τα προσωπικά σου προβλήματα. Μπροστά σου πάντα ο όρκος της δασκάλας: «Πιστή μέχρι θανάτου στην υπόθεση των παιδιών, στην προκοπή του λαού, στο νόμο». Πιστή μέχρι θανάτου! Θα ερχόταν κι αυτός σε λίγο, καλά προετοιμασμένος! Μα τότε δεν το ήξερες. Ούτε και κανένας άλλος το περίμενε, και μάλιστα με τον τρόπο που τον οργάνωσαν και τον εφάρμοσαν. Ο απλός κόσμος –και ήταν ο περισσότερος και σ' αγαπού-

σε— ούτε που μπορούσε να το φανταστεί. Αυτό σου το βεβαιώνει το ίδιο το παιδί σου...

Αποκαθίσταται ο νόμος. Δεν εξαλείφεται η παρανομία

Από τις 14 Μαρτίου του 1944 είχε συγκροτηθεί από το ΚΚΕ στη Βίνιανη της Ευρυτανίας, στην έδρα του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, η γνωστή ΠΕΕΑ.

Επιδιώκοντας τους σκοπούς της (εγκαθίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας), βρήκε ότι έπρεπε να περάσει και από τα σχολεία, για μια μακροχρόνια και συστηματική πλύση εγκεφάλου των μελλοντικών υποτακτικών του κόμματος. Τα παιδιά, η νέα γενιά, έπρεπε να κερδηθούν με την ωραιοποιημένη προπαγάνδα των βιβλίων. Έτσι εκδόθηκαν σχολικά βιβλία και για το Δημοτικό σχολείο κι έφτασαν και στο δικό μας σχολείο τα νέα αναγνωστικά της κακιάς ώρας. Θυμάμαι ότι διαβάζαμε από το αναγνωστικό «Αετόπουλα»!

Στα κείμενα όμως η προπαγάνδα του ΚΚΕ ήταν χοντροκομμένη, ολοφάνερη και ικανή να ξεσηκώσει κάθε τίμια εκπαιδευτική φωνή και συνείδηση φιλελεύθερου και δημοκρατικού πνεύματος.

Η Ουρανία ήταν τότε διευθύντρια του σχολείου, το οποίο λειτουργούσε με δύο ακόμα δασκάλους σαν τριθέσιο - τριτάξιο. Τα βιβλία αυτά δεν εννοούσε να τα εισαγάγει στο σχολείο της, παρ' όλες τις πιέσεις των τοπικών υπευθύνων του κόμματος και τις εις βάρος της φήμες που κυκλοφορούσαν

στο χωριό οι διαβολείς ψιθυριστές. Το επιχείρημά της, το σωστό κατά το νόμο, αλλά πολύ επικίνδυνο κατά τις πραγματικές καταστάσεις που επικρατούσαν τότε στην ύπαιθρο (όπου η ΠΕΕΑ αποφάσιζε, διέταζε και εκτελούσε καταπνίγοντας κάθε αντίθετη φωνή), έλεγε ότι τα βιβλία, αφού δεν έρχονται με εντολή του επίσημου κράτους, των προϊστάμενων αρχών –επομένως δεν πίστευε, ότι εκείνη τη στιγμή είχε καταλυθεί κάθε έννοια κράτους– δεν επιτρεπόταν να γίνουν αποδεκτά. «Δεν μπορώ να τα εισαγάγω», απάντησε στον υπεύθυνο –ήταν και δάσκαλος– που τα έφερε. Δεν έκανε με κανέναν τρόπο πίσω, κι ας τη συμβούλευαν οι φίλοι να δώσει τόπο στην οργή, να φυλαχτεί από τις επικείμενες συνέπειες μιας άρνησης εισαγωγής των εαμικών βιβλίων. Δεν την τρόμαξε ούτε η φοβερή απειλή που της ξεστόμισε ο υποτακτικός στο κόμμα εκπαιδευτικός, λέγοντάς της: «Θα τα πούμε στον τρίτο γύρο». Όμως θυμάμαι πως τα βιβλία τελικά κυκλοφόρησαν στο σχολείο. Ποιός ξέρει με τι απειλές και με ποιον τρόπο μοιράστηκαν στα παιδιά, παρά την αντίθετη γνώμη της...

Δεν ξέρω αν η στάση της Ουρανίας ήταν αλόγιστο θάρρος ή αποκοτιά, τότε που βρισκόταν σε εξέλιξη ο δεύτερος γύρος και υπογραφόταν η Βάρκιζα, τότε που το παιδί έτρεμε μέσα στη μάνα του από την προσπάθεια του κόμματος να καταλάβει οπωσδήποτε την εξουσία και να κυριαρχήσει στο σώμα και την ψυχή του λαού, για να επικρίνει ενέργειες του κεντρικού κομματικού οργάνου. Σίγουρα όμως το όνομά της προγράφηκε από τότε.

Εμείς τα παιδιά δεν ξέραμε τον κίνδυνο και τη δύσκολη θέση της μάνας μας. Βοηθούσαμε τα ροζιασμένα χέρια της

γιαγιάς μας στον κήπο και στα χωράφια του Ζωριάνου. Στα ποτίσματα και στο λόγγο. Παρέα μας και η Φλώρα. Και καρτερούσαμε νά 'ρθει το ξημέρωμα. Νά 'ρθει και για μας η λευτεριά. Ακούγαμε στα ραδιόφωνα τον ερχομό της, αλλά ερχόταν ξυπόλητη, καταματωμένα έσερνε τα πόδια της απ' τα αγκάθια και τα τρόχαλα, όπως ήταν και τα δικά μας.

Στο μεταξύ, όπως αργότερα αποκαλύφτηκε, η ντόπια κομματική ελίτ (!) μηχανορραφούσε συνέχεια και οργίαζε δημιουργώντας δήθεν ενοχοποιητικά στοιχεία κατά των αντιφρονούντων πολιτών και ιδίως της δασκάλας, ώστε η εξόντωσή τους να έχει κάποια δικαιολογία. Οι γνωστές τακτικές των Γραμματέων και των Φαρ'σαίων της εποχής του Χριστού...

Φεύγοντας το τμήμα του Ορέστη (Ανδρέα Μούντριχα), ύστερα από λίγο καιρό έκαναν την εμφάνισή τους στο χωριό μας τα αγγλικά στρατεύματα. Πολλά αυτοκίνητα. Στρατιώτες με κοντά παντελόνια ξεφόρτωναν τρόφιμα συνέχεια κοντά στο σχολείο. Όλη η λιανουριά, τα μικρά παιδιά, τα μεταφέραμε ομαδικά με φωνές και χοροπηδητά στο σπίτι του Σακαρέλλου, όπου είχαν καταλύσει οι Άγγλοι. Τα μπισκότα και οι μαρμελάδες μάς έτρεχαν πέρα-δώθε. Είχαν έρθει οι νικητές σύμμαχοι με τον τέλειο εφοδιασμό τους και μαζί τους η λευτεριά.

Από εκεί και ύστερα λειτούργησαν οι επίσημες αρχές και η αστυνομία του χωριού μας. Φάνηκε για μια στιγμή ότι η τάξη και ο νόμος εφαρμόζονται ξανά και ότι η ζωή θα ξεκινούσε και πάλι τον κανονικό της ρυθμό.

Τότε είχαν αρχίσει και οι ομαδικές διανομές τροφίμων και ιματισμού. Καθημερινά πολλαπλασιάζονταν και οι προ-

σκήσεις συγγενών από ΗΠΑ και Καναδά για τη μετανάστευση των νέων, οι οποίοι άρχισαν να φεύγουν ρίχνοντας μαύρη πέτρα πίσω τους. Μέχρι το 1950 έφυγαν όλοι. Από το τέλος του Μαρτίου του 1946 άρχισε ο τρίτος γύρος. Οι αρχηγοί του ΚΚΕ, παρά τη θέληση του λαού και παρά τις συμβουλές της Μόσχας, έκριναν, αποφάσισαν και διέταξαν πως ήταν πλέον ο καιρός και οι συνθήκες κατάλληλες να πάρουν με το μαχαίρι την εξουσία στα χέρια τους και όσοι πιστοί να βγουν στο βουνό, ενώ παράλληλα να λάβει γενική μορφή η στρατολογία νέων παιδιών.

Είναι γνωστός ο παραλογισμός των ανθρώπων του ΚΚΕ εκείνης της εποχής. Τον έχουν παραδεχτεί τώρα πια προφορικά στα κανάλια και στα διάφορης μορφής έντυπά τους και τα ανώτερα στελέχη τους με τη γνωστή και ηλίθια τακτική τις επίρριψης της ενοχής σε άλλους, με τις γνωστές αποκηρύξεις και κομματικές διαγραφές, χωρίς να ενδιαφέρονται για τις συνέπειες των εγκλημάτων, που πάντα παραμένουν και δεν τα διαγράφει ο χρόνος, ούτε φορτώνει σε άλλους τις ευθύνες. Έτσι νομίζουν ότι απαλλάσσονται από κάθε ευθύνη, και για τα αθώα θύματα του λαού δε λένε ούτε κουβέντα.

Οι μικρές ομάδες των ανταρτών που ήταν από το 1945 κρυμμένες και καμουφλαρισμένες στις δασωμένες περιοχές του χωριού μας και έμεναν στα αγροκτήματα, μέσα στα καλύβια, δεν είχαν καμιά σχέση με τους αντάρτες της Αντίστασης. Βαρύνονταν με εγκλήματα και κινούνταν στ' αχνάρια των συμμοριών της εποχής του Όθωνα!

Η παρουσία τους γινόταν όλο και πιο έντονη και ήταν σε όλους τους χωριανούς γνωστή. Συντηρούνταν από ανθρω-

πους του κόμματος, που το σκυθρωπό τους πρόσωπο μαρτυρούσε τη συμμετοχή τους στην παρανομία. Ο φόβος άρχισε να πλανιέται και πάλι πάνω απ' το χωριό.

Παρ' όλα αυτά οι άνθρωποι που είχαν φύγει για να σωθούν από τις εκτελέσεις του 1945 και του 1946 γύρισαν ξανά στο χωριό, λογαριάζοντας για ασφάλεια τη Συμφωνία της Βάρκιζας και την παρουσία πέντε- έξι χωροφυλάκων !

Το καλοκαίρι του 1946 ήρθε στο σπίτι μας ο Ανδρέας, πρώτος μας ξάδελφος από την αδελφή της μάνας μας, τη θεία Εριφύλη. Μάθαμε πως την ίδια χρονιά χάθηκε και ο θεϊός Παναγιώτης. Υπέφεραν κι εκείνοι στην Κατοχή. Κρατήθηκε ως την ώρα της λευτεριάς και πέθανε, αποχαιρετώντας τη ζωή στο ξαναφούντωμά της.

Αυτή τη χρονιά είχαμε μεταφερθεί στο σπίτι του Μήτσου Καντά, του αρχιάτρου. Ο ίδιος έμενε οικογενειακώς στη Θεσσαλονίκη. Ήταν ένα διώροφο ωραίο σπίτι, με πλακόστρωτη αυλή και κληματαριές, με βοηθητικούς χώρους, μεγάλο κήπο και πολλά λουλούδια. Η μάνα μας με την Όλγα το στόλισαν περισσότερο, και γύρω του απασχολούμασταν όλη την ημέρα.

Ο ξάδελφος, που είχε έρθει για ν' αλλάξει κλίμα και να δυναμώσει την κλονισμένη υγεία του, μόλις έμαθε για την παρουσία των ανταρτών σε μικρές ομάδες, που κυκλοφορούσαν ορατοί πλέον ανάμεσα στα δέντρα, θυμήθηκε τις σφαγές κατά τα Δεκεμβριανά της Αθήνας και έφυγε τρομαγμένος την άλλη μέρα !

Στο μεταξύ άρχισε η νέα σχολική χρονιά του 1946-1947, η τελευταία για τη δασκάλα Ουρανία. Εγώ, θυμάμαι, μόλις είχα τελειώσει το Δημοτικό, και μαζί με άλλα παιδιά πήγα-

με με τα πόδια στο Μαλανδρίνο, για να δώσουμε εξετάσεις στο Γυμνάσιο, που προσωρινά στεγαζόταν εκεί, αφού το Λιδωρίκι, που ήταν η έδρα του, κάπνιζε ακόμα από τις φλόγες των Γερμανών.

Εκείνη τη χρονιά λετούργησε στο Κροκύλειο ένα ημιγυμνάσιο με τις δύο πρώτες τάξεις του εξατάξιου Γυμνασίου και με δύο καθηγητές: Έναν φιλόλογο, τον Κυριάκη, και έναν μαθηματικό, τον Κόκκαλη. Παιδιά απ' όλη τη βορειοδυτική Δωρίδα γεμίζαμε τις δύο αίθουσες.

Τότε οι μέρες κυλούσαν ήσυχες, ήρεμες, κι ο ήλιος μας χαμογελούσε κάθε μέρα όλο και πιο φιλικά.

Την Όλγα την είχε πάρει μέσα ο πόλεμος κι η Κατοχή και

Η Θεία Εριφύλη, ο θείος Παναγιώτης, και τα παιδιά. Απ' τα αριστερά ο Μάνος, η Κλειώ, ο Ανδρέας, η Δέσποινα, ο Νίκος.

δεν μπόρεσε να συνεχίσει στο Γυμνάσιο. Έμεινε στις δουλειές του σπιτιού, βοηθώντας τη μάνα μας. Κι εκείνη τη θυμάμαι να νυχτοξημερώνεται στο σχολειό της, διδάσκοντας πρωί και απόγευμα, να διορθώνει μαθητικές εργασίες τα βράδια με το λυχνάρι, και να πηγαينوέρχεται στο σχολείο, που ήταν έξω απ' το χωριό, μαντηλωμένη και τυλιγμένη στο ασπρόμαυρο παλτό της.

Σχολείο, σπίτι και εκκλησία ήταν τώρα οι ασχολίες της. Ο πόλεμος είχε τελειώσει. Τα παιδιά του σχολείου κι εμείς είχαμε τώρα την ανάγκη και τις φροντίδες της. Τι άλλο να κάνει μια δασκάλα από το να φροντίζει τα παιδιά που της εμπιστεύτηκε η πολιτεία; Τι άλλο να κάνει μια μάνα από το να φροντίζει για την προκοπή των παιδιών της;

Κι όμως! Άλλα ήταν της μοίρας τα γραμμένα... Άλλα σκέφτονταν και αποφάσιζαν όσοι συνωμοτούσαν πίσω από τις πλάτες του λαού, όπως έγινε φανερό ένα χρόνο αργότερα. Το ίδιο και η τοπική κομματική ελίτ, που εξακολουθούσε να συκοφαντεί και να καταγγέλλει δήθεν διδακτική και διευθυντική έλλειψη έργου της Σμυρνιας πρόσφυγας, της Τουρκάλας! Μια ελίτ που συνέχιζε έναν ανήθικο και βρώμικο πόλεμο, με σκοπό τη μείωση της προσωπικότητας της αγωνίστριας δασκάλας, που τολμούσε να ασκεί καθήκοντα διευθύντριας του σχολείου, γυναίκα όντας! Που τολμούσε να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην κοινωνία του χωριού. Πόσο, αλήθεια, φοβερό ήταν αυτό της το έγκλημα! Έπρεπε, λοιπόν, να εξοντωθεί πρώτα ηθικά και ύστερα και σωματικά. Ο τρίτος γύρος άρχισε κιόλας να γυρίζει...

Και πράγματι, οι μικρές ομάδες των συμμοριτών με τους επτά έως δέκα άνδρες, που κινούνταν από το Μάρτιο και το

Σεπτέμβριο του 1946, είχαν γίνει τώρα συγκροτήματα των 70-100 ανδρών. Παράλληλα οι συμπλοκές με τα αποσπάσματα του στρατού και της χωροφυλακής όλο και πύκνωναν και τα μαύρα σύννεφα του τρόμου και του αδελφοκτόνου πολέμου όλο και σκέπαζαν τον ουρανό του τόπου μας.

Μάχες και σκοτωμοί κι αναπηρίες κι ορφάνιες και μαυροντύματα και καταστροφές υπήρχαν παντού, μέρα και νύχτα. Τότε ο ήλιος κρύφτηκε για τα καλά. Όλοι οι λαοί της Ευρώπης είχαν σιχαθεί και τον πόλεμο και τους υποκινιτές του και τις συμφορές που προκλήθηκαν. Είχαν αγκαλιάσει τη λευτεριά, την ειρήνη, τη δημοκρατία. Μοχθούσαν να ξανακάνουν τη ζωή τους ανθρώπινη. Εμείς όμως ξαναριχτήκαμε στην αυτοκαταστροφή για το κατίρι πέντε-δέκα ανθρώπων φανατικών και λαοπλάνων, που ονειρεύονταν την εξουσία του μαχαιριού. Ήταν, έλεγαν, οι αλάθητοι, οι Πάπες της ελεύθερης Ελλάδας. Κι ήταν αυτό το δεύτερο μεγάλο τους σφάλμα, το ανεπανόρθωτο, που έκανε το λαό να τους σιχαθεί μια για πάντα. Το πρώτο ήταν η αποχή από τις γενικές εκλογές, τις πρώτες μετά την απελευθέρωση. Τότε είχαν την πλειοψηφία του πλανεμένου λαού και άρα σίγουρη την κυριαρχία στη Βουλή και στην κυβέρνηση. Όμως θεωρούσαν μεγάλο σφάλμα το να εκφράζεται ο λαός με ποικίλα κόμματα, κι έτσι δεν πήραν μέρος, αλλά προτίμησαν την Κυβέρνηση του Βουνού και την κατάκτηση του τόπου με τη βία, σαν άλλοι εχθροί του λαού. Και πράγματι τέτοιοι αποδείχτηκαν με τα μύρια δεινά που έφεραν στον τόπο μ' αυτή τους την πολιτική επιλογή.

Ο τρίτος γύρος, απαγωγές, παιδομαζώματα

Κάθε τόσο περνούσαν από το χωριό μας τμήματα καταδίωξης, και άρχισαν και πάλι να καταλύουν στα σπίτια και να εγκαθίστανται στο σχολείο... Και τα παιχνίδια των παιδιών με τα σύνεργα του θανάτου ξανάρχισαν κι αυτά. Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν οι συμμορίτες της περιοχής αποφάσισαν να δράσουν και μέσα στο Κροκύλειο. Ο πρώτος στόχος τους ήταν η μικρή δύναμη του σταθμού της χωροφυλακής, όπως και κατά την πρώτη τους εκθρική κατά των δημοσίων αρχών ενέργειά τους στο Λιτόχωρο Πιερίας.

Θυμάμαι το επεισόδιο: Από μέρες οι συμμορίτες κυκλοφορούσαν στο χωριό και κατασκόπευαν τα δύο καταλύματα των χωροφυλάκων. Την παραμονή της επίθεσης παρουσιάστηκε στο καφενείο του Κουτσούκου, συνοδευόμενος από γνωστό χωριανό κομμουνιστή προπολεμικό, ο αρχισυμμορίτης Τάκης Παπαϊωάννου. Ενδιαφερόταν να συλλάβει ζωντανό τον υπαστυνόμο Νίκο Ξενάκη με κάθε τρόπο. Είχαν συγκρουστεί και αλλού, χωρίς όμως προσωπική γνωριμία. Εκείνο το σούρουπο αντικρίστηκαν στο καφενείο της πλατείας, εκείνο του Κώστα Κουτσούκου. Στο διπλανό τραπεζάκι από του Ξενάκη, που καθόταν μοναχός του, βρισκόμουν κι εγώ. Ο Ξενάκης υποψιασμένος και σε διαρκή ετοιμότητα ευρισκόμενος παρατήρησε τις ύποπτες κινήσεις και τις λοξές, κρυφές, φαρμακερές ματιές του ξένου, που ήσυχια έπινε τον καφέ του στο τραπεζάκι του απέναντι τοίχου, ακριβώς απέναντι του, μιλώντας σιγαλά με το συνοδό του, που τον παρατηρούσε κι εκείνος με ματιά που πρόσδινε τις προθέσεις του. Ανησύχησε λοιπόν κι έφυγε για το

σταθμό, χαϊδεύοντας μια χειροβομβίδα μίλις που είχε πάντα στην τσέπη του.

Το βράδυ έγινε η προσβολή του σταθμού. Έπιασαν στα χέρια το σκοπό και τους άλλους στον ύπνο. Ο Ξενάκης υποπεπτευόμενος και ξάγρυπνος, μόλις άκουσε το θόρυβο στην είσοδο, βγήκε στο μπαλκόνι του κήπου. Έριξε κάτω στην αυλή μια χειροβομβίδα και πήδηξε κι ο ίδιος, περνώντας ανάμεσα από τα συρμάτινα τετράγωνα της κληματαριάς και πέφτοντας στην αυλή. Οι συμμορίτες της αυλής νομίζοντας ότι πέφτει κι άλλη χειροβομβίδα καλύφτηκαν, κι ο Ξενάκης με τρία πηδήματα βρέθηκε στον κήπο, και υπερπηδώντας και τον εκεί φράχτη έπεσε στο αυλάκι και χάθηκε στη ρεματιά. Του έριξαν με τα αυτόματα. Είχε όμως ακόμα πολλές μέρες ζωής και σώθηκε.

Τριάντα κι ακόμα χρόνια αργότερα ξαναείδα τον Ξενάκη σαν διοικητή της χωροφυλακής Φωκίδας στην Άμφισσα και θυμηθήκαμε τα γεγονότα του 1947.

Μετά την κατάλυση της αστυνομικής αρχής από τον Παπαϊωάννου, κινήθηκαν εναντίον του αποσπάσματα χωροφυλάκων. Ενήργησαν δραστήρια. Έμαθαν τα συμβάντα, γνώριζαν τους συνεργούς, ακολούθησαν μαζί τους στο βουνό, απείλησαν με αντίποινα κι έσωσαν τους ανθρώπους, έστω και χωρίς ρούχα.

Ήταν οι μόνοι χωροφύλακες που συνελήφθησαν και αφέθηκαν ζωντανοί να επιστρέψουν στις βάσεις τους. Αργότερα όποιος πιανόταν ήταν και τελειωμένος ύστερα από φρικτά βασανιστήρια. Έτσι τα αποσπάσματα της χωροφυλακής γνωρίζοντας τις συνέπειες της ήττας πολεμούσαν μέχρις εσχάτων.

Σε λίγες μέρες ξαναγύρισε ο σταθμός της χωροφυλακής ενισχυμένος σε άνδρες και υλικά, αλλά οι μάχες ήταν καθημερινές στα γύρω βουνά κι ο κίνδυνος μεγάλος. Κάθε μέρα ο Χάροντας περνοδιάβαινε στους δρόμους του χωριού, γυρεύοντας πόρτα ανοιχτή για να κωθεί μέσα! Ωστόσο οι χωροφύλακες οχυρώνονταν στα σπίτια ή έφευγαν τη νύχτα σε ενέδρες. Τότε έγινε και η μάχη στη Θεοτόκο. Η μάνα μας, που έβλεπε μακριά και σκεφτόταν τις συνέπειες της επικράτησης των παρανόμων, προσευχόταν στο εικονοστάσι στην Παναγία για τη νίκη του στρατού μας. Λες και ήταν στα μέτωπα της Σμύρνης.

Έγινε όμως φανερό ότι οι μεμονωμένες και μικρές ομάδες της χωροφυλακής και τα μικρά τμήματα του στρατού ήταν καταδικασμένα. Γι' αυτό και ο σταθμός έφευγε, ακολουθώντας τα αποσπάσματα ή τα διερχόμενα στρατιωτικά τμήματα, που για λίγο ξεκουράζονταν στο χωριό, εγκατεστημένα αμυντικά στα γύρω υψώματα. Όταν η τακτική κατάσταση το απαιτούσε, έφευγαν για αλλού. Έτσι το χωριό ήταν πάντα ξέφραγο αμπέλι, αφημένο στη διάκριση των κατασπιλιάδων.

Τότε το χωριό διέτρεχε το μεγαλύτερο και έσχατο κίνδυνο. Οι παράνομοι, που στο μεταξύ μετονομάστηκαν Δημοκρατικός Στρατός, –τί ειρωνεία!– είχαν πλέον οργανωθεί από την άνοιξη του 1947 σε μεγαλύτερα τμήματα: Στις λεγόμενες ταξιαρχίες των 700-1300 ανδρών, στα τάγματα των 200-400, στους λόχους των 50-100 ανδρών και στις μικρότερες ομάδες. Κινούνταν διαρκώς, αυτοδιαλύονταν, συγκεντρώνονταν πάλι και παρουσιάζονταν πάντα πίσω από τις θέσεις των τμημάτων του στρατού και της χωροφυ-

λακής. Έτσι οι αμυντικά οργανωμένες κυβερνητικές δυνάμεις δέχονταν ισχυρές και ξαφνικές επιθέσεις και τα αφύλακτα χωριά βρισκονταν πάντα στο έλεός τους. Από 'κει είχαν τις πληροφορίες, τα τρόφιμα και τις εφεδρείες, που όμως σώθηκαν πολύ γρήγορα, γιατί ο λαός δε δεχόταν να γίνει «Κάις» (Κάιν).

Δεν ήταν τώρα ο αγώνας ενάντια στον κατακτητή, να πάρει ο λαός το όπλο, αδιαφορώντας για το ποια οργάνωση του το έδινε. Τώρα έπρεπε να σκοτώσει το χωριανό, το γείτονα, το φίλο, τον αδελφό, τον πατέρα και τη μάνα του, επειδή εκείνος είχε αντίθετα πολιτικά φρονήματα και δε βοήθουσε την Κυβέρνηση του Βουνού, της «Ελεύθερης Ελλάδας» και το Δημοκρατικό της Στρατό. Πόσο είχε προχωρήσει ο παραλογισμός... Η απάτη ήταν ολοφάνερη: Ο Δημοκρατικός Στρατός πολέμαγε να πνίξει κάθε δημοκρατική φωνή στο όνομα της Λαϊκής Δημοκρατίας. Όποιος τολμούσε να έχει αντίθετη γνώμη ή να μη συνεργάζεται με το Δημοκρατικό Στρατό ήταν εχθρός του λαού και με την πρώτη ευκαιρία έπρεπε να πεθάνει. Έτσι οι άδικοι βασανισμοί, οι εξευτελισμοί, οι εκτελέσεις αθώων ανθρώπων του λαού και στρατευμένων παιδιών έθρεψαν και θέριασαν την αντικομμουνιστική αντίσταση και η πλειονοψηφία γρήγορα έγινε μειοψηφία. Τους σικάθηκε ο κόσμος.

Από τα μέσα του 1947 όλοι οι νέοι άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού στρατολογούνταν με τη βία. Πέρασαν τόσα χρόνια από τότε και οι αρχηγοί το αποκάλυψαν κι αυτό. Συγκεκριμένα το αποκάλυψε ο καπετάν Μάρκος, ο αρχιδολοφόνος του Δημοκρατικού Στρατού στα 1948. Οι τακτικές ανάγκες του Δημοκρατικού Στρατού απαιτούσαν κάθε μέρα όλο και πιο

πολλούς ενόπλους, και η περισυλλογή τους έπρεπε να γίνεται ή με την προπαγάνδα (όπου αυτή έπιανε ακόμα λόγω των τοπικών συνθηκών) ή με την απειλή και τον εξαναγκασμό ή ακόμα με την παρακίνηση στο έγκλημα και τη δραπέτευση στο βουνό, για να αποφύγουν τις κυρώσεις. Αυτοί κατόπιν γίνονταν οι πορωμένοι εκτελεστές των τμημάτων τους. Και ήταν οι πράξεις τους αποτρόπαιες, για να δημιουργήσουν τέτοια κατάσταση σε όποιον τους ακολουθούσε, ώστε να είναι ύστερα αδύνατη η δραπέτευσή του προς τις δυνάμεις του νόμου. Έτσι οι δύστυχοι, οι βίαια στρατολογηθέντες ή απαχθέντες, βρισκονταν σαν το αυγό ανάμεσα σε δυο λιθάρια !

Στις συσκέψεις των ηγητόρων του Δημοκρατικού Στρατού της Ελεύθερης Ελλάδας δημιουργούνταν οι πυρήνες επιλογής και προγραφής πολιτών. Αυτοί θα τρομοκρατούσαν το λαό και θα δημιουργούσαν κύματα φυγής ανθρώπων είτε προς το βουνό, για να αποφύγουν τυχόν αντίποινα, είτε προς τις κυβερνητικές δυνάμεις, για να προστατευθούν. Οπωσδήποτε πάντως θα δημιουργούσαν μεγάλα προβλήματα στο κράτος και θα το εξασθένιζαν απέναντι στην Κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας.

Με την ψευτιά, με τη βία, με το μαχαίρι και με το αίμα θα επιχειρούσαν να πάρουν και να στερεώσουν το κράτος δικαίου, εκείνο της Λαϊκής Δημοκρατίας, που τώρα πια ξέρει όλος ο κόσμος και ιδίως οι λαοί της ανατολικής Ευρώπης το θεάρεστο έργο της. Ξέχασαν οι κυβερνήτες της ελεύθερης Ελλάδας ότι οι Έλληνες δε δέχονται κανένα ζυγό, ότι «δεν κάνουν επιλογή τυράννων», όπως χαρακτηριστικά είχε και πάλι διακηρύξει ο Γέρος της Δημοκρατίας. Έπνιξαν κάθε α-

ντίθετη φωνή και άποψη, ακόμα και στο ίδιο το κόμμα τους. Δε λογάριασαν ούτε τις υποδείξεις του Στάλιν να σταματήσουν το μακελειό, που λόγω των διεθνών συγκυριών και συνθηκών δε θα τους έδινε κανένα όφελος, και πάνω στον παραλογισμό τους έπαιξαν το παιγνίδι των Άγγλων, οι οποίοι δοκίμαζαν στην Ελλάδα αν έχει προοπτικές επικράτησης στην Ευρώπη ο κομμουνισμός. Του Τσώρτσιλ οι λόγοι...

Είναι γνωστά πλέον όλα αυτά από τις ανακοινώσεις και τα συνέδρια της ολομέλειας και τώρα πια δεν ξενίζουν κανέναν. Κι ακόμα είναι γνωστό ότι με τον τρίτο γύρο, την τελική φάση του εμφύλιου πολέμου του 1943-1949, συντελέστηκε το εθνικό έγκλημα, όπως πολύ εύστοχα χαρακτηρίστηκε, και αμαυρώθηκε τελείως η εθνική αντίσταση, καθώς οι κομμουνιστές πήραν στο λαιμό τους τόσους και τόσους πραγματικούς αγωνιστές της ελευθερίας. Κι ο λόγος ήταν πάρα πολύ απλός και εύκολα κατανοητός. Ξαν πολεμάς τον εχθρό δυο χρόνια και στη συνέχεια για οκτώ ολόκληρα χρόνια τους συμπατριώτες σου, επειδή έχουν αντίθετα με σένα πολιτικά φρονήματα και επειδή αντιτάσσονται στη δική σου αναγκαστική πολιτική και κομματική επιβολή, όταν πολεμάς την ίδια την πατρίδα σου και καταπατάς τους νόμους της, ξεπουλάς ό,τι έκανες ως τότε, παρόλο που τότε έκανες κάτι το εθνικό. Άλλο είναι βέβαια το θέμα ότι όσοι πήραμε τότε μέρος στη εθνική αντίσταση, το 99,9% του λαού, ματώσαμε θεληματικά και ανυπόκριτα για πατρίδα και για λευτεριά κι όχι για μετάλλια και χρήματα και προνόμια και αυτοπροβολή και καπήλευση του αγώνα. Και επιπλέον δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η αντίσταση του λαού έγινε τό-

τε και γίνεται πάντα ενάντια σε κάθε μορφή βίας, όποιας πολιτικής απόκρωσης και αν είναι αυτή.

Κι ο λαός το καταλαβαίνει αυτό και «είναι ευλογημένος, όταν τον κυβερνάει η ειλικρίνεια», όπως λέει ο Μακρυγιάννης, ειδάλλως γίνεται σκληρός τιμωρός.

Είναι βασικός, λοιπόν, ο λόγος που γράφονται αυτές εδώ οι γραμμές. Ο λαός από το 1943 μέχρι το 1949 αντιστάθηκε και στον κομμουνισμό κι έδωσε στον αγώνα αυτό εκατόμβες και η αλήθεια αυτή απαιτεί να την ξέρουν καλά όλοι. Καλή και άγια και αναγκαία όσο ποτέ άλλοτε η εθνική ενότητα, η εθνική συμφιλίωση και η ειρηνική πορεία του λαού μας προς την πρόοδο και την ευημερία για την ύπαρξη του ίδιου του έθνους μας. Ο κίνδυνος όμως να το πάθουμε σε εθνική κλίμακα, όπως οι Ερετριείς από τους Πέρσες στην αρχαία εποχή, είναι πάντα υπαρκτός και πραγματικός. Ποιος σ' αυτά αντιλέγει, αντιδρά, αντενεργεί;

Με το ψέμα όμως, με τη διαστρέβλωση της αλήθειας και με την προπαγάνδα, που θεωρεί τους Έλληνες ηλίθιους, δε γίνεται χωριό. Το έγκλημα είναι έγκλημα. Το καλύτερο θα ήταν να μη γίνεται καμιά αναφορά σ' αυτό από τον οποιοδήποτε. Έτσι μαζί και με άλλα διοικητικά μέτρα θα έρθει με το χρόνο και η λήθη και η συμφιλίωση σε εθνική κλίμακα. Τώρα όμως κάποιοι που έχουν συμφέροντα κάθε τόσο συμπάνε το δαυλί και ρίχνουν λάδι στη φωτιά, προβάλλοντας με έντυπα και μέσα μαζικής πληροφόρησης πρόσωπα που βαρύνονται με εγκλήματα, και πράγματα και καταστάσεις που παραπέμπουν σε περασμένες θλιβερές εποχές, που θα έπρεπε να έχουν ενταφιαστεί από καιρό. Γιατί αυτά μας αρρωσταίνουν και δε μας δένουν αδελφικά,

όπως θα έπρεπε να γίνεται. Η εμμονή σε λαθεμένες πολιτικές επιλογές του παρελθόντος και η ψηφοθηρία έχουν εδώ τις ευθύνες τους.

Όλα αυτά τα αρνητικά πρέπει να τα πολεμήσουμε με την αλήθεια και την κριτική σκέψη, κρατώντας το στόμα μας κλειστό, όταν μας καθοδηγούν πολιτικά, και έχοντας το μυαλό σε εγρήγορση και τη σκέψη να μη δέχεται τίποτα αβασάνιστα. Η αλήθεια, όσο πικρή και αν είναι, είναι η μόνη που θα ενώσει με ακατάλυτους κι αληθινούς δεσμούς τους νέους, που θα κρατούν τις διαφορετικές τους ιδέες και τις αντιστάσεις τους και θα αποφεύγουν τους φανατισμούς, τα άκρα και τους εξτρεμισμούς, γνωρίζοντας τις συνέπειες της αδιάλλακτης, ακραίας και χωρίς δημοκρατικό διάλογο συμπεριφοράς και στάσης. Έτσι θα μάθουν να σέβονται την αντίθετη άποψη, να δείχνουν μεταξύ τους κατανόηση, να δέχονται το συμβιβασμό και τη μέση λύση, το μέτρο το άριστο, στοχεύοντας στο γενικό καλό, που πάντα βρίσκεται στη μέση και που εμπεριέχει και ατομικό και γενικό συμφέρον, μιας και αυτήν εδώ την πατρίδα την έχουν όλοι μαζί και δεν είναι κανενός και καμιάς ομάδας, όπως λέει και ο Μακρυγιάννης.

Αυτή η αλήθεια είναι πικρή και κυνηγιέται, και τη θέση της παίρνει η διαστρέβλωση και οι προσωπικές και κομματικές απόψεις, το συμφέρον, και έτσι πάμε από το κακό στο χειρότερο και σίγουρα χτίζουμε στην άμμο το σπίτι του 21^{ου} αιώνα. Αυτή την αλήθεια ως χρέος, πέρα από ένα πνευματικό μνημόσυνο δικαιούμενο και επιβαλλόμενο, εκπληρώνει αυτή εδώ η συγγραφική αναφορά στο θρύλο της δασκάλας.

Ο Μάρκος Βαφειάδης, αρχηγός του Δημοκρατικού Στρα-

τού το 1948, αποκάλυψε πως από τα μέσα του 1947 όλοι οι άντρες και οι γυναίκες του Δ. Σ. στρατολογούνταν βίαια. Και να σκεφτεί κανείς ότι οι βίαιες απαγωγές συνεχίστηκαν όλο το 1948 και το 1949, μέχρι το τέλος Αυγούστου. Κι ύστερα οι διαστρεβλωτές των γεγονότων λένε πως τα 28.000 παιδιά του παιδομαζώματος, πήγαν στις τάξεις του Δ. Σ. ή στο Παραπέτασμα από μόνα τους, ακολουθώντας τους γονείς τους και αποφεύγοντας τα εγκλήματα των φασιστικών κυβερνήσεων, του δημοκρατικού Τσαλδάρη, του Κανελλόπουλου, του Παπανδρέου, του Βενιζέλου και του Μάξιμου !

Ο γιατρός Γιάννης Τριανταφύλλου από το Ευάλιο σε βιβλίο του αναφέρει, με ικανοποίηση μάλιστα, ότι ο αδελφός του καπετάν Δούμας το χειμώνα –Δεκέμβριος, Ιανουάριος– του 1947 οδήγησε στο Γράμμο, μέσα στα χιόνια και αποφεύγοντας τις ενέδρες των στρατού, χίλια περίπου παιδομαζωμένα παιδιά, αμειφθείς για το κατόρθωμα ! Ο δε Νεφελούδης ανέφερε πρόσφατα στην Τ.Υ ότι βγαίνοντας στο βουνό σε εφαρμογή των εντολών του κόμματος του ΚΚΕ ακολούθησε την αποστολή ομάδων παιδιών από Βοιωτία και Φωκίδα, κάτω από τις οδηγίες του έφιππου καπετάν Γούσια, ο οποίος δε δίσταζε να τα πυροβολεί με το περίστροφό του, όταν καθυστερούσαν ή δεν μπορούσαν ν' ακολουθήσουν ! Υπάρχουν πολλές τέτοιες μαρτυρίες από προσκείμενους στο Κόμμα του λαού. Σε άλλη εκπομπή της κρατικής τηλεόρασης, φίλη του αιμοδιψούς καπετάν Διαμαντή και συναγωνίστρια, από το χωριό του καταγόμενη, ομολόγησε τη συμμετοχή της στο παιδομάζωμα, αλλά όπως είπε, δεν άντεχε τα κλάματα των παιδιών και τους σπαραγμούς των manάδων τους και ζήτησε και πήγε στην υπηρεσία εφοδισμού !

Από τα πρώτα θύματα του παιδομαζώματος ήταν και η Όλγα μας (η Ίτσα, όπως τη φωνάζαμε και ήταν γνωστή στο χωριό μας) και με αφορμή την αρπαγή της ακολούθησε η σφαγή της μάνας μας. Φαίνεται πως η απόφαση να εκτελεστεί η δασκάλα και να στρατολογηθεί η Όλγα, αν ακολουθούσε στο βουνό, αλλιώς να εκτελεστεί κι εκείνη, πάρθηκε από τους γενναίους του Δημοκρατικού Στρατού, που δρούσαν στη Φωκίδα τον Αύγουστο του 1947. Μια μαρτυρία Πενταγιωτών αναφέρει ότι ο καπετάν Γιώτης είχε διαβάσει στην πλατεία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών - Πενταγιών κατάλογο προγραφέντων και μελλοθανάτων πολιτών, ανάμεσα στους οποίους ακούστηκε και το όνομα της δασκάλας του Κροκυλείου.

- Π. Παπαγεωργίου δικηγόρος.

Αδιανόητο φαίνεται σήμερα άνθρωποι που διακήρυτταν ότι αγωνίζονταν για το λαό, για το δίκαιο, για την ισότητα και τη δημοκρατία και ήταν ενάντια στο μοναρχοφασισμό, να παίρνουν αποφάσεις για βασανισμούς κι εκτελέσεις ανυπεράσπιστων ανθρώπων του λαού! Να απάγουν με τη βία τα παιδιά του! Να εκτελούν ασπρομάλληδες γέροντες! Απίστευτο κι απαράδεκτο, όμως πέρα για πέρα αληθινό. Ο σκοπός τους, έλεγαν, ήταν ιερός κι ας μην είχαν ούτε ιερό, ούτε όσιο.

Μπαίνοντας ο Σεπτέμβριος του 1947, οι αρχηγοί της περιοχής αποφάσισαν να εφαρμόσουν άμεσα τις εντολές του πολιτικού γραφείου του ΚΚΕ: «Προπαγανδίστε, φοβερίστε, αρπάξτε, βασανίστε, εκτελέστε, φέρτε το Μεσαίωνα και τα κρεματόρια, αρκεί να πυκνώσουν οι τάξεις του Δημοκρατικού Στρατού. Πρέπει να γίνει γρήγορο πέρασμα στη δικτατορία του προλεταριάτου και να δημιουργη-

θούν πρόσθετα προβλήματα στην κυβέρνηση και στο λαό, που τρομοκρατημένος θα ζητήσει σίγουρα καταφύγιο στις πολιτείες, και με τα ενδεχόμενα αντίποινα θα πυκνώσει και τις τάξεις των κατεχόμενων περιοχών μας» !

Πρώτη απόπειρα απαγωγής της δασκάλας

Τότε έκαναν την απόπειρα να πάρουν στο βουνό και να εκτελέσουν σαν αντιφρονούσες τη μάνα μας και την Όλγα. Ποιος ξέρει τι πληροφορίες τους πήγαν, ποιοι τις χάλκευσαν και πότε ακριβώς και πού τις μεταβίβασαν. Αργότερα έγιναν γνωστά μερικά ονόματα. Στο Κροκύλειο όλοι τους γνωρίζουν. Δεν το ερεύνησα, για να μη διαιωνιστεί το μίσος με τις ενδεχόμενες συνέπειες. Όμως οι πληροφορίες έρχονται από μόνες τους. Τις κρατάω για τον εαυτό μου.

Εγώ ήμουνα στο Ζωριάνο, βοηθώντας τη γιαγιά στα χωράφια για μια εβδομάδα. Επιστρέφοντας βρήκα και τις δύο αναστατωμένες.

Ένα βράδυ, περασμένα μεσάνυχτα, κατέβηκε από το βουνό μια συμμορία του Δημοκρατικού Στρατού και πήγε κατευθείαν στο σπίτι. Χτύπησαν τις πόρτες. Οι γυναίκες αναστατώθηκαν. Η μάνα μας από μέσα ρώτησε ποιοι είναι.

– Δημοκρατικός Στρατός της Ελεύθερης Ελλάδας, της απάντησαν. Ανοίξτε !

Η μάνα μας άνοιξε την πόρτα.

– Τι γυρεύετε τέτοια ώρα; ρώτησε.

– Εντολή να μας ακολουθήσετε στο βουνό ! Κάνετε γρήγορα !

– Δεν μπορούμε να βαδίσουμε τη νύχτα. Θέλω να μιλήσω με τον αρχηγό σας, διαμαρτυρήθηκε η δασκάλα. Δεν κάναμε τίποτα.

Δεν πρόλαβαν να πούνε περισσότερα. Τις τράβηξαν στην αυλή απ' τα μαλλιά, απ' τα χέρια, έτσι όπως η Όλγα αγκάλιαζε τη μάνα να ζητήσει προστασία.

Οι γυναίκες έβαλαν τις φωνές, τα ουρλιαχτά, ζητώντας βοήθεια απ' τους χωριανούς. Αναστατώθηκε η γειτονιά από τη φασαρία. Ούρλιαζαν σκυλιά, άνοιξαν πόρτες και παράθυρα. Η δασκάλα ζητούσε βοήθεια από το διπλανό σπίτι, φωνάζοντας: «-Λέτα..! Λέτα...»! Έμεινε εκεί η Λέτα Ασίκη, γυναίκα σπουδαίου στελέχους του ΚΚΕ, κι αντιστεκόταν όσο μπορούσε στα τραβήγματα, στα σπρωξίματα, στις κλωτσιές.

Την τραβούσαν από χέρια και μαλλιά κι εκείνη φώναζε: «-Λέτα, Λέτα, Λέτα...! Βοήθεια...»!

Πετάχτηκαν οι άνθρωποι στις αυλές, στους δρόμους, μη γνωρίζοντας στην αρχή τι ακριβώς γινόταν. Ήρθε και η Λέτα. Έπεσε πάνω στους άντρες του Δημοκρατικού Στρατού κι έβγαλε τις γυναίκες απ' τα χέρια τους. Τους είπε ποια ήταν, τη γνώριζαν εξάλλου. Το πράγμα πήρε διαστάσεις κι αποφάσισαν για λόγους σκοπιμότητας να υποχωρήσουν, αφού δέχτηκαν τη διαβεβαίωση της Λέτας ότι αυτή αναλαμβάνει τις δύο γυναίκες.

Η μάνα μας πίστεψε πως πέρασε ο όποιος κίνδυνος. Καθώς όμως γύριζε στο σπίτι κρατώντας σφιχτά από το χέρι τη θυγατέρα της –τις είχαν σύρει καμιά εικοσαριά μέτρα– και περνούσε την αυλόπορτα, (το σπίτι προφυλασσόταν από το δρόμο με ψηλό μαντρότοιχο κι έβγαине σ' αυτόν από διπλή ξύλινη αυλόπορτα στηριγμένη σε χοντρό πέτρινο

τοίχο),είχε μια απρόσμενη συνάντηση.

Στη σκιά της διπλανής φουντωτής ελιάς, μέσα στην αυλή, έστεκε από ώρα κρυμμένος ένας άνδρας του Δημοκρατικού Στρατού.

– Μη φοβάσαι, της είπε. Άκουσε καλά τι θα σου πω. Έχουν πάρει απόφαση στο Στρατηγείο να σας απαγάγουν, με απρόσμενες και πολύ δυσάρεστες συνέπειες και για τις δυο σας. Αν γλιτώσατε τώρα, δε θα γίνει το ίδιο όταν θα ξανάρθουμε. Και θα ξανάρθουμε. Πάρε τα παιδιά σου και φύγε όσο είναι καιρός. (Ήταν αυτός πραγματικός άνθρωπος. Οι περισσότεροι όμως και οι αρχηγοί τους, ανθρωποφάγοι).

Η μάνα μας αναστατώθηκε. Συνειδητοποίησε τότε τον κίνδυνο που διατρέχαμε όλοι μας. Δεν έβρισκε ησυχία. Ξενύχτησαν και οι δύο στον καναπέ αγκαλιασμένες,

Το πρωί μαθεύτηκαν τα συμβάντα, η απόπειρα δηλαδή απαγωγής της δασκάλας και της θυγατέρας της και συγκεκριτήθηκαν οι υπεύθυνοι στο καφενείο του Βάρσου. Πήγε και η μάνα μας εκεί. Διηγήθηκε τα διατρήξαντα της περασμένης νύχτας. Διαμαρτυρήθηκε για την άδικη ενέργεια εις βάρος της. Για το παιδί, που ακόμα δεν μπορούσε να συνέλθει από το φόβο του.

Έδειξαν όλοι έκπληξη και κατανόηση, κι όταν η μάνα μας τους αποκάλυψε την προειδοποίηση του κρυμμένου αντάρτη-ανθρώπου (άραγε τον ανακάλυψαν και τι ν' απέγινε κι αυτός;), υποσχέθηκαν να βοηθήσουν και πάλι.

– Φώναξέ μας πάλι, είχε πει η Λέτα, αν συμβεί τίποτα. Αναλαμβάνω εγώ !

Κι ο Πτολεμαίος Αρμάος συμπλήρωσε:

– Στην ανάγκη θα έρχομαι να κοιμάμαι στο σπίτι σας ! Θα

τους εμποδίσω, αν έρθουν ξανά ! Μη φοβάστε !

Δυστυχώς η μάνα μας ησύχασε κάπως μπροστά στις διαβεβαιώσεις των προσκείμενων στον αγώνα του Δημοκρατικού Στρατού και δεν έφυγε αμέσως, εκμεταλλευόμενη τη σαφή προειδοποίηση του αντάρτη, που ήταν βέβαιος για την προγραφή της. Η παντελής έλλειψη χρημάτων, ο φόβος του άγνωστου, ο φόβος για την απόλυση απ' την υπηρεσία (για εγκατάλειψη θέσεως), όπως ήταν βέβαιη ότι θα συνέβαινε με δεδομένη την κατασκευοφάντησή της στην υπηρεσία τα δύο προηγούμενα χρόνια, την έκαναν διστακτική και περίμενε ίσως περισσότερο ξεκαθάρισμα της κατάστασης. Κάπως ησύχασε απ' τις διαβεβαιώσεις των χωριανών, αλλά δεν μπορούσε να κρύψει την ταραχή και τη διαρκή αγωνία της.

Η γιαγιά κι εγώ στο Ζωριάνο δεν ξέραμε τίποτα. Τη δεύτερη μέρα μετά το επεισόδιο γύρισα στο Κροκύλειο, φέρνοντας στο σακούλι ό,τι η καλοσύνη κι ο ιδρώτας της γιαγιάς μας είχαν βάλει μέσα.

Βρήκα τη μάνα μου αναστατωμένη. Αλλαγμένη στο πρόσωπο. Μου φάνηκε πιο αδύνατη, πιο γερασμένη. Σα να αισθανόταν επικείμενη την παρουσία ενός επικίνδунου εχθρού, εχθρού θανατηφόρου, και σαν παγιδευμένο πουλί προσπαθούσε να πετάξει και να ξεφύγει, μα δεν τα κατάφερε. Τα μαλλιά της άσπρισαν ξαφνικά, κι ας ήταν μόνο στα σαρανταέξι της χρόνια. Η Όλγα, κίτρινη σα λεμόνι, έστεκε σε μια γωνιά κι έκλαιγε.

Ρώτησα με το βλέμμα τι συνέβαινε. Η Όλγα δε μίλαγε. Η μάνα μου είπε χωρίς πολλές περιστροφές:

— Έρθαν να μας πάρουν ! Φωνάξαμε τη Λέτα και μας έ-

σωσε. Μη φοβάσαι ! Αν έρθουν ξανά, θα τους εμποδίσουν. Ο Πτολεμαίος, για ασφάλεια περισσότερη, θα έρθει να κοιμάται στο σπίτι μας και θα μας προστατέψει.

Άκουσα ύστερα να συζητάει στην αυλή μας με χωριανούς για την προειδοποίηση και να προβληματίζεται λέγοντας:

– Πού να πάω με δυο παιδιά; Κι έχουμε και ένα εξάμηνο να πληρωθούμε. Κι αν φύγω, θα είναι εγκατάλειψη της θέσης και θα με απολύσουν.

Ήταν φανερό ότι είχε παγιδευτεί και σε λίγο αποδειχτηκε ότι ήταν ήδη αργά να φύγει, αφού δεν το έκανε από την πρώτη ημέρα της προειδοποίησης.

Στο μεταξύ ούτε ο Πτολεμαίος φάνηκε. Άραγε το μετάνιωσε; Άραγε τον εμπόδισαν; Είχε σύνδεσμο οικογενειακό με εξτρεμιστές, ούτε κι άλλος κανένας. Πέρασαν μόλις δυο-τρεις ακόμα μέρες γεμάτες αναποφασιστικότητα κι αγωνία και ξημέρωσε η τραγική ημέρα της 6ης Σεπτεμβρίου του 1947.

Το Κόμμα του λαού τα έπαιζε όλα για όλα. Χρειαζόταν κόσμος για το μακελειό του βουνού, με κάθε τρόπο φερμένος. Κι όπως δε σέβεται ούτε ιερό ούτε όσιο, έβαλε τους ανθρώπους του να πατάνε σε πτώματα. Τον καιρό των Οθωμανών στο παιδομάζωμα σέβονταν τις γυναίκες. Δεν έπαιρναν κορίτσια για το στρατό των γενιτσάρων. Τώρα ο Δημοκρατικός Στρατός της Ελεύθερης Ελλάδας ξεκλήριζε οικογένειες. Αγόρια ήταν, κορίτσια ήταν, γέροντες-παππούδες ασπρομάλληδες ήταν, αντίθετοι στη γραμμή του κόμματος, έπρεπε να πεθάνουν, αν φυσικά δεν ήταν προσκείμενοι. Για εκείνους δεν υπήρχε κίνδυνος. Επιλέγονταν πάντα οι οικογένειες των αντιφρονούντων.

Έτσι αποφάσισε και διέταξε η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος με το Γενικό Γραμματέα της: «Θάνατος με βασανιστήρια σ' όποιον αντιδράσει στα σχέδιά μας ! Ή τώρα στην εξουσία ή ποτέ ! Εμείς οι αφεντάδες και οι πατριώτες κι όλοι οι άλλοι φασίστες και προδότες. Εμπρός, Δημοκρατικέ Στρατέ της Ελεύθερης Ελλάδας ! Για την Ελλάδα, θάνατος στα Ελληνόπουλα» !

Καημένη Ελληνίδα δασκάλα, καημένη μάνα... Από το χάρο διέφυγες της Μικρασίας και σ' αυτόν πάλι κατάντησες, κι ακόμα χειρότερα ! Ο Τούρκος τσέτης ίσως σε σκότωνε με μια σφαίρα. Ο Έλληνας κατσαπλιάς όμως σε βασάνισε πρώτα και ύστερα σ' έσφαξε.

Και ξεκίνησαν οι γενναίοι αρχηγοί του Δημοκρατικού Στρατού. Γιατί όχι οι συμμορίτες, όπως τους αποκαλούσαν εξαιτίας των έργων τους; Και γιατί εμφύλιος και όχι συμμοριτοπόλεμος, αφού θύτες και θύματα δεν ταυτίζονται; Εξάλλου οι μέθοδοι δράσης του Δημοκρατικού Στρατού κατά τον περίφημο και αιμοστάζοντα τρίτο γύρο δε διέφεραν των άλλοτε ποτέ οργανωμένων συμμοριών. Τα γεγονότα, αυτά έδειξαν τότε.

Αρματώθηκαν λοιπόν οι γενναίοι του Δ.Σ. Πήραν τουφέκια, πήραν πιστόλια, πήραν χειροβομβίδες. Δεν ξέχασαν να πάρουν μαχαίρια, βούρδουλες, τη μαύρη ψυχή τους και ό,τι το ανθρώπινο κτήνος μπορεί να φανταστεί σε σύνεργα θανάτου. Μαζεύτηκαν πολλοί απ' τα γύρω βουνά και νύχτα κατέβηκαν να πιάσουν επιτέλους τους εχθρούς του λαού και να βγάλουν πάνω τους όλα τους τ' απωθημένα.

Εχθροί ήταν αυτή τη φορά η δασκάλα του Κροκυλείου Ουρανία, η θυγατέρα της Όλγα και η Βασιλική Καφρίτσα,

ένα από τα τέσσερα κορίτσια ενός μετανάστη στην Αμερική. Αυτή είχε την ατυχία λίγες μέρες νωρίτερα να περάσει από το σπίτι τους ο Κουπακιώτης Παναγιώτης Τσατούχας, πρώτος τους ξάδελφος, πηγαίνοντας στο στρατεύμα και μάλιστα στο στρατόπεδο της Τρίπολης, όπου κατατάχτηκε στη Χωροφυλακή. Από εκεί έστειλε στη Βασιλική ένα γράμμα ότι έφτασε καλά και χαιρετίσματα. Το γράμμα αυτό ο πρώην Επονίτης ταχυδρόμος-κατάσκοπος των συμμοριτών, το άνοιξε και ισχυρίστηκε ότι τάχα στο δρόμο τού πήραν το ταχυδρομείο οι αντάρτες, άνοιξαν τα γράμματα, και εκείνο που ο νεαρός ξάδελφος έστειλε στη Βασιλική λίγες μέρες αφότου έφτασε στην Τρίπολη, περιείχε, όπως διέδωσε, στρατιωτικά μυστικά και πληροφορίες που έβλαπταν το Δημοκρατικό Στρατό. [Μία ανάλογη σκευωρία χαλκεύτηκε και για τη δασκάλα. Ότι δηλαδή παρείχε πληροφορίες προς τις αρχές με γράμματα, που τυχαία ο Δ.Σ. πήρε από τον ταχυδρόμο και διαπίστωσε το... κατασκοπευτικό δίκτυο...]. Πήγε, λοιπόν, το γράμμα στο αρχηγείο του βουνού και διατάχτηκε η σύλληψη και η ανάκριση, για να γίνουν γνωστές οι πληροφορίες που δόθηκαν και το δίκτυο των κατασκόπων ! Στην πραγματικότητα όμως το έκανε για τα λύτρα που θα αποκομίζονταν από τον πατέρα της, που βρισκόταν από την προπολεμική περίοδο στην Αμερική.

Το κατοπινό μαρτύριο του κοριτσιού, ανομολόγητο: Μετά από ομαδικό βιασμό, βασανιστήρια και κατακρεούργηση, συνελήφθησαν ως ένοχες και οι ιμπεριαλίστριες αμερικάνες Αθανασία Σαϊτη, Μαρία Γιαννοπούλου και η Νένω Σταυρούλου, πλούσιες πηγές λύτρων. Οι σύζυγοί τους ήταν μετανάστες στην Αμερική από χρόνια. Και ύστερα σου λένε ό-

τι δεν ήταν κατσιαπλιάδες και συμμορίες, αλλά δημοκράτες. Από όπου και να το πιάσεις το πράγμα, βρωμάει....

Περίμεναν να νυχτώσει και τότε μπήκαν στο χωριό. Η νύχτα σύντροφος στα άνομα σχέδια και έργα τους. Από συνδέσμους οδηγήθηκαν στη συγκέντρωση μεταφορικών μέσων. Όλοι οι αγωγιάτες έγιναν μάρτυρες των βασάνων των ομήρων και ύστερα της λεηλασίας των καταστημάτων του χωριού και του μονοπωλίου.

Στο χρόνο που οι ομάδες αυτές άρπαζαν, φόρτωναν και μετέφεραν ό,τι έβρισκαν, οι αρχηγοί στο καφενείο του Κουτσούκου και στην πλατεία, έξω από την εκκλησία του Άι-Γιώργη, είχαν μπει στο δικό τους έργο.

Διέταξαν να φέρουν μπροστά τους τις γυναίκες που ήταν «έχτρες» του λαού. Τις συναγωνίστριες Όλγα και Ουρανία. Και τις άλλες. Και επειδή ο αγώνας χρειαζόταν και χρήματα και δεν ήταν τα παιδιά κεφαλαιοκράτες, αλλά αγωνιζόμενα φτωχά βλαστάρια του λαού, καλά θα ήταν και τα λύτρα....

Έτσι διατάχτηκε η βίαιη προσαγωγή ανθρώπων που θα μπορούσαν να δώσουν και λύτρα. Κι έφεραν στην πλατεία -πέρα από εκείνες που θα ανακρίνονταν για τα εγκλήματά τους και θα οδηγούνταν στο θάνατο- γυναίκες μεταναστών, που με δέματα και προσκλήσεις μετανάστευσης έκαναν αισθητή την παρουσία τους στην Ελλάδα και ήταν και οικογένειες αντιφρονούντων, φασιστών. Αυτές, αφού βιάστηκαν ομαδικά στα πεζούλια της εκκλησίας, μεταφέρθηκαν στο βουνό με τη συνοδεία συγγενών-διαπραγματευτών και γνωστών κομμουνιστών του χωριού. Εκεί τους ζητήθηκαν λύτρα και με την εγγύηση των κομματικά προσκείμενων ντόπιων ύστερα από λίγες μέρες ελευθερώθηκαν, αφού βέβαια κατέβαλαν

δολάρια και λίρες Αγγλίας !

Όπως μαθεύτηκε αργότερα, τα «Πρώτα λύτρα», όπως ήταν ο τίτλος ρεπορτάζ στην εφημερίδα Ακρόπολη του Οκτωβρίου του 1947, τα πήρε η συμμορία του Γιώτη από την οικογένεια Αλεξοπούλου (Χαντζάρα) στο Παλαιοξάρι Δωρίδας για την απελευθέρωση της μικρής τους θυγατέρας Ελένης, που παιδομαζεύτηκε στις 17 Σεπτεμβρίου του 1947 μαζί με άλλα παιδιά αντιφρονούντων. Όπως μας βεβαίωσε ο Γιώργος Αλεξόπουλος, αδελφός της Ελένης, έδωσαν στον αρχισυμμοριτή Γιώτη πεντακόσιες (500) λίρες Αγγλίας. Για το γεγονός αυτό υπάρχουν κι άλλες έντυπες πληροφορίες πέρα απ' τις μαρτυρίες των Παλαιοξαριτών.

Περασμένα, θαρρώ, μεσάνυχτα, βροντερά χτυπήματα ακούστηκαν στην πόρτα του σπιτιού μας. Οι αντάρτες του τρίτου γύρου εφαρμόζοντας την παλιά τους απειλή χτύπαγαν με γροθιές και κλωτσιές. Προσταγές απ' την αυλή:

– Ανοίξτε ! Δημοκρατικός Στρατός ! Κάνετε γρήγορα !
Ανοίξτε την πόρτα, φώναζαν αδιάκοπα, χτυπώντας και κάνοντας θόρυβο.

Με ξύπνησαν οι χτύποι, οι φωνές, οι μουντοί θόρυβοι. Κοιμόμουνα στο δυτικό δωμάτιο του ορόφου, που επικοινωνούσε με το ισόγειο με ξύλινη εσωτερική σκάλα. Ο διάδρομος οδηγούσε στο μπαλκόνι της αυλής, χωρίζοντας τον όροφο σε δύο μέρη των δύοωματίων. Στο ανατολικό δωμάτιο κοιμόταν η Όλγα μας. Είχε ακόμα το σπίτι μια σάλα κι ένα τέταρτο δωμάτιο με τα έπιπλα του ιδιοκτήτη. Κι ακόμα μια μικρή αποθήκη.

Η μάνα μας κοιμόταν στο ισόγειο, που είχε την ίδια διαρρύθμιση, στο δωμάτιο του τζακιού, στο χειμωνιάτικο.

Τα πατώματα ήταν ξύλινα !

Άκουσα τη μάνα μας να ρωτάει μέσα από την πόρτα, την ώρα που τα χτυπήματα πολλαπλασιάζονταν και οι φωνές δυνάμωναν:

– Ποιοι είστε;... Τι θέλετε;...

Απάντησαν φωνές σκληρές, απότομες, προστακτικές τριών- τεσσάρων ατόμων .

– Ανοίξτε την πόρτα ! Δημοκρατικός Στρατός !

Έγινε ολιγόστιγμη ησυχία. Ακούστηκαν γρήγορα βήματα στο δωμάτιο της μάνας και θόρυβοι, που μαρτυρούσαν βιαστικές κινήσεις. Ανοιγόκλεισε η εσωτερική πόρτα του δωματίου κι ακούστηκαν βήματα στο διάδρομο. Ξεκλειδώθηκε από μέσα η πόρτα και τραβήχτηκε ο σουρτης. Ανοίγοντας διάπλατα η πόρτα, η δασκάλα αντίκρισε γενειοφόρους να εισορμάνε βίαια και να την παραμερίζουν, αποσταλμένοι, έλεγαν, τ' αρχηγού.

– Τι γυρεύετε; τόλμησε η μάνα μας.

– Τη συναγωνίστρια Όλγα ζητάει στην πλατεία ο αρχηγός. Να έρθει τώρα μαζί μας ! Πού είναι;

Και παραμερίζοντας τη γυναίκα ανοιγόκλειναν τις πόρτες των διπλανών δωματίων, ερευνώντας με φακούς που κρατούσαν στα χέρια τους.

– Τι το θέλετε τέτοια ώρα το κορίτσι ! Να έρθω εγώ, αντιπρότεινε η μάνα μας, την ώρα που η έρευνα στο ισόγειο συνεχιζόταν με θορύβους που έκαναν βαριά βήματα και πόρτες που ανοιγόκλειναν βίαια.

– Θέλουμε τη συναγωνίστρια, είπαν και πάλι και σπρώχνοντας τη μάνα μας, που από ένστιχτο στεκόταν μπροστά στην εσωτερική σκάλα που οδηγούσε πάνω στον όροφο,

άρχιζαν ν' ανεβαίνουν.

Φωνές και θόρυβοι ακαθόριστοι έφταναν ψηλά στα δωμάτιά μας. Ήταν ολοφάνερο πως η μάνα μας πάλευε να εμποδίσει τους συμμορίτες ν' ανέβουν πάνω ! Μάταιος κόπος... Τα πρώτα ξύλινα σκαλοπάτια έτριζαν κιόλας, καθώς πολλά πόδια τ' ανέβαιναν.

Φαίνεται πως κι η αδελφή μου ξύπνησε απ' τις φωνές και τους χτύπους της πόρτας κι όταν ακούστηκε η κραυγή «ο αρχηγός ζητάει στην πλατεία τη συναγωνίστρια Όλγα», άκουσα να πετιέται απ' το κρεβάτι σαν τρομαγμένο ζαρκαδί απ' τη φωλιά του, σαν σκιασμένο πουλί, καθώς του δήμιου το χέρι απλώνει τη νύχτα να το πιάσει στο καταφύγιο της φωλιάς του, ανάμεσα στους κλώνους του δέντρου. Ντύθηκε γρήγορα.

Τι να σκέφτηκες τότε, Ίτσα; Ποιες μαύρες σκέψεις, ποιες εικόνες και σκηνές να ξετύλιξε η φαντασία σου μπροστά στα τρομαγμένα μάτια σου; Το χτυποκάρδι σου συλλογιέμαι...

Και να ! Πολλά βήματα ακούστηκαν ν' ανεβαίνουν τα τελευταία σκαλοπάτια ανάμεσα σε θόρυβο και φωνές και να προχωράνε στο διάδρομο, καθώς ακαθόριστα μιλούσε και η μάνα μας που, όπως φαίνεται, ακολουθούσε την κουστωδία του Δημοκρατικού Στρατού της Ελεύθερης Ελλάδας !

Ως εκείνη την ώρα έμενα στο κρεβάτι και άκουγα, τυλιγμένος στις κουβέρτες παιδί κι εγώ στα δεκατρία μου χρόνια.

Οι πόρτες του ορόφου ανοιγόκλειναν. Με το άνοιγμα της πόρτας του δικού μου δωματίου μισοσηκώθηκα στο κρεβάτι. Στο φως του φακού που μου έριχνε ένας αντάρτης και της λάμπας που είχε πάρει απ' τη μάνα μας ένας δεύτερος κι ένας τρίτος που στεκόταν στην είσοδο, είδα τους γενειοφόρους αντάρτες αρματωμένους, με μακριές μαύρες γε-

νειάδες, να με κοιτάνε ερωτηματικά:

– Καλός είναι για πλιάτσικο, είπε ένας με ειρωνικό τρόπο και παρόμοιο χαμόγελο.

Βγήκαν απ' το δωμάτιο, αφήνοντας ανοιχτή την πόρτα. Στο διάδρομο είδα για τελευταία φορά μάνα κι αδερφή, ανάμεσα σε κουστωδία πέντε - έξι συμμοριτών. Προσπέρασαν την πόρτα του δωματίου, πηγαίνοντας προς την κάθοδο. Η μάνα μας φορούσε το παλτό της. Η Όλγα είχε φορέσει ένα φόρεμα. Τα πλούσια μαλλιά της ήταν χυτά πίσω απ' τους ώμους κι έφταναν ως λίγο πιο πάνω από τη μέση.

Στο αδύναμο φως της λάμπας του πετρελαίου μου φάνηκε κλωμή, αδύνατη, μα βάδιζε με ψηλά το κεφάλι, αγέρωχα. Έδειχνε ψυχραιμία. Συγκρατούσε το φόβο. Δεν έκλαιγε. Έτσι που πέρασε υποταγμένη στη βία, μου φάνηκε ήμερη αρνάδα, ανυποψίαστη, που νομίζει πως την οδηγούν σε δροσερό και τρυφερό λιβάδι. Αλλ' αλίμονο ! Οι συνοδοί της είχαν τροχημένα μαχαίρια στις ζώνες τους. Τι άραγε να σκεφτόταν το παιδικό μυαλό της;

Κρύφτηκε η σιλουέτα του κοριτσιού στον παραστάτη της πόρτας, καθώς αργά βάδιζαν στο διάδρομο, προς τη σκάλα. Άκουσα να ζητάνε απ' τις γυναίκες ν' ανοίξουν την πόρτα του διπλανού δωματίου με τα έπιπλα του σπιτονοικοκύρη, που έμενε πάντα κλειστό. Προφανώς ήθελαν να κάνουν μια πρόχειρη έρευνα.

– Εμείς δεν μπορούμε ν' ανοίξουμε το ξένο δωμάτιο. Αν θέλετε εσείς, ανοίξτε το.

Ήταν τα τελευταία λόγια που άκουσα απ' την αγαπημένη μου αδελφή. Έτσι μου έμεινε ο ήχος της φωνής της για πάντα στην καρδιά και στο μεδούλι διαχυμένος, καταγε-

γραμμένος, όπως κι εκείνη η φοβερή εικόνα της αγνής παιδούλας με το μακρύ άσπρο χιτώνα ανάμεσα σε πέντε-έξι ολόμαυρους στην όψη, στη μορφή, μα και στην ψυχή δράκους.

Απάντησαν με βροντερή κλωτσιά στην πόρτα του δωματίου, που άνοιξε με πάταγο. Ακούστηκαν στο εσωτερικό του δωματίου λίγα βήματα κι ύστερα ποδοβολητό και άνθρωποι να κατεβαίνουν τις σκάλες, χωρίς κανέναν πλέον να μιλάει. Είχε ο καθένας τις σκέψεις του, μα σίγουρα η δασκάλα προσευχόταν ενδόμυχα.

Βγήκαν στην αυλή, αφήνοντας ορθάνοικτες όλες τις πόρτες. Κοίταξα ψηλά απ' το παράθυρο τραβώντας απαλά την κουρτίνα. Τις πήγαιναν όπως τ' αρνιά στο μακελλάρι. Πέρασαν την αυλόπορτα και φάνηκαν για μια στιγμή οι θαμπές σιλουέτες τους στον κάτω δρόμο να πηγαίνουν προς την πλατεία, στη μέση της κουστωδίας του εκτελεστικού αποσπάσματος του Δημοκρατικού Στρατού της Ελεύθερης Ελλάδας.

Καημένη μάνα... Σε σένα αλήθευε εκείνη τη στιγμή η λαϊκή παροιμία «Από σένα, Χάρε, ξεφεύγω, σε σένα και χειρότερα καταντάω»! Ξέφυγες το μαχαίρι του τσέτη στη Σμύρνη, καθώς διάβαινες κοντά στην αγία Φωτεινή, για ν' αβταμώσεις το δίκοπο του Έλληνα συμμορίτη, λίγο πιο κάτω απ' το ιερό εκκλησάκι της Παναγιάς, της Θεοτόκου του βουνού! Παλιά είναι η αλήθεια ότι ο μεγαλύτερος εχθρός μας είμαστε εμείς οι ίδιοι, όπως κι εκείνη που μας θέλει αγωνιστές της Ιδέας στο δρόμο του καλού, μ' αντάλλαγμα ακόμα και το θάνατο.

Πολλοί σιχάθηκαν αυτήν την κατάντια του τόπου και με την πρώτη ευκαιρία πήραν τα μάτια τους κι έφυγαν, ρίχνοντας πίσω τους μαύρη πέτρα. Όμως άλλοι πίστεψαν πως ο

τόπος, η πατρίδα σ' αυτές τις δύσκολες στιγμές της τους έχει ανάγκη κι έμειναν εδώ με ατομική τους θυσία. Κι αυτή η στιγμή ήταν τέτοια. Αντίσταση στο σφυροδρέπανο, όπως και στη σβάστιγγα, όπως στο διπλό πελέκι.

Δεν ξέρω γιατί δε φώναξαν βοήθεια, όπως πριν από λίγες μέρες. Ίσως η μάνα μας να πίστευε πως η προσωπική της συνομιλία με τον αρχηγό θα έφερνε καλό αποτέλεσμα. Όποιος καπετάνιος και να ήταν. Όλοι τους της ήταν γνωστοί. Με όλους είχε μιλήσει στα προηγούμενα χρόνια της Αντίστασης και μ' όλο που ήξεραν τις δημοκρατικές και αντικομμουνιστικές αντιλήψεις της, (γιατί η δασκάλα Ουρανία ήταν ελεύθερος άνθρωπος κι έλεγε τις απόψεις της καλοπροαίρετα και πάντα ελεύθερα, χωρίς να κρύβεται, απόψεις αντίθετες σε κάθε μορφή βίας και τυραννίας), την είχαν σεβαστεί, αν και δεν άφηναν ευκαιρία για μια διαρκή προσπάθεια προσεταιρισμού της. Θυμάμαι εκείνη την περίοδο -του πρώτου αντάρτικου- τον πολιτικό τότε καθοδηγητή «Γλαπούα» να έρχεται στο σπίτι μας και να συζητάμε με τη μάνα μας, όταν περνούσε απ' το Κροκύλειο, κι εμάς τα παιδιά να μας μαθαίνει τραγούδια.

Ίσως στηριζόταν σ' αυτό. Κι εξάλλου ο καπετάνιος ζητούσε ένα αθώο παιδί. Θα το υπερασπιζόταν. Θα το έσωζε, αν κινδύνευε. Δεν ξέραμε τότε για το παιδομάζωμα, που από καιρό είχε αρχίσει το κόμμα του λαού! Και ούτε ότι η όλη ιστορία ήταν ένα πρόσχημα, για να τραβήξουν τις γυναίκες παραξέσω, στον τόπο του κρανίου, και να τις εκτελέσουν, εφαρμόζοντας τις αποφάσεις που το στρατηγείο τους είχε πάρει πριν από μέρες. Αυτά θα τα μάθαινα κι εγώ αργότερα.

Απαγωγή και εκτέλεση της δασκάλας και της κόρης της

Στο αναμεταξύ ντύθηκα και κατέβηκα στο ισόγειο. Όλες οι πόρτες έχασκαν ορθάνοιχτες και στο τραπέζι τρεμόφεγγε ξεψυχώντας η λάμπα του πετρελαίου που είχε ανάψει η μάνα μας.

Έφερα γύρω στα δωμάτια. Απελπισία...

Από ώρα είχαν σβήσει οι ήχοι που έκαναν τα πέταλα των αλόγων στο διπλανό καλιγωμένο δρόμο και οι ανθρωπινες φωνές των συμμοριτών, καθώς ανέβαιναν για το βουνό.

Πέρασε και άλλη ώρα. Χάραξε κι έφεξε για καλά. Βγήκα στην αυλή, στο δρόμο. Ψυχή καμιά. Πήρα το δρόμο της αγοράς, προς την πλατεία, να δω γιατί αργούσαν να γυρίσουν.

Τα μαγαζιά είχαν τις πόρτες τους ορθάνοιχτες με τα εμπορεύματα σκόρπια, χύμα στα πατώματα, στα πεζοδρόμια, στους δρόμους, κουφάρια, θα έλεγες, ξεκοιλιασμένων ανθρώπων... Ερημιά παντού. Ούτε άνθρωπος, ούτε ζώο, ούτε πουλί. Και παρ' όλα αυτά, έτρεφα την ελπίδα ότι θα έβλεπα μάνα κι αδελφή στην πλατεία, και πάλευα να σωπάσω τη φωνή που καυτή ερχόταν από μέσα μου κι έλεγε: «Πάνε, τις πήραν μαζί τους. Είναι, σου λέω, χαμένες».

Στην πλατεία ήταν ερημιά. Νεκρική σιγή. Και μόνο ο πλάτανος και τ' άλλα δέντρα στην περιφέρειά της, τα γνώριμα, έστεκαν βουβά.

Ένιωσα απέραντη θλίψη. Απελπισία. Βούιζαν τ' αυτιά μου απ' τη φωνή, που ακαλίνωτη τώρα θρηγούσε όλο και πιο σπαρακτικά κι ασταμάτητα: «Τις πήραν... Τις πήραν... Χά-

θηκαν για πάντα... Δεν έχεις πια ούτε μάνα, ούτε αδελφή» !

Έφερα ένα τελευταίο γύρο στην πλατεία και πήρα το δρόμο του σπιτιού, δρασκελώντας πάλι τα σκόρπια εμπορεύματα του μονοπωλίου και των μαγαζιών...

Φτάνοντας έξω απ' το σπίτι συνάντησα τον Παναγιώτη το Μελέγκα.

– Δε φεύγεις να πας στη γιαγιά σου, στο Ζωριάνο, μου είπε, μη γυρίσουν και πάρουν και σένα;

Ήταν ένας κοντόχοντρος άνθρωπος κι οπωσδήποτε φαινόταν αναστατωμένος. Σίγουρα ήξερε τι είχε γίνει, τι είχε συμβεί στην πλατεία του χωριού, και ήταν βέβαιος και για τη συνέχεια. Ήταν και κομματικά φίλα προσκείμενος των ανταρτών. Πολλά χρόνια αργότερα έμαθα ότι ήταν ένας απ' τους υπεύθυνους καταδότες σπιούνους.

Θυμάμαι πως τον κοίταξα βαθιά στα μάτια, χωρίς να μιλήσω. Ξαφνικά θυμήθηκα πως μου έμενε ακόμα ένα πρόσωπο για καταφύγιο, και δεν ήταν άλλο στ' αλήθεια από τη γιαγιά μου.

Κλείδωσα το σπίτι και ξαναβγήκα στην αυλή. Και

*Από το προαύλιο
του σχολείου
της δασκάλας Ουρανίας
φαίνεται ο τόπος
του μαρτυρίου της
στο τοπωνύμιο Ρουπακιά
ή Σκαλούλα Κροκυλείου.*

πάλι ερημιά. Είχε ξημερώσει για τα καλά, μα ακόμα δεν είχε βγει ο ήλιος. Κοίταξα ακόμα μια φορά το σπίτι μας. Μου φάνηκε φωλιά πουλιών που μόλις ρημάχτηκε.

Πήρα τρέχοντας τ' ανηφορικά σοκάκια, φεύγοντας για το Ζωριάνο.

Στο διάσελο, που θα κύλαγα για το χωριό του πατέρα μου, με πρόφτασε ο ήλιος! Αργότερα θα μάθαινα πως εκείνη τη στιγμή, εκείνη την ώρα, στη ράχη του απέναντι βουνού, κοντά στο εκκλησάκι της Θεοτόκου, μαρτυρούσαν αφήνοντας την τελευταία τους πνοή η αδελφή και η μάνα μας, ύστερα από πολλά βασανιστήρια...

Συνέχισα να τρέχω στην κατηφόρα. Λαχάνιασα. Ξεράθηκε ο λαιμός μου. Κατάπια το σάλιο μου πολλές φορές, να πάρω ανάσα. Χτύπαγαν τα μελίγγια μου, μα συνέχισα να τρέχω μ' όλες μου τις δυνάμεις κι ύστερα από μισή ώρα, αφού πέρασα δρόμους και πήδηξα χαντάκια και δέματα και θάμνους κι αγκάθια, δρασκελούσα το φράχτη του κήπου μας.

Εκείνη την ώρα η γιαγιά έδενε τη Φλώρα στα χορτάρια. Μ' είδε να έρχομαι λαχανιασμένος, αγκομακώντας, ξαναμμένος, κλαμένος, κι έπιασε τα ψαρά μαλλιά της με τα τεντωμένα, όλο ζάρες δάχτυλα των χεριών της.

Θυμάμαι σαν τώρα το σπαραγμό της, πριν της πω τι έτρεξε. Δεν ήθελε και πολλά να καταλάβει.

Σε μια στιγμή της είπα: «Τις πήραν οι αντάρτες».

Κι εκείνη, για να μη δω πως κλαίει, γύρισε προς το σπίτι διέροντας, καταρώμενη, κακοπαθώντας. Ακολουθούσα κι εγώ, χωρίς να λέω τίποτα...

Κάποια ώρα η γιαγιά σταμάτησε να τραβάει τα μαλλιά και να χτυπάει τα στήθια της. Σφούγγισε τα δάκρια με την ανάποδη

του χεριού και με την ποδιά της... Έβαλε καλύτερα τη σκέπη των μαλλιών της και κοιτάζοντάς με με θολά μάτια, μου είπε αποφασιστικά:

Θα πάω τώρα στο Κροκύλειο, να μάθω τι έγιναν. Εσύ θα με καρτεράς εδώ. Δε θ' αργήσω.

Δε θυμάμαι να είχα ξαναδεί έτσι το πρόσωπο της γιαγιάς μας, μαραμένο, κλαμένο, παραπονεμένο, ανήσυχο, αλλοπαρμένο απ' το κακό μαντάτο, από τ' άγγελμα της συμφοράς, που για κείνη σήμαινε πλέον θάνατο διπλό.

Κατεβήκαμε στο κατώγι. Εκείνη μπροστά βογγώντας, πίσω εγώ δίχως μιλιά... Ετοίμασε το γαϊδουράκι. Πήρε και την κλαδευτήρα κι έφυγε χωρίς άλλη κουβέντα, παραδομένη σε φοβερές σκέψεις.

Απ' το μπαλκόνι την είδα να χάνεται στη στροφή της α-γίας Παρασκευής.

Η γιαγιά μαθαίνει

Δε με χωρούσε το σπίτι. Κατέβηκα στον κήπο. Η Φλώρα με κατάλαβε και βέλαζε. Έκοβα φύλλα και της έδινα. Κι η ώρα περνούσε...

Αργότερα έμαθα πως εκείνες τις ώρες η μάνα μας και η Όλγα σφαγμένες κείτονταν στις εκκλησιάς το δρόμο. Στο μεταξύ η γιαγιά πλησίαζε στο Κροκύλειο. Έκοψε και φόρτωσε λίγα ξύλα και πήρε την κατηφόρα. Πήγε στο σπίτι της Αθηνάς Καπέλα, της μοδίστρας. Με τη μάνα μας ήταν φίλες. Είχε μόλις γυρίσει απ' την Αθήνα, κάνοντας συμπεθεριό στην Όλγα μας. Την προηγούμενη είχε έρθει με τα ευχά-

ριστα νέα, τα τελειώματα, μα τ' άλλο πρωινό η Όλγα μας παντρεύονταν με το Χάροντα !

– Γύρισε πίσω, της είπε η Αθηνά. Τις σκότωσαν. Το χωριό φεύγει, ετοιμάζομαι και εγώ να φύγω.

Τα νέα είχαν διαδοθεί σαν αστραπή.

Η γιαγιά πήγε στο σπίτι το σιωπηλό, το έρημο, το χαροκαμένο. Ξέσπασε στα λουλούδια που έστεκαν πρόσχαρα στην αυλή, αθώα, απονήρευτα, αγαθά, αγνές ψυχούλες του Θεού ! Μπήκε στο σπίτι, βγήκε στα μπαλκόνια. Άλλα τα τσάκισε κι άλλα τα πέταξε κάτω με τις γλάστρες φωνάζοντας:

– Εσάς φρόντιζε ! Δεν έπαιρνε το κορίτσι και να φύγει...

Πριν απ' το μεσημέρι γύρισε μοιρολογώντας. Δε μου είπε τι ακριβώς είχε συμβεί, παρά μόνο πως τις πήραν και δεν ξέρουμε ακόμα τι απέγιναν...

Στο μεταξύ τα τραγικά συμβάντα πέρασαν σαν αστραπή στα γύρω χωριά κι ο κόσμος άρχισε να τα εγκαταλείπει ομαδικά. Έφευγαν όλοι για τις πολιτείες, για να σωθούν...

Σε μια παρέα Ζωριανιτών, στις ξαδέρφες μου Βάγια, στα ξαδέρφια μου τους Ηλιόπουλους του Δήμου και σε άλλους ακόμα που ξεκινούσαν για τη γέφυρα στη Ρέρεση και τη Ναύπακτο, μ' εμπιστεύτηκε η γιαγιά την άλλη μέρα, λέγοντάς μου αποφασιστικά:

– Πήγαινε... Να πας στη θεία σου στην Αθήνα.

Και στο βλέμμα μου που ρώταγε απάντησε:

– Εγώ θα μείνω εδώ. Είμαι γριά.

Δεν ξέρω αν υπάρχουν λόγια να περιγραφούν τα αισθήματα ενός παιδιού που αισθάνεται τους δικούς του σκοτωμένους κι άταφους ανάμεσα στα κλαριά και κάτω απ' τα κοράκια και τη γιαγιά του ξετρελαμένη απ' τον πόνο,

κλεισμένη σ' ένα σπίτι του χωριού, που το εγκατέλειπαν ομαδικά, για να σωθούν απ' των κομμουνιστών τα μαχαίρια. Κι όμως ! Φεύγαμε για ώρες μέσα στο δάσος και στο λόγο της Ιτιάς.

Μετά τη γέφυρα της Ρέρεσης βρήκαμε ένα φορτηγό στρατιωτικό αυτοκίνητο. Στοιβαχτήκαμε καμιά πενηνταριά άτομα και κάποτε φτάσαμε στη Ναύπακτο. Πολιτεία ! Άνθρωποι πολλοί πηγαινοέρχονταν, μα άγνωστοι. Η παρέα μας βρήκε αποκούμπι και κατέλυσε στο σπιτάκι του Νίκου Καραδήμα. Εγώ ήμουν σα χαμένος. Με πλάκωνε στην καρδιά το καταχείμωνο.

Όλοι μιλούσαν για άσχετα πράγματα κι είχαν πάντα ένα συγκαταβατικό χαμόγελο που έδειχνε συμπάθεια, αλλά σου μετέφερε και σε γέμιζε θλίψη. Εμένα έσταζε φαρμάκι απ' τα χείλη μου. Κανένας δε μου είπε κάτι γύρω απ' την ομηρία και τη σφαγή των δικών μου. Κάτι όμως μου έλεγε πως τις σκότωσαν οι αντάρτες.

Η γιαγιά Σοφία

Μια μέρα δεν είχα τι να κάνω στο φιλόξενο σπίτι. Πήρα τους δρόμους κι έφτασα στην πλατεία, έξω απ' την Αγία Παρασκευή. Κόσμος πολύς γύρευε προσωρινό καταφύγιο στη Ναύπακτο. Δίπλα στη βρύση βρήκα το χωριανό και συμμαθητή μου Γιώργο Σαϊτή, της Παναγίνας. Ήταν απ' τα τυχερά παιδιά, έφευγε με μάνα κι αδελφό στον πατέρα τους, στον Καναδά.

– Έμαθες για τη μάνα σου και για την Ίτσα; με ρώτησε.

– Τι έγινε; είπα.

– Τίποτα, τίποτα, μου είπε μετανιωμένος που άνοιξε τέτοια κουβέντα και γύρισε κι έφυγε μέσα στο πλήθος. Μα για μένα ήταν αυτό –τα νέα για τους δικούς μου– η επίσημη αναγγελία του θανάτου τους μ' έναν ακαθόριστο, άγνωστο για μένα τρόπο.

Πήγα στη θάλασσα. Σε μια άκρη της παραλίας κάθισα κι έκλαιγα. Κοίταζα μια τα μακρινά βουνά, μια τη θάλασσα. Ο κόσμος είχε χαθεί για μένα. Ο λογισμός μου με έφερνε δίπλα στα νεκρά αγαπημένα μου πρόσωπα. Να τα χαϊδεύω. Να τα φιλάω. Να τα πλένω. Να προσπαθώ να τα πάρω. Να τα σώσω!

Μέσα μου η καρδιά μου χτύπαγε έτοιμη να σπάσει. Ένιωθα κατακόκκινος, σα θερμασμένος από ελονοσία. Ο νους μου γυρόφερνε συνέχεια στη φοβερή νύχτα. Στο ανήσυχο πρόσωπο της μάνας. Στο φοβισμένο θόρυβο του δωματίου της Ίτσας και στη φευγαλέα εικόνα της στο φως της λάμπας. Στο τραγικό πρόσωπο της γιαγιάς μου.

Και πάλι και πάλι τα ίδια.

Ένιωθα πως όλα γύρω μου είχαν γκρεμιστεί σε ερείπια...

Μα έπρεπε κάτι να κάνω. Και πρώτα να επιζήσω!

Η νέα προσφυγιά

Για μια βδομάδα γυρόφερνα στη Ναύπακτο. Δεν είχα πού να πάω και τι να κάνω. Οι άνθρωποι που μας φιλοξενούσαν, εμένα και καμία δεκαριά άλλους, ήταν καλοί και φιλόξενοι,

μα και οι ίδιοι θεόφτωχοι. Έψαξαν ανάμεσα στους πρόσφυγες που έφευγαν με καΐκια και βρήκαν άνθρωπο που θα με συνόδευε στην Αθήνα και θα με πήγαινε στην αδελφή της μάνας μου.

Ο συνοδός μου ήταν ο καλός μου δάσκαλος και συνάδελφος για χρόνια της μάνας μου, ο Λάμπρος ο Γραββάνης απ' το Κροκύλειο. Μαζί μπήκαμε στο καΐκι για το Ρίο και στο ποστιασμένο μ' ανθρώπους τραίνο για την Αθήνα. Θυμάμαι, κάποια στιγμή τον είδα δακρυσμένο. Μετά από πολλά χρόνια τον συνάντησα υπέργηρο στο χωριό. Ξαναδάκρυσε. «Ο Αρμάος... ήταν, μου είπε, που παρέδωσε τη μάνα σου. Αλλά κι αυτοί πήγαν κακήν-κακώς. Φαίνεται ήταν ολόκληρη κουστωδία».

Πήγαμε στο Παγκράτι, στο σπίτι του νουνού μου, του Θόδωρου Σταυρόπουλου. Αυτός είχε φύγει και γλίτωσε. Εκεί με περιποιήθηκαν. Πλύθηκα. Άλλαξα. Έφαγα ψωμί.

Ο νουνός μου, συχωρεμένη ας είναι η καλή ψυχή του, υπεύθυνος του 5/42 Κροκυλείου, βλέποντας πού οδηγούνταν τα πράγματα, απ' την αρχή ακόμα του καλοκαιριού του 1947 πήρε τη μικροφαμελιά του κι έφυγαν στην Αθήνα. Έτσι σώθηκαν.

Αφού αποφάγαμε, ήρθε και η κουβέντα στα γεγονότα της Θεοτόκου. Οι λεπτομέρειες είχαν φτάσει στην Αθήνα από πολλές ημέρες. Με συγκαταβατικό ύφος και μαλακό τόνο στη φωνή ο νουνός μου με ρώτησε:

- Έμαθες για τη μάνα σου και για την Ίτσα;...
- Όχι, του απάντησα μουδιασμένα. Μέσα μου έτρεμα, καθώς περίμενα ν' ακούσω τα χειρότερα.
- Τις έσφαξαν, μου είπε χωρίς περιστροφές. Μάλιστα την

Ίτσα, πριν τη σκοτώσουν, την πείραξαν κιόλας.

Άκουγα και προσπαθούσα να φανώ ατάραχος, να μη φωνάξω, να μην κλάψω, κώνοντας βαθιά μέσα στο κρέας των ποδιών μου, καθώς καθόμουν στην καρέκλα, και τα δέκα νύχια των δαχτύλων μου.

Δε ρώτησα λεπτομέρειες, κι ας μ' έκαιγε η επιθυμία να μάθω το κάθε τι γύρω απ' το φονικό των δικών μου. Ούτε ξανάρθε ποτέ η κουβέντα σ' αυτά. Συνειδητοποίησα πλέον ότι οι δικοί μου είχαν θανατωθεί κατά το χειρότερο τρόπο κι άρχισε να γεννιέται μέσα μου μίσος και πόθος για εκδίκηση.

Πέρασαν μερικές μέρες. Πήγαμε να επισκεφτούμε τη θεία Εριφύλη στην Καλλιθέα. Δεν ήθελε με κανέναν τρόπο να μ' αφήσει να γυρίσω στο Παγκράτι. Ο νουνός μου μ' εμπιστεύτηκε εκεί κι έφυγε.

Εκεί εγώ βρήκα μια νέα κλαμένη μάνα, δυο άλλες αδελφές και τρία ακόμα αδέλφια. Μπήκα μαζί τους στη βιοπάλη και με τη βοήθεια των ανθρώπων και του Θεού την προστασία ζούμε ακόμα.

Η ειρήνη. Επιστροφή στα ματωμένα χώματα

Από τις εφημερίδες κάθε μέρα μάθαινα την πορεία του συμμοριτοπόλεμου που τώρα τον μετέτρεψαν σε εμφύλιο, για να φύγουν τουλάχιστον οι μισές ευθύνες του ΚΚΕ και να πέσουν στις πλάτες του ανυποψίαστου λαού.

Όμως όλοι οι Έλληνες ξέρουν και το ίδιο το ΚΚΕ το ξεστόμισε πως αυτός ήταν ο τρίτος γύρος, και σκοπός του ή-

ταν η κατάληψη της εξουσίας με τα όπλα, ακόμα και παρά τη θέληση του λαού. Την αποτυχία του δεύτερου γύρου τη φόρτωσαν στους Άγγλους και του τρίτου στους Αμερικανούς. Ξεχνάνε όμως τ' αληθινά αίτια, που είναι ξεκάθαρα και γνωστά πλέον σε όλους, και είναι αφ' ενός μεν η δική τους πολιτική ανικανότητα και το μαχαίρι που έβαλαν στο λαιμό του λαού, αφ' ετέρου δε η οργή του Θεού, όσο κι αν Τον θέλουν όπιο του λαού !

Συγκλονιστικό ήταν το πένθιμο χτύπημα μια μέρα όλων των καμπάνων της Αθήνας κι η σπαραχτική κραυγή που διέτρεχε τα πλήθη «ΘΕΛΟΥΜΕ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ», μια διαμαρτυρία για τα 28.000 των παιδιών του κομμουνιστικού παιδομαζώματος. Σταματάει ο νους του ανθρώπου μπροστά στο ομαδικό αυτό όργιο οργανωμένου εγκλήματος. Όμως η Όλγα στάθηκε τυχερή ! Δεν μπήκε στα στρατόπεδα των δορυφόρων. Είχε κωθεί ξέβαθα στα χώματα του χωριού της.

Βγαίνοντας ο Αύγουστος του 1949 καμαρώσαμε στις εφημερίδες τους Γραμμομάχους να υψώνουν την Ελληνική Σημαία στην ψηλότερη κορφή του βουνού. Σταμάτησαν οι μάχες. Ο συμμοριτοπόλεμος τελείωσε. Τα λείψανα του Δημοκρατικού Στρατού δραπετεύσαν στο Παραπέτασμα. Οι φαντάροι γύρισαν στα σπίτια τους, μα τα παιδιά σκοτώνονταν ακόμα στα ναρκοπέδια.

Χιλιάδες οι σταυροί στους τάφους και χιλιάδες τάφοι χωρίς σταυρούς. Φτώχεια, ορφάνια, ερήμωση, πείνα, αρρώστιες, αναπηρίες... Μα σαν είναι ειρήνη, όλα είναι μπορετά. Το ανασκούμπωμα του λαού και η γενναία βοήθεια της Διεθνούς Κοινωνίας των Ανθρώπων και ιδιαίτερα των Κυβερνήσεων των ΗΠΑ και του Καναδά τόνωσαν την Ελλάδα,

που σιγά-σιγά γιάτρεψε τις πληγές της και πέταξε τα δεκα-
νίκια της.

Οι πρόσφυγες του τρίτου γύρου, οι συμμοριόπληκτοι, όπως τους προσδιόριζαν, κατά χιλιάδες γύριζαν στα χωριά τους με μεγάλες κρατικές επιχορηγήσεις.

Ήθελα κι εγώ να γυρίσω στον τόπο μου. Ήθελα να δω τη γιαγιά μου. Οι δικοί μου όμως στην Καλλιθέα δε με άφηναν με κανέναν τρόπο. Ζήτησα τη συμπαράσταση της κρατικής υπηρεσίας, κάπου στο Σύνταγμα, όπου φρόντιζαν για τον επαναπατρισμό των προσφύγων. Έψαξαν στα βιβλία τους. Δεν ήμουνα πουθενά γραμμένος, κι άγραφους δε βοηθούσαν!

Το καλοκαίρι του 1951 η θεία μου Εριφύλη μ' άφησε να πάω στη γιαγιά μου, στο Ζωριάνο. Πήδηξα απ' τ' αυτοκίνητο στο Κροκύλειο κι έφυγα τρέχοντας για το Ζωριάνο, σχεδόν πετώντας ανάμεσα στα σοκάκια, όπως στα 1947.

Σ' ένα τέταρτο της ώρας ανέβαινα τον κήπο του σπιτιού μας στο Ζωριάνο.

Η γιαγιά στην αυλή του σπιτιού, κάτω απ' το μεγάλο ξύλινο μπαλκόνι, καθόταν στο πέτρινο πεζούλι. Ήταν ακουμπισμένη, αγκοφιασμένη στον τοίχο, με το μαντίλι λυτό και τις άκρες του πεταγμένες στους ώμους, για να παίρνει αέρα.

Λίγο σκυφτή, έδειχνε κουρασμένη, αποσταμένη και συλλογισμένη. Ανέβηκα τρέχοντας τα χορταριασμένα σκαλοπάτια της αυλής, πηδώντας τσουκνίδες κι αγκάθια.

— Εδώ είσαι και σε γύρευα! είπα στη γριά, που ακουμπισμένη στο σπίτι, δεν ξέρω ποιος στήριζε ποιον.

Μπα! Ο Γιάννος μ'! κατόρθωσε να πει, έκπληκτη, χαρούμενη, γελαστή, δακρυσμένη, και σηκώθηκε μ' ανοιχτές τις αγκα-

λιές. Σε συλλογιόμουν...

Γίναμε ένα ! Γιαγιά κι εγγόνι και μάνα κι αδελφή, πατέρας και παππούς ! Όλοι ένα, κει 'δα, στο κλήμα του πατρογονικού μας. Κλάψαμε για ώρα. Ξαλαφρώσαμε. Ανεβήκαμε στο σπίτι κρατημένοι απ' το χέρι. Φτωχικό, μα καθαρό, μας δέχτηκε στην αγκαλιά του.

Στο σοφρά, δίπλα στο παραγώνι, όπως και πρώτα, φάγαμε ψωμί και χόρτα.

Κοίταξα ολόγυρα. Φτώχεια. Ορφάνια.

Η γιαγιά σα να κατάλαβε τις σκέψεις μου.

– Είμαστε οι χειρότεροι του χωριού, είπε. Φάε πρώτα κι ύστερα κοιτάς γυροβολιά. Λέγε μου όμως πώς τα περνάς στα ξένα.

Η γιαγιά κουβέντιαζε, μα εγώ έψαχνα για τους άλλους. Ήθελα τη μάνα μου. Ζητούσα την αδελφή μου. Σηκώθηκα. Πήγα στα διπλανά δωμάτια. Κάδρα και φωτογραφίες στους τοίχους. Παππούς, πατέρας, μάνα. Να κι η Όλγα, σε μια μικρή φωτογραφία στο τραπέζι, δίπλα στο ανθογυάλι. Στη γωνιά του τοίχου, ψηλά, η εικόνα τ' Άι-Γιάννη του Πρόδρομου, πα-

*Η γιαγιά Σοφία, εγώ
στα 21 μου χρόνια
και το σπίτι μας
στο Ζωριάνο Δωρίδας,
1954-55.*

ραγγελιά της μάνας μου στον αγιογράφο Λιάκο στο Μοναστηράκι- ποιος ξέρει για ποιο τάμα- και το καντήλι να σπιθοβολάει. Ανατρίχιαζα, καθώς περνούσα μπροστά απ' το καθένα.

– Εδώ τους έχω όλους, ακούστηκε η γιαγιά από την πόρτα. Τους προσέχω όσο είμαι ζωντανή, είπε, και βγαίνοντας κάθισε στο πλατύσκαλο.

Χόρτασα το σπίτι μας, ψηλαφώντας την κάθε γωνιά του. Τα κάδρα. Το τραπέζι, τις καρέκλες, τον καναπέ, το κρεβάτι. Άνοιξα τα ντουλαπάκια. Ακόμα μέσα μικρά παιδικά παιχνίδια. Σήκωσα το σταμνί στα χέρια μου. Βγήκα στο μπαλκόνι, ν' αγναντέψω και να πάρω αέρα. Η γιαγιά με καρτερούσε πάντα στο πλατύσκαλο, εκεί, έξω στην πόρτα της εισόδου. Επιτέλους βγήκα κι εγώ στην είσοδο. Με κοίταξε με τα μισοσβησμένα γαλανά της μάτια.

– Θα πάω να δω τα χωράφια. Θα γυρίσω γρήγορα, είπα, καθώς προσπερνούσα. Θα πάω και για νερό τ' απόβραδο. Ξεκουράσου τώρα.

Οι προτάσεις αντεκδίκησης σκοντάφτου στην μεγαλοψυχία της γιαγιάς

Πήγα στα χωράφια, στα γιούρτια, τρεχοπετώντας μέσα από στενούς δρόμους και μονοπάτια. Κάποτε μας έτρεφαν, καλλιεργημένα με κόπο και ποτισμένα με ιδρώτα.

Τώρα ρημαγμένα. Τ' αγριόχορτα και τ' αγκάθια έπνιγαν τα δέντρα και τα κλήματα. Έκλεισαν τα μικρά δρομάκια τα βάτα. Κι εδώ εγκατάλειψη κι ορφάνια.

Η γιαγιά μόνο λίγο κήπο μπορούσε ακόμα να δουλεύει με το τσαπί. Στα άλλα κτήματα έβαλε μισακάρηδες, όπου βρήκε τέτοιους.

Πήγα και στ' αλώνι με τις πολλές παιδικές θύμισες, κι εκεί παραπέρα στον ίσκιο της συκιάς βρήκα τον ξάδερφο το Θανάση.

Μεγαλύτερος στα χρόνια, γεροδεμένος, με μέτριο ανάστημα, καστανομάλλης, με φλογάτα γκρίζα μάτια, ο ξάδερφος ξαφνιάστηκε, μα κι ενθουσιάστηκε στ' αντίκρισμα μου. Μετά τα καλωσορίσματα και τα καλώς σε βρήκα, ήρθε η κουβέντα στα γεγονότα του 1947, τα μόλις πριν τέσσερα χρόνια.

– Δεν έμαθες ποιοι ήταν οι αίτιοι στο Κροκύλειο; με ρώτησε κάποια στιγμή ο ξάδελφος. Ποιους υποψιάζεσαι; Πες μου ονόματα κι ασ' το σε μένα! Δε θέλω να ανακατευτείς εσύ. Θα τους φάει το σκοτάδι.

Όχι απλώς τρόμαξα με την πρόταση, αλλά πανικοβλήθηκα. Ήμουν κι αλλοπαρμένος, γιατί μάταια έψαχνα εκεί που περνούσα να βρω μάνα κι αδελφή, και θόλωσε το μυαλό μου. Κατάλαβα πως είχα γίνει κατακόκκινος και χτυπούσαν τα μηνίγγια μου. Ενδόμυχα κι εγώ ήθελα την κάθαρση, μα φτεροκόπησε η ψυχή μου στην πιθανότητα πραγματοποίησης της εκδίκησης. Ξαναέβλεπα μπροστά μου να σφάζουν την αδελφή μου, τη μάνα μου, κι ευτυχώς για μένα δεν ήξερα ακόμα τα φριχτές λεπτομέρειες της διπλής σφαγής. Πολλά φέρνει η ώρα. Ίσως και να ενέδιδα.

– Δε θέλω να ανακατευτείς, Ξαναείπε ο ξάδελφος. Το αίμα της μάνας σου και της Όλγας είναι και δικό μου αίμα. Ζητάει εκδίκηση. Φωνάζει. Ντροπή μας να τ' αφήσουμε έ-

τσι ! Η προσβολή πέφτει απάνω σε όλους μας και πρέπει κάτι να κάνουμε.

Και παρατηρώντας πως συλλογιόμουν αμίλητος συνέχισε:

– Μήπως ήταν ο τάδε; Μήπως πήρε μέρος ο δεΐνα;

Έλεγε ονόματα και προσπαθούσε ν' ακούσει ή να διαβάσει στο πρόσωπό μου πιθανές απαντήσεις και καταφατικά νοήματα. Προσπαθούσα να φαίνομαι ατάραχος και αδιάφορος. Το ένστικτό μου έλεγε πως αν πρόδινα τις σκέψεις μου, θα μπορούσε να γίνει κακό, και μάλιστα πολλαπλό. Και το χειρότερο για μένα, ανέφερε ο ξάδελφος μερικά ονόματα, κι ανάμεσά τους ήταν άνθρωποι που πέρασαν απ' τη σκέψη, απ' το μυαλό μου σε ώρες αυτοσυγκέντρωσης και θύμησης.

– Έχω φυλαγμένο το Στεν γι' αυτή τη δουλειά, ξανάπε ο ξάδελφος. Ξέρω τι θα κάνω. Μόνο πες μου ονόματα. Δεν μπορεί, θα ξέρεις.

Ο καημένος ο Θανάσης τα ήξερε κι αυτός τα ονόματα των Ιουδαίων, αλλά ζητούσε επιβεβαίωση και ίσως ηθικό στήριγμα. Ήταν θυμωμένος, αγανακτισμένος, αλλά όχι αιμοδιψής.

Σήκωσα το κεφάλι από τη γης και τον κοίταξα στα μάτια. Είδα εκείνη τη στιγμή μάτια πάνθηρα ! Σίγουρα θα γινόταν φονιάς, παρασυρμένος από αγανάκτηση, από φιλικά προς εμένα αισθήματα κι από συγγενική αλληλεγγύη. Εκεί το αποδίδω, γιατί και πριν και αργότερα ήταν καλό παιδί, πρόσχαρος και πολύ δραστήριος άνθρωπος.

– Θανάση, του είπα, έχεις δίκαιο. Το αίμα ξεπληρώνεται μόνο με αίμα ! Μα δεν είμαι ακόμα βέβαιος για κανέναν. Άσε πρώτα να ερευνήσω. Να μάθω λεπτομέρειες. Να μην πάρουμε στο λαιμό μας κανέναν αθώο. Υποσχέσου μου

πως δε θα κάνεις τίποτα, αν δε σου πω.

– Σε καρτερούσα τόσον καιρό, μ' απάντησε με σφιγμένα δόντια. Κι ακόμα θα καρτερέσω. Ξέρεις και περισσότερα γράμματα, αλλά εγώ λέω να μην τ' αφήσουμε έτσι.

– Μην ξεχνάς, αντείπα, ότι τον πρώτο λόγο τον έχω εγώ. Ύστερα έρχεστε εσείς. Άσ' το σε μένα και θα δούμε.

Χαιρετηθήκαμε σαν αδελφοί και τον άφησα λίγο πικραμένο, γιατί και οι δυο μας ξέραμε τους ανθρώπους, μα δεν πάρθηκε η απόφαση της εκδίκησης.

Η γιαγιά με περιμένε στο μπαλκόνι, διαλέγοντας κλωρά φασόλια. Άκουσε που μπήκα στο σπίτι.

– Δε θα μου φέρεις φρέσκο νερό, να δροσερέψω λιγάκι; Έλα εδώ σιμά.

Γεράματα και δυστυχίες είχαν ελαττώσει την όραση της γιαγιάς μου. Ωστόσο, καθώς έκατσα δίπλα της, κατάχαμα στο πάτωμα του μπαλκονιού, με χτύπησε κατάματα το φως του ήλιου και η γιαγιά με παρατήρησε προσεχτικά.

– Ποιον αντάμωσεσ αυτού 'σ' απάν'; με ρώτησε στη ρουμελιώτικη διάλεκτο.

– Ποιον ν' ανταμώσω; Το Θανάση με τα πράματα.

Σώπασε για μια στιγμή κι ύστερα κοιτώντας με εξεταστικά, μου είπε σε ύφος που δε σήκωνε αντίρρηση:

– Εγώ στο σπίτι μ' φονιάδες δε θέλω! Έχει από καιρό που ρωτάει και ξαναρωτάει «θεια-Σοφία, πότε θα 'ρθεί ο Γιάνν'ς;» και πετάει και κουβέντες που δε μ' αρέσουν. Αν σηκώσεις ποτέ χέρι σ' άνθρωπο, είναι σα να ξανασκοτώνεις τη μάνα σου και την αδελφή σου. Σα να σκοτώνεις εμένα. Τήραξε καλά! Και να του το κόψεις, γιατί είναι παλαβός. Άντε τώρα να φέρεις νερό.

Πήρα τη στάμνα κι έφυγα. Δεν άντεχα να βλέπω τη γιαγιά μου να κλαίει, ποιος ξέρει τι αναλογιζόμενη. Μα στο δρόμο τα λόγια της ήταν γερό χαστούκι στη συνείδησή μου, που για μια στιγμή ξέπεσε στο μίσος και την εκδίκηση. «Κρίμα, μου έλεγε μια φωνή, κρίμα στα γράμματα και στα σχολεία»! Κι απ' την άλλη μεριά, η άλλη φωνή να ουρλιάζει: «Σου έσφαξαν την αδελφή σου! Σου τυράνησαν και κατέσφαξαν τη μάνα σου οι κομμουνιστές! Τι άντρας είσαι; Θα τ' αφήσεις έτσι; Δειλός είσαι! Δεν μπορείς, για δεν το θέλεις;» Μα της γιαγιάς μου τα λόγια –άγια να 'ναι η ψυχούλα της– βάρυναν οριστικά κι αποφασιστικά πάνω στο «δεν το θέλω».

Μάνα! Μπορούσα να πάρω το αίμα σας πίσω. Να εκδικηθώ. Δεν το έκανα, γιατί δεν το θέλησα. Συχώρα με που μια τέτοια σκέψη κλωθογύρισε κάποτε στο μυαλό του παιδιού σου.

Μεταφορά στο κοιμητήριο του Ζωριάνου

Οι μέρες περνούσαν. Βρήκα παλιούς φίλους, γνώριμους, συγγενείς. Νέες παρέες, χαρούμενες συντροφίες, που τα βράδια με το φεγγαρόφωτο τραγουδούσαν στο λόφο τ' Αϊ-Γιάννη, κατάντικρυ στο χωριό.

Μα εγώ κοίταζα πιο πάνω, στ' ανατολικά βουνά με τα ψηλά ελάτια. Πού να ήταν άραγε θαμμένη η μάνα μου; Πού να ήταν η Ίτσα; Έπρεπε να πάω γυρεύοντας. Ρωτώντας τους τσοπαναραίους, τους διαβάτες, θα μάθαινα. Ασφαλώς η σκέψη τους, πριν πετάξει η άγια ψυχή τους, θα έτρεξε και σε μέ-

να. Αγωνιούσαν για την τύχη μου. Ζητούσαν να τρέξω να σωθώ. Ζητούσαν βοήθεια. Νόμιζα πως με γύρευαν, λέγοντας: «Εδώ είμαστε! Στη γης κρυμμένες! Τρομαγμένες, κλωμές, ξεματωμένες, μα υπάρχουνε! Έλα...»

Κι αλήθεια! Πώς να ήταν τώρα; Λάκκοι απόμακροι, χορταριασμένοι, με καθισμένα χώματα, βαθουλωτοί. Δίχως ένα σταυρό ελατίσιο.

Έπρεπε να πάρω οπωσδήποτε τον ελατιά και ρωτώντας και φωνάζοντας τα ονόματά τους να τις βρω και να τις φέρω στο κοιμητήρι του χωριού μας! Θα ένιωθαν καλύτερα δίπλα στις ιερές σκιές του πατέρα, του παππού, της προγιαγιάς μου.

Έφερνα γύρω την ιδέα να τραβήξω ένα πρωί για τα βουνά, για τη Θεοτόκο του Κροκυλείου, μα η γιαγιά με πρόλαβε. Είχε μάθει τις λεπτομέρειες της σφαγής, τον τόπο του μαρτυρίου, τους ανθρώπους που μελέτησαν τον αφανισμό μας, μα τα κράταγε μυστικά, μυστικά για τον εαυτό της! Ποτέ δεν είπε τίποτα εναντίον κανενός, κι όταν άθελα η κουβέντα ερχόταν στους δικούς μας, φανερή ήταν η προσπάθειά της να συγκρατηθεί, όμως τα δάκρυα έπεφταν σαν χοντρές της βροχής σταλαγματιές.

Το ίδιο και οι χωριανοί. Ήξεραν λεπτομέρειες, συζητούσαν κρυφά τα γεγονότα, μα σε μένα άλλες κουβέντες και με το χαμόγελο.

Αργότερα κατάλαβα το σκοπό αυτής της ενέργειας, που από ένστικτο ήθελε ν' αποτρέψει περαιτέρω βαθιά ψυχικά τραύματα, αγιάτρευτα, ή ακόμα και δυσάρεστα γεγονότα, όπως οι συνέπειες από την ενδεχόμενη δράση ενός πληγωμένου, πονεμένου κι αποφασιστικού ανθρώπου.

Δεν ξέρω τι διάβαζαν στο πρόσωπο του λιγομίλητου εφηβου που ήμουνα τότε, αλλά η γιαγιά Σοφία διάβαζε σα σε γράμμα -κι ας ήταν εντελώς αγράμματη- σα σε ζωγραφισμένο χαρτί, της ορφάνιας και της αδικίας την πίκρα.

Ένα απομεσήμερο ήρθε στο σπίτι ο ανεψιός της γιαγιάς μου, ο μακαρίτης τώρα πια Γιώργος Ηλιόπουλος, ο γνωστός με το παρωνύμιο Δυσσέος. Καλλιεργούσε τα κτήματα, βοηθώντας με κάθε τρόπο τη γιαγιά, που είχε αποκούμπι όλον αυτόν τον καιρό το σπίτι του και την φαμελιά του.

Βγήκαμε για αέρα και δροσιά στο μεγάλο μας μπαλκόνι. Χωρίς περιστροφές η γιαγιά μού είπε σοβαρά κι απόλυτα συκρατημένα:

– Αύριο ο μπάρμπαρ σου θα πάει στη Θεοτόκο, να ξεθάψει τη μάνα σου και το κορίτσι. Πέρασαν τα χρόνια. Δεν κάνει να μένουν άλλο εκεί. Θα τις θάψουμε στον Άι-Χαράλαμπο.

– Θα πάω κι εγώ, φώναξα αυθόρμητα, αναπηδώντας στην καρέκλα.

– Είναι μακριά και θ' αποστάσεις, είπε ο θεός, θέλοντας να μ' αποθαρρύνει και ν' αποφύγει παραπέρα σκηνές κι εικόνες συγκλονιστικές.

– Ας είναι! Θα έρθω!

– Καλά! Θα περάσω να σε ξυπνήσω προτού να φέξει.

Βρήκα την ευκαιρία που κλωθογύριζα στο μυαλό μου. Είχα τώρα ασφαλή οδηγό, που ήξερε πού ακριβώς ήταν τα μνήματα. Με το χάραμα θα ήμασταν στον τόπο του μαρτυρίου, όπως τότε η συνοδεία του θανάτου. Η σκέψη μου έφερνε στο προσκήνιο ξανά και ξανά τα γεγονότα της φοβερής νύχτας της 6^{ης} Σεπτεμβρίου του 1947. Τι ακριβώς είχε γίνει στη Θεοτόκο εκείνο το Σαββατιάτικο ξημέρωμα; Κανείς

δεν μου είχε περιγράψει πώς ήταν οι τελευταίες στιγμές της δασκάλας και της Όλγας.

Ήταν επιτέλους η ώρα να βγω από το σπίτι και να πάω στην πλατεία. Ν' ανεβώ εγώ τον ανηφορικό, δύσβατο, κακοτράχαλο και μακρύ δρόμο, το Γολγοθά της μάνας και της Ίτσας βήμα-βήμα, ανάμεσα και δίπλα τους, και να 'ναι για μένα οι βρισιές κι οι απειλές, τα σπρωξίματα κι οι βλαστημίες, να χτυπηθώ με τους φονιάδες, να παλέψω, να ματωθώ μπαίνοντας ανάμεσά τους, μπροστά στις κόψεις των μαχαιριών και να δεχτώ εγώ, προστατεύοντάς τες, του βούρδουλα τα αιματηρά χτυπήματα, τις κλωτσιές και στο τέλος τις άπειρες μαχαιριές.

Να πάρω στην αγκαλιά μου τ' αγαπημένα, τα κατατρυπημένα απ' τα δίκωπα μαχαίρια αγαπημένα κορμιά. Να κλάψω πάνω τους. Να σφουγγίξω με το πουκάμισο το κόκκινο ζεστό αίμα, της καρδιάς τους το χτυποκάρδι να μαζέψω, πριν το ρουφήξουν τα αγριολούλουδα και να θρέψουν και καμαρώσουν τα δικά τους στολίδια. Να κηδέψω τ' άγια, τ' αγαπημένα σώματα, πριν αγέρας και ήλιος τους κλέψουν την ομορφάδα. Πριν τα ελάτια αρπάξουν και κάνουν πνοή τους και βόγκο τους τις ανάλαφρες ψυχές που περνούσαν ανάμεσα στα κλωνάρια τους, φτεροκοπώντας στο δρόμο για τ' αντάμωμα Εκείνου.

Ξενύχτησα στη συλλογή, αγναντεύοντας απ' τ' ανοικτό παράθυρο του σπιτιού μας τα ελάτια πέρα στο ψηλό βουνό της Παναούλας, ψάχνοντας κι ερευνώντας για αγγελόμορφες σκιές ανάμεσα στ' αστέρια που αχνόφεγγαν.

Κοντά τη χαραυγή απόκαμα και με πήρε ο ύπνος.

Κάποτε ένιωσα ζεστό χάδι στο πρόσωπο και στο κορ-

μί. Ο ήλιος βρίσκοντας διάπλατο το παράθυρο χώθηκε μέσα στο δωμάτιο!

Τα έβαλα με τη γιαγιά που δε με ξύπνησε και πήδηξα στην αυλή να τρέξω από κοντά γυρεύοντας, μα η γιαγιά φώναζε απ' το κεφαλόσκαλο:

– Έφυγε νύχτα ο μπάρμπαρ σου και δεν ξύπναγες! Όπου να 'ναι έρχεται και μη χτυπιέσαι άδικα!

Κατηφόρισα και γυρόφερνα στον κήπο. Ήταν φανερό πως δεν ήθελαν να πάω κι εγώ στην εκταφή. Μπορεί να είχαν και δίκιο.

Περίμενα των δικών μου τα κόκαλα! Δε με χωρούσε ο τόπος. Μ' έδωχνε κάθε του κήπου γωνιά! Δεν εύρισκα παρηγοριά ούτε στα κλαριά, ούτε στα πουλιά, ούτε στα λουλούδια. Πήγα στο γιούρτι, στα γύρω χωράφια. Κι εκεί τα ίδια. Όλα μου έλεγαν: «Ετοιμαζόμαστε για την κηδεία της δασκάλας και της Όλγας, της αγαπημένης μας Ίτσας. Δεν το κατάλαβες ακόμα; Δεν περιμένουμε πια χέρια αγαπημένα ν' απλώσουν στους καρπούς, στα φύλλα, στα λουλούδια, στη δροσιά μας. Θα τα ρίξουμε από μόνα μας. Έτσι, για τελευταία φορά. Γιατί κι εμείς μετά απ' αυτό θ' αργοπεθαίνουμε στην εγκατάλειψη της συμφορά...»

Θα ήταν έντεκα και μισή, όταν ακούστηκαν τα πέταλα του γαϊδουριού να γλιστράνε στο λιθόστρωτο του δρόμου και στην αυλής το πλακόστρωτο να σταματάνε. Πετάχτηκα στην πόρτα. Κοίταξα. Ξεπέζευαν μάνα κι αδελφή μέσα σ' ένα ξύλινο, σαν κάλη, κιβώτιο!

Ο μπάρμπαρ μου ο Γιώργος, χλωμός, ιδρωμένος, σκοτισμένος, ξερακιανός, άσπρος, είχε την τραγιάσκα ανασηκωμένη να δροσερέψει κι έλυνε τις τριχιές.

Η γιαγιά είχε ξέπλεκα τ' ασπρισμένα τον τελευταίο καιρό μαλλιά της και τη σκέπη λυμένη. Δε φόραγε ρούχα άλλου χρώματος εκτός από μαύρα. Καθώς τη θυμάμαι, πήρε το κιβώτιο-φέρετρο απ' το σαμάρι. Αμίλητη το μετέφερε και τ' ακούμπησε στο πλατύσκαλο της κάτω αυλής, μακριά απ' τα μάτια του κόσμου. Δεν ήθελε κόσμο.

Μου έδωσαν το γαϊδουράκι, να το δέσω στα χορτάρια του κήπου μας. Πριν σκύψει στη χλωρασιά, γύρισε το κεφάλι και με κοίταξε με τα μεγάλα μάτια του. Μικρό το είχε αγοράσει η μάνα μας, να βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού, στα χωράφια, να μπαίνουμε κι εμείς τα παιδιά καβάλα.

Για δυο δεκαετίες σχεδόν πηγαινοερχόταν πάντα φορτωμένο το δρόμο Ζωριάνου - Κροκυλείου, με τον κάματο του καλοκαιριού, με τα χαλάζια και τους πάγους του χειμώνα, διαβαίνοντας το διάσελο. Για χρόνια μας πύρωνε με τα ξύλα που μετέφερε. Μας έθρεφε με το γάλα της Φλώρας στο φλασκί, βαλμένο πανωσάμαρα.

Τώρα έκανε το τελευταίο του χρέος. Κουβάλησε στην πλάτη του το κορίτσι που το πότιζε στον κάλανο κρατώντας το καπίστρι και του έδινε τρυφερά φύλλα, γελώντας και χαιδεύοντάς το. Τώρα το κορίτσι ήταν αδύναμο να περπατήσει μόνο του. Τότε η Ίτσα ανέβηκε στο βουνό περπατώντας μόνη της, με συνοδεία τις βλαστήμιες, τις φοβέρες, τα αισχρά υπονοούμενα, τις σπρωξιές και τα χτυπήματα.

Γύρισα στην αυλή. Δίπλα στο κιβώτιο—πώς να χωρούσαν, αλήθεια, εκεί μέσα μάνα κι αδελφή αγκαλιασμένες;— έκαιγε στο πέταλο λιβάνι και πάνω του ένα μικρό εικόνισμα του σπιτιού, κι ένα κερί κολουριασμένο, πλασμένο με τα χέρια στη φωτιά, αργόφεγγε...

Η γιαγιά ξέσπασε σε κλάμα τώρα. Σε θρήνο, που τα λόγια του δε θυμάμαι πια...

Ο μπαρμπα -Γιώργος αποκαμωμένος σ' ένα κοτρώνι πιο πέρα προσπαθούσε να συνεφέρει μ' ένα ρακί. Είχε ξαναζήσει το δράμα του μαρτυρίου της δασκάλας. Της εκτέλεσης. Είχε κάνει την εκταφή, την περισυλλογή των οστών και το πλύσιμό τους με κρασί. Είχε βάλει με τα χέρια του ένα-ένα κόκαλο στο κιβώτιο.

Ξαναέθαψε ό,τι δεν μπόρεσε να περιμαζέψει. Στο κίτρινο, γεμάτο χοντρές σταγόνες ιδρώτα πρόσωπό του ήταν αποτυπωμένος ο αποτροπιασμός. Απέφευγε να με κοιτάξει. Όμως εγώ μέσα μου του έλεγα: «Σ' ευχαριστούμε, θείε, κι εμείς κι η μάνα και η Ίτσα μας».

Η γιαγιά Σοφία, κηδεύει νύφη κι εγγονή

Έφερα γύρω το κιβώτιο. Το άγγιξα.

– Μην τ' ανοίξεις, με προειδοποίησε η γιαγιά. Δεν κάνει!

Ο μπάρμπα Γιώργος, ο Δυσσέος, πετάχτηκε:

– Πρέπει, να τελειώνουμε, Σοφία, είπε. Φεύγω για τον Άι-Χαράλαμπο. Πάρε τον παπά κι ελάτε από κοντά.

Ο θείος μου έφυγε στον κατηφορικό δρόμο, κρατώντας την τραγιάσκα στο χέρι.

– Τράβα, μου είπε η γιαγιά, απάνω στον παπα-Κώστα, να έρθει στο σπίτι. Θα πάμε τη μάνα σ' στο νεκροταφείο. Όσοπου να έρθετε, θα είμαι έτοιμη.

Ο παπα-Τσαλτάκης περίμενε στο μπαλκόνι του. Φαίνεται πως η γιαγιά είχε φροντίσει για όλα από μέρες.

Ο καλός μας παππούλης με τ' αγγελικό χαμόγελο και το πρόσωπο ίδια εικόνα του τέμπλου του Άι-Νικόλα της εκκλησίας του χωριού μας, ήταν φανερά συγκινημένος κι αφάνταστα στενοχωρημένος.

Αμίλητος, κατάμαυρος και στο δέρμα, μόλις συγκρατώντας τα δάκρυα, ξεκίνησε μαζί μου. Στην ίδια γειτονιά τα σπίτια μας, στο ψηλότερο σημείο του χωριού, που θα το διασχίζαμε τώρα σ' ολόκληρο το μήκος του κι ως το νεκροταφείο, πίσω απ' το λόφο του Άι-Γιάννη. Στην Αλαταρούλα, σε μια απόσταση δύο περίπου χιλιομέτρων.

Φτάσαμε στο σπίτι. Ο παπάς έκαμε μια φορά το σταυρό του κοιτώντας ψηλά, προς τον ουρανό.

Η γιαγιά άπλωσε αμίλητη την τράγια τριχιά στο πλατύσκαλο και πάνω της ακούμπησε προσεκτικά το κιβώτιο. Ύστερα γύρισε κι έκατσε στο χαμηλότερο λιθάρι και πέρασε τη θηλιά στο λαιμό, τις άκρες της τριχιάς κάτω απ' τις μασχάλες, έσφιξε γερά το κιβώτιο στην πλάτη και φορτώθηκε νύφη κι εγγονή!... Άπλωσε ύστερα το κοκαλιάρικο χέρι στον τοίχο και πήρε ένα ξύλο, σα ραβδί, στηρίχτηκε πάνω του και σηκώθηκε. Συγύρισε καλύτερα το βάρος και κράτησε με το δεξί της χέρι το ξύλινο ραβδί, να στηρίζει στην κατηφόρα τα φορτωμένα και λαβωμένα απ' το Χάρο γεροντάματά της. Δε σκέφτηκε να μαζέψει τα χυμένα άσπρα μαλλιά της, τη λυμένη της σκέπη. Μα ούτε και τις βρύσες των ματιών της να κλείσει. Ξετρελαμένη ήταν απ' το ξέχειλο, γεμάτο φαρμάκι τσουκάλι που έπινε απ' τα χαράματα.

– Κάμε κουράγιο, Σοφία, δοκίμασε να παρηγορήσει ο παπα-Κώστας, κι η συνοδεία ξεκίνησε.

Μπροστά ο παπάς, τετράψηλος, μαυριδερός, με τα μα-

κριά ψαρομάλλια του ξεχυμένα ν' ανεμίζουν προς τα πίσω, αλλοπαρμένος κι αυτός, με το πετραχήλι περασμένο στο λαιμό κι ένα βιβλίο στο χέρι, πορευόταν αργά-αργά, επίσημα, φανερά συγκινημένος και προσευχόμενος.

Ακολουθούσε η γιαγιά φορτωμένη, σκυφτή, τσακισμένη, γερασμένη, πικρά κλαίγοντας, προσπαθώντας με την άκρη της σκέπης να σφουγγίζει κάθε τόσο τα μάτια, για να καθαρίζει ο τόπος που πατούσε, προσπαθώντας ν' αποφύγει το πέσιμο, με μισοκρυμμένο το πρόσωπο στη σκέπη, που όλο την τύλιγε κι εκείνη έφευγε ή νόμιζε ότι λυνόταν, σε μια προσπάθεια ν' αποφύγει τον οίκτο και τη λύπηση των ανθρώπων, που χείρονταν τη ζωή στις αυλές των σπιτιών τους.

Και από κοντά εγώ, προσπαθώντας να μαζέψω τη σκέψη μου απ' τα γεγονότα του 1947 και να δώσω μιαν απάντηση στο γιατί τόση αδικία στο σπίτι μας και γιατί ο τόσος πόνος.

Στο μεταξύ πορευόμασταν! Κηδεύαμε τη δασκάλα και την Ίτσα. Περάσαμε απ' τη νερομάνα. Φτάσαμε στην πλατεία του μαγαζιού της αγοράς με τα θεόρατα πλατάνια. Ο ταχυδρόμος είχε μαζέψει το χωριό και του έδινε τα νέα των αγαπημένων του. Κάτι είπε ο παπάς στους συγκεντρωμένους για μια στιγμή και συνεχίσαμε.

Περάσαμε αμίλητοι από την άλλη βρύση, όπου έστεκαν οι γυναίκες με τις νεροβαρέλες στη σειρά, έξω από την κεντρική εκκλησία, τον Άι-Νικόλα, στο κάτω χωριό. Ξεφύγαμε αργά περνώντας κι απ' το τελευταίο σπίτι και κρυφτήκαμε στη στροφή πίσω απ' το λόφο. Φτάσαμε στο νεκροταφείο.

Δίπλα στο ιερό, στο νοτιοανατολικό μέρος, ήταν οι άλλοι νεκροί του σπιτιού μας. Ξεροχόρταρα κι ένα σίδερο σκουριασμένο για σταυρός. Ένας μικρός λάκκος φρεσκοσκαμμένος.

Η γιαγιά, αφού κοίταξε για λίγο, γονάτισε, άφησε το ραβδί της παράμερα και ξεφορτώθηκε το κιβώτιο, λύνοντας τις θηλιές της τριχιιάς πάνω στο μικρό σωρό που σχημάτιζαν τα χώματα.

Ο παπάς άρχισε το Τρισάγιο .«*Μετά πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων, τας ψυχάς των δούλων σου, Σώτερ, ανάπαυσον, φυλάττων αυτάς εις την μακαρίαν ζωή, την παρά Σοι, φιλόανθρωπε...»*».

Στο μεταξύ ο θείος Γιώργος έβαλε το κιβώτιο στο νιόσκαρφο τάφο και τελειώνοντας ο παπάς, άρχισε με το φτυάρι να ρίχνει σιγά- σιγά τα χώματα.

Εκείνη τη στιγμή ήρθαν δυο-τρεις νέοι τρέχοντας. Η γιαγιά δεν είχε ανακοινώσει την κηδεία σε κανέναν άλλον εκτός απ' το θείο Γιώργο και τον παπά.

Μόλις συνειδητοποιήσαμε στο ταχυδρομείο το κάλεσμα του παπά, για τι ακριβώς πρόκειται, τρέξαμε, μου είπε ο Νίκος ο Βάγιας, ο ξαδελφός μου ο αγαπημένος.

Τελείωσαν οι επικλήσεις προς το Θείο για ανάπαυση των ψυχών, βρόντησαν για λίγο οι πέτρες που σκέπαζαν σιγά-σιγά το κιβώτιο-φέρετρο, κι αντάμωσαν στα χώματα, στον κάτω κόσμο, σκιές αγαπημένες.

Τώρα η δασκάλα Ουρανία και η θυγατέρα της, αναπαύονταν στο ιερό του Άι-Χαράλαμπου.

Γυρίσαμε στο σπίτι οι δυο μας. Πέντε- έξι γυναίκες που έμαθαν, έτρεξαν να συμπονέσουν τη γιαγιά, έναν άνθρωπο που βρισκόταν σ' άλλους κόσμους, απολιθωμένος θαρρούσες!

Όσο για μένα, χώθηκα στα χωράφια, να πονέσω και να κλάψω λεύτερα.

Της γιαγιάς Σοφίας τα ηλιοβασιλέματα

Ένα ακόμα καλοκαίρι βρήκα τη γιαγιά μου να κάθεται και να περιμένει στην ίδια, όπως πάντα, θέση της αυλής του κήπου.

Αυτή τη φορά, παιδί στα δεκαεννιά, θέλησα να ξεπικράνω τα χείλη της μ' άλλες κουβέντες, με τραγούδια, με γέλια, με τις δουλειές στον κήπο, στα γύρω ρημαγμένα χωράφια.

Μα η γιαγιά ήταν τσακισμένη απ' τη ζωή. Άνθρωπος που τον καλούσαν τα χώματα.

Γαλήνια καθόταν, περισσότερο ν' ακούσει τα εργαλεία, τη φωνή, το τραγούδι, και λιγότερο για να δει, κι όλο με συμβούλευε για το πώς γίνονται οι δουλειές και μεγαλώνουν τα δέντρα.

Και το βράδυ στο μπαλκόνι μού άφηνε διάτες και παραγγελιές για της ζωής τη συνέχεια, μ' όσα η πείρα της ζωής και το παιδεμα στον τόπο τής είχαν μάθει, αποτυπωμένα τώρα στις βαθιές αυλακιές του μετώπου και στα μάγουλα.

Τ' άλλο καλοκαίρι ήταν το τελευταίο. Πώς περνούσαμε αυτούς τους χειμώνες, δε λέω. Είναι ανιστόρητοι.

Το μπαστούνι ήταν τώρα ο ακώριστος σύντροφος της γιαγιάς. Μόλις μπορούσε να φέρει γύρω στον κήπο, στην αυλή, στα φιλικά γειτονικά σπίτια. Δεν ξεχώριζε τους ανθρώπους από μακριά, παρά μόνο απ' τη φωνή τους.

Άνθιζε το χαμόγελο στα πικραμένα της χείλη μόλις μ' άκουγε.

– Πώς πορεύεις, Γιάννο μ' ; με ρώτησε μια μέρα. Τι κάνεις στην Αθήνα;...

– Βιοπαλεύω, γιαγιά, είπα, και πάω στα γράμματα. Ένα χρό-

νο ακόμα και βγαίνω δάσκαλος.

– Σαν τη μάνα σ', είπε σκεφτική. Με την ευχή μ'.

Φθινόπωρο, θυμάμαι, χωριστήκαμε, κι έκλαιγε κι ο ουρανός εκείνο το νυχτοήμερο. Κατέβασαν τα ρέματα κι αντάριασαν οι γύρω λόγγοι, λες και καταλάβαιναν και τ' άψυχα πως τα σφικταγκαλιάσματά μας και τα στερνά φιλιά του αποχωρισμού ήταν ο τελευταίος ασπασμός για τη γιαγιά Σοφία, το τελευταίο τραγικό πρόσωπο του σπιτιού μας, πριν κι εκείνο ορφανέψει για πάντα και καταπέσει σε ερείπια.

Πολύ πριν από τις εξετάσεις του πτυχίου πήρα απ' το Ζωριάνο ένα γράμμα με τη μαύρη γραμμή στην άκρη, το σημάδι του πένθους και του θανάτου, τ' αποτύπωμα του Χάρου.

Η γιαγιά είχε ήσυχα αναπαυτεί πριν από ένα μήνα, χωρίς να ταλαιπωρήσει κανέναν με τα βάσανα των γερατειών της. Την κήδεψαν όπως έπρεπε οι εξαδέλφες μου του Βάγια και μου έστειλαν λόγια παρηγοριάς, σαν αδελφές προς αδελφό.

Την έκλαψα τότε με την καρδιά μου, όπως και τώρα.

Έρευνες, αποκαλύψεις, λεπτομέρειες της τραγωδίας

Τελειώνοντας το στρατιωτικό σκέφτηκα να συνεχίσω την έρευνα γύρω απ τις τελευταίες στιγμές της δασκάλας στη Θεοτόκο. Να μάθω πώς ακριβώς ήταν το τέλος της, το μαρτύριο κι η ψυχική της αντοχή.

Πήγα στο Κροκύλειο. Στο Κουμεντάρι βρήκα το Γιώργο

Πολύμερο ή Χαραλαμπόπουλο. Αυτός ήταν παλιός κομμουνιστής κι απ' τα ιδρυτικά μέλη του ΕΑΜ Κροκυλείου. Ήταν φρούραρχος για ένα διάστημα στην Άμφισσα και για τα συμβαίνοντα στο Κροκύλειο είχε τον πρώτο λόγο. Η υπογραφή του είχε την έννοια: «Σφάξτε τον ή λευτερώστε τον...» Ο Πολύμερος είχε από καιρό αφήσει το γύφτικο (το σιδηρουργείο) όπου δούλευε για χρόνια κι έκανε τώρα το δεντροκαλλιεργητή και το μελισσοκόμο.

Πιάσαμε κουβέντα για τα μελίσσια, αλλά σε κάποια στιγμή μου λέει:

– Ποιος είσαι;

– Ο Γιάννης της δασκάλας, απάντησα.

Αναστατώθηκε. Άλλαξε η όψη του χρώμα. Παρατήρησα ότι τα μάτια του δάκρυσαν.

– Ο Γιαννάκης, μου είπε. (Έτσι με ήξεραν στο Κροκύλειο). Δεν περίμενα ποτέ να συμβούν αυτά στη μάνα σου. Όποτε θυμάμαι τα γεγονότα, δακρύζω. Αυτό μονακά σου λέω..

Δεν του ζήτησα ευθύνες για το ελεύθερο που έδωσε στους συμμορίτες. Δεν είχα πάει στο Κουμεντάρι εκδικητής. Ούτε ζήτησα ονόματα συνυπεύθυνων. Στα χωριά δεν κρύβεται τίποτα, κι εύκολα θα μπορούσα να επιβεβαιώσω ονόματα σε όσα οι προσωπικές θύμησες διατηρούσαν. Δε ζήτησα λεπτομέρειες απ' το χρονικό της σφαγής. Θα τις μάθαινα από άλλους. Εκείνη τη στιγμή μου έφτανε η συντριβή του, η μεταμέλεια, που τη θεώρησα αληθινή, και που –αλίμονο- είχε έρθει τόσο αργά...

Αργότερα άλλοι χωριανοί μου είπαν πως ήταν εκείνα τα δάκρυα όχι μετανοίας, αλλά ψεύτικα, του κροκόδειλου το κλάμα.

Η γυναίκα του Θανάση Καλμαντή μου έλεγε αργότερα ότι τη δασκάλα τη μετέφεραν καβάλα σε ένα μουλάρι, γιατί δεν μπορούσε να βαδίσει με τις παντόφλες και νύχτα. Διερχόμενη η κουστωδία το δρόμο, έξω απ' το σπίτι του Πολύμερου, η δασκάλα φώναζε:

«— Σώσε με, Χαραλαμπόπουλε, σώσε με !»

Κι ο Πολύμερος φοβέριζε, συνέχισε η Θανάσaina, λέγοντας:

«— Θα την κανονίσω εγώ ! Μου έδειρε στο σχολείο το παιδί. Καλά θα περάσει, θα της δείξω εγώ...» «Οι γείτονες τ' ακούγαμε...»

Όμως τότε εγώ στάθηκα σ' αυτό, και μέχρι σήμερα δεν ενόχλησα κανέναν άλλον στο Κροκύλειο. Μα εκείνο που ζητούσα ερχόταν από μόνο του με τον καιρό και χωρίς ιδιαίτερη έρευνα.

Πριν μερικά χρόνια γνωρίστηκα με τον Παναγιώτη Μπάστα από το Κλήμα Ευπαλίου ύστερα από δική του πρωτοβουλία.

Ο Μπάστας ήταν φύλακας φυλακών το 1949 στις φυλακές της Κέρκυρας. Εκεί γνώρισε πολλούς υπόδικους και θανατοποινίτες του Δημοκρατικού Στρατού, δηλαδή συμμορίτες, κι ανάμεσά τους έναν θηριώδη, όπως μου τον περιέγραψε, συμμορίτη, με τ' όνομα Παπαϊωάννου Ηλίας. Είχε τραυματιστεί στο Γράμμο, αιχμαλωτίστηκε απ' τον Ελληνικό Στρατό κι οδηγήθηκε στις φυλακές της Κέρκυρας.

Αυτός, λοιπόν, καυχιόταν για τα κατορθώματά του κι ανάμεσα σ' αυτά ισχυριζόταν ότι ήταν ένας από τους μαχαιροβγάλτες που έσφαξαν τη δασκάλα στο Κροκύλειο. Ο Μπάστας, όντας από την περιοχή, συγκράτησε τη διήγηση κι έμαθε όσες λεπτομέρειες του ανέφερε ο εκτελεστής.

Μαθαίνοντας ότι υπηρετώ στο Κλήμα, με βρήκε και μου είπε όλα τα σχετικά. Και καταγόταν, είπε, απ' τη Γραμμένη Φθιώτιδας.

Τυχαία και γύρω στα 1985 ο ίδιος συμμορίτης, που λευτερώθηκε με τα μέτρα ειρήνης του Πλαστήρα, συναντήθηκε σε νοσοκομείο της Αθήνας με το συγγενή μας Νίκο Ράπτη από το Κροκύλειο.

Ήταν στο ίδιο δωμάτιο με εγχείρηση κοίλης. Όταν έμαθε ότι ο Νίκος ήταν από το Κροκύλειο, του διηγήθηκε τη δράση του στην περιοχή, κάτω, λέει, απ' τις διαταγές του Γιώτη το 1947.

– Εγώ και δυο-τρεις άλλοι σκοτώσαμε τη δασκάλα στη Θεοτόκο, είπε.

– Τι σας έφταιξε; ρώτησε ο Ράπτης.

– Τίποτα! Δε φταίγαμε εμείς. Άλλοι μας έβαζαν και κάναμε τους φόνους.

Ποιοι άλλοι, εκτός από τους αρχηγούς τους και τους πολιτικούς υπεύθυνους των τμημάτων του Δημοκρατικού Στρατού και τους συμπαθούντες αυτούς και τα έργα τους.

Ένας παιδικός μου φίλος από το Κροκύλειο, ο Παρασκευάς Σερέλης, πριν τέσσερα ακριβώς χρόνια μου διηγήθηκε τα εξής, όταν η κουβέντα ήρθε στα γεγονότα του 1947:

«Το βράδυ εκείνο, που δεινοπαθούσε το Κροκύλειο απ' τους συμμορίτες, ήμουν στο σπίτι με τη μάνα μου. Ακούγαμε έξω το χαλασμό. Πίσω απ' το σπίτι μας, στο δρόμο, περνούσαν βογγώντας οι αιχμάλωτοι. Η μάνα μου φοβήθηκε για μένα και με πέταξε απ' τον καταρράκτη μέσα στην κάδη, στο κατώι. Πέφτοντας, έσπασα το χέρι μου. Δεν πρόλαβε να κλείσει τον καταρράκτη η μάνα μου και κλωτσιές τρά-

νταξαν την πόρτα μας. Ήταν ο συμμορίτης Σπύρος Καλλιαντέρης απ' την Αγλαβίστα και καταζητούσε τον αδελφό μου. Μη βρίσκοντας τίποτα, έφυγε βλαστημώντας. Αυτός και ο Αλεξόπουλος Ηλίας απ' το ίδιο χωριό έσφαξαν τη δασκάλα στη Θεοτόκο. Το ξέρουμε αυτό όλοι στο χωριό».

Αργότερα έμαθα στο Ευάλιο απ' το Νίκο Καλαντζή ό-τι ο Γιώργος Νικολέτσος από το χωριό του ήταν εκείνος που κατέβασε το θανατηφόρο μαχαίρι στο λαιμό της δασκάλας. Έχει εξαφανιστεί από προσώπου γης και κανένας στη Φιλοθέη, το χωριό του, δεν τον ξαναείδε. Ποιος ξέρει ποια άλλα εγκλήματα είχε διαπράξει... Ένας ακόμα της ομάδας των δολοφόνων ήταν απ' τον Άβορο κι ακόμα ένας απ' τη Στρούζα.

*«Διμερίσαντο τα ιμάτιά μου εαυτοίς
και επί τον ιματισμόν μου έβαλον κλήρον».*

Το παλτό της δασκάλας

Στα 1988 ήρθε η συγκλονιστική είδηση:

«— Ο άνθρωπος που φόρεσε το πανωφόρι της δασκάλας Ουρανίας, της μάνας σου, μετά τη δολοφονία της στη Θεοτόκο, βρίσκεται στη ζωή! Πήγαινε να τον συναντήσεις! Μπορεί να έχει ακόμα και το παλτό»!

Όσο μιλούσε συγκινημένος πραγματικά ο φίλος μου ο Κώστας, ένιωθα ένα μυρμήγκισμα σ' όλο μου το κορμί, από τα δάχτυλα των ποδιών μου ως το κεφάλι.

Όλη η ψυχική και σωματική μου μηχανή μπήκε σε λειτουργία,

σ' ένταση. Ανατρίχιαζα από τη συγκίνηση και δεν μπορούσα να το κρύψω. Όστε υπήρχε και άλλος αυτόπτης μάρτυρας της τραγωδίας. Και πώς πήρε το παλτό; Πώς το φύλαξε τόσα χρόνια και γιατί; Ήταν ματωμένο; Θα θυμόταν, θα ήθελε να μου περιγράψει τις τελευταίες στιγμές, την ψυχική αντοχή των θυμάτων και ενδεχομένως τις θηριωδίες του Δημοκρατικού Στρατού;

Χίλιες δυο σκέψεις κι ερωτήματα ξεπήδησαν αμέσως, γυροφέροντας και γυρεύοντας άμεση και ικανοποιητική απάντηση.

– Ήταν συμμορίτης; ρώτησα, με κρυφό φόβο πως αυτό το ενδεχόμενο ίσως να γινόταν αιτία για την περιορισμένη συλλογή πληροφοριών.

«– Όχι, μου είπε. Ήταν τότε παιδί, από τα πολλά που πήραν με τη βία οι κατσιαπλιάδες του τρίτου γύρου, για να τα φανατίσουν πρώτα κι ύστερα να τα αναγκάσουν να σκοτώσουν ή να σκοτωθούν κι αυτά στο τέλος, για την κατάληψη και μονοπώληση της εξουσίας της Λαϊκής Δημοκρατίας που ονειρεύονταν τότε.

Ασφαλώς θα σου είναι γνωστή η ιστορία χιλιάδων ανθρώπων που το ΚΚΕ έστρεψε εναντίον των γνήσιων δημοκρατικών διαδικασιών, αλλά και της πατρίδας γενικότερα. Έτσι κάθηκαν πολλά παιδιά, άλλα με το παιδομάζωμα κι άλλα με τη βίαιη στρατολογία –έτοιμο κρέας για τον εμφύλιο– κι έκλεισαν πολλά σπίτια ύστερα από τις μάχες με τον ελληνικό στρατό και τις δυνάμεις της έννομης τάξης, κι άλλα κάθηκαν για την Ελλάδα στις χώρες του Παραπετάσματος. Ήθελε δεν ήθελε ο λαός, έπρεπε να δεχτεί το κομμουνιστικό σύστημα της Λαϊκής Δημοκρατίας, γιατί αυτό ήθελαν για λογαριασμό του οι κεφαλές της Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας! Γιατί

κήρυτταν ότι μπαίνοντας η Ελλάδα στο συνασπισμό του Παραπετάσματος, θα έμπαινε και στον πραγματικό Παράδεισο! Όμως «ευτυχώς, σύντροφοι, χάσαμε», διακήρυξαν προ ετών οι συνετότεροι του είδους τους, γιατί άλλοι δε μετάνιωσαν ποτέ για τίποτα.

Το νέο ΟΧΙ του λαού ακριβοπληρώθηκε, μα διατηρήθηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί και εξασφαλίστηκε η ειρηνική, προοδευτική του πορεία, για το μακροχρόνιο καλό όλων των παιδιών του, όλων των κομματικών αποχρώσεων, καθώς λένε.

Βέβαια, άλλοι των συμμοριτών δραπέτευσαν στις χώρες του ανατολικού μπλοκ και με τον καιρό ξεχάστηκαν τα εγκλήματά τους ή παραγράφηκαν, λένε (!), οι κακουργηματικές τους ενέργειες κατά του λαού και της πατρίδας!

Μετονομάστηκαν σε πολιτικούς πρόσφυγες, κι από θύτες οι περισσότεροι, έγιναν θύματα. Γύρισαν πίσω στην πατρίδα και βρήκαν στοργή και περίθαλψη απ' τον ιδρώτα του λαού που κάποτε σταύρωναν. Βέβαια η πατρίδα-μάννα μαζεύει πάντα τα παιδιά της, όσο κακούργα και να είναι μερικά, αλλά εκείνα μετάνιωσαν άραγε;

Άλλοι απομονώθηκαν στις φυλακές και στις εξορίες, μήπως και τελείωνε νωρίτερα του τρίτου γύρου η συμφορά. Ταλαιπωρήθηκαν, μα σώθηκαν, κι έγιναν κι αυτοί συνταξιούχοι αντιστασιακοί, γιατί βάραινε, λέει, περισσότερο ότι ενδεχομένως σκότωσαν κάποιον εχθρό κατά την περίοδο της Κατοχής και λιγότερο ότι εξόντωσαν πλήθος αδελφών Ελλήνων κατά τους τρεις γύρους, πέρα απ' το ανοσιούργημα του παιδομαζώματος!

Μα ο λαός έχει τη δική του αλάθευτη κρίση και την εκφράζει στα τραγούδια του: «Μετριούνται οι εχθροί τρεις φο-

ρές και λείπουν τρεις χιλιάδες. Μετριοούνται τα Ελληνόπουλα και λείπουν τρεις λεβέντες». Πού γέρνει η ζυγαριά, είναι ολοφάνερο. Και συνέχισε:

«Βέβαια, η πολιτεία καλά κάνει που επιδιώκει την εθνική συμφιλίωση, αφού και ιστορικά εξακριβωμένο είναι και το είδαμε και στις μέρες μας ότι ο μεγαλύτερος εχθρός της Ελλάδας είμαστε εμείς οι Έλληνες! Κι ακόμα τα μέτρα για την εξάλειψη του δικασμού είναι αναγκαία. Όμως η λήθη που θα φέρει τη γαλήνη αργεί ακόμα να έρθει, και για την ώρα είναι ένα ωραίο παραμύθι! Εξακολουθούν πολλοί να είναι ακόμα αμετανόητοι, να προσπαθούν να φορτώσουν σε άλλους τα εγκλήματα, κι ας έχουν ακόμα στα χέρια τους τα αίματα των δικών τους κακουρηγηματικών πράξεων! Και δυστυχώς κάποιοι άλλοι καθημερινά υπενθυμίζουν: «Τι έκανε η Δεξιά;» Επομένως, θυμήσου τι έκανε η αριστερά! Δεν αφήνουν, για κάποιο συμφέρον τους, τον κόσμο να ησυχάσει και να ηρεμήσει με τον καιρό. Όμως είναι ανάγκη αυτή η ειρήνη να έρθει το συντομότερο, για την ευτυχία των ανθρώπων και μάλιστα των νεοτέρων και για το γενικό καλό... Κι αυτό θα γίνει με το να γνωρίσουμε την αληθινή ιστορία μας, την τόσο διδακτική. Αυτό θα γίνει ακόμα με την αποκάλυψη της πραγματικής αλήθειας σε ό,τι αφορά τα ιστορικά γεγονότα και την απομυθοποίηση των κατορθωμάτων του διεθνούς κομμουνισμού.

Ξεκίνησε πλέον η αλλαγή από τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, που η κομμουνιστική δικτατορία του προλεταριάτου τις κυβερνάει δεκαετίες τώρα. Εκεί η λέξη κομμουνιστής αποτελεί πλέον ύβρη. Εκεί οι άνθρωποι ξέρουν την αλήθεια και μόλις λιγάκι ανάσαναν ελεύθερα, έσπασαν το δρε-

πάνι που τους πριόνιζε το λαιμό. Το πρώτο μνημείο αντίστασης κατά του κομμουνισμού θα γίνει στη Μόσχα. Μαζεύουν χρήματα, να τιμήσουν τις χιλιάδες των θυμάτων. Μακάριοι κι όσοι σ' άλλες χώρες πρωτοστάτησαν σ' αυτό».

Ώση ώρα ο φίλος μου μίλαγε για γνωστές αλήθειες, εμένα ο νους μου έτρεχε στα περασμένα. Το μάλλινο μαύρο παλτό με τα πολλά άσπρα υφάδια, κάτι σαν ασπρόμαυρο μωσαϊκό με πολύ μικρές ψηφίδες, ήταν το ακώριστο συμπλήρωμα της μητρικής εικόνας των παιδικών μου χρόνων.

Η μάνα εμφανίζεται πάντα στη μνήμη του με μαύρο φόρεμα και μαλλιά μαζεμένα σε γκρίζο στρογγυλό κότσο, ή με το μακρύ, ασπρόμαυρο, καλύτερα γκρίζο, παλτό και το μαύρο μαντίλι στο κεφάλι. Θα το είχε τουλάχιστον δέκα χρόνια. Νήπιο εγώ στο σπίτι να με προστατεύει η νονά Μαρία, τη θυμάμαι να μπαίνει ξαφνικά, γυρίζοντας απ' το σχολείο, τυλιγμένη στο παλτό και χαμογελώντας. Το κρέμαγε στην πρόκα και με φρόντιζε, όπως της το ζητούσα, με τα σπασμένα, τα μισά, μα τρυφερά λογάκια που προφέρουν τα νήπια. Και πάλι έφευγε ντυμένη το παλτό και πάλι ερχόταν. Κι η δουλειά αυτή για πολλούς χειμώνες, ακόμα και των μαθητικών μου χρόνων.

Ήταν το παλτό η ασπίδα που προστάτευε τη δασκάλα απ' το κρύο, τις μπόρες και τα χιόνια στο πήγαινε-έλα από το σπίτι στο σχολείο, τέσσερις φορές την ημέρα.

Σα να την έβλεπα τώρα τυλιγμένη στο παλτό, με την υφαντή στον αργαλειό, όμορφα υφασμένη μεγάλη σχολική της τσάντα με το μαύρο σχοινάκι και με τα πλούσια άσπρα, φουντωτά κρόσσια και τον μαϊάνδρο ολόγυρα, περασμένη στον ώμο και κρατημένη σφιχτά στην αμασχάλη με το ένα

χέρι και με το άλλο να κρατάει ανεβασμένο το γιακά.

Το παλτό αυτό φύλαγε τη δασκάλα των μαθητών του σχολείου κι εμάς τη μάνα μας. Σπουδαίο εφόδιο για τα χρόνια στο σχολείο και για τον αγώνα της ζωής.

Ως φαίνεται, το βράδυ της απαγωγής κι ενώ κλωτσιές τράνταζαν την εξώθυρα, όπως πετάχτηκε από το κρεβάτι με το νυχτικό, αυτό βρήκε πρόχειρο να ρίξει πάνω της και μ' αυτό ακολούθησε στο βουνό το εκτελεστικό απόσπασμα ή μάλλον τους δημίους της.

Εκεί, άραγε, τι να είχε γίνει...; Αυτό φορώντας πάλευε για την Όλγα; Το φορούσε, όταν δεχόταν τη μαχαιριά στο λαιμό από τον επαγγελματία μαχαιροβγάλτη; Της το πήραν και τη γύμνωσαν, πριν τη σκοτώσουν; Πώς να βρέθηκε στον άνθρωπο; Έπρεπε να μάθω με κάθε τρόπο.

– Πώς λέγεται ο άνθρωπος αυτός και πού θα τον συναντήσω; διέκοψα το φίλο μου, που μονολογούσε αδιάκοπα.

«– Λέγεται Ηλίας Γκουτβάλας και μένει στην Καλλιθέα Δωρίδας, μου είπε. Δε θα έχεις πρόβλημα να μάθεις ό,τι θέλεις, ό,τι σ' ενδιαφέρει, γιατί ο άνθρωπος διηγείται το περιστατικό του παλτό και τη δική του περιπέτεια, όποτε το φέρει η κουβέντα, στον οποιονδήποτε, χωρίς φόβο και πάθος! Τυχαία άκουσα να διηγείται την ιστορία, ότι φόρεσε δηλαδή το παλτό της δασκάλας που σκότωσαν οι συμμορίτες στη Θεοτόκο, και σου τη μεταφέρω. Πάμε και μαζί, όποτε θέλεις, να τον συναντήσουμε και να μάθεις καλύτερα ό,τι θέλεις».

Σημείωσα το όνομα. Πριν από το Πάσχα του 1989 ανέβηκα στο όμορφο και παραδοσιακό χωριό της Καλλιθέας. Λίγοι οι άνθρωποι που τώρα το κατοικούν. Στην πλατεία της Αγίας Παρασκευής βρήκα ένα χωριανό και τον ρώτησα

πού θα βρω το Λιά τον Γκουτβάλα.

– Τι τον θέλεις; με ρώτησε. Ποιος σε στέλνει;

– Απ' το Ευάλιο, ο Κώστας ο Καλαντζής.

– Ξέρω, μου λέει. Εγώ είμαι!

(Τυχαία έπεσα πάνω στον άνθρωπο που ζητούσα)...!

– Ο δάσκαλος είσαι; με ξαναρώτησε.

– Ναι.

– Πάμε για ένα καφέ στο μαγαζί.

Παρατήρησα τον άνθρωπο. Ήταν ένας άνδρας γεροδεμένος, μέτριου αναστήματος, με μικρό μουστάκι, γεμάτος υγεία και χαμόγελο, γύρω στα εξήντα. Είχε ελαφρώς γκρίζα μαλλιά, μάγουλα παχουλά, βουνίσια, και μάτια ζωηρά και αεικίνητα. Ήταν ντυμένος τα φαρδιά μάλλινα χωριάτικα ρούχα και στο κεφάλι φορούσε την παραδοσιακή τραγιάσκα.

Καθίσαμε σ' ένα τραπεζάκι στο μικρό καφενείο, κάτω απ' τον αιωνόβιο πλάτανο, τον ιστορικό, που ακόμα ήταν άφυλλος. Τέσσερις - πέντε άντρες κάθονταν στα παραπέρα τραπεζάκια. Παραγγείλαμε καφέ και αφού μιλήσαμε για άσχετα πράγματα, έφερα την κουβέντα στο θέμα που με έκαιγε. Την περιπέτεια του παλτό της μάνας μου.

– Κυρ-Ηλία του είπα, θέλω να μου μιλήσεις για το παλτό της δασκάλας που έσφαξαν οι συμμορίτες στη Θεοτόκο του Κροκυλείου το 1947. Ήταν η μάνα μου. Πώς έγινε; Ήσουν εκεί όταν έγινε το φονικό;

Με κοίταξε βαθιά στα μάτια με πολλή συμπάθεια, μα και με απόλυτη ηρεμία.

– Όχι, είπε. Δεν ήμουν εκεί. Μα να πώς έχει η ιστορία του παλτό της μακαρίτισσας της μάνας σου:

Βγαίνοντας ο Δεκέμβριος του '47 και συγκεκριμένα στις 28 του μηνός Δεκεμβρίου, επιχειρήθηκε εδώ στην Καλλιθέα η βίαιη στρατολογία νέων για το μακελειό του Δημοκρατικού Στρατού της Ελεύθερης Ελλάδας. Κανένας με τη θέλησή του δεν πήγαινε στο βουνό να γίνει Κάις! Το μαχαίρι που έβαλαν στο λαό οι κομμουνιστές τα προηγούμενα χρόνια είχε κάνει τους ανθρώπους να τους σιχαθούν. Ξέπεσαν τα συνθήματα της Κατοχής, με τα οποία παρέσυραν στις οργανώσεις τους πολλούς πατριώτες, κάτω βέβαια κι απ' τις γνωστές συνθήκες της εποχής, την παρουσία δηλαδή του εχθρού και την επιθυμία του λαού για αντίσταση, κι όλοι τώρα αποζητούσαν την ειρήνη και την αληθινή δημοκρατία κι αντιστέκονταν ψυχικά στις επιθυμίες των συμμοριτών. Γι' αυτό έβαλαν κι αυτοί σε ενέργεια τη φοβέρα, τη βία και το θάνατο.

Συμμορίτες, λοιπόν, απ' τον τόπο μας, που γνώριζαν όλους τους χωριανούς, τη σύνθεση κάθε οικογένειας και τον τόπο που διανυχτέρεινε -όλοι σχεδόν ήμασταν τσοπαναράιοι- ήρθαν τη νύχτα της 28^{ης} προς την 29^η Δεκεμβρίου του '47 και ξετρύπωσαν απ' τις ανθρωποταράτσες που είναι δίπλα στα μαντριά, αλλά και από τα σπίτια, εικοσιπέντε συνολικά παιδιά της Καλλιθέας από 18 μέχρι 22 χρόνων.

Εγώ ήμουνα τότε 20 χρόνων. Με πήραν απ' την ταράτσα, δίπλα στο μαντρί μας, στα νότια του χωριού. «Ποδέσου», μου είπαν, «κι έλα αμέσως μαζί μας». Έβαλα κάτι παλιοπάπουτσα που είχα κι ακολούθησα. Δεν πρόλαβα να φορέσω άλλο ρούχο από το παντελόνι και το πουκάμισο.

Στην πλατεία βρήκα καμιά εικοσαριά ακόμα παιδιά του χωριού, μαζεμένα σαν τα πρόβατα που τα πάνε στο μακελλάρη. Μας έβαλαν μπροστά για Ξεροβούνι - Μάκριση -

Μηλιά. Στο δρόμο είχε φοβέρα για όποιον επιχειρούσε δραπέτευση, αλλά και προπαγάνδα για τα δίκαια του λαού.

Από τη Μηλιά φτάσαμε στη γέφυρα του Στενού και την περάσαμε νύχτα, την ίδια νύχτα της 28^{ης} προς την 29^η Δεκεμβρίου, χωρίς να γίνουμε αντιληπτοί από τα αποσπάσματα της περιοχής. Μετά το Στενό πήραμε τον ανηφορικό δρόμο για το χωριό που είναι κουρνιασμένο σχεδόν στην κορυφή των Βαρδουσίων, το Κονιάκο, και ξημερώσαμε στην ανατολική πλευρά του βουνού.

Ο τόπος ήταν σκεπασμένος με χιόνι ως μισό μέτρο και υποφέραμε απ' το κρύο, το οποίο, όσο ανεβαίναμε ψηλότερα στο βουνό, γινόταν τσουχτερότερο. Κάποτε φτάσαμε στο Κονιάκο σε κακά χάλια, στο ορμητήριο τότε των συμμοριτών, στα δύσβατα Βαρδούσια, και μπήκαμε στα σπίτια. Εγώ γυμνός όπως ήμουνα, είχα ξυλιάσει και καθόμουνα μαζεμένος σε μια γωνιά».

Όση ώρα μιλούσε ο Ηλίας, εγώ ακολουθούσα τη νυχτερινή πορεία μέσα από τα γνωστά κι άγνωστα μονοπάτια κι ανέβαινα μαζί με τους σκλάβους, αναζητώντας ό,τι θα μου θύμιζε τη μάνα μου, και νοερά πάντα κοίταζα το αντικρινό προς τα Βαρδούσια βουνό με τους νίσκαφτους, φουσκωτούς τάφους.

– Με παρακολουθείς; μου είπε σε μια στιγμή ο συνομιλητής μου, παρατηρώντας τα ταξίδια του νου μέσα στ' ακίνητα μάτια μου.

– Και βέβαια! Έχω αγωνία να μάθω τη συνέχεια.

«Όπως καθόμουνα στη γωνιά», συνέχισε ο Ηλίας «κι έτρεμα απ' το κρύο, με πλησιάζει ένας φρουρός-αντάρτης με μεγάλη μαύρη γενειάδα –παραλλαγή της προσωπικής του ταυ-

τότητας— και μου λέει:

— Έχουμε το παλτό της δασκάλας που σκοτώσαμε στη Θεοτόκο. Πάρ' το και φόρα το. Να το ! Στο παράθυρο.

Κοίταξα στο παράθυρο που μου έδειχνε ο κατσιαπλιάς. Πραγματικά, ένα παλτό ήταν εκεί, πεταγμένο στο μεγάλο πρεβάζι του παραθυριού, που στα χωριά μας με τα πέτρινα σπίτια έχει πλάτος ως μισό μέτρο. Το πήρα και το φόρεσα αμέσως. Με τύλιξε ως κάτω σα μακριά χλαίνη, ως τα ξυλιασμένα πόδια μου, κι άρχισα να συνέρχομαι».

— Πώς ήταν αυτό το παλτό, πατριώτη, μπορείς να μου το περιγράψεις; Το θυμάσαι; ρώτησα με αγωνία το συνομιλήτή μου.

«— Και βέβαια. Το θυμάμαι πολύ καλά, γιατί το φόρεσα για καιρό και μ' έσωσε εκείνο το χειμώνα, που μέρα και νύχτα ήμασταν μέσα στα χιόνια. Ήταν μακρύ. Με έπιανε σχεδόν μέχρι τα σφυρά. Μου ερχόταν φαρδύ, το φορούσα άνετα, κι όταν ανασήκωνα τους γιακάδες, σκέπαζα λαιμό, αυτιά και μύτες. Στις πορείες αφήνα έξω μόνο τα μάτια. Ήταν φοδραρισμένο. Ήταν λιγάκι βαρύ, αλλά πολύ ζεστό. Ήταν γκρι με πολλά άσπρα και μαύρα νήματα. Κούμπωνε με τέσσερα-πέντε μεγάλα κουμπιά, μα δε θυμάμαι να είχε ζώνη. Κοντολογίς ήταν ένα μεγάλο γυναικείο, καλοραμμένο κι από καλό ύφασμα παλτό, κι εκείνη που το φορούσε πρέπει να ήταν ψηλή και γεροδεμένη αντρογυναίκα».

Συζητούσαμε για ανθρώπινες ιστορίες και δράματα που είχαν συμβεί εδώ και σαράντα χρόνια. Σχεδόν πριν από μισόν αιώνα. Όμως και οι δυο μας ξαναζούσαμε τα γεγονότα, παρόλο που είχαμε φαινομενική ηρεμία. Εκείνος ξαναζούσε τη δική του περιπέτεια. Εγώ ξαναζωντάνευα τη μάνα

μου να πορεύεται στο σχολείο ντυμένη το παλτό το χιονισμένο, να γυρίζει χαμογελαστή στο σπίτι και να φεύγει τυλιγμένη σ' αυτό, ακολουθώντας το εκτελεστικό απόσπασμα του Δημοκρατικού Στρατού της Ελεύθερης Ελλάδας.

– Τη δασκάλα την είχες μάνα, μου είπε σε μια στιγμή ο Ηλίας. Το θυμάσαι καθόλου το επανωφόρι της;

– Και βέβαια το θυμάμαι. Όπως το περιέγραψες ήταν, και για μένα δεν ήταν ένα σκέτο παλτό, αλλά η εικόνα της μάνας μου! Ίσως κι αυτή η ίδια. Μα για πες μου, ήταν σχισμένο, λερωμένο –ήθελα να πω– ήταν ματωμένο, είχε πάνω του ξεραμένα αίματα; (Είχε απορροφήσει το ύφασμα ό,τι πολυτιμότερο είχε εκείνη τη στιγμή το κορμί της δασκάλας; Είχε κρυπτογραφήσει τους τελευταίους σπασμούς του κορμιού της; Είχε πιτσιλιές κι απ' το αίμα της Όλγας; Μα δεν τόλμησα).

– Όχι, μου είπε. Ήταν καθαρό. Φαίνεται πως της το πήραν πριν τη μαχαιρώσουν.

Τόσες και τόσες φορές μέχρι τώρα είχα πάρει τη θέση της δασκάλας και της Όλγας στον τόπο του μαρτυρίου, στη Θεοτόκο, εκεί πιο κάτω απ' το ιερό της. Συνήθισα! Δέχτηκα και πάλι τη μαχαιριά στο αριστερό μέρος του λαιμού κι ως της καρδιάς τη ρίζα. Πόνεσα, μάτωσα, ξεμάτωσα, ξεψύχησα για άλλη μια φορά. Μα δεν το 'δειξα! Συνήθισαν πια τα αισθήματα τα χαλινάρια. Το κρυφτό! Το πρόσωπο την παγωμάρα. Το δέρμα, πειθαρχημένο κι αυτό, εμπόδιζε τις τρίχες του ν' ανασηκώνονται. Όχι όμως και ν' ασπρίζουν κάθε φορά όλο και περισσότερο. Μ' έτρωγε η αγωνία για τη συνέχεια, για την τελική τύχη του παλτό.

– Τι κάνατε μετά; Ξαναρώτησα το συνομιλητή μου.

«– Αφού καθίσαμε στο Κονιάκο δυο- τρεις μέρες, ξεκι-

νήσαμε ποδαράτο μέσα στα χιόνια και διασχίσαμε τα βουνά. Νύχτα-μέρα πορεία, κρύο, πείνα. Περάσαμε στον κάμπο της Λαμίας και πιάσαμε τ' απέναντι βουνά. Ήξεραν οι κατσιαπλιάδες τους δρόμους, είχαν τις πληροφορίες και ξέφευγαν απ' το στρατό. Σκοπός τους ήταν να μας οδηγήσουν στα βουνά της Μακεδονίας κι από κει στα στρατόπεδα εκπαίδευσης της Γιουγκοσλαβίας κι ύστερα να μας φέρουν ξανά στην Ελλάδα για να σκοτωθούμε, σκοτώνοντας τ' αδέρφια μας και τους γονείς μας. Γιατί έπρεπε, λέει, να πετύχει ο τρίτος γύρος και η κατάληψη της εξουσίας απ' το ΚΚΕ. Τότε οι άνθρωποί του θα γίνονταν αφεντάδες, άρχοντες κομματικοί, κι όλοι οι άλλοι δούλοι τους. Κι όποιος αντιδρούσε, μαχαίρι! Αρχές Μαρτίου, νομίζω, περνούσαμε την Κάρλα γύρω στα 1500 βίαια στρατολογημένα άτομα. Η φάλαγγα όμως έγινε αντιληπτή και τα αεροπλάνα βρήκαν καλή δουλειά! Σκορπίσαμε, κι όσοι γλιτώσαμε ανεβήκαμε στ' ανατολικά βουνά της Θεσσαλίας. Από τους χωριανούς μου δεν έπαθε κανένας τίποτα κι όλοι μας αργότερα ξαναγουρίσαμε στο χωριό μας, με την προσωπική του εμπειρία ο καθένας. Μπορεί και να μας φύλαξε η αγία Παρασκευή, που την έχουμε στο χωριό μας. Μας συγκέντρωσαν και πάλι στα Πιέρια. Όλο αυτό το χρονικό διάστημα, όλο αυτόν τον καιρό, διανυχτερεύαμε στο ύπαιθρο. Βροχές, χιόνια, κρύα. Εγώ συνέχεια φορούσα το παλτό της δασκάλας, που το είχα τώρα σα χλαίνη και το πρόσεχα, γιατί μου ήταν απαραίτητο. Στα Πιέρια, και συγκεκριμένα στις 22 Μαρτίου του 1948, έγινε μια μεγάλη μάχη ανάμεσα στο στρατό και στους συνοδούς της φάλαγγας, αλλά κι άλλων αντάρτικων τμημάτων. Η νίκη έγειρε με το μέρος του στρατού.

Στη σύγχυση απάνω στη μάχη βρήκαμε την ευκαιρία πολλά παιδιά, κι εγώ ανάμεσά τους, και φύγαμε προς το μέρος του στρατού, όπου ζητήσαμε προστασία. Είχαμε σωθεί. Μας συγκέντρωσαν, κι όλους μαζί μας μετέφεραν στο Γεντί-Κουλέ, στη Θεσσαλονίκη. Έμεινα εκεί μέσα κάμποσες ημέρες, πάντα τυλιγμένος με το παλτό της δασκάλας. Κάποτε μ' έστειλαν και πάλι στο χωριό μου, στο σπίτι μου, και ήρθα και πάλι στην Καλλιθέα. Εκεί τελείωσε η προσωπική μου περιπέτεια την εποχή του συμμοριτοπόλεμου. Ο συμμοριτισμός κράτησε ακόμα ένα χρόνο κι έπεσαν κορμιά. Ήρθε ύστερα η ειρήνη, που ήταν φευγάτη από τον τόπο μας από το 1940! Τα παιδιά, βέβαια, εξακολουθούσαν να σκοτώνονται απ' τα εργαλεία του θανάτου που άφησε ο καταστρεπτικός πόλεμος εδώ κι εκεί. Τα ξέρεις από κει και πέρα...»

– Και βέβαια τα ξέρω. Τα έζησα, τα είδα, τ' άκουσα, τα διάβασα, τα καλόμαθα. Ένα ακόμα θέλω να σε ρωτήσω. Τι απέγινε το παλτό; Μήπως υπάρχει ακόμα πουθενά;

– Το φορούσα, μέχρι που γύρισα στην Καλλιθέα. Σαν ήρθα εδώ, το έδωσα σε μια θεία μου, φτωχή κι απροστάτευτη αδελφή του πατέρα μου, και το φόραγε καμιά δεκαπενταριά χρόνια κοντά στα πρόβατα, έως ότου έλιωσε. Πριν από χρόνια πέθανε η θεία μου. Αν ζούσε, θα πηγαίναμε να τη δούμε».

«Θεέ μου, Ελλάδα μου, για σας και τη ζωή μου...», ήταν τα τελευταία λόγια της δασκάλας, που τώρα συμπληρώνονταν:

«Συνάνθρωποί μου κατατρεγμένοι, φτωχοί και λυπημένοι, για σας και το χιτώνα μου...»

Τελείωσε εδώ η ιστορία του παλτό της δασκάλας Ουρανίας

Παναγιωτοπούλου - Ηλιοπούλου. Έμαθα ό,τι μπόρεσα. Μιλήσαμε ακόμα με τον Ηλία για άσχετα πράγματα, τον ευχαρίστησα κι αποχαιρετώντας τον έφυγα, διαπιστώνοντας ότι η δασκάλα εξακολουθεί να ζει στη σκέψη πολλών ακόμα ανθρώπων...

«Στον ιματισμό σου έβαλαν κλήρο. Αλλά η Ελλάδα σου, κάλυψε το ιερό σου σκήνωμα με την αγιασμένη της πορφύρα», μονολόγησα.

Εις χείρας σου, Κύριε, παραδίδω το πνεύμα μου

«Εκείνο τον καιρό είχαμε τα μαντριά κοντά στη Θεοτόκο», μου είπε ο φίλος μου Κώστας Δάφνης, «και κοντά στα πράματα τη βραδιά των γεγονότων ήταν ο αδελφός μου Νίκος. Κοιμόταν στην ανθρωποταράτσα, όταν κοντά τη χαραυγή άκουσε τα σκυλιά να χλιβονται!

Πετάχτηκε έξω. Από πέρα στο λόγγο, στο δεντριά, άκουσε οχλοβοή απ' ανθρώπους και ζώα. Περνούσαν στο δρόμο που πάει στον Κόκκινο. Νύχτα και ακούγονταν σκουρμοί, φωνές γυναικείες κι αντρικές ανάκατες. Αυτή η φασαρία κράτησε ως μισή ώρα. Ύστερα κι ο τελευταίος θόρυβος έσβησε πίσω απ' τη ράχη.

Σαν έφεξε καλά και πριν βαρέσει ακόμα ο ήλιος, έβγαλε τα πράματα πέρα στη Ρουπακιά μαζί με τον Πολυζώη, που είχε το δικό του μαντρί λίγο πάρα κάτω.

Έβγαλαν πέρα τα πράματα, πήγαν κι αυτοί από κοντά.

Καθώς ανέβαιναν στο λόγγο, από κάτι τρώμαξαν τα πράματα και γύρισαν, προγκώντας προς τα πίσω. Πήγε ο Νίκος

να δει τι ήταν.

Και είδε θέαμα φριχτό: Η Όλγα ξαίματη, μαυρισμένη στο ξύλο, τρυπημένη κοντά- κοντά με το μαχαίρι, μαζεμένη σ' ένα ματωμένο κουβάρι.

Σχισμένα, ματωμένα ρούχα εδώ κι εκεί. Χαμόκλαδα, πέτρες, χορτάρια, χώματα ματωμένα, παραμερισμένα, έδειχναν πάλη και όργιο αίματος.

Λίγα μέτρα πιο κει, τεντωμένη ανάσκελα στη γης, η δασκάλα! Φόραγε μόνο ένα ρούχο, μουσκεμένο σε φρέσκο αίμα από μια βαθιά πληγή που έκαμε μαχαίρι κωμένο στο λαιμό με κατεύθυνση την καρδιά. Ο κότσοσ είχε λυθεί κι άλλα μαλλιά τη σκέπαζαν κι άλλα είχαν μπλεχτεί στα χορτάρια.

Μ' ανοιχτά τα μάτια και το στόμα κοίταζε τον ουρανό. Το ένα χέρι κρατιόταν ακόμα από τα χορτάρια και το δεξί είχε κοκαλιάσει πάνω στο στήθος, σχηματίζοντας το σημάδι του σταυρού. Είχε τα δυο μικρά δάχτυλα μαζεμένα και τ' άλλα τρία δεμένα, όπως κάνουμε το σταυρό μας. Έηρθε κι ο Πολυζώης. Είδε κι αυτός τη σφαγή και φύγαμε τρέχοντας».

Η πιο συγκλονιστική αφήγηση του χρονικού της σφαγής ήταν για μένα αυτή. Όχι γιατί νοερά κι ανήμπορα ξαναβρέθηκα στη Θεοτόκο και ξανάζησα έντονα την επιθανάτια πάλη των δικών μου, μα για κείνη τη φοβερή λεπτομέρεια. Είχε, λέει, η δασκάλα Ουρανία το χέρι πάνω στο στήθος κοκαλιασμένο στο σχήμα του σταυρού! Ήταν φανερό ότι προσευχόταν ακόμα κι εκείνη τη στιγμή που αισθανόταν κι άκουγε κι έβλεπε το Χάρο να τις παίρνει!

Μέχρι τέλους είχε τις ελπίδες της στηριγμένες σ' Εκείνον, στον Κύριο...

Για εκείνη ήταν κάτι το φυσικό. Για τους δημίους όμως α-

κατανόητο ή γελοίο! Άθεοι ήταν...

Γνώριζα από παιδί πως η μάνα μου ήταν θρησκευόμενος άνθρωπος. Πίστευε Θεό, θυμόταν πατρίδα κατά την έννοια του Μακρυγιάννη. Το καντήλι στα εικονίσματα του σπιτιού δεν έμενε σβησμένο ακόμα και στην περίοδο της Κατοχής, που δεν υπήρχε λάδι για το φαγητό. Το μέγεθος όμως αυτών των αρετών της δεν μπορούσα τότε να το συνειδητοποιήσω.

Άραγε προσευχόταν για κείνη; Προσευχόταν για την Όλγα μας; Ή μήπως και για τους μαχαιροβγάλτες του Δ.Σ; Κι αυτό, δεν το αποκλείω! Θυμάμαι στο σχολείο να περιγράφει το μαρτύριο του πρωτομάρτυρα και αρχιδιακόνου Στεφάνου και σχεδόν να δακρύζει: «Κύριε, μη στήσης αυτοίς την αμαρτίαν ταύτην...» Κι ακόμα ξέρω πως η μνήμη της δε χρειάζεται ούτε υπερβολές, ούτε ηρωοποιήσεις.

Όμως το γεγονός ότι ένας άνθρωπος ξεμάτωνε, ξεψύχαγε άδικα σφαγμένος, και προσευχόταν φανερά μπροστά στους δολοφόνους του, κάνοντας με το χέρι το σημείο του σταυρού, δεν είναι μικρό κι ασήμαντο. Και αυτό θα έγινε μετά τη σφαγή της Όλγας, την ώρα που ο δήμιος θα σήκωνε το ματωμένο χέρι του να μπήξει το μαχαίρι και στο δικό της το λαιμό.

Ίσως αυτό το προσευχόμενο χέρι να συγκράτησε κι άλλα χέρια εκδικήσεως ν' ακολουθήσουν το δρόμο του Κάιν εναντίον των δημίων. Σίγουρα πάντως αυτό έγινε με τους δικούς μας, που γνώριζαν αυτή τη λεπτομέρεια.

Εγώ, βέβαια, όταν το έμαθα, ένιωσα τη γης ν' ανοίγει, θέλοντας να με καταπιεί, γιατί κάποτε στο βράσιμο της ψυχής είχα άλλες ιδέες. Με είχε όμως τότε σώσει η αυστηρή

αποφασιστικότητα της γιαγιάς μου.

«Συλλογιέσαι», διέκοψε τις σκέψεις μου ο Κώστας. «Το ίδιο παθαίνω κι εγώ κάθε φορά που θυμάμαι τα γεγονότα εκείνα. Μα όποια κι αν ήταν τα αίτια, κατηγορώ τους θεωρητικούς του κόμματος και τους αρχηγούς των τμημάτων για τα μαρτύρια που εν γνώσει τους γίνονταν στους ομήρους, που γίνονταν θύματά τους. Τους κατηγορώ για τη χρήση του μαχαιριού. Τους κατηγορώ για τις ατιμώσεις που έκαναν σε γυναίκες και γέροντες. Τους κατηγορώ, γιατί βασάνιζαν κι εξευτέλιζαν ένα παιδί μπροστά στη μάνα του, για να της σπάσουν το ηθικό. Κι ακόμα κατηγορώ τους αρχηγούς, που συσκέφτηκαν, αποφάσισαν, διέταξαν και ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ τη σφαγή της δασκάλας ! Κι ακόμα τους κατηγορώ, γιατί κατά την ίδια μέρα υπερηφανεύτηκαν στην Πενταγιού, όταν ο σύνδεσμος Α. Καρράς, που τον έστειλαν από το χωριό επίτηδες στον τόπο του μαρτυρίου, δήθεν για να διαπιστώσει μήπως καταφθάνουν αποσπάσματα στρατού και χωροφυλακής, ερωτήθηκε «τί είδες στο δρόμο;» κι εκείνος απάντησε «είδα φοβερά κατασφαγμένες δυο γυναίκες», τότε εκείνοι απάντησαν μεγαλόφωνα, για να ακουστούν από τους πολίτες και να περάσει η τρομοκρατία τους: «Έτσι, σκοτώνουμε εμείς !» Κι αυτός ο αρχηγός λεγόταν καπετάν-Γιώτης...

Μα πιο πολύ κατηγορώ τους άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού, γιατί δέχτηκαν κι εκτέλεσαν αισχρές διαταγές, ατιμάζοντας και θανατώνοντας ανθρώπους αθώους, συνανθρώπους τους. Κι ακόμα κατηγορώ τους αρχηγούς για την προσβολή των νεκρών, που άταφους διέταξαν ν' αφήσουνε για μέρες. Τους κατηγορώ για έλλειψη ανθρωπισμού, α-

ξιοπρέπειας, μεγαλοψυχίας, ανεκτικότητας, μακροθυμίας, γενναιοψυχίας. Τους κατηγορώ ακόμα για το μίσος που έσπειραν ανάμεσα στον κόσμο, στους ανθρώπους, στο λαό και για τους τάφους που άνοιξαν για θέρο».

Σωστά θα ήταν τα κατηγορώ του φίλου μου του Κώστα, αν αφορούσαν ανθρώπινες προσωπικότητες...

Τι λένε στο Κροκύλειο

Το όνομα της δασκάλας Ουρανίας αναφέρεται στο Κροκύλειο συχνά-πυκνά ακόμα και τώρα, ύστερα από σαράντα τόσα χρόνια, θες στη θέα των μικρών παιδιών, που με την τσαντούλα τους περασμένη στους ώμους πηγαينوέρχονται στο σχολείο περνώντας απ' την αγορά, θες στην παρουσία κάποιας νέας δασκάλας, ιέρειας στο ιερό της παιδείας του χωριού, θες ακόμα στις μεγάλες εθνικές γιορτές, όπου οι μνήμες αχαλίνωτες τρέχουν στα πολύπαθα τα περασμένα...

Κι ακόμα αναφέρεται τ' όνομά της στις εκδηλώσεις του καλοκαιριού, που οργανώνονται απ' το Σύλλογο στο χώρο του σχολείου, που επιβλητικά προβάλλει στην είσοδο του χωριού. Εκεί ακριβώς, η προτομή του ήρωα Μακρυγιάννη παραγγέλνει στον κάθε διερχόμενο: «Τούτη την πατρίδα την έχουμε όλοι μαζί, όλοι ματώσαμε για τη λευτεριά της, και για να πάει μπροστά θέλει αλήθεια, ειλικρίνεια, δουλειά, αγάπη και θυσίες».

Κι ακόμα στις πολιτικές συζητήσεις, που τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει καθημερινή ενασχόληση, «ψωμοτύρι», θα έλεγε ο παππούς! Κι είναι, απ' ό,τι μαθαίνω, έπαινοι για

τις σωστές της θέσεις, που προβλήθηκαν και υποστηρίχτηκαν θαρρετά και με συνέπεια σε χαλεπούς καιρούς και χρόνους, τότε που το μαχαίρι είχε τον πρώτο λόγο κι ο καθένας προτιμούσε να λουφάξει, παρά να εκφραστεί ελεύθερα.

Η Ουρανία ζει στη μνήμη του χωριού σαν μια καλή δασκάλα, ένας σωστός και καλός άνθρωπος, μια μάνα άδικα χαμένη.

Όσο για την Όλγα, τη γνωστή με το καϊδευτικό της όνομα Ίτσα, στη μνήμη της μαραίνονται τα πρόσωπα και οι βρύσες των ματιών τους τρέχουν. Ένα αγγελόμορφο πλάσμα, πριν καλά-καλά γνωρίσει τον κόσμο, βρέθηκε στο ξέφωτο του δάσους να ξεψυχά βασανισμένο, χιλιοτρυπημένο, ξεματωμένο.

Κανένας μα κανένας δεν επαινεί το Δημοκρατικό Στρατό για τη σφαγή της Ουρανίας και της Όλγας, μα και των άλλων αθώων θυμάτων του χωριού. Αντίθετα ξεσκεπάζουν τη σκοπιμότητα των ομηριών και των εκτελέσεων, αποδίδοντας παράλληλα ευθύνες και σε πρόσωπα του χωριού, που σαν τοπικά υπεύθυνα μέλη του ΚΚΕ κατασκόπευσαν τους συμπολίτες τους, κατασκεύασαν σκευωρίες κατά των αντιφρονούντων συγχωριανών τους και κατέδωσαν και υπέδειξαν τα θύματα που ήταν εμπόδια στα πολιτικά τους σχέδια αλλά και πηγές λύτρων σε νομίσματα λιρών Αγγλίας και δολαρίων ΗΠΑ.

Οι ευθύνες συνήθως διατυπώνονται και αποδίδονται εκ των υστέρων, όμως το βασικό, το αναγκαίο, το επιβαλλόμενο, το πρέπει είναι να προϋπάρχουν. Να αναλαμβάνονται οι ευθύνες πριν από τα γεγονότα. Πριν να είναι αργά. Οι ανθρώπινες ζωές δεν αναπληρώνονται, και οι γεμάτες αίμα

που φωνάζει πληγές δε θεραπεύονται. Δύσκολο να το καταλάβουμε και να το εφαρμόσουμε.

Τότε προς τι η κοινή, η κοινωνική μας ζωή; Κι όμως είναι δυνατό συν Θεώ και παιδεία. Τότε όμως δεν ήταν! Και οι χωριανοί όμηροι οδηγήθηκαν ως πρόβατα επί σφαγής στην κυριολεξία.

Σαν έφτασε η θλιβερή συνοδεία στη θέση Σκαλούλα, έγινε πλέον ολοφάνερος σε όλους ο σκοπός της ομηρίας και της εκτέλεσης. Οι υπαινιγμοί, οι φοβέρες και οι απειλές δεν άφηναν πλέον καμιά αμφιβολία και οι όμηροι βεβαιώθηκαν για τη μαύρη τους μοίρα. Το συνειδητοποίησαν για τα καλά: Ο θάνατος φτερούγιζε δίπλα κι ολόγουρά τους.

Η δασκάλα πήρε θαρραλέα και αποφασιστική θέση: “Μένω Ελληνίδα και Χριστιανή! Ό,τι αντιπροσωπεύουν αυτές οι ιδέες. Δε δέχομαι την κομμουνιστική θεωρία. Δε στέργουμε στην επιβολή της δικτατορίας του προλεταριάτου σ’ ένα λαό ελεύθερο, ερήμην του λαού αυτού και με το μαχαίρι στο λαιμό του. Στέργουμε σε λαό ελεύθερο, δημοκρατικό, που θ’ ανεβαίνει στο σύνολό του. Κι αν τώρα πεθαίνουμε, πεθαίνουμε για την πατρίδα και τη θρησκεία μας, για λευτεριά κι ανθρώπινη αξιοπρέπεια, για δικαιοσύνη και ισότητα, για λεύτερη σκέψη κι έκφραση κι όχι για το κόμμα! Δεν είμαστε δούλοι κανενός! Είμαστε άνθρωποι λεύτεροι. Αφήστε τα παιδιά να γυρίσουν πίσω. Κι αν είναι ανάγκη να σκοτώσετε κάποιον, σκοτώστε εμένα»!

Η δασκάλα την ύστατη αυτή στιγμή, ξαναβρίσκοντας το θάρρος και την αυτοπεποίθησή της προσπαθούσε να σώσει ό,τι ήταν δυνατόν να σωθεί, έστω και με δική της θυσία. Είχε την επίγνωση ότι χτυπάει το χέρι πάνω στο μαχαίρι και

θα κοπεί. Όμως ορθώθηκε μέσα της ο ανένδοτος στα πατριωτικά αισθήματα άνθρωπος, ο καρτερικός χριστιανός. Ήταν ήδη χαμένη, το δαισθανόταν, αλλά τουλάχιστον θα προσπαθούσε, αν γινόταν, να γλιτώσει τα παιδιά. Δεν είχε ιδέα για το παιδομάζωμα που βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη, κι όταν κάτω στην πλατεία του χωριού ο Γιώτης διέταξε η Όλγα ν' ακολουθήσει στο βουνό, το θεώρησε προσωπική εκδίκηση, αφού και κατά την πρώτη απόπειρα απαγωγής ζητούσαν και τις δύο ν' ακολουθήσουν στο βουνό. Στο μεταξύ η προολίγων μόλις ημερών προειδοποίησή της ότι επίκειται σύλληψη και εκτέλεσή τους της είχε φουντώσει το πνεύμα. Της χαλύβδωσε τη θέληση, μα αλίμονο, χτυπούσε γροθιά σε ακονισμένο μαχαίρι. Πού να ήξερε η δόλια ότι μέχρι εκείνη την ημέρα οι Γιώτης- Διαμαντής είχαν διαπράξει, καθώς ξεκίνησε ο τρίτος γύρος, σωρεία εγκλημάτων και είχαν απαγάγει ως διακόσια παιδιά, σαρώνοντας τα χωριά της Παρνασσίδας και τώρα της Δωρίδας...

Ο διάλογος γινόταν πάνω σ' αυτές τις αρχές από μέρους της δασκάλας και στις αντίθετες θέσεις και θεωρίες των αρχηγών Γιώτη και Διαμαντή, που αγωνίζονταν, όπως διέδιδαν, για πλέρια λευτεριά, για λαϊκή δημοκρατία, για δικαιοσύνη σύμφωνα με το δίκιο του εργάτη, για ανθρωπισμό κατά τη δική τους άποψη εννοούμενο, για ισότητα (στο κόμμα, βέβαια), για δουλειά σε όλους και προκοπή των κομματικών στελεχών, με το μοναδικό στην πολιτεία κόμμα του λαού, όπως αυτό κυβέρναγε ήδη τους τυχερούς κι ευτυχισμένους λαούς στις λαϊκές δημοκρατίες. Δεν είχε αποκαλύψει ακόμα ο Χρούτσεφ τα αμέτρητα σε αριθμό εγκλήματά του κι όλα αυτά ενάντια στο μοναρχο-φασισμό. Όποιος δε μας

έκανε το χατίρι ήταν βέβαιος πράκτοράς του κι έπρεπε να πεθάνει. Ετοιμαστείτε λοιπόν για το θάνατο, κι αν δηλώσετε μετάνοια και προσχώρηση, και πάλι το συζητάμε!

Οι αρχηγοί χτύπαγαν τη δασκάλα με το απόθεμα της πολιτικής τους καθοδήγησης. Φοβέριζαν τη γυναίκα και συγχρόνως τη βασάνιζαν τραβώντας την απ' τα μαλλιά, κόβοντάς την με τα μαχαίρια και ρίχνοντας πάνω στις πληγές αλάτι, για να της προξενούν αφόρητους πόνους και να τη γονατίσουν ηθικά και σωματικά! Μα ούτε τα βασανιστήρια τα δικής τους πρωτότυπης έμπνευσης, ούτε και οι υπονοούμενοι και απειλούμενοι σωματικοί εξευτελισμοί έφερναν κανένα αποτέλεσμα. Η δασκάλα δεν άλλαζε γνώμη. Αλλά και γιατί ν' αλλάξει; Όλα ήταν προαποφασισμένα και οι καπεταναίοι το γλεντούσαν. Και είχαν ακόμα ένα όπλο, για εκβιασμό ψυχικό. Σκέφτηκαν να εκβιάσουν τη μάνα χτυπώντας την στο μητρικό φίλτρο, ώστε να πληγωθεί βαθιά και να πέσει έτσι το οχυρό, ο ελεύθερος άνθρωπος, μπροστά στο δίλημμα «ή έρχεσαι μαζί μας με τις οδηγίες της Κυβέρνησης του Βουνού και δουλεύεις για μας ή σφάζουμε τη θυγατέρα σου!»

– Σκοτώστε εμένα και αφήστε το παιδί, ήταν η απάντηση και τα τελευταία λόγια της δασκάλας, κατά το διάλογό της με τον Κόκκινο Λύκο, όπως χαρακτηρίστηκε επιτυχημένα η δράση της δυάδας Γιώτη - Διαμαντή κατά τον τρίτο γύρο.

– Όχι! είπε ο Γιώτης. Πρώτα εκείνο κι ύστερα εσένα...

Ο φανατισμένος και πωρωμένος άνθρωπος του μαχαιριού είναι αδύνατο να νιώσει τον λεύτερο κι αδύναμο. Αδύνατο να νιώσει και να δείξει γενναιοψυχία, μεγαλοψυχία, ανωτερότητα, μακροθυμία, έλεος! Εμπόδιο, σκέφτηκαν οι αρ-

χηγοί, αυτή η γυναίκα στα ωραία κι ανώτερα σχέδιά μας. Ανυποχώρητη, ξεροκέφαλη και πρέπει να παραμεριστεί με θάνατο !

Ήταν ύστερα κι εκείνη η επίκληση των θυμάτων προς το Θεό, στις Θείας Πρόνοιας τη βοήθεια, που ψυχαγώγησε την αθεΐα, τη διδαχή και κοσμοθεωρία του κόμματος ότι δεν υπάρχει Θεός !

Μα η γιαγιά παλιά συμβούλευε πως όποιος το λέει αυτό γίνεται για τους άλλους ανθρώπους Κάις.

Κι αλήθεια, ποιος να καταλάβει ποιον...

«Μ' άγγιξες, Χάρε, και δε μ' ένιωσες στα μαρμαρένια αλώνια...»

Από τη μια μεριά το μπουλούκι των μελλοθάνατων ανθρώπων σπρωγμένο, χτυπημένο, υβρισμένο, γελοιοποιημένο, ματωμένο, κουρελιασμένο, ένα κουβάρι μαζωμένο γύρω από μια όρθια ψυχή, μια όρθια ψηλόκορμη γυναίκα, που μαχόταν για όλους με το δικό της τρόπο σε μια τελευταία, ανώφελη όμως προσπάθεια να μεταπείσει τους καπεταναίους, που αλίμονο, είχαν πάρει τις αποφάσεις τους από πολύ νωρίς.

Προσπαθούσε να τους δείξει ότι μπορεί να έχουν άδικο κι ότι σίγουρα δίκιο είχαν οι γέροντες της ομηρίας και τα παιδιά, που έπρεπε να γυρίσουν πίσω στα σπίτια τους.

Μα ούτε το ορθωμένο ανάστημα της γυναίκας, ούτε τ' ασπρισμένο κεφάλι, ούτε τα φτερωμένα λόγια της δασκάλας των φτωχόπαιδων του χωριού, ούτε η γνωστή στους καπεταναίους προσωπικότητα της αγνής αγωνίστριας της ζωής και της πατρίδας στάθηκαν ικανά να μεταπείσουν τους πάνοπλους αρχηγούς και άνδρες του Δ.Σ., που πράγματι στέκονταν σαν λύκοι τριγύρω στα φοβισμένα πρόβατα. Περί-

μεναν όλοι με ανυπομονησία να κάνουν κατόρθωμα ! Να κατακρεουργήσουν ανυπεράσπιστες γυναίκες, παιδιά και γέροντες !

Έτσι δόθηκε η εντολή στην κουστωδία, που όλη αυτή την ώρα, ξέμακρα πολύ απ' την ουσία της πάλης ανάμεσα σε σκλαβιά κι ελευθερία, γελούσε απειλώντας με μαρτύρια και τράβαγε μαχαίρια έξω απ' τα θηκάρια.

– Σφάξτε τις !

Πρώτη η Ίτσα (Ολγίτσα) κατάλαβε την εντολή των καπεταναίων προς το εκτελεστικό τους απόσπασμα («σφάξτε τις») και δοκίμασε να ξεφύγει σε τρελό κατηφόρισμα στην πλαγιά του βουνού, σ' άγνωστα, κακοτράχαλα μονοπάτια - τρομαγμένο περιστέρι που κατάλαβε ότι θα το σφάξουν οι άνθρωποι και αλλοπαρμένο φτεροκοπάει τρελά κι απελπισμένα σε μια μάταιη προσπάθεια διαφυγής και σωτηρίας στους ελεύθερους αιθέρες.

Τα σανδάλια που πέρασε βιαστικά στα πόδια της για να πάει στην πλατεία όπου την ήθελε ο αρχηγός, ώσπου να φτάσει στο βουνό η συνοδεία, είχαν φύγει ανάμεσα στις πέτρες.

Τώρα έτρεχε ξυπόλητη, σε μια απελπισμένη προσπάθεια σωτηρίας, με το φόβο του θανάτου και την αγωνία της τελευταίας στιγμής στη ζωή, καθώς το ένστικτο φωναχτά της έστελνε το μήνυμα, ολοφάνερο στα τρομαγμένα της μάτια και στις συσπάσεις του προσώπου της, ίδιο πουλί που νιώθει το γεράκι να έχει κίολας κάνει πάνω του τη θανατερή βουτιά του.

Κι όμως έτρεχε απελπισμένα στο δεντριά. Ίσως γυρεύοντας «γκρεμό να γκρεμιστεί, νερό να πέσει μέσα», ν' αποφύγει τα προ του θανάτου μαρτύρια.

Μα χύθηκαν από κοντά οι δήμιοι του Γιώτη και του Διαμαντή, οι κόκκινοι φασιστάδες δράκοι.

Την έφτασαν, την έπιασαν, την ατίμασαν, τη χτύπησαν, τη μαχαίρωσαν, ικανοποιώντας τα άρρωστα μυαλά των παριστάμενων καπεταναίων.

Ό,τι μπορούσαν να κάνουν σε ένα κοριτσίστικο κορμί, το έκαναν.

Μα η ψυχή λευτερωμένη, πέταξε ψηλά και μακριά φτεροκοπώντας.

Και οι αρχηγοί, οι ηγήτορες του Δημοκρατικού Στρατού, εθεώντο τα συμβαίνοντα επιχαίροντες!

Έργα άξια όχι συμμοριτών και κατσιαπλιάδων, (ποιος λέει κάτι τέτοιο;) μα ανδρών οργανωμένων, διοικούμενων και διοικούντων το Δημοκρατικό Στρατό της Δημοκρατίας των Βουνών, της Ελεύθερης Ελλάδας έργα, έργα δικαιοσύνης και προοπτικής και ιστορικής καταξίωσης...

Και να σκεφτεί κανείς πως πριν λίγα μόλις χρόνια, στην Αντίσταση, σημερινοί θύτες και θύματα αγωνίζονταν μαζί για ένα σκοπό, χόρευαν και τραγουδούσαν μαζί τη λευτεριά που ερχόταν αγάλι.

Πώς καταντάει ο άνθρωπος!

Τότε η συναγωνίστρια Ίτσα ξενύχταγε δίπλα στους τραυματίες αγωνιστές, Έλληνες και ξένους, (ποιος ξενάει το Ρώσο με τη μηνιγγίτιδα;) και φρόντιζε μαζί με τ' άλλα κορίτσια του χωριού τους άντρες των αντάρτικων τμημάτων.

Τώρα έγινε ξαφνικά εχθρός του λαού, και οι πρώην αντιστασιακοί την παρέδωσαν επί σφαγή στους γνωστότατους στο χωριό πρώην αντιστασιακούς αρχηγούς του Δημοκρατικού Στρατού, που διέταξαν «σφάζτε την», και οι πρώ-

ην της αντίστασης μαχητές, οι γνωστοί επίσης, την κατακρεούργησαν...

Πώς κατάντησαν, αλήθεια, τον άνθρωπο.. Από αγωνιστή της λευτεριάς, της δικαιοσύνης, της υπεράσπισης του αδυνάτου, τον έκαναν έναν αδίσταχτο φονιά.

Στο μεταξύ χύθηκε και η μάνα στην κατηφόρα να βοηθήσει, να προστατέψει, να σώσει.

Ματώθηκαν τα γυμνά της πόδια. Έπεσε. Σηκώθηκε. Ξανακύλησε, σπαράζοντας στην κατηφόρα. Αρπάχτηκε από κλαδιά και πέτρες, σηκώθηκε, παραμέρισε κλαδιά, πέρασε, πλησίασε, έφτασε στο όργιο του αίματος, είδε, πετάχτηκαν τα μάτια της απ' τη φρίκη, σπάραξε.

– Το παιδί! Μη! Χριστέ μου!...

Αίματα έτρεχαν από πάνω της. Τα μαλλιά λυμένα, ασπρισμένα, μακριά- μακριά, ανέμιζαν, πάλευαν τα χέρια.

Δυο - τρεις «ήρωες» του Δημοκρατικού Στρατού προσπάθησαν να την κρατήσουν όρθια, να δει το μαρτύριο του παιδιού της, να βασανιστεί περισσότερο και η ίδια.

Κάρφωναν με το ματωμένο μαχαίρι το μητρικό της φίλτρο.

Και η μάνα πάλευε.

Σαν τέλειωσαν την Όλγα τα «παλικάρια», οι δήμειοι κρατώντας την απ' το παλτό - χιτώνα την άφησαν να ξεγλιστρήσει προς τη θυγατέρα της, τρέχοντας μ' ανοικτά τα χέρια.

Τέσσερα- πέντε βήματα ακόμα και θα έφτανε στο κορμί που τη μια μαζευόταν και την άλλη απλωνόταν όλο και πιο αδύναμα, καθώς η ζωή είχε φύγει από μέσα του και νεκρωνόταν με ξυλιασμένα τα νεύρα.

Είδε τον άγριο ματωμένο δαίμονα να την περιμένει όρ-

θιος δίπλα στη σάρκινη, άμορφη πλέον μάζα, πατώντας και στάζοντας ολόκληρος ανθρώπινα αίματα, με σηκωμένο το μαχαίρι.

Έκανε το σταυρό της η δασκάλα και πλησίασε να πέσει πάνω στην Όλγα, που ξεψύχαγε και τιναζόταν για τελευταία φορά.

Όμως ο Χάρος την αντάμωσε δυο μόλις βήματα μακριά της.

Χτυπήθηκε στο λαιμό, προς το μέρος της καρδιάς. Τινάχτηκε το αίμα πίδακας ολοκόκκινος, ζεστός, να ξεπλύνει το φονιά κι ύστερα να θρέψει τ' αγριοχόρταρα. Κι εκείνη, ανάσκελα πεσμένη προς τα πίσω, όπως έγειρε θανάσιμα μαχαιρωμένη, προσευχόταν ακόμα κοιτάζοντας τον ουρανό.

Ο ήλιος άργησε εκείνη τη μέρα να βρει μάνα και θυγατέρα να τις ζεστάνει. Όμως ο άγγελος γρήγορος τις πρόλαβε, με τη ζωή ακόμα και τις ψυχές τους καθαρές- καθαρές, και τις οδήγησε ψηλά, ανάμεσα κι αντάμα με τους μάρτυρες της πίστης και της πατρίδας.

Η θλίψη, το χρυσάφι, τα αργύρια

(στην Ίτσα)

Ποιος είναι ο κόσμος, έψαχνες νά βρεις.

Παιδί ακόμα τα δεκαεφτά.

Τα μεγάλα μάτια σου κράταγες ανοικτά,

κι είδες το μαχαίρι του φονιά.

Της μάνας σου φώναξες βοήθεια.

Ο κύρης σου βαθιά στις γης τα στήθια.

Κι ο μικρός ο αδελφός
αλλού έβρεχε το χώμα σκυφτός.

Στην εκκλησιά δίπλα στύλωσες το βλέμμα,
στην άλλη Μάνα ζήτησες έλεος για σένα.
Α! Να 'ξερεις κι Εκείνης τα μάτια,
το μαχαίρι που σ' έκοβε τα 'χε κάνει κομμάτια...

Στο χώμα έγερνες, λαβωμένο πουλί,
κι απάνω έστελνες στερνή προσευχή.
Το μαχαίρι τρύπαγε κοντά-σιμά το κορμί,
μα λεύτερη πέταγε στον Πλάστη η ψυχή.

Πια δεν ακούς φοβέρας βλαστήμια,
μόνο παράπονο σου ζωγραφίζει τα χείλια.
Η ατιμία δεν μπορεί άλλο να μολύνει το παρθενικό
κορμί σου
κι ο βούρδουλας χόρτασε ζεστό, πηχτό το αίμα
απ' την πληγή σου.

Τρομαγμένη, δακρυσμένη, ατιμασμένη,
κείτεσαι στο χώμα ξεγυμνωμένη.
Όμως βέβηλος δεν μπορεί να προσβάλει τη μορφή σου.
Αίμα κόκκινο, ζεστό, γρήγορο, πέπλο έριξε στο κορμί σου.

Πριν φύγεις, αίματα είχες στην ψυχή,
τη μάνα σου σαν είδες δίπλα να παλεύει για σένα.
Τώρα κι εκείνη σιωπή...
Δυο κορμιά αντάμα ξεματωμένα...

Ο ήλιος σας αντίκρισε να σπαρταράτε στο χώμα
 κι η νύχτα ξανάρθε κι εκεί σας βρήκε ακόμα.
 Του έλατου τα γυρτά, τα ματωμένα κλώνια,
 τ' αγιάζι κράταγαν ακόμα κι ακόμα.

Μάνα κι αδελφή, τυχερές και στη θανά!
 Τρεις μέρες η γης παρακαλούσε να δεχτεί,
 κορμιά τυραννισμένα, σφαγμένα, ματωμένα.
 Σάβανα να στρώσει, χώματα αγιασμένα...
 Κυκλάμινα κι ανεμώνες, παπαρούνες κόκκινες
 στο διπλό μνήμα τους για κείνες.
 Ολόγυρα να φυτρώσει,
 ό,τι αγαπούσαν στη ζωή, να τους το δώσει.

Μάνα κι αδελφή, τυχερές και στη θανά!
 Μαθητές, συμμαθητές σάς έσκαψαν τη γη!
 Σ' αυτήν σας απίθωσαν απαλά, αγκαλιά,
 και δακρυσμένοι έφυγαν μακριά...

Να ζείτε ευτυχισμένοι, αδελφοί!
 Δασκάλα, συμμαθήτρια θάψατε εδωδά,
 ν' αγναντεύουν το σχολείο τους από ψηλά...

Με τον παιδικό μου φίλο Κώστα Δάφνη συναντήθηκα τον τελευταίο καιρό πολλές φορές.

Ζήτησα κι έμαθα κι άλλες λεπτομέρειες για το φονικό της δασκάλας και επιβεβαίωσα πληροφορίες συγκλονιστικές για τα αιματηρά γεγονότα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου του 1947 που είχαν διαπράξει οι κομμουνιστές στο όνομα του Δη-

μοκρατικού Στρατού στο Κροκύλειο της Δωρίδας. Έτσι διασταύρωσα και την πληροφορία πως η μαρτυρική δασκάλα πρόσφερε στους δημίους της μετά τη σφαγή της και κάτι ακόμα που απέμενε στο άταφο, παραμορφωμένο κορμί της.

«Όταν ο Σκούρας με τον αδερφό μου Νίκο έφεραν την απίστευτη είδηση, την τρομακτική και αποτρόπαια, ότι η δασκάλα και η Ίτσα κείτονταν σφαγμένες και παραπεταμένες, σ' ένα ξέφωτο η μάνα, μισοκυλισμένη στο χαντάκι η θυγατέρα της, πήγα απ' τους πρώτους να δω, σπρωγμένος απ' την περιέργεια του παιδιού, και είδα ό,τι σου ξαναείπα:

Το χέρι της δασκάλας σε σχήμα προσευχής, τα μεγάλα μάτια της ορθάνοιχτα, το στόμα μισάνοιχτο, σκεπασμένη με ένα ματωμένο μακρύ νυχτικό.

Οι δήμιοι κυκλοφόρησαν διαταγή-φοβέρα με την ποιμή του θανάτου, να μένουν και να κείτονται εκεί τα πτώματα άταφα, στη θέα των διερχομένων! Θα είχε την ίδια τύχη, απειλούσαν, όποιος επιχειρούσε την ταφή των δύο γυναικών και μιας ακόμα γυναίκας, της Βασιλικής Καφρίτσα, σε απόσταση σαράντα-πενήντα μέτρων, όπως ο δρόμος πηγαίνει προς το χωριό, τον Κόκκινο.

Όμως σαν πέρασαν δυο-τρεις μέρες, με την προτροπή και την κάλυψη του ομαδάρχη της τοπικής οργάνωσης των ΜΕΑ Θωμά Υφαντή, δυο παιδιά, ο Νίκος Μπετχαβάς και ο Θανάσης Καλμαντής, δεκαεφτάρηδες τότε, χώθηκαν στο δάσος κι από κρυφά μονοπάτια πλησίασαν στο ξέφωτο του δάσους που από τον απέναντι λόφο είχαν επισημάνει και γνώριζαν καλά, γιατί εκεί βοσκούσαν άλλοτε τα πράματά τους, οδηγημένα στα τελευταία μέτρα κι από τη μυρωδιά της αποσύνθεσης.

Έφτασαν στους τελευταίους θάμνους και παραμέρισαν τα κλαδιά. Είδαν μπροστά τους, στα δύο μέτρα, τη δασκάλα τους και τη συμμαθήτριά τους σε φριχτή κατάσταση. Της δασκάλας το στόμα ορθάνοιχτο, κι όχι όπως τους το είχαμε περιγράψει όσοι στο τριήμερο πήγαμε στον τόπο του μαρτυρίου, έλειπαν δε από μέσα τρία-τέσσερα δόντια.

Είχε χρυσά δόντια, και οι δήμιοι επιστρέφοντας για να δούνε ότι τα πτώματα εξακολουθούσαν να μένουν άταφα, τα παρατήρησαν και με το μαχαίρι τα ξεκόλλησαν. (Ήταν δυο κορώνες και μια γέφυρα).

Τα παιδιά κοίταξαν γύρω για κανένα φυλάκιο ή και για διερχόμενο συμμορίτη. Αφουγκράστηκαν. Δεν άκουσαν κανένα θόρυβο. Πήδηξαν στ' ανοιχτόστομο χαντάκι και στο χωμάτινο πλάι του άνοιξαν ένα πρόχειρο τάφο με πέτρες, με ξύλα και με τα χέρια. Έτρεμαν από φόβο, αγωνία, φρίκη. Μούσκεψαν στον ιδρώτα, μάτωσαν. Με μιαν αγκούσα, μακρύ γυριστό ξύλο, τράβηξαν προς τα κάτω, προς το χαντάκι, τα δυο πτώματα, που είχαν αρχίσει να διαλύονται, και τα παράκωσαν βιαστικά, όσο καλύτερα μπορούσαν.

Ύστερα κατηφόρισαν το χαντάκι τρέχοντας. Πήδηξαν θάμνους και βράχους και χαντάκια και αγκομαχώντας χάθηκαν στο απέναντι βουνό, εκτελώντας με προσωπικό τους κίνδυνο ένα χρέος προς τη δασκάλα και τη συμμαθήτριά τους, προς δυο χωριανές τους, προς τον Άνθρωπο, που έγκλημα ασυγχώρητο είναι η εγκατάλειψη του πτώματός του χωρίς να το καλύψει η γης με το χώμα της, απ' τα παλιά ακόμα χρόνια, όπως η ελληνική αρετή τούς είχε διδάξει στο σχολείο του χωριού τους.

Γύρισαν στο χωριό, και με μεγαλωμένα μάτια και πρόσωπα

ζωγραφισμένα απ' τη φρίκη περιέγραψαν την παράτολμη ενέργειά τους και τη θέα των νεκρών. Όλο το χωριό το έμαθε, φρίκιασε και δάκρυσε. Από τότε ευκαιριακά κι όταν το καλούσε η συζήτηση, σε πολλούς περιέγραψαν την ταφή της δασκάλας του χωριού τους και της συμμαθήτριάς τους Όλγας και άλλες τόσες φορές ξανάζησαν τη φριχτή εμπειρία τους. Ρώτα τους και ο ίδιος».

– Και η τρίτη δολοφονημένη γυναίκα;...ρώτησα.

Ήταν πεσμένη προς τη ράχη, προς τον Κόκκινο. Ήταν η μαρτυρική Βασιλική Καφρίτσα. Εμείς δεν την είδαμε και μόνο ο σύνδεσμος Καράς έπεσε απάνω της.

Επιβεβαίωσα τις πληροφορίες κι από άλλους αφηγητές. Όλοι τους κοίταζαν πέρα, καθώς μιλούσαν για τη σύληση του ιερού σκηνώματος της δασκάλας, νιώθοντας ντροπή κι αποτροπιασμό.

Δεν ήθελα με κανέναν τρόπο να το παραδεχτώ. Τόση αποκτήνωση!

Κι όμως! Οι άνθρωποι αυτοί επέζησαν και επιζούν και σήμερα, οικονομικώς ευημερούντες. Η θεία δίκη μερικές φορές αργεί πολύ. Αλλά, μήπως και ξεχνάει; Αν αυτό δεν είναι βλασφημία...

Και μήπως άραγε στάθηκαν τυχεροί και ευημερούν σήμερα οικονομικά, πουλώντας τότε τα χρυσά δόντια της Σμυρνιας δασκάλας; Όταν εκείνη ζούσε, έδινε ό,τι η πλούσια αγάπη της για το συνάνθρωπο είχε αποθησαυρίσει μέσα της. Ύστερα ήρθε ο χιτώνας της για το θύμα του παιδομαζώματος, το γυμνό τσοπανόπουλο της Καλλιθέας Δωρίδας. Τώρα το χρυσό επικάλυμμα των δοντιών της για τους δημίους της.

Αν κατά την επιστροφή τους έβρισκαν εκεί και την αθώα ψυχή της, θα την ξανασκότωναν.

Μα άγγελος θεόσταλτος προφθάνοντας την πήρε απαλά-απαλά και γοργά, πετώντας για έλεος, και την απόθεσε εκεί ψηλά, στα καταματωμένα πόδια Εκείνου, που στάζουν ακόμα αίμα απ' τα καρφιά των ανθρώπων.

– Αδελφέ, είπα στον Κώστα, επειδή πολλοί με ρωτάνε για αυτά τα πράγματα, σκέφτηκα να συγκεντρώσω κάθε πληροφορία σ' ένα βιβλίο...

– Έπρεπε να το είχες κάνει από καιρό, με διέκοψε ο συνομιλητής μου. Η δασκάλα ήταν αγαπητός άνθρωπος στο χωριό και το δούλεψε σχεδόν είκοσι χρόνια. Γενικά οι χωριανοί τη σέβονταν, την εκτιμούσαν, την αγαπούσαν, και κανένας δε χάρηκε με το χαμό της. Ακόμα και οι υπεύθυνοι του τοπικού ΚΚΕ, καθώς ξεμολογιόνταν! Και μην ξεχνάμε πως οι απλές γυναικούλες του χωριού μας για χρόνια τώρα της ανάβουν κεριά και τη μνημονεύουν τα ψυχοσάββατα στην εκκλησία του 'Αι-Γιώργη. Απόδειξη, πως τ' όνομά της δεν πέθανε, αλλά ζει. Δεν ξέρω τι έχεις συγκεντρωμένο για το βιβλίο που λες. Ένα όμως έχεις χρέος να γράψεις και με κανένα τρόπο να μην το παραλείψεις...

– Ποιο;

– Την εθελοθυσία μιας ομάδας απλών ανθρώπων του χωριού για τη σωτηρία των γυναικών, της δασκάλας, της 'Ιτσας και της Βασιλικής Καρφίτσα.

Κι επειδή με έβλεπε να παρακολουθώ με αγωνία τα λόγια του και να περιμένω με έξαρση τα παραπέρα, συνέχισε: «Εκείνο το βράδυ του ομαδικού εγκλήματος το χωριό εί-

χε αναστατωθεί από τις φωνές των ομήρων γυναικών στην πλατεία, από τις μικροομάδες των συμμοριτών που διέτρεχαν τους δρόμους, από τα μεταγωγικά, που μετέφεραν ό,τι πλιάτσικο εύρισκαν σε σπίτια και καταστήματα, κι από τις προσταγές, τις βρισιές, και τα γαυγίσματα των σκύλων. Όλοι έβλεπαν τα διατρέχοντα στους δρόμους και μάντευαν τα συμβαίνοντα στην πλατεία, όπου ο αρχηγός Γιώτης έκανε τις ανακρίσεις - εκβιασμούς στους αιχμαλώτους του χωριού. Κι ακόμα, πολλοί χωριανοί βρέθηκαν στους δρόμους με τα μεταφορικά τους ζώα, αγγαρεμένοι ή από άλλη αιτία, όπως ήταν το να υποδείξουν τα σπίτια των υποψηφίων αιχμαλώτων, κι έβλεπαν τα συμβαίνοντα. Με την απομάκρυνση της βοής των ανθρώπων και των ζώων προς το βουνό και όταν σταμάτησαν οι σπαρακτικές φωνές και οι βόγκοι που ακολουθούσαν, σαν αστραπή διαδόθηκε η είδηση ότι μαζί τους στο βουνό οι συμμορίτες έπαιρναν τη δασκάλα με τη θυγατέρα της κι άλλες ακόμα γυναίκες! Είχε ανεβεί ο ήλιος, όταν όλοι πλέον συνειδητοποίησαν την τραγική θέση που βρίσκονταν τώρα οι τρεις αθώες γυναίκες: Τα δυο κορίτσια για το παιδομάζωμα και την ενίσχυση του Δημοκρατικού Στρατού, και μια μάνα να μάχεται για τη σωτηρία τους.

Οι χωριανοί συγκεντρωμένοι σε μικροομάδες συζητούσαν για τη συμφορά που ξημέρωσε στο χωριό τους. Κάποιος χτύπησε την καμπάνα. Έλεγαν πως ήταν η Λέτα. Συγκεντρώθηκαν στην πλατεία τ' Άι-Γιώργη και γρήγορα αποφάσισαν. Άντρες σεβάσμιοι, γέροντες του χωριού ασπρομάλληδες, καθ' όλα αξιοπρεπή κι έντιμα άτομα, να σχηματίσουν επιτροπή, μια ομάδα Κροκυλείων, που με επικεφαλής

τον αγαπημένο του χωριού, τον πολυφραμελίτη Γιώργο Παπαζαχαρίου, το γλυκόλαλο ψάλτη τ' Αι-Γιώργη, το συμβολαιογράφο, να κινηθεί προς τα χωριά Γρανίτσα - Διακόπι, (όπου κατά πληροφορίες θα πήγαιναν οι απαγωγείς ως πρώτο τους σταθμό, πριν απ' το κρησφύγετο των Βαρδουσιών στην περιοχή του χωριού Κονιάκος) και να παρακαλέσουν τους καπεταναίους Γιώτη, Διαμαντή, Παπούα κι άλλους, όλους γνωστούς στην περιοχή από χρόνια, ν' αφήσουν ελεύθερη την αιχμάλωτη δασκάλα και τα δυο κορίτσια. Υποδείχτηκαν τα μέλη αυτής της επιτροπής, και την αποτελούσαν οι χωριανοί Αργύρης Μαχάς, Δημήτρης Χρυσικός, Δημήτρης Μαυραγάνης, Κώστας Ψεύτης, Δημήτρης Αυγερόπουλος, Χαράλαμπος Κατσιμπας και Γιώργος Παπαζαχαρίου. Ετοιμάστηκαν και συνεννοήθηκαν σε μια ώρα να συγκεντρωθούν πάλι και να ξεκινήσουν για τη Γρανίτσα.

Δυο χαρακτηριστικά γεγονότα έγιναν πριν ξεκινήσουν οι πρέσβεις της ειρήνης κι απελευθέρωσης των αιχμαλώτων. Το πρώτο ήταν η αποστολή του Αυγερόπουλου στο Ζωριάνο και στους εκεί σημαντικούς, κυρίως στο δάσκαλο Κώστα Παπαγεωργίου, για την ενδεχόμενη συλλογή χρημάτων, αφού τα λύτρα συχνά ελευθερώνουν αιχμαλώτους και είχαν ήδη ζητηθεί απ' τους καπεταναίους. Ο Αυγερόπουλος, εκτός από μια λίρα που είχε ο Παπαγεωργίου και του την έδωσε, δεν κατάφερε τίποτα περισσότερο, επισπεύδοντας και την επιστροφή του στο Κροκύλειο, όπου η επιτροπή του χωριού θα τον περίμενε. (Μου το επιβεβαίωσε αυτό τελευταία και ο γιος του μακαρίτη του Παπαγεωργίου, ο αγαπημένος μου Παναγιώτης. Σε λίγες μέρες δοκίμασαν και αυτόν να τον

συλλάβουν στο σπίτι του στο Ζωριάνο, αλλά ο καλός δάσκαλος είχε την ετοιμότητα να κρυφτεί στον κοντινό κήπο και να σωθεί. Την άλλη μέρα κατέφυγε στη Ναύπακτο, αλλά τον πείραξε η καρδιά του και πέθανε σε λίγο, σε ηλικία 56 ετών. Ήταν δάσκαλος στο Ζωριάνο για περισσότερες από δύο δεκαετίες και με το βαθμό του έφεδρου υπολοχαγού είχε πολεμήσει στο Καλέ- Κρότο).

Το δεύτερο ήταν η προτροπή στο μακαρίτη συμβολαιογράφο από τη γυναίκα του:

– Να πας, Γιώργο μου, να γλιτώσετε τη δασκάλα και τα κορίτσια!

Ήταν κι εκείνη μάνα πέντε κοριτσιών!

Συγκεντρώθηκαν και ξεκίνησαν απ' την πλατεία, παίρνοντας το χαμηλό δρόμο, το συντομότερο προς τη Γρανίτσα, την πίσω και πέρα απ' τα βουνά, κι έλεγαν και πίστευαν κι εννοούσαν ότι πάνε να μιλήσουν σε ανθρώπους, και να παρακαλέσουν για αθώα παιδιά.

Δεν είχαν τάχα κι αυτοί μανάδες; Δεν είχαν αδελφές, παιδιά, γονείς; Δεν είχαν τάχα ανθρωπιά, φιλότιμο, μνήμη;

Δεν ήταν τάχα υπεύθυνοι ηγήτορες και πολιτικοί καθοδηγητές ενός συντεταγμένου στρατού, και μάλιστα, όπως τον έλεγαν, Δημοκρατικού; Δεν έλεγαν ότι αγωνίζονται για λευτεριά, τιμή και δικαιοσύνη, για την αληθινή Λαϊκή Δημοκρατία και για του φτωχού το δίκαιο; Θεόφτωχους ανθρώπους είχαν απαγάγει. Ε, κάτι θα κατάφερναν. Θα παρακαλούσαν πειστικά, θα προσέφεραν για τον αγώνα κι ό,τι είχαν μαζέψει. Και ποιος ξέρει, ίσως βοηθούσαν και τ' άσπρα τους μαλλιά!

Ένας από την ομάδα, ο Δημήτρης Χρυσικός, πήγε στο σπίτι του μετά τον ορισμό του ως μέλους της επιτροπής, για

να πάρει το μουλάρι του, και ακολούθησε τον πάνω δρόμο, το δρόμο του Δ.Σ προς τη Θεοτόκο, με σκοπό να συναντήσει και τους άλλους χωριανούς πριν από το χωριό του Κόκκινου, και όλοι μαζί να συνεχίσουν την πορεία τους προς τη Γρανίτσα, κατεβαίνοντας και διαπερνώντας το ποτάμι του Κόκκινου.

Η μοίρα του τον οδήγησε να δει λίγο πιο κάτω απ' το ιερό της εκκλησίας της Θεοτόκου φρεσκοσφαγμένες τη δασκάλα και τη θυγατέρα της Ίτσα. Έφριξε! Έστρεψε το ζώο προς άλλο δρόμο και κατέφυγε στο κοντινό χωριό της Πενταγιούς, σε συγγενικό του σπίτι, να συνέλθει απ' την ταραχή.

Εκεί ο αρχηγός Γιώτης διασκέδαζε το πράγμα...

Την άλλη μέρα ο Χρυσικός γύρισε στο Κροκύλειο μόνος από τα μέλη της επιτροπής, διηγήθηκε το θέαμα, και τα νέα της Πενταγιούς με τα εκεί διασταυρώθηκαν. Όλοι γνώρισαν τα ανεπανόρθωτα και το σκοπό της εκτέλεσης, αναλογίστηκαν και την τύχη που τυχόν θα περίμενε τους υπόλοιπους της αποστολής κι άρχισαν ομαδικά να εγκαταλείπουν το χωριό, με πρώτη τη νεολαία του. Ξαν συμμοριόπληκτοι, βρέθηκαν στοιβαγμένοι στη Ναύπακτο.

Τραγική, τραγικότετη όμως ήταν η μοίρα και των υπόλοιπων της ομάδας σωτηρίας. Πήγαιναν για αγάπη και συνάντησαν το μίσος. Πήγαιναν με το σταυρό, τους περίμενε η χαντζάρα!

Μόλις έφτασαν στη Γρανίτσα, τα φυλάκια του Δημοκρατικού Στρατού τους οδήγησαν σ' ένα κατώγι-φυλακή, όπου γρήγορα κατάλαβαν ότι τα πράγματα δεν θα ήταν όπως τα περίμεναν. Ο Μαχάς είχε στη Γρανίτα έναν κουμπάρο, υπεύθυνο άλλοτε του ΕΛΑΣ και στέλεχος σκληρό του ΚΚΕ,

κάποιον Καρανίκα. Τον ειδοποίησε ότι βρίσκεται στο κρατητήριο του χωριού και ήρθε. Έγινε τότε μεταξύ τους ο διάλογος:

Καρανίκας: – Γιατί ήρθατε εδώ; Πώς τολμήσατε να μπειτε στου λύκου το στόμα;

Μαχάς: – Πήραν οι αντάρτες απ' το χωριό μας τη δασκάλα και δύο κορίτσια. Είναι κρίμα απ' το Θεό να ταλαιπωρούν τις γυναίκες χωρίς λόγο πάνω στα βουνά. Ήρθαμε να παρακαλέσουμε τους καπεταναίους να τις αφήσουν ελεύθερες να γυρίσουν πίσω.

Καρανίκας: – Αυτές πάνε! Δεν πρόλαβαν να έρθουν μέχρις εδώ. Δεν ξέρω τι θα γίνει και με σας. Αν συμβεί κάτι, να επικαλεστείς τ' όνομά μου.

Ο υπεύθυνος έφυγε για το σπίτι του κι ο Μαχάς ξαναμπήκε στο μπουντρούμι. Είπε στους άλλους την πληροφορία, ότι οι γυναίκες εκτελέστηκαν με το χάρμα κι ότι και η δική τους θέση ήταν πολύ κρίσιμη. Είχαν μπει στη φάκα χωρίς να το καταλάβουν, κι άρχισαν να τους καίνε τα κρεμμύδια.

Ακολούθησαν κατ' ιδίαν ανακρίσεις για εξακρίβωση συγγενών, γνωριμιών, περιουσίας, δραστηριοτήτων. Σε τρεις - τέσσερις μέρες έγινε η επιλογή των κρατουμένων. Οι Παπαζαχαρίου, Αυγερόπουλος και Κατσίμπας, θα παρέμεναν ανακρινόμενοι. Οι άλλοι, Μαυραγάνης, Μαχάς, και Ψεύτης, θα γύριζαν στο Κροκύλειο, με εντολή τη γρήγορη συγκέντρωση λύτρων εξαγοράς και απελευθέρωσης και των υπόλοιπων της ομάδας, που θα κρατούνταν προς το παρόν στη φυλακή.

Γύρισαν στο χωριό το χαροκαμένο, λέγοντας όσα φριχτά άκουσαν, είδαν κι έμαθαν, έχοντας αφήσει τους άλλους συντρόφους τους να παραμένουν στη φυλακή και με

την απειλή του θανάτου να επικρέμαται αν δεν πήγαιναν τα λύτρα έγκαιρα. Στο μεταξύ οι νέοι και οι νέες του χωριού, όσοι δεν είχαν φύγει, με τα νέα ακούσματα δραπέτευσαν και το χωριό άδειασε. Στα σπίτια των ομήρων είχαν φορέσει ήδη τα μαύρα. Ωστόσο κινήθηκαν οι άνθρωποι, έτρεξαν, παρακάλεσαν, έκλαψαν, διακόνεψαν, συγκέντρωσαν ένα ποσό και το παρέδωσαν στον κομματικό υπεύθυνο, το Γιώργο Πολύμερο - Χαραλαμπόπουλο, να το μεταφέρει και να το παραδώσει υπεύθυνα, γρήγορα κι έγκαιρα στη διοίκηση του Δημοκρατικού Στρατού Γιώτη-Διαμαντή, επιτυγχάνοντας έτσι την εξαγορά και απελευθέρωση των κρατούμενων χωριανών.

Στο μεταξύ οι όμηροι, συνεχώς ανακρινόμενοι και βασανιζόμενοι, ακολούθησαν τα τμήματα του Δημοκρατικού Στρατού που τα καταδίωκε ο στρατός στα βουνά και στα λαγκάδια, και ύστερα από πολλές μέρες ταλαιπωριών κατέληξαν στα Βαρδούσια, στην τοποθεσία του Κονιάκου Λίπα, όπου ήταν ο Κρανίου τόπος του τοπικού Άιχμαν. Εκεί, όπως μαθεύτηκε αργότερα από άλλους επιζήσαντες αιχμαλώτους, αλλά και από μετανόησαντες άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού, όλοι από την ομάδα σωτηρίας της δασκάλας γνώρισαν την κακή και φριχτή τους μοίρα, το ανήκουστο τέλος τους.

Μετά από σκληρά βασανιστήρια εκτελέστηκαν διά τεμαχισμού των μελών τους»!

– Μα ποιοι ήταν τέλος πάντων, οι ληστές της εποχής του Όθωνα ή τα παληκάρια του Άιχμαν, όπως τα ονόμασες;

«– Και τα δύο! Η κομμουνιστική θεωρία ότι δεν υπάρχει ψυχή κι ότι ο άνθρωπος είναι ένα άλλο είδος προβάτου, που το σφάζουμε όποτε θέλουμε, τους διέφθειρε τη συνείδηση,

τους πότισε με μίσος, τους έκαμε θηρία. Κάπως έτσι το έλεγε και ο χωριανός μας Μακρυγιάννης «Τα θηρία είπαν θηρία, αλλά ο άνθρωπος είναι χειρότερος». Δεν έμεινε μέσα τους ίχνος απ' τη διδαχή του γλυκύτατου Ναζωραίου, απ' τον ελληνικό ανθρωπισμό, αν βέβαια γνώρισαν ποτέ αυτά τα δύο πνευματικά αγαθά. Έτσι, ακολούθησαν το λαθεμένο δρόμο του τρίτου γύρου (ανάθεμα στους εμπνευστές του!), για την επιβολή της Λαϊκής Δημοκρατίας και τη μονοκομματική κομμουνιστική δικτατορία, τη λεγόμενη «τοιουπαρκτού σοσιαλισμού» (!), που στις μέρες μας αποδεικνύεται πως ήταν ένα τίποτα και πως άδικα εντελώς πήγαν τόσοι και τόσοι άνθρωποι και χύθηκε τόσο αίμα».

– Και με τα λύτρα, Κώστα, τι απέγινε;

«– Ο Πολύμερος τα πήγε στη Γρανίτσα και τα παρέδωσε σε δυο συμμορίες, που ονομάζονταν Σιαμαντάς ο ένας, Καρίκας ο άλλος. Πήρε και απόδειξη, αλλά όμως οι άνθρωποι είχαν εκτελεστεί από μέρες. Στο χωριό μάταια τους περίμεναν να γυρίσουν, και αντί για αυτούς ήρθαν τα μαύρα χαμπέρια Πάνε κι αυτοί... Οι Κατσίμπας, Αυγερόπουλος ψηλά στα δυτικά Βαρδούσια, κι ο Παπαζαχαρίου στη Λίπα του Κονιάκου. Κι ο θρήνος και το πένθος και οι κατάρες απ' όλους έφταναν ως πάνω στον ουρανό! Τότε διαδόθηκε η υπόνοια ότι ο Πολύμερος άργησε να πάει τα λύτρα επίτηδες ή ότι τα κράτησε για τον εαυτό του. Τον κατήγγειλαν και η δίκη έγινε στη Λαμία. Στο δικαστήριο όμως έδειξε την απόδειξη παράδοσης των λύτρων σε άνδρες του Δ.Σ της Ελεύθερης Ελλάδας, αθώωθηκε και γύρισε στη δουλειά του».

– Είναι όλα αυτά εξακριβωμένα;

«– Δεν υπάρχει χωριανός που να μην τα γνωρίζει. Και με

λεπτομέρειες μάλιστα! Δεν αποτελούν απλώς ένα κοινό μυστικό. Είναι γεγονότα πασιγνώστα σ' όλη την περιοχή. Κι ύστερα υπάρχουν ακόμα οι επιζώντες απ' τους αυτόπτες μάρτυρες: Άνδρες που έτυχε να παρευρίσκονται στα γεγονότα λόγω αγγαρείας, οι πρώην άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού, οι υπεύθυνοι των κομματικών οργανώσεων κι ο λαός της περιοχής. Και εξάλλου οι κομμουνιστές δεν απέκρυπταν καθόλου τις εκτελέσεις. «Μας σκοτώναν και σκοτώναμε κι εμείς», είχε διακηρύξει πριν από καιρό ο Γιώτης, για να τσακίσουν το φρόνημα του λαού και την αντίστασή του, ώστε να περάσει καλύτερα η τρομοκρατία τους και τα σχέδιά τους για τη δική τους προλεταριακή δικτατορία και για τα πλούσια τραπέζια που τους περίμεναν».

– Και για του Καφρίτσα το κορίτσι, τη Βασιλική, τι λένε στο χωριό;

– Και για του Καφρίτσα το κορίτσι, τη Βασιλική, τι λένε στο χωριό;

– Ήταν ένα ακόμα αθώο θύμα. Η εικοσάχρονη συμμαθήτριά της Ίτσας αναίτια δέχτηκε όλη τη βαρβαρότητα του ανθρώπινου θηρίου. Μαρτύρησε πραγματικά. Την τελείωσαν με βασανιστήρια χειρότερα από εκείνα της εποχής του Νέρωνα και του Καλιγούλα!

Και η αιτία; Ο πρώτος ξάδελφός της (οι μανάδες τους αδελφές) από το διπλανό χωριό Κουπάκι, ο Παναγιώτης Τσιατούχας, κατατάχτηκε στη Χωροφυλακή και από το στρατόπεδο της Τρίπολης έστειλε ένα γράμμα στη Βασιλική, να της αναγγείλει ότι έφτασε καλά. Και αυτό ήταν η επίσημη αιτία της εκτέλεσής της, ότι δηλαδή είχε αλληλογραφία με χωροφύλακες και έδινε με τα γράμματά της πληροφο-

ρίες στον εχθρό. Γιατί τότε, λέει, ο Δημοκρατικός Στρατός έτρεφε μεγάλο μίσος κατά των σωμάτων ασφαλείας, τους άνδρες τους τούς θεωρούσαν μαύρους φασίστες και τους εκδικιόνταν μέχρι τετάρτης γενεάς! Για τέτοιες δήθεν αιτίες εκτελέστηκε απάνθρωπα ο Αυγερόπουλος, που είχε γαμπρό αστυφύλακα από τη δεκαετία του '30, αλλά και ο Κατσίμπας, που ο γιος του ήταν ο γαμπρός του Αυγερόπουλου!

Ο δε συμβολαιογράφος συμβούλευε πραότητα κι εφαρμογή των νόμων στον κουμπάρο του, τον καπετάν Μπελή, αφού πλέον ήταν σε εφαρμογή η συμφωνία της Βάρκιζας και όλοι έπρεπε να ησυχάσουν και να γυρίσουν στις δουλειές τους. Το γράμμα του όμως αυτό θεωρήθηκε διασπαστικό του αγώνα του Δημοκρατικού Στρατού και ο Παπαζαχαρίου προδιαγράφηκε, και αφού δεμένος με καπιστράνα περιφέρθηκε σ' ολόκληρο το ορεινό συγκρότημα των Βαρδουσιών κι εκείνο της Γκιώνας, εκτελέστηκε φρικτά, παρά τα καταβληθέντα λύτρα».

«Οι δικοί σου», μου είπε στο τέλος ο συνομιλητής μου, «στάθηκαν τυχεροί! Ήταν γνωστός ο τόπος της ταφής τους, τους μάζεψες τα κόκαλα, τα έψαλε ο παπάς, τα κήδεψες. Οι άλλοι πάνε αλιβάνιστοι. Ανάθεμα στους υπαίτιους!...».

– Γνωρίζεις το Σπύρο τον Μπρούμα; ρώτησα τον Κώστα. Μου έλεγε την άλλη φορά ότι τότε, το 1947, δεκαεξάχρονος όντας, κρατούσε το σχοινί, το καπίστρι του μουλαριού που πάνω του είχαν φορτώσει τη δασκάλα, και το οδήγησε μέχρι το εκκλησάκι της Θεοτόκου. Έτσι ήταν μάρτυρας των όσων συνέβησαν στην ανάκριση της πλατείας από τον καπετάν Γιώτη. Είδε πώς με τη βία ανέβασαν πάνω στο μου-

λάρι τη δασκάλα και την έδεσαν εκεί με το σχοινί, πώς φώναζε στους δρόμους και ζητούσε βοήθεια καθώς η κουστωδία περνούσε έξω από τα σπίτια γνωστών υπευθύνων, πώς τη βασάνισαν μισόγυμνη δίπλα σχεδόν στο ιερό της εκκλησίας, πώς της τραβούσαν τα μαλλιά για να μαρτυρήσει τις ενοχές της, πώς τη χαράκωναν με τα μαχαίρια και πάνω στις πληγές της έριχναν αλάτι για να υποφέρει περισσότερο και να το διασκεδάζουν, πώς μπροστά στα μάτια της βίασαν τη θυγατέρα της και άλλα ακόμα.

«- Και το Σπύρο γνωρίζω πολύ καλά και όσα σου είπε είναι αληθινά, αλλά για να μη σε πληγώσει, πολλά βασανιστήρια δε σου τα αποκάλυψε. Ας μένει εκεί το πράγμα».

Τα παιχνίδια μιας ομάδας παιδιών μάς έβγαλαν απ' τις θλιβερές αναμνήσεις. Να είχαν τουλάχιστον αυτά καλύτερη τύχη απ' τη δική μας, συλλογιζόμουνα. Και ίσως να συμβεί αυτό, αν δεν τα πάρουμε στο λαιμό μας εμείς, οι μεγαλύτεροι και -υποτίθεται- νοημονέστεροι!

Πνευματικό μνημόσυνο της δασκάλας

1987. Σαράντα χρόνια από το έγκλημα των κομμουνιστών με το προσωπείο του Δημοκρατικού Στρατού της Ελεύθερης Ελλάδας στη Θεοτόκο του Κροκυλείου Δωρίδας.

Σαράντα χρόνια από τη σφαγή της δασκάλας Ουρανίας Παναγιωτοπούλου - Ηλιοπούλου και της θυγατέρας της Όλγας.

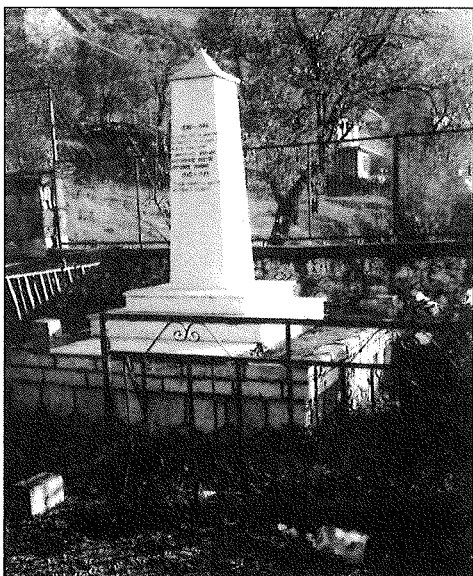
Οι ιστορίες γύρω από τη ζωή και τη δράση αυτής της δασκάλας και κυρίως γύρω απ' το φριχτό της θάνατο είναι

πολλές και συζητιούνται πολύ συχνά σε ολόκληρη τη Β.Δ. Δωρίδα.

Πηγές, οι αυτόπτες μάρτυρες, οι άνθρωποι των ορεινών χωριών, που αγγαρεμένοι με τα ζώα τους να μεταφέρουν εφόδια και πλιάτσικο για τα στρατεύματα του Δημοκρατικού Στρατού, εκτός από τους Κροκυλιώτες αγωγιάτες, βρέθηκαν στο Κροκύλειο το βράδυ της αιχμαλωσίας, των βασάνων κι εξευτελισμών των αιχμαλώτων στην πλατεία της κεντρικής εκκλησίας του Άι- Γιώργη. Κι ύστερα τους ακολούθησαν σ' εκείνη τη νυχτερινή, πολύωρη, δακρύβρεκτη πορεία τους στα βουνά, που έσταζε αθώο αίμα, στον τόπο του μαρτυρίου τους.

Μάρτυρες ακόμα είναι οι επιζώντες άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού, που ήταν παρόντες στα μαρτύρια και τη σφαγή της δασκάλας, είτε σαν φυσικοί αυτουργοί, είτε σαν απλοί, ένοπλοι θεατές, είτε σαν επιχαίροντας ηγήτορες!

Η άρνησή της στις προτροπές των κομ-

*Μνήμη δασκάλας
Ουρανίας.
Για τα παιδιά
η μνήμη.*

μουνιστών στην αρχή, αλλά και στις απειλές και τις φοβέρες τους κατόπιν, να προδώσει την αποστολή, τα πιστεύω, τα ιδανικά της, τον όρκο της δασκάλας των ελληνόπουλων και να μπει στο ζυγό και στη δούλεψη της κομμουνιστικής θεωρίας, ο αγέρωχος κι ελεύθερος χαρακτήρας της και προπαντός το σθένος που έδειξε κατά την απάνθρωπη διαδικασία της εκτέλεσής της, γιατί δεν ήξερε να κάνει πίσω σε τίποτα όταν επρόκειτο να υπερασπιστεί την πατρίδα, την πίστη και τις ελεύθερες δημοκρατικές της ιδέες, έχουν περάσει στο στόμα του λαού, στις καθημερινές του συζητήσεις. Αναφέρονται σήμερα σαν παράδειγμα συνέπειας, τόλμης, πίστης, καρτερίας, αγάπης, εργατικότητας, αρετής, υπευθυνότητας και αδούλωτης έκφρασης της αλήθειας παρά τις οποιοσδήποτε συνέπειες και με τη συνείδηση ότι η αλήθεια κατατρέχεται πάντα, γιατί τις περισσότερες φορές είναι πικρή, πικρότατη, και φυλακίζεται και αιματοβάφεται.

Πρέπει όμως η αλήθεια να λέγεται, γιατί είναι το αλάτι της ζωής κι αναζητιέται από όλους. Αλίμονο ωστόσο σ' εκείνον που την εκφράζει, την αναζητάει και άφοβα την προβάλλει. Το τέλος του είναι ένας βέβαιος θάνατος, και αν η προσωπικότητά του ακτινοβολεί, τότε το δικό του τέλος παίρνει προαγωγή: Γίνεται σφαγή...

Τελευταία λόγια

«Τόσο αθώο αίμα που χύθηκε και τόσες θυσίες που έγιναν, δε θα τα αφήσει ο Θεός να πάνε χαμένα. Κι όσα ενεργεί η Θεία Πρόνοια, έτσι γίνονται».

Αυτά έγραφε ο Μακρυγιάννης τον περασμένο αιώνα, μα τα λόγια του έχουν διαχρονικό κύρος και διάρκεια, και γίνεται αυτό ολοφάνερο τώρα, στο τέλος του 1989, που κλείνει ο κύκλος της έρευνας για το θρύλο της δασκάλας.

Γιατί τώρα έχουμε, λέει, Περεστρόικα και οι κόκκινοι τύραννοι, όπως στη Ρουμανία, πεθαίνουν τα ...Χριστούγεννα !

Στις Λαϊκές Δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης ανοίγεται τώρα ο τάφος του Κομμουνισμού. Πάνε τα αιμοβόρα και αιμοσταγή σύμβολα, πάει και το αλάθητο του κόμματος με τους θεωρητικούς και πρακτικούς του ηγέτες, σβήνεται απ' τα χαρτιά ακόμα και τ' όνομά του και γίνεται θλιβερή ανάμνηση ανάμεσα σε αμέτρητους τάφους που ά-

«Οδωνύμιο-ΟΥΡΑΝΙΑΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ –στο Δήμο Αγίου Δημητρίου Αθηνών»

νοιξε στο όνομα της ουτοπίας του.

Γυαλιστερός τενεκές ήταν, κι αφού έκοψε κι έκοψε, σκούριασε πέρα πεταμένος.

«Ημέρα Κυρίου επί πάντα υβριστήν και υπερήφανον».

Τα κεριά της αναστάσεως τώρα καίνε στα χέρια των ανθρώπων, των βασανισμένων ανθρώπων του γκρεμισμένου σιδηρού Παραπετάσματος.

Μακάριοι όσοι εργάστηκαν για τη μέρα αυτή. Μακάριοι κι όσοι θυσιάστηκαν και μαρτύρησαν για τα δίκαια του ανθρώπου απανταχού της γης. Οι λαοί, οι βασανισμένοι άνθρωποι, θα τους ευγνωμονούν αιώνια, θα τους μνημονεύουν, έτσι καθώς είναι πλέον στη χορεία των μαρτύρων, των πρωτοπόρων του ανθρώπινου γένους.

Γιατί πάντα χρειάζονται οι μπροστάρηδες. Να οδηγούν τους λαούς στο δρόμο του Θεού και του πολιτισμού, να δέχονται οι ίδιοι τις μπόρες της μοίρας, να πέφτουν σ' αυτή τους την πορεία απάνω και να διδάσκουν τους νεότερους ακόμα και στο ξεψύχισμά τους, υπενθυμίζοντας τους την ευριπίδεια συμβουλή: «Τρεις είναι οι αρετές που οφείλεις να ασκείς, παιδί μου: Να τιμάς τους θεούς, να τιμάς τους γονείς που σ' ανάθρεψαν και τους κοινούς νόμους της πατρίδας».

Κι ακόμα να γίνονται δρόμος και γέφυρα, απ' όπου θα περάσουν οι νέες γενιές, ώσπου απ' αυτές να ξεφυτρώσουν άλλοι κι άλλοι κι έτσι ο αγώνας ο καλός να συνεχίζεται, έως ότου το θέλει Εκείνος.

Τι είχε γράψει ο τύπος της εποχής

Εμβόλιμα, χρήσιμα είναι και τα εξής:

Η θεία Εριφύλη κρατούσε στο συρτάρι, καλά κρυμμένο ένα φύλλο της εφημερίδας «ΕΜΠΡΟΣ» των Αθηνών της 8^{ης} Αυγούστου του 1949, όπου δημοσιευόταν η δολοφονία της αδελφής της, της δασκάλας Ουρανίας Ηλιοπούλου και της ανεψιάς της Όλγας, από τους καπεταναίους του Δημοκρατικού Στρατού Γιώτη και Διαμαντή, σε μια σειρά δημοσιευμάτων του Τάκη Παπαγιαννόπουλου με τους τίτλους:

«Μία τραγική αφήγηση του δράματος της ελληνικής υπαίθρου, στηριζόμενη εις τα πραγματικά γεγονότα».

Μου το έδωσε και το διάβασα όταν τελείωνα το Γυμνάσιο της Καλλιθέας, λίγα χρόνια αργότερα. Έτσι είχα γνωρίσει τότε την έκταση που είχαν πάρει τα δραματικά γεγονότα της Θεοτόκου, που δεν παρέμεναν καθόλου κρυφά.

Κατά τον Ιούνιο του 1991 βρέθηκα στην Αθήνα και πήγα για σχετική έρευνα στην Εθνική Βιβλιοθήκη, όπου βρήκα τα παλιά φύλλα του «Εμπρός» και πήρα φωτοαντίγραφα της σειράς των αφηγημάτων που με αφορούσαν, από το 25^ο μέχρι το 30^ο. Εκεί διάβασα τα περιγραφόμενα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1947, τα μαρτύρια και τους τρόπους δολοφονίας τόσο των δικών μου ανθρώπων, όσο και όλων των Κροκυλιωτών. Διασταύρωσα τις μέχρι τότε γνωστές πληροφορίες, αλλά βρήκα και νέα στοιχεία, κυρίως για τους Κατσίμπα, Αυγερόπουλο, Παπαζαχαρίου και για την άτυχη Βασιλική Καφρίτσα. Μακάριες ας είναι οι ψυχές τους και αιώνια η σεπτή τους μνήμη.

Επίλογος

Θρύλος για το λαό της περιοχής, της βορειοδυτικής Δωρίδας, έχει γίνει τώρα πια το ματωμένο πέρασμα της δασκάλας Ουρανίας, και μάρτυράς του αιώνιος το τοπωνύμιο το πλησίον της εκκλησίας της Θεοτόκου με τ' όνομα «Της δασκάλας το μνήμα».

Απαίτηση ηθική επιβάλλει τούτο εδώ το πνευματικό μνημόσυνο με τη συμπλήρωση σαράντα χρόνων από το θάνατο της μάρτυρος.

Μνήμη για το μεγαλείο της ψυχής της. Την απέραντη και χωρίς τέλος αγάπη της για την οικογένεια, τους φίλους, τους συγγενείς, τους γνωστούς, τον άνθρωπο και την πατρίδα.

Την αγάπη και τη θυσία της για το παιδί, το μέλλον της πατρίδας.

Την αγάπη κι αφοσίωσή της στα χνάρια του Ναζωραίου μέχρι τέλους, όπως έκαναν οι μάρτυρες της Εκκλησίας μας. Ο Κύριος σ' αυτούς επεφύλαξε τιμητικό κι αξεπέραστο μαρτύριο.

Την πίστη της Ελληνίδας δασκάλας μέχρι τέλους στους νόμους και τις προσταγές της πολιτείας, στην αποστολή του δασκάλου του λαού, στην ταύτιση λόγων κι έργων, βεβαιωμένη με της καρδιάς της το άνοιγμα, που έκανε η λεπίδα.

Μνήμη της δασκάλας Ουρανίας για τους νεότερους ανθρώπους, τους ανθρώπους του πνεύματος και της δουλειάς, για τα παιδιά η μνήμη.

Να θυμούνται πως η πατρίδα είχε τους ήρωες και μάρτυρές της στην προσπάθεια για λευτεριά ολοκληρωμένη, για δημοκρατική και ειρηνική ζωή των ανθρώπων της, για δου-

λειά και προκοπή, για δημιουργική σκέψη, ζήση και έκφραση.

Είχε πνεύματα ελεύθερα και πιστά στα ελληνικά ιδεώδη, στα πατροπαράδοτα ιδανικά, όπως αυτά διατυπώθηκαν στα αρχαία χρόνια από το μεγάλο δάσκαλο, το σοφό Σωκράτη. Πόσες φορές άραγε δε δικαιώθηκε μέχρι τώρα, όπως διαμορφώθηκαν στην Ορθόδοξη εποχή κι εφαρμόστηκαν απ' τις γενιές των Ελλήνων....

Πνεύματα που σπιθαμή προς σπιθαμή μάτωσαν και λευτέρωσαν την πατρική γη, και θεμελίωσαν την ειρηνική πορεία του λαού προς την πρόοδο και την ευημερία από τον Αύγουστο του 1949 και δώθε.

Και να μπαίνουν τα παιδιά σε φιλότιμο, να δουλεύουν τίμια στο γενικό συμφέρον του λαού και της πατρίδας, σ' όποιον τομέα κι αν τύχουν, ενταγμένα εκεί απ' τη μοίρα της ζωής.

Γιατί «η ελευθερία θέλει αρετήν και τόλμην» κατά τον ποιητή, μα και δουλειά, πίστη στα προαιώνια ιδανικά, αυτοθυσία και πάνω απ' όλα αγάπη. Αγάπη απεριόριστη, δίχως υπολογισμούς, στον άνθρωπο και στο χώρο που ζει και προκόβει ο άνθρωπος.

Να θυμάται η νεολαία πως στις κρίσιμες ώρες της πατρίδας μας βρέθηκαν άξιοι δάσκαλοι και ηγέτες και άνθρωποι, και όταν η ζωή θα φέρει και σ' αυτούς κρίσιμες ιστορικές για την πατρίδα στιγμές, να είναι παρόντες στις θυσίες, στο κόστος της αγάπης. Θα το μπορέσουν;

Το χέρι της Ουρανίας το προσευχόμενο, στους νέους μας να είναι οδηγός. Το σημάδι του σταυρού, που ζωγράφιζαν και συμβόλιζαν τα κρινένια, τα ματωμένα της δάχτυ-

λα, καθώς από μέσα τους έφευγε η ζωή και σιγά-σιγά ξύλιαζαν ξεματωμένα και πάγωναν, να μπει στην ταφόπετρα της Λερναίας Ύδρας με τ' όνομα "Αδελφοκτόνος - Εμφύλιος Πρόλεμος".

Καλύτερα χέρι ματωμένο και προσευχόμενο, παρά οπλισμένο και δολοφόνο χέρι. Αυτό ποτέ ας μην ξεχαστεί!

Να θυμούνται ακόμα οι νέοι δάσκαλοι κι οι δασκάλες ότι η ζωή τους πρέπει να είναι πάντα προσφορά και θυσία στο παιδί, στην οικογένεια, στην πατρίδα την προκοπή, σ' όλου του κόσμου τ' ανέβασμα το πνευματικό και πολιτιστικό, στην έμπρακτης για το συνάνθρωπο κυριαρχίας της αγάπης.

Κι ακόμα, να θυμούνται τους μάρτυρες συναδέλφους τους απ' τον καιρό ακόμα του κρυφού σχολείου κι ως τα σήμερα, στα λεύτερα χώματα της πατρίδας μας, μα και στα σκλαβωμένα, σ' όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, όπου μάχονται να κρατήσει το Γένος την ταυτότητά του και να μεγαλουργήσει μια μέρα, και πολλές φορές θυσιάζονται για το ιδανικό αυτό.

Να βρουν, να θυμούνται και να φανερώνουν στην πράξη και το δικό τους χρέος...

ΓΙΑΝΝΗΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, Δάσκαλος

Θερμές Ευχαριστίες

Προς όλους όσοι με βοήθησαν
στη συλλογή πληροφοριών
για τη δασκάλα Ουρανία και την κόρη της Ίτσα.

Όλως ιδιαίτερα,
προς την επιμελήτρια του έργου
κ. Αναστασία Νταλταγιάννη,
τον κ. Ιωάννη Χαλάτση,
Δ/ντή της Παπαχαλαλάμπειου
Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου
και τον εξάίρετο φίλο
κ. Κωνσταντίνο Σανιδά.

Κοινή προσευχή

Λίγες ημέρες πριν ανέβω στην Αθήνα το 1990 για ν' αναζητήσω τρόπους έκδοσης του βιβλίου, ο φίλος μου Κώστας Σταμάτης από το Κλήμα Δωρίδας μου έφερε μια πρόσκληση. Το Κροκύλειο, λέει, θα ερχόταν για ομαδικό προσκύνημα και λειτουργία στο κοντινό σε μας Μοναστήρι της Παναγίας της Βαρνάκοβας και κάποιοι παλαιοί φίλοι προσκαλούσαν κι εμένα!

Ο Κώστας για λόγους υγείας βρέθηκε τελευταία στο Κροκύλειο. Κατά την περίοδο της Κατοχής ανήκε στην Εαμική αντίσταση, είχε μείνει αρκετό καιρό στο χωριό και γνώρισε πρόσωπα και πράγματα της εποχής. Είχε γνωρίσει και τη δασκάλα μάνα μου και πάντα αναφερόταν σ' αυτή με συγκίνηση.

Μαζί βρεθήκαμε στη Βαρνάκοβα εκείνο το πρωινό της 28^{ης} Ιουλίου και πιάσαμε το ψαλτήρι.

Τα χρόνια με είχαν αποξενώσει από τους Κροκυλιώτες. Σαραντατρία ολόκληρα χρόνια. Σχεδόν μισόν αιώνα είχα να βρεθώ σε εκκλησία με τους χωριανούς μου και ν' ανάψω κερί μαζί τους. Ένας άγνωστος σ' αυτούς γκριζομάλλης άντρας ανέβηκε και στάθηκε στο αναλόγιο του Μοναστηριού. Δεν ήταν και τίποτα το σπουδαίο.

Άρχισε η λειτουργία κι ο καθένας αφοσιώθηκε εκεί. Οι άνθρωποι ήρθαν τόσο δρόμο να προσευχηθούν.

Είπαμε με το Σταμάτη, τον παλιό ψάλτη, τα πρώτα τροπάρια. Θεσ η φωνή, θεσ η θέση του ψάλτη η επίκαιρη, γύρισαν πολλά μάτια κατά πάνω μου, μα τα ανέκφραστα πρόσωπά τους έδειχναν πως τα χρόνια μ' έκρυβαν καλά!

Στο μεταξύ ο κοινός γνώριμος και φίλος, ο δάσκαλος ο

Βασίλης Κρίτσας, ανέβηκε στη θέση που του παραχώρησε ο Κώστας και έφελνε μαζί του. Λευτερώθηκα έτσι, για να δω και να χορτάσω τους χωριανούς μου όσο περισσότερο και καλύτερα μπορούσα. Έπιαναν σχεδόν το μισό Καθολικό, φερμένοι με πούλμαν και ιδιωτικά αυτοκίνητα, άντρες, γυναίκες και παιδιά.

Με το βλέμμα τους αγκάλιασα όλους. Άλλοι να κάθονται στα στασίδια, άλλοι στις καρέκλες κι άλλοι να στέκονται όρθιοι, όλοι αμίλητοι και σε έκσταση, που μεγάλωνε, όσο η μυσταγωγία προχωρούσε.

Εγώ με το βλέμμα χωνόμουνα ανάμεσά τους κι έψαχνα. Έψαξα πρώτα τις γερόντισσες, που με τα μαλλιά τους βαμβάκι και τα μαύρα τους ρούχα παρακολουθούσαν τη Θεία Λειτουργία με κατάνυξη, ακίνητες, σαν απολιθωμένες...

Η φαντασία μου είχε ανεβεί στο Κροκύλειο και στα γύρω του εξωκλήσια, πριν ακόμα περάσουμε την εξώπορτα του Μοναστηριού.

Τώρα μ' έσπρωχνε να βρω τη μάνα μου ανάμεσα στις υπέργηρες, που απορροφημένες από τις σκέψεις τους έμεναν πάντα ακίνητες και μόνον όταν έπρεπε σηκώνονταν με προσπάθεια ή έκαναν το σταυρό τους προσηλώνοντας τα αδύναμα σωματικά τους μάτια στην εικόνα της Παναγίας της Βαρνάκοβας, της Μεγαλομάτας, κι από καιρό σε καιρό τρεμόπαιζαν τ' άχρωμα χείλη τους, υποψιθυρίζοντας γνωστούς ψαλμούς και τροπάρια. Ήταν φανερό ότι προσεύχονταν...

Σ' αυτή την ηλικία θα έπρεπε τώρα πια να είναι και η μάνα μου. Μήπως ήταν άραγε κάπου εκεί καθισμένη; Μήπως την έκρυβε καμιά κολόνα;... Και πώς θα τη γνώριζα μετά από τόσα χρόνια; Απ' τα τοξόφρυδα! Απ' το στρογγυλό της πρόσωπο ή από το σημάδι που είχε στο δεξιό της μάγουλο!

Έψαξα με τα μάτια μου ένα - ένα πρόσωπο εξεταστικά,

προσεκτικά κι επίμονα. Δεν μπορούσα να διακρίνω διαφορές! Παντού αυλακίες στα μάγουλα, βαθιές. Κι άσπρα, ολόασπρα μπαμπακερά μαλλιά. Και σύνολα απορροφημένα από την έκσταση. Δοκίμαζα να ταυτίσω τη μακρινή εικόνα της μάνας μου με τα γεροντικά πρόσωπα, παίρνοντάς τα ένα – ένα με τη σειρά.

Έβρισκα τώρα πολλά κοινά κι οι διαφορές χαμένες...

Έτσι που έψαχνα επίμονα με μισόθολα μάτια κι αφηνιασμένη τη φαντασία, άρχισα να πιστεύω ότι η Ουρανία η δασκάλα, έτσι όπως ήταν καταγραμμένη στη συνείδηση των συνομηλίκων της ανθρώπων του χωριού μας, ήταν εκεί, έχοντας αποτυπωμένη την εικόνα της σε δεκάδες πρόσωπα. Εκεί και προσευχόμενη!...

Να κάνει με το δεξί της χέρι το σημείο του Σταυρού και να κοιτάζει το θαυματουργό εικόνισμα με τα πολλά αφιερώματα της ελπίδας των πιστών και πονεμένων ανθρώπων ολόγουρά του. Αυτό που γύρευα τόση ώρα, το είδα μπροστά μου! Το χόρτασα, το ευχαριστήθηκα, το κατέγραψα βαθιά στην ψυχή μου. Πήρα το βλέμμα αργά κι ευλαβικά για άλλα ταξίδια, σ' άλλα πρόσωπα....

Στο μεταξύ η Θεία Λειτουργία προχωρούσε. Ιερουργούσε ο παπάς του Κροκυλείου, που ακολούθησε τους πιστούς του στο ιερό και ιστορικό Μοναστήρι της Βαρνάκοβας, ο νεαρός παπα-Ευθύμιος, βοηθούμενος απ' το γέρο παπά της Φιλοθέης, τον παπα-Θόδωρο. Μα για μένα ήταν οι δυο Κροκυλιώτες παπάδες της δεκαετίας του 40. Ο γερο-Παπακώστας πρώτα (Μαζί του σαν παπαδοπαίδι ανέβηκα σ' όλα τα ξωκλήσια του χωριού, σε πανηγύρια και μοναχολειτουργίες. Τον ακολουθούσε ο Γιαννακός, έτσι με φώναζε, όπως ο εγγονός τον παππού του), κι ο παπα-Γρηγόρης ύστερα, νεότερος στην ηλικία, τετράψηλος, γλυκύφωνος, υπέρο-

χος ιερουργός. Πολυφαμελίτης κι αυτός. Με λογάριαζε σαν ένα ακόμα απ' τα παιδιά του.

Σήμερα, για μένα τουλάχιστον, ιερουργούσαν ξανά μαζί και έψελναν γλυκά, όπως παλιά, μπροστά στην Αγία Τράπεζα τ' Άι-Γιώργη του Κροκυλιώτη, κι όπως είχαν ανασηκωμένα τα φαιλόνια πάνω στα χέρια τους, κοιτάζοντας ψηλά την Πλατυτέρα και φωτίζονταν απ' τις ηλιαχτίδες που χώνονταν ανάμεσα απ' τα στενά παραθυράκια της μεσαίας κόγχης του ιερού, έμοιαζαν, λες, αρχάγγελοι με φτερούγες, κατεβασμένοι απ' τον ουρανό να πάρουν και να συνοδέψουν τις προσευχές των ταπεινών ανθρώπων του χωριού μας.

Δίπλα μου ο Βασίλης έψαλλε όσο πιο ευλαβικά μπορούσε, μα εγώ άκουγα από ώρα τώρα τη φωνή του Παπαζαχαρίου, του γλυκύτατου ψάλτη του Άι-Γιώργη και ένιωθα την ψηλή θωριά του να τραβάει πάνω της τα βλέμματα των αγίων του τέμπλου γεμάτα καλοσυνάτη ικανοποίηση.

Μα δε δούλευε μόνο η φαντασία, ζωντανεύοντας μνήμες χιλιάκριβες και ιερές κι εμπιστευμένες στις ψυχής τα βάθη. Πλανιόταν και το βλέμμα αχόρταγο πάνω στα πρόσωπα του εκκλησιάσματος, που αμέριμνο είχε κυριευτεί απ' το μυστήριο της Θείας Λειτουργίας και από το επιβλητικό περιβάλλον του Μοναστηριού.

Τώρα είχε από ώρα απιθωθεί πάνω στα γυναικεία πρόσωπα της νεότερης ηλικίας, κι έδινε αφορμές και στοιχεία για νά 'ρθουν και πάλι στη μνήμη γνωστά σε μένα ονόματα φιλενάδων της Ίτσας.

Κι αναβίωσαν παλιές σκηνές της κοινωνικής ζωής του χωριού, απ' τους εκκλησιασμούς, απ' τα πανηγύρια, απ' τις βρύσες και τα νεροκουβαλήματα, απ' τα τραγούδια στ' αλώνια τον καιρό του θέρου και τα ξεφλουδίσματα... Απ' τις χοροεσπερίδες. Η αδελφή μου ντυμένη στα καλά της έτρεχε

με τις φιλενάδες της στις λουλουδένιες εξοχές του χωριού. Στους αρραβώνες και στους γάμους...

Πόσο όμορφα ήταν όλα τούτα τα γυναικεία πρόσωπα με τα σημάδια του χρόνου πάνω τους, με τις λαμπάδες και τ' αγιοκέρια στα χέρια και με τα γυρτά λίγο, για την προσευχή, κορμιά!...

Ήρθε η ώρα της ομαδικής μετάληψης.

Ήσυχια οι άνθρωποι κι αθόρυβα χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες ξέχωρες. Οι άνδρες στα δεξιά, αριστερά οι γυναίκες, στη μέση τα παιδιά. Όλοι στη γραμμή. Υπομονετικά. Χωρίς ψίθυρο, έχοντας στα πρόσωπα αποτυπωμένη τη γαλήνια κι ευτυχισμένη εικόνα του αγαθού χριστιανού, που προετοιμασμένος και με συνείδηση έρχεται να δεχτεί μέσα του το Σώμα και το Αίμα του Χριστού.

Μα και το υπόλοιπο εκκλησίασμα δεν έμενε αδιάφορο. Όρθιο, σε στάση προσευχής, παρακολουθούσε το μυστήριο της Θείας Κοινωνίας, από το «Μετά φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης προσέλθετε», έως το «Σώσον ο Θεός τον λαόν σου».

Κι ο παπα- Γρηγόρης κοινωνούσε πάλι το πιστό ποίμνιό του. Τα παιδιά πρώτα. Ύστερα τους άνδρες. Τις γυναίκες μετά...

Τι σπόρο είχαν ρίξει τότε εκείνοι οι μακάριοι παπάδες του χωριού μας... Και πόσο βαθιά είχαν οργώσει τη γης, την Κροκυλιώτικη ψυχή. Μισόν αιώνα μετά, και οι καρποί είναι γλυκύτατοι. Και υπάρχει και ελπίδα ακουμπισμένη, χρισμένη με τ' άγιο Μύρο στα μέτωπα των παιδιών.

Και μόνο γι' αυτό το θέαμα, για το βίωμα της ομαδικής μετάληψης και του τρόπου που έγινε, άξιζε το ανέβασμα του βουνού...

Τώρα το εκκλησίασμα έβγαινε ευλαβικά, με τη χαρά α-

νάλαφρη κι ολοφάνερη, όπως συμβαίνει πάντα στους χριστιανούς μετά τη συμμετοχή τους στη Θεία Λειτουργία και στα μυστήρια, καθώς αφήνουν μέσα στην εκκλησία τα καντήλια να σιγοκαίνε το λάδι τους και το λιβάνι να δείχνει το δρόμο που πήραν οι προσευχές κι οι ψυχές, που αόρατες παρακολουθούσαν την προσευχή των συναγμένων στο όνομά Του. Και ποιος αμφέβαλλε ότι ήταν κι Εκείνος εκεί, από την πρώτη καμπάνα !...

Βγήκαμε στο προαύλιο της εκκλησίας. Είχε μαθευτεί ότι ο νεότερος των ξένων ήταν το παιδί της Ουρανίας της δασκάλας, κι έτρεξαν όλοι κι όλες γύρω μου σα σε παιδί, σα σε αδελφό.

Καρδιές καλοσυνάτες έβλεπες σε πρόσωπα με συμπάθεια, συμπόνια, συμπαράσταση. Άλλα συσπασμένα από την ταραχή. Μάτια αλλού βουρκωμένα κι αλλού θαμπά από τα πρώτα δάκρυα, που κυλούσαν αργά-αργά, χωρίς προσπάθεια να συγκρατηθούν...

Οι χωριανοί μου έκλαιγαν από αγάπη. Πόσες μανάδες είχα εκείνη την ώρα ! Πόσες αδελφές ! Πόσους φίλους κι αδελφούς πονετικούς...

Κι αγκαλιές αυθόρμητες και φιλιά που έσταζαν αγάπη, όπως τα δάκρυα έσταζαν αρμύρα, καθώς κυλούσαν στα μάγουλά μου, τα αγριεμένα απ' το ανατρίχιασμα...

Κι εγώ, με χωρατά να φιλεύω αγάπη και γαλήνη στο χωριό τ' ανταμωμένο στη ζήση της θύμησης γεγονότων που είχαν συμβεί σαραντατρία χρόνια πριν...

Καθένας και καθεμιά ξαναζούσαν τα δικά τους βιώματα ασυγκράτητα και ζωηρά, φωνάζοντας τη συγκίνηση και τη χαρά τους μπροστά στ' απορημένα μάτια των παιδιών.

Και στη μέση αυτή του κόσμου, όρθιος, αλύγιστος, ακατάβλητος απ' τα χρόνια, να κλαίει ασταμάτητα ο παλιός

δάσκαλός μου, ο Λάμπρος ο Γραββάνης, ο συνάδελφος και συλλειτουργός στο σχολείο του χωριού με τη μάνα μου, τη δασκάλα Ουρανία... [Είχε κι αυτός διασωθεί την τελευταία στιγμή. Πριν ακόμα ταφεί στο βουνό το κατασφαγμένο σώμα της Δασκάλας Ουρανίας, ομάδα ενόπλων του Γιώτη αναζήτησε στο σπίτι του και το Δάσκαλο Λάμπρο. Εκείνος έλειπε και τον γύρευαν στο χωριό. Στη βρύση τ' Αη-Γιώργη συνάντησε τη Λέτα Ασίκη και τη Μαρία Βάρσου, που έπαιρναν νερό. «Πού πας, καημένε, του είπαν. Σε ψάχνουν στους δρόμους, να σε πάρουν και σένα στο βουνό... Πιάσε το ντενεκέ, τάχα να μας βοηθήσεις, να πάμε το νερό στο σπίτι. Κάνε γρήγορα και μη μιλάς...».

Σε απόμερο δωματιάκι του σπιτιού του μακαρίτη Κώστα Βάρσου, για τρεις ημέρες φυλάχτηκε καλά κρυμμένος ο Δάσκαλος Λάμπρος Γραββάνης κι όταν οι γυναίκες βεβαιώθηκαν, ότι μπορούσαν να τον φυγαδέψουν με ασφάλεια, τον άφησαν ελεύθερο. Έτσι ο συνάδελφος της Ουρανίας, ο αείμνηστος τώρα πλέον Δάσκαλός μου, Λάμπρος Γραββάνης, διασώθηκε καταφεύγοντας στη Ναύπακτο. Εκεί με είχε αναζητήσει και μαζί του ταξίδεψα για την Αθήνα... Τη σπουδαία αυτή πληροφορία έχω από την άλλοτε συμμαθήτριά μου Γεωργία, μία των δύο θυγατέρων του Λάμπρου, όταν μελετώντας την πρώτη έκδοση του βιβλίου (Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ) τηλεφωνικά ήρθε σε επαφή μαζί μου. Την ευχαριστώ.]

Τον αγκάλιασα σαν πατέρα. Φιληθήκαμε σαν πατέρας και γιος. Και δεν έλεγε να σταματήσει τα δάκρυα. Και το πρόσωπό του συνέχεια να συσπάται απ' τη δυνατή συγκίνηση και το κορμί να τραντάζεται απ' τους λυγμούς. Ολοφάνερα ξαναζούσε το δράμα της Ουρανίας. Της Όλγας τον άδικο χαμό. Μου μιλούσε ανάμεσα σε λυγμούς.

Του θύμισα πως τότε ταξιδέψαμε μαζί στο τραίνο για την

Αθήνα και πως μ' εμπιστεύτηκε στο Σταυρόπουλο. Ανήμπορος να μιλήσει, κουνούσε μόνο το κεφάλι του, δείχνοντας έτσι πως δέχεται την ευγνωμοσύνη μου για την καλοσύνη, την αγάπη, τη συμπόνια και τη συμπαράσταση που μου έδειξε τότε. Κι εγώ με το χαμόγελο, κι αλλού γυρίζοντας την κουβέντα, να μαλακώσω ήθελα τον πόνο του και ν' ανανεώσω τη φαινομενική μου γαλήνη.

Στα πεζούλια του Μοναστηριού οι χωριανοί μου με φίλευαν ό,τι είχαν μαζί τους, όπως τότε στον τρύγο, στα πανηγύρια, στις στρουγγες τη μέρα της Ανάληψης.

Με προσκάλεσαν στο χωριό και στα σπίτια τους. Τους έταξα να βρεθούμε μαζί του χρόνου στα Μακρυγιάννεια. Έστειλα χαιρετίσματα στους υπόλοιπους του χωριού, τους άφησα την αγάπη μου κι αγκαλιάζοντάς τους όλους με το βλέμμα πήρα το Σταμάτη, το συνεπαρμένο από όσα έβλεπε να διαδραματίζονται στο προαύλιο του Καθολικού του Ιερού Μοναστηριού της Παναγίας της Βαρνάκοβας κι έφυγα, αφήνοντας μαζί τους μάνα κι αδελφή, που στοργικά τις φυλάνε στις καρδιές τους, κι όσο αυτοί θα ζούνε, θα υπάρχουν και αυτές.

Είναι ακόμα ολοζώντανος ο θρύλος της Ουρανίας της δασκάλας, με σάρκα και οστά, όπως οι άνθρωποι του χωριού, οι Κροκυλιώτες.

Απέραντος ανθόκηπος το Κροκύλειο. Κι αν κάποτε εκεί φύτρωσαν δυο μόνο τσουκνίδες ανάμεσα στα χαμομήλια, απότιστες έμειναν, ξεράθηκαν και πάνε...

Κι αν ήταν, μάνα, να πας από κάποια αρρώστια στο κρεβάτι του πόνου, καλύτερα που χάθηκες έτσι για ένα σκοπό, για τα ιδανικά σου, για τα παιδιά, για το χωριό. Ο κόσμος αυτός αξίζει κι αγώνες και θυσίες από ανθρώπους μπροστάρηδες.

Δε χάθηκες ! Δε λησμονήθηκες ! (Κι εγώ που ήθελα να σ' αναστήσω με τα γραφτά μου !...). Τον αγώνα τον καλό συνεχίζουν άλλοι: Τρεις δάσκαλοι του χωριού το οδήγησαν στην κοινή προσευχή και την ομαδική μετάληψη...

Ακόμα ζει και πατρίδα και θρησκεία και οικογένεια.

Χάθηκες, μια δασκάλα, ξεφύτρωσαν δέκα νέοι οδηγοί στο καλό, στην αρετή. Ο αγώνας ο καλός συνεχίζεται, όπως και η ζωή.

Μόνο μην ξεσταυρώσεις τα δάχτυλά σου ! Έχουμε οι ζωντανοί ανάγκη και τη δύναμη του Σταυρού και την προστασία Εκείνου, που πάνω του παρέδωσε το Πνεύμα.

Τα θύματα Κροκυλείων της επιτροπής σωτηρίας

Σαν συμπλήρωμα απαραίτητο των όσων αναφέρονται στις προηγούμενες σελίδες γύρω από τα γεγονότα που συνέβησαν στο Κροκύλειο της Δωρίδας το Σεπτέμβριο του 1947, παρατίθενται δημοσιεύματα του τότε Αθηναϊκού τύπου και μάλιστα της εφημερίδας «Εμπρός» του έτους 1949, στα οποία περιγράφονται τα γεγονότα αυτά, και μάλιστα με περισσότερες λεπτομέρειες, για τα θύματα της επιτροπής που πήγε με λύτρα και παρακάλια να ελευθερώσει τη δασκάλα του χωριού της.

Η γραπτή αυτή ιστορία ελάχιστα διαφέρει της ζωντανής, της προφορικής παράδοσης των γεγονότων, που διασώζει ακόμα δραματικές λεπτομέρειες γύρω από τις τελευταίες ώρες των θυμάτων.

Επειδή πολλοί άνθρωποι που έζησαν τα γεγονότα σαν θύτες ή παρ' ολίγον θύματα ή σαν θεατές τυχαίοι και αμέτοχοι των γεγονότων, συγγενείς, χωριανοί κ.λ.π. επιζούν και η

ζωή του χωριού τούς υποχρεώνει να ξαναφέρνουν συχνά τις συζητήσεις στα γεγονότα εκείνα, διαιωνίζοντας έτσι την παράδοση, το θρύλο τώρα πια της μαρτυρικής δασκάλας και των άλλων χωριανών τους, γι' αυτό και αυτό εδώ το πνευματικό μνημόσυνο έχει σκοπό τη διάσωση αυτών κυρίως των στοιχείων της προφορικής παράδοσης.

Ένας δεύτερος βασικός λόγος που παρατίθενται τα δημοσιεύματα δεν είναι μόνο η αξία της διασταύρωσης των πληροφοριών πάνω στα εγκλήματα του Δημοκρατικού Στρατού στο Κροκύλειο της Δωρίδας το έτος 1947, αλλά και ένα επιμνημόσυνο χρέος και προς τα άλλα θύματα, πέρα απ' τη δασκάλα, τη θυγατέρα της και τη Βασιλική Καφρίτσα, οι οποίοι παρέδωσαν την ψυχή τους στον Κύριο ύστερα από φριχτά βασανιστήρια και που δεν έχουν στον τάφο τους «ούτε ένα σίδερο σταυρό» κατά την έκφραση του Μακρυγιάννη, και παραμένει ακόμα άγνωστο το αν ενταφιάστηκαν, πού και πότε. Αυτά τα θύματα, μέλη της επιτροπής σωτηρίας, μπήκαν στο στόμα του λύκου και φαγώθηκαν τα ίδια σε μια απελπιστική προσπάθεια διάσωσης των αθώων γυναικών του χωριού τους. Τη γενναιότητα της δικής τους ψυχής, την εθελουσία τους και τα φριχτά τους βασανιστήρια δε δικαιούται κανένας να ξεχνάει.

Η επίκληση προς τον Κύριο για των ψυχών τους την ανάπαυση ας είναι διαρκής και η μνήμη τους ας μένει αιωνία. Ήταν αδούλωτες παραδοσιακές ελληνικές ψυχές, που έλεγαν ΟΧΙ σε κάθε επίβουλο των ιδανικών του Ελληνισμού σε στιγμές κρίσεως, τότε που το λόγο τον είχαν τα μαχαίρια, οι απειλές, οι εκβιασμοί και οι βασανισμοί, και οι εκτελέσεις ήταν καθημερινές.

Πόσοι, άραγε, θα μπορούσαν να το κάνουν αυτό; Σταματάει ο νους του ανθρώπου μπροστά στο μεγαλείο της αυτοθυ-

σίας αυτών των απλών ανθρώπων του λαού μας. Και γιατί θυσιάστηκαν; Για την αγάπη του Χριστού. Για την αλληλεγγύη προς το χωριανό, το συνάνθρωπο, τον αδύναμο, τ' ορφανό κι απροστάτευτο, τον αθώο άνθρωπο, τον αδικούμενο.

Και γιατί αντιστάθηκαν στις επιταγές του Δημοκρατικού Στρατού;

Για την αγάπη προς την πατρίδα.

Για τον ελεύθερο άνθρωπο.

Για τη δημοκρατία.

Πρωτοπόροι –κι ας μην το γνώριζαν– της παγκόσμιας λευτεριάς από τα αιμοστάζοντα (αθώων ανθρώπων αίματα) σφυροδρέπανα...

Αλήθεια, πού βρήκαν τη δύναμη ν' αδιαφορήσουν για το θάνατο που δώριζε ο Δημοκρατικός Στρατός σε κάθε αντιφρονούντα;

Στην ελληνική φλέβα που χτύπαγε δυνατά μέσα τους από το ρυθμικό πέρασμα του αγιασμένου, του καρτερικού χριστιανικού αίματος!

Μάρτυρες της πατρίδας και του Χριστού είναι όλα τα θύματα του Κροκυλείου Δωρίδας το Σεπτέμβριο του 1947, μα και τ' άπειρα άλλα του ελληνικού χώρου και όχι μόνο.

Το παράδειγμά τους, σε ό,τι αφορά την έμπρακτη προσφορά προς το συνάνθρωπο, την έννοια του καλού πατριώτη, του χριστιανού το γνώρισμα, ακοίμητος πάντα ας γίνεται οδηγός σε κάθε αγνή ψυχή και τιμωρός κάθε επίβουλου των ελληνικών ιδανικών...

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η δασκάλα Ουρανία Νικολάου Παναγιωτοπούλου - Ηλιοπούλου γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1901. Έλαβε το πτυχίο της δασκάλας από το Διδασκαλείο του Κεντρικού Παρθεναγωγείου της Ορθοδόξου Κοινότητας Σμύρνης το Μάιο του 1917.

Υπηρέτησε σαν δασκάλα στις Φώκιες και τη Σμύρνη κατά την επόμενη πενταετία. Ήταν εθελόντρια νοσοκόμος στα αναρρωτήρια του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη από το 1919 κι ως τον Αύγουστο του 1922.

Κατά τη Μικρασιατική καταστροφή έχασε στη Σμύρνη πατέρα κι αδελφό. Κατέφυγε πρόσφυγας στην Ελλάδα, με τη μητέρα της και δυο ακόμα αδέρφια.

Από το 1925 βρίσκεται παντρεμένη στο Ζωριάνο Δωρίδας και από το 1930 υπηρετεί ως δασκάλα στο διτάξιο σχολείο του Κροκυλείου Δωρίδας, μέχρι το Σεπτέμβρη του 1947.

Στο Αλβανικό Έπος συμμετέχει ενεργά στη συμπάρσταση του λαού προς τους μαχόμενους, και στην περίοδο της Κατοχής παίρνει μέρος στην αντιστασιακή οργάνωση της ΕΚΚΑ. Ακολουθεί ο πρώτος γύρος του Κ.Κ.Ε. και προγράφεται.

Κατά τον τρίτο γύρο του 1946-1949 αντιδρά στο παιδομάζωμα. Συλλαμβάνεται από το Δημοκρατικό Στρατό, και συγκεκριμένα από τα τμήματα Γιώτη (Χαρίλαου Φλωράκη) και Διαμαντή (Γιάννη Αλεξάνδρου) και μεταφέρεται δέσμια μαζί με τη δεκαεπτάχρονη κόρη της Όλγα στο ξωκλήσι της Θεοτόκου, όπου κατασφάζονται και οι δυο, ύστερα από ατιμωτικά μαρτύρια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δημητρίου Κωνσταντίνου Υφαντή, *Αγνάντια στο Κροκύλειο, τη γενέτειρα του Μακρυγιάννη: Ένα ταξίδι, μια εικόνα, μια ιστορία*. Αθήνα 1988.
2. Δημητρίου Κωνσταντίνου Υφαντή, *Το Κροκύλειο: μια συνοπτική ιστορία του αρχαίου και του σημερινού Κροκυλείου. Πρόχειρη μελέτη για τη γνωριμία του χωριού*. Αθήνα 1988.
3. Μαρία Παπαθανασίου, *Μεγαλώνοντας στον ορεινό χώρο: Παιδιά και παιδική ηλικία στο Κροκύλειο Δωρίδας τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα*. Ιστορικό αρχείο ελληνικής νεολαίας - Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Αθήνα 2003.
4. Αριθμ 5/1947 - Πράξη εκτέλεσης της Ουρανίας Ηλιοπούλου, δασκάλας, υπό των ανταρτών.
5. Αριθμ. 6/1947-Πράξη εκτέλεσης της Όλγας, θυγατέρας Ουρανίας Ηλιοπούλου, υπό των συμμοριτών.
6. Τάκης Παπαγιαννόπουλος. *Η Ρούμελη στο αίμα*, εφημερίδα "ΕΜΠΡΟΣ" 8-11 Αυγούστου 1949.
7. Πρακτικό του Συλλόγου Διδασκάλων - Νηπιαγωγών Δωρίδας της 16-3-1963, με το οποίο αποφασίστηκε η ανέγερση μνημείου στην πλατεία της Κοινότητας Ζωριάνου στη μνήμη της δασκάλας Ουρανίας Ηλιοπούλου.
8. Οδωνύμιο του Δήμου Αγίου Δημητρίου Αττικής με το όνομα της Ουρανίας Ηλιοπούλου.

ΕΓΓΡΑΦΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΑΡΧΩΝ

1. Έγγραφο 27- 4-1948 του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως,
2. Έγγραφο με αριθμό πρωτ. 43250/1948 του Υπουργείου Παιδείας,
3. Απόφαση με αριθμό πρωτ. 5187/Συνεδρίαση 104 της 20 Μαΐου 1949 του Γ.Δ.Δ.Λ Υπουργείου Οικονομικών.
4. Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων. ΔΕΠΑΘΑ/Γ.Ε.Α Αριθμ Φ.421/71/5575/851159/74/1346/ της 1-7-1974.
5. Ληξιαρχείο Κροκυλείου.

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ
ΣΜΥΡΝΗΣ

№ 448

ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ

Ἡ Οὐρανία Σμυρναίων Παρθενοναγωγῶν
 ἐπιβλέπουσα τὰ ἐν ταύτῃ Κεντρικῷ
 Παρθενοναγωγίῳ καὶ τῷ τριτοῦ Ἀθηναίων αὐτοῦ διδασκαλεῖοι μαθηματικῶν
 καὶ ἀσθητικῶν μαθημάτων ἐν ταύτῃ τῇ ἐπισημοτάτῃ ἐκδοτικῇ γυμ-
 νάσει ἀσκητικῶν μαθημάτων ἀσκήσεων ἡδὲ καὶ ἀσκήσεων ἐν ἀσθη-
 τικῇ καὶ τῇ κατὰ τὴν διδαχθέντα μαθηματικὰ γράμματι καὶ ἀπορροφῶν ἑκα-
 στῶν ἐκαστοῦ ἐκαστὴ ἕνα καὶ ἑκατὸν βιβλίον *Ποικίλων ἀσκήσεων* 1850
 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῇ ἐκείνῃ πεποιημένων τῆ ἀσκητικῆς τῆς Σχολῆς
 κεντρικῆς καὶ τῆς ἀπορροφῶν ἀσκητικῆς καὶ ἔστιν αὐτῇ ὅλα τε καὶ
 ἑκατὸν βιβλία.

Ἐν Σμύρῃ τῇ 17 Μαΐου τοῦ ἑταρῆμοστος ἑκατοστος ἑβδόμου

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ   Ο ΔΙΔΑΧΤΗΣ   ΟΙ ΚΑΘΗΜΕΤΑΙ

Δ. Ζαχαρίας
Α. Καραγιάννης
Α. Καραγιάννης

Το πτυχίο
της Ουρανίας
στην Ελληνική.

Η σελίδα
του πτυχίου
της Σμύρνης
στην Τουρκική.

الذکر رقم اورطوقوس جاتہ ماند

سنہ ۱۳۲۸

کندیريقون اثاث مکتبي

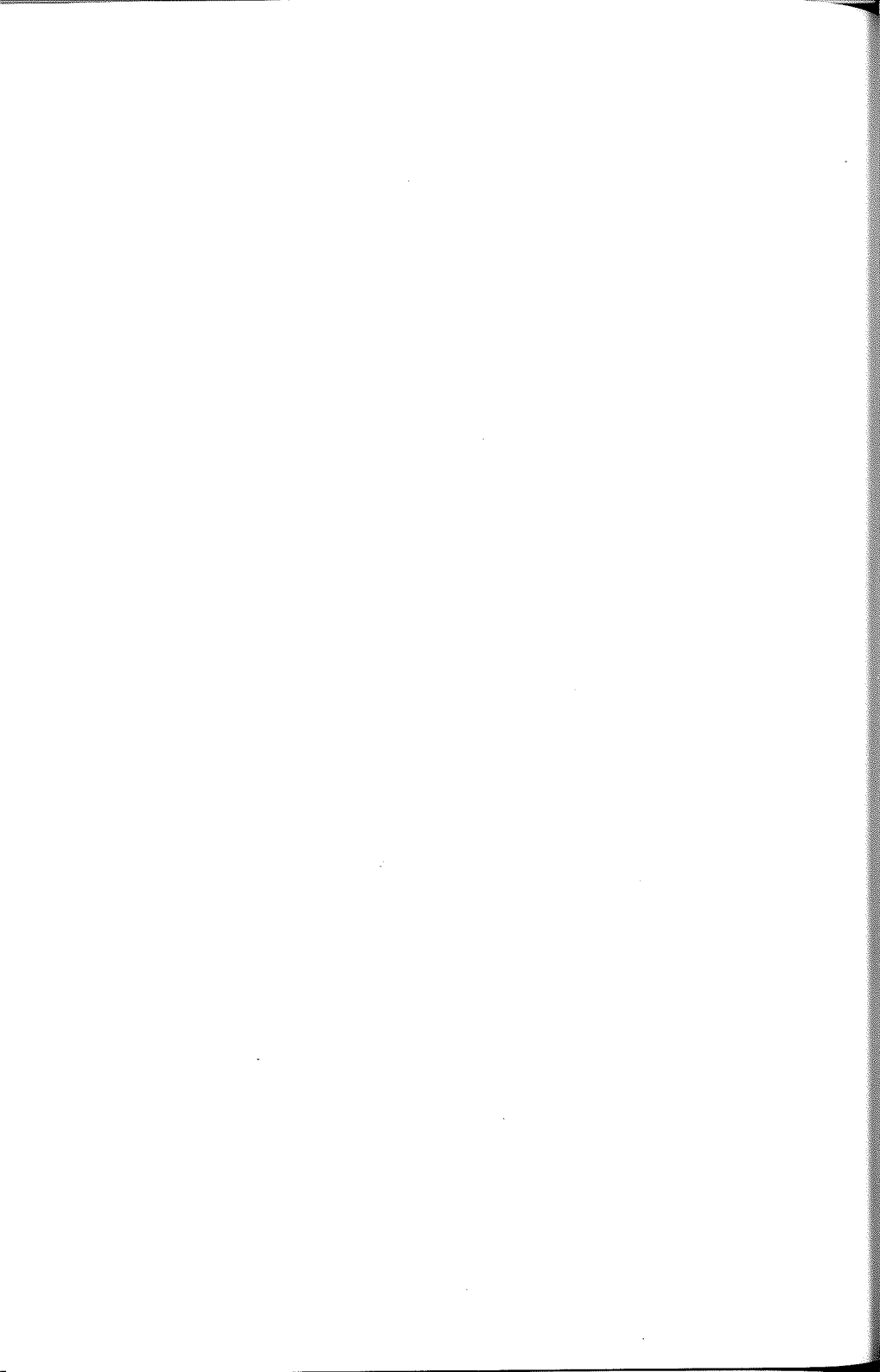
دارالسلطنہ قسطنطنیہ

إنا المستند نفيهم إلهام فوهو فترقه أورطوقوس
 مکتب ماکرودک ایله منتظرده و دارالسلطانه قسطنتيك فوج منتظره کورس ایلمکده اولان
 دوسرو اکان تحصيل ایله امورک کورسده اولتایا فوهوای تعلیمات ایلمک و مدت تحصيلیه
 طریقه حسن خلق و دیوت و صلوات اولدی و انبراه قان شاهی و تجریدی اشغال موریده
 من اولدی. هرچه مکتب ایلمک تحقیق اولدی اولانده مکتب بلده و مسروده سله ویه ایلمک
 مأنون اولدی اولانده مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب مکتب
 نهارنامه اولدی بینه ایلمک قسطنتی. ابراه ما ۱۲ - ۱ - سزیران سنه ۱۳۲۳

مکتب متولوی و قسطنطنیه

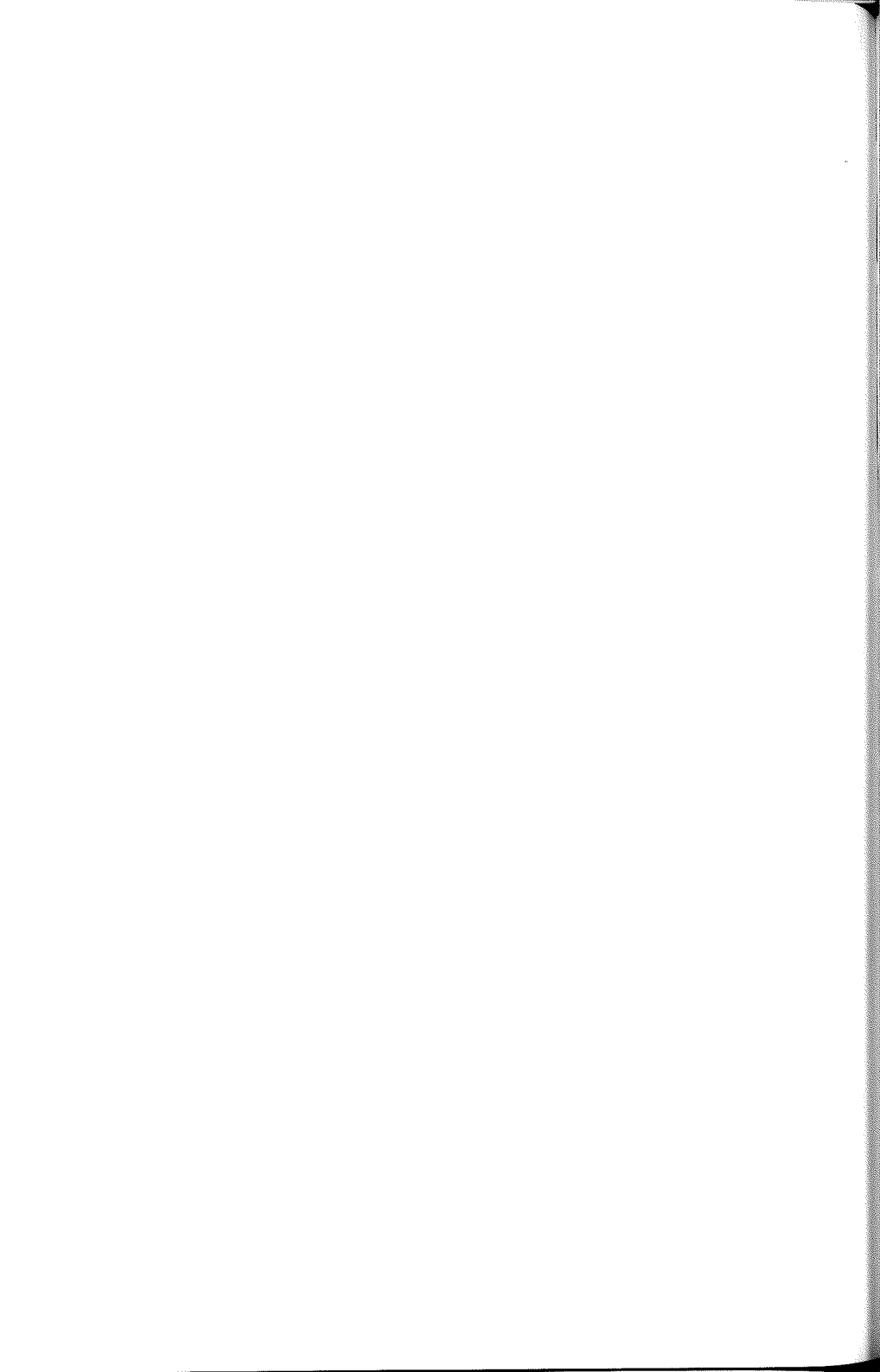

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
«Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ»

Το διάβασαν
Συγκλονίστηκαν
Έκλαψαν
Έγραψαν...

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΧΗΣ ΘΑΛΛΑΔΟΣ
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ Β΄

Αριθμ. Πρωτ./Χ/ΕΞ **2740** /2008 Έν Αθήναις τῆ 26ῃ Αὐγούστου 2008

Ἀξιότιμον
κ. Γιάννην Ἡλιοπούλου
Δάσκαλον
Κούκουρα Δωρίδος
330 56 ΕΥΠΑΛΙΟΝ

Ἀξιότιμε κ. Ἡλιοπούλε,

Μέ πολλή συγκίνηση δέχθηκα τήν προσφορά αὐτοῦ τοῦ βιβλίου σας, ἑνός ἔργου πού ἔπρεπε νά δει τό φῶς τῆς δημοσιότητας.

Ἡ ζωή τῆς αἰμμηστης διδασκαλίσεως Οὐρανίας Νικολάου Παναγιωτοπούλου-Ἡλιοπούλου εἶναι ὑπόδειγμα ἀφοσιώσεως στό καθήκον, στήν ἀδιάκοπη προσφορά στόν συνάνθρωπο. Ἄς εἶναι αἰωνία τῆς ἡ μνήμη καί ὁ Ὑψιστος ν' ἀναπαύει τήν ἀγνή ψυχή τῆς.

Εὐχομαι, πλουτῶν τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ, νά ἔχετε στή ζωή σας εἰρήνη καί κάθε ἀγαλλίαση.

Μετ' εὐχῶν διαπύρων

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

29 Ιουνίου 2008

Αξιότιμον
κ. Γιάννην Ηλιόπουλον
εις Κούκουρα Δωρίδος

Αγαπητέ κ. Ηλιόπουλε,

Έλαβα τό βιβλίο σας μέ τίτλο «Η Δασκάλα Ούρανία», και σās εύχαριστώ για τήν εύγενική άποστολή του. Σās συχαίρω διότι μέ τήν συγγραφή του βιβλίου αυτού έξαίρετε τήν προσφορά τής Ελληνίδας δασκάλας ή όποια πολλάκις μέσω προσωπικών θυσιών της γαλούχησε γενεές και γενεές μαθητών μέ τά νάματα τής Ελληνορθοδοξίας.

Εύχομαι σέ σās και τήν οικογένειά σας πāsαν παρά Θεοῦ εύλογία. Είθε ό Κύριος νά χαρίζη σέ όλους σας πλουσίως τά δῶρα Του και νά καθοδηγή τά βήματά σας εις πᾶν έργον άγαθόν.

Μετά τιμής και εύχών,

Γιάννης Ηλιόπουλος

† ό Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Δημήτριος

ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ

GREEK ORTHODOX ARCHDIOCESE OF AUSTRALIA

242 CLEVELAND ST., REDFERN, N.S.W. 2016 (P.O. Box 186, STRAWBERRY HILLS, N.S.W. 2012) AUSTRALIA
PHONE: (02) 9698 5066 • FAX: (02) 9698-5368 • www.greekorthodox.org.au

Κύριον
Γιάννην Ι. Ηλιόπουλον
Εκπαιδευτικόν
Εἰς **Εὐπάλιον Φωκίδος**

Αγαπητέ κ. Ηλιόπουλε,

Ἐλαβα καί μέ πολλή συγκίνηση ἀνέγνωσα μέρος τοῦ προφρόνου ἀποσταλέντος μοι βιβλίου Σας «Η Δασκάλα Οὐρανία», καί σπεύδω νά Σᾶς εὐχαριστήσω καί νά Σᾶς συχαρῶ πού δέν ἀφήσατε νά λησμονηθοῦν τραγικές πτυχές καί σελίδες τῆς οἰκογενειακῆς Σας ἱστορίας.

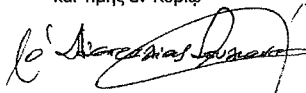
Ἐίθε ὁ Θεός νά ἀναπαύει τήν ὄντως ἡρωϊκή καί ἁγία «Δασκάλα Οὐρανία» τόσο στενή συγγενή Σας ἐξ αἵματος, νά διδαχθοῦν δέ ἀνάλογα οἱ νεώτεροι ἀπό τίς ἀθηντικές πληροφορίες τοῦ βιβλίου Σας.

Εἰς τόν φίλο Ταξiarχο ἐ.ά. κ. Εὐθύμιο Β. Παπαπαναγιώτου –δοκνο ἐπίσης «Ἐθναπόστολο» τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας– παρακαλῶ ἐπ’ εὐκαιρία νά διαβιβάσετε ὡσαύτως τίς εὐχαριστίες μου, πού συνεχίζει τήν εὐλογημένη «σταυροφορία» του, προέτρεψε δέ καί Ἐσᾶς, ὅπως γράφετε, νά μοῦ στείλετε «τιμῆς ἔνεκεν» τό δικό Σας βιβλίο.

Ἐπί δέ τούτοις διατελῶ.

Ἐν Σύδνεϋ τῆ 27ῆ Ἰουνίου 2008

Μετά θερμῶν εὐχαριστιῶν
καί τιμῆς ἐν Κυρίῳ

Ὁ Αὐστραλίας ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ

DISTRICT OFFICES:

VICTORIA – TASMANIA
221 Dorcas Street

SOUTH AUSTRALIA – N. TERRITORY
633 Anzac Highway

QUEENSLAND – NEW GUINEA
P.O. BOX 620

WESTERN AUSTRALIA
390 Charles Street

ΑΝΑΓΩΓΕΥΣΗΚΗ ΝΑΥΠΛΙΑΚΟΥ (ΑΝ. ΝΡ.)
Παρεργάνη, 4-6, Ψώνη - Ναυπλίας 303 00
Tηλ: 25340 38.000 - Fax: 25340 38.619
e-mail: an.no@otenet.gr

ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΕΙΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΝΑΥΠΛΙΑΚΟΥ

Έπισημα

Απονέμεται τιμή ένεκεν στον

ΓΙΑΝΝΗ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟ

για την συγγραφή του έργου του

«Η δασκάλα Ουρανία: η ζωή και η προσφορά μιας Ελληνίδας δασκάλας από τη Σύμρνη της Μικρασίας»

Ναύπακτος 7 Αυγούστου 2008

Ο Πρόεδρος Εφορείας της Βιβλιοθήκης

Ts. M. Charalambides

Ο Μητροπολίτης Ναυπιάκτου & Αγ. Βήσσου
κ. Ιερόθεος Βλάχος

Ο Πρόεδρος της Αρχιεπισκοπής Ναυπιάκτου
Nikolaos M. Koumianos

Νικόλαος Μάρκου Κουμπίος

ΛΑΜΠΡΟΣ ΗΛΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ - ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ

Αθήνα, 10 Μαρτίου 2009

Προς:
Κον Γιάννη Ηλιόπουλο
Κούκουρα Ευπαλίου
Τ.Κ. 330 56

Αξιότιμε κύριε Ηλιόπουλε, αγαπητέ κύριε Γιάννη,

Είναι αλήθεια ότι η ζωή μάς παρασύρει στη δίνη της κι όχι μόνο παραβλέπουμε υποχρεώσεις μας, αλλά με το θόρυβο δεν ακούμε και τις τύψεις. Έρχεται, όμως, κάποια στιγμή που ένα γεγονός μάς οδηγεί σε μια σιωπηλή περιοχή όπου ακούγονται πλέον τρανταχτά οι φωνές των τύψεων.

Αυτές ακούω από χθες το βράδυ όταν σε μάθημα που παρακολουθούσα έγινε αναφορά από τον καθηγητή στα τραγικά γεγονότα τής εποχής τού εμφύλιου. Ο καθηγητής είπε ότι το ΚΚΕ είναι πλέον μια πραγματικότητα και πρέπει να ασκείται κριτική στις θέσεις του, αλλά οφείλει μία δημόσια συγγνώμη για τις τότε πράξεις του. Ένας συνάδελφος - περίπου σαράντα ετών - είπε ότι δεν δέχεται τη λέξη εμφύλιος, αλλά τη λέξη συμμοριτοπόλεμος κι ένας άλλος - πάνω από τα εβδομήντα - δεν ήθελε ν' ακούσει ούτε για συγγνώμη, θα επρόκειτο για υποκρισία, όπως τότε.

Ακούω τις φωνές των τύψεων γιατί δεν σας έχω στείλει

το ποίημα που έγραψα με αφορμή το βιβλίο σας «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ». Το στέλνω σήμερα με μια βαθιά συγγνώμη.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Μάχετ' ο ήλιος τη σκιά και η σκιά τον ήλιο

*φέγγει της μιας η μάχαιρα κι αυτό τό φέγγος θανατώνει
τ' άλλου το όπλο λάμπει ευθύς κι η λάμπη του σκοτώνει*

*ο ήλιος έχει σύμμαχους το Νόμο και το Δίκιο
πορεύεται στο καλοκάγαθο τού Έθνους το συμφέρο
και η σκιά μέ πλιάτσικο κι αβυσσαλέο τρόπο
οδεύει σε παράφρονο κι αδίστακτο γινάτι*

μύριοι σταυροί σε τάφους και μυριάδες τάφοι

δίχως σταυρούς

μνημονεύουν τη θηριωδέστατη ψυχή μιας άθειας ιδέας -

ένας σταυρός διαχρονικός στον ώμο της Ελλάδας.

Επίσης, σας στέλνω τις δύο ποιητικές μου συλλογές:

α) Λόγος Μεστός και β) ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ μέ στίχους κι έργα.

Με ιδιαίτερη τιμή

Λάμπρος Ηλίας

Υ.Γ. Σας εσωκλείω κείμενο του τ. Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσάτσου.

Πρώτο παρουσιάζομε τό βιβλίο του Γιάννη Ι. Ηλιόπουλου, *«Η Δασκάλα Ουρανία. Η ζωή και η προσφορά μιας Ελληνίδας δασκάλας»* (Ιδιωτ. έκδ. Ναύπακτος 2007, διατίθεται υπό του συγγραφέως, τηλ. 26340 51892).

Το βιβλίο είναι η δραματική ιστορία της μητέρας και της αδελφής του συγγραφέως, που επιτελεί ιερό καθήκον στην μνήμη των προσφιλών του. Το ιστορικό τού δράματος, όπως το αφηγείται ο Γιάννης Ι. Ηλιόπουλος, παρουσιάζει το έγκλημα που διεπράχθη στην Δωρίδα με θύματα δύο γυναίκες που δεν είχαν βλάψει κανέναν, την δασκάλα Ουρανία Παναγιωτοπούλου - Ηλιοπούλου και την θυγατέρα της Όλγα (Ίτσα) Ηλιοπούλου. Τό «έγκλημα» της Ουρανίας ήταν ένα: ότι σε καιρούς χαλεπούς, ετόλμησε να διδάξη την ιερή τριάδα των ελληνικών «Πιστεύω» στα παιδιά του χωριού της, δηλαδή Πατρίδα, Θρησκεία, Οικογένεια. Αλλά αυτές οι ιερές και πατρογονικές αρχές της Ελλάδος ευρήκαν τότε αντιθέτους τους ηγήτορες τού αποκαλουμένου «Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας». Και διετάχθη η εκτέλεση τής Ουρανίας Ηλιοπούλου με χαλκευμένες κατηγορίες, φυσικά για την ανάγκη της προπαγάνδας. Και μαζί της εξετελέσθη η κόρη της Όλγα, παρά το γεγονός ότι κατά την διάρκεια τής Κατοχής είχαν προσφέρει βοήθεια και νοσηλεία στους αντάρτες του ΕΛΑΣ. Αιτία της εκτελέσεως τής Όλγας κατόπιν του βιασμού της και εν συνεχεία της σφαγής της μητέρας της, αυτόπτου του μαρτυρίου του παιδιού της, ήταν προφανώς μεταξύ άλλων και η αντίθεση τής ηρωικής δασκάλας στην απαγωγή των παιδιών των χωριών τής Δωρίδος στο παιδομάζωμα. Μαζί τους εμαρτύρησε και η συνομήλικη τής Όλγας

και συμμαθήτριά της Βασιλική Καφρίτσα, και αυτή χωρίς κανένα λόγο, ή μάλλον επειδή είχε εξάδελφο που κατετάγη στην Χωροφυλακή, που συνεκέντρωνε το μίσος των διωκτών τους. Το βιβλίο δεν είναι λόγιο. Είναι συγκινητικά γραμμένο με την ψυχή του κ. Ηλιόπουλου, και ευκόλως κατανοείται γιατί άργησε τόσο να γραφή. Αυτά τα τραύματα δεν επουλώνονται ποτέ, μένουν νωπά και αιμορροούν ανά πάσαν στιγμή. Ο κ. Γιάννης Ηλιόπουλος, δάσκαλος και αυτός σαν την μητέρα του, βιοπαλαιστής και βαθύτατα προσηλωμένος στην άρνηση των σκληροτήτων, έγραψε προ καιρού την ιστορία τής μητέρας και της αδελφής του, αφού απέφυγε επί έτη να γνωστοποιήσει το δραματικό γεγονός για να αποφευχθούν αντεκδικήσεις. Αυτό είναι το περιεχόμενο του βιβλίου όπως εγράφη από τον κ. Γιάννη Ηλιόπουλο με άκρως συγκινητικό τρόπο. Δραματικές σελίδες πρόσφατης ιστορίας που δεν πρέπει ποτέ να επαναληφθούν.

(Εφημ. «ΕΣΤΙΑ», Σάββατο 29 Μαρτίου 2008)

Κηφισιά, 3.03.08

Αγαπητέ Γιάννη,

Σε ευχαριστώ πολύ για το εξαιρετο βιβλίο σου «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ», που είχες την καλοσύνη να μου αφιερώσεις.

Με συγκίνησε βαθύτατα το περιεχόμενό του, γραμμένο με πολλή αγάπη και εύλογο πόνο ψυχής, με οδυνηρές αναμνήσεις και ζωντανή πατριωτική και χριστιανική φλόγα, αλλά και με λογοτεχνικό μεράκι αξιόλογο, που το κάνουν πραγματικά συναρπαστικό! Μου θύμισε το έξοχο βιβλίο «ΕΛΕΝΗ» του Νίκου Γκατζογιάννη για την μάνα του, η οποία είχε ανάλογη τραγική μοίρα, κατά την ίδια περίοδο στο ορεινό χωριό Λία τής Ηπείρου (από ομοϊδέατες «πατριώτες», που αγωνίζονταν τάχα για την απελευθέρωση της πατρίδας για να την παραδώσουν στο τότε κομμουνιστικό μπλοκ του αιμοσταγούς Στάλιν!).

Σε συχαίρω θερμότατα, όχι μόνο για τον αξιέπαινο πολύχρονο μόχθο σου, να βρεις και να ταξινομήσεις τα ιστορικά αποδεικτικά στοιχεία της έρευνάς σου, αλλά και προπαντός να τα παρουσιάσεις συγκροτημένα και ανάγλυφα στο ωραίο αυτό βιβλίο. Καλύτερο και διαρκέστερο μνημόσυνο για τις ιερές μορφές και τις όμορφες ψυχές τής ηρωικής πατριώτισσας και χριστιανής δασκάλας Ουρανίας - της μανούλας σου - και της αγαπημένης αδερφούλας σου Όλγας δεν θα μπορούσες να τελειώσεις. Πρέπει να είσαι πολύ υπερήφανος και γι' αυτές και για το ωραίο βιβλίο σου, έκφραση αγάπης και σεβασμού, ευγνωμοσύνης και τιμής απέναντί τους. Ο Μεγαλοδύναμος ας αναπαύει τις ψυχές τους. Αιώνια η μνήμη τους.

Με εκτίμηση και αγάπη
Γιάννης Σκίκας
Δάφνη, 15 Απριλίου 2008

Κύριε Ηλιόπουλε, υγιαίνετε.

Από το γιο σας και φίλο μου Σωτήρη ήρθε στα χέρια μου το βιβλίο - αφιέρωμα στις αείμνηστες μητέρα και αδελφή σας, που αναίτια κατακρεουργήθηκαν απ' «τους αυτόκλητους σωτήρες». Δε θα σταθώ στη δύναμη του πνευματικού σας χρωστήρα που συγκινεί και συναρπάζει.

«Τα πένθη ούτε λόγω ούτε νόμω κοιμίζεται».

Θα επιμείνω όμως σ' αυτό που πολλοί αγνοούν κι άλλοι σκόπιμα διαστρεβλώνουν:

«Αντίσταση - Εμφύλιος - Φασίστες - προδότες...».

Όσα διέπραξαν σε βάρος άλλων οι εντολοδόχοι του «πατερούλη» θέλουν εν ονόματι της λήθης να μη μνημονεύονται.

Κάνω παρέα πολλούς αριστερών φρονημάτων. Μου διηγούνται έναν κόσμο «αγγελικά πλασμένο». Κι εγώ κάνω πως δεν ξέρω!

Διαπιστώνω πάντως ότι η θρησκευτική σας δύναμη είναι μεγάλη· ο παράτολμος κόσμος των ημερών μας έχει κλονίσει τα δικά μου επέκεινα.

Φιλικά,
Κ. Στυλιάρης

Ο κ. Κώστας Στυλιάρης είναι Συνταξιούχος Εκπαιδευτικός και δημοσιογραφεί.

Κο Ιωάννη Ηλιόπουλο
Συνταξιούχο Δάσκαλο
Κούκουρα Ευπαλίου Δωρίδας

Αγαπητέ Γιάννη,

Έλαβα και διάβασα, χωρίς διακοπή, το βιβλίο σου «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ». Με συγκλόνησε το περιεχόμενό του, που αφορά στον άδικο και αποτρόπαιο σφαγιασμό της μάνας σου Ουρανίας και της αδερφούλας σου Όλγας κατά τον εμφύλιο του 1947. Τα συναισθήματα που χαρακτήηκαν στη σκέψη μου με ακολουθούν καθημερινά, αν και έχουν περάσει τόσες μέρες. Αναλογίζομαι, πόση ψυχική δύναμη, πόσο κουράγιο χρειάστηκε από μέρους σου, για να συγκεντρώσεις όλα τα στοιχεία του τραγικού γεγονότος και να τα παρουσιάσεις με άμεσο και παραστατικό τρόπο, βασιζόμενος σε αδιάσειστα και πειστικά ντοκουμέντα.

Οι προτροπές τής γιαγιάς σου Σοφίας και οι καταβολές και διδαχές τής αείμνηστης μανούλας σου - Ελληνίδας Δασκάλας με ισχυρή και συγκροτημένη προσωπικότητα - σε εμπόδισαν να εκδικηθείς τους φυσικούς και ηθικούς αυτουργούς του εγκλήματος. Με μεθοδική έρευνα, σχεδόν όλους, τους ανακάλυψες. Λέγεται, ότι η εκδίκηση είναι ένα πιάτο που τρώγεται κρύο. Και θα τους εκδικηθείς, έστω και τώρα, αν φροντίσεις να διαβάσουν το βιβλίο σου όσο το δυνατόν περισσότερο συμπατριώτες μας και γενικότερα Έλληνες. Πρέπει όμως να δραστηριοποιηθείς περισσότερο. Μήπως θα έπρεπε να οργανωθεί και μια εκδήλωση για να παρουσιαστεί το βιβλίο σου εδώ στην Αθήνα, σε ευρύτερο κοινό;

Καλό Πάσχα!

Με συναδελφική αγάπη και εκτίμηση
Γιώργος Ι. Μαναγλιώτης
Τρικάλων 22, 115 26 Αθήνα (Αμπελόκηποι)
18- 4- 2008

Μνήμη της ηρωικής δασκάλας Ουρανίας

Του Νίκου Ζ. Ζακυνθινού

Εκείνα τα πέτρινα χρόνια του Εμφυλίου, που τόσο σκληρά σημάδεψαν την παιδική ψυχή μας, συχνά γυροφέρνουν στο χορό των αναμνήσεών μας ως τα σήμερα, που η ζωή μας φτάνει τώρα πια στη δύση της. Και, τι παράδοξο, είναι τόσο έντονο το αίσθημα, αλλά και τόσο καθαρές οι εικόνες και τα γεγονότα για όσους από μας είχαμε την πικρή τύχη να βιώσουμε αυτό τον εφιάλτη της Ιστορίας μας.

Με πολλή συγκίνηση διάβασα το βιβλίο του φίλου, συντοπίτη, συνομήλικού μου συνταξιούχου δάσκαλου Γιάννη Ι. Ηλιόπουλου από το Κροκύλειο Δωρίδας, αφιερωμένο στη μνήμη της αγαπημένης του μητέρας Ουρανίας, δασκάλας του χωριού και της αδερφής του Ολγας, που είχαν τραγικό και απροσδόκητο τέλος, ύστερα από τον απάνθρωπο σφαγιασμό και των δυο τους από τις λεγόμενες ανταρτικές δυνάμεις των χρόνων του Εμφυλίου. Ο Γ.Η., δεκατριάχρονος τότε, καταγράφει με πόνο, έχοντας ακούσει τις αφηγήσεις των συγχωριανών του, τις τελευταίες στιγμές τους με τόσο συγκλονιστικό τρόπο, που μου στάθηκε αδύνατο να συνεχίσω απρόσκοπτα το διάβασμα του βιβλίου, αφού τα δάκρυα θόλωναν τα μάτια μου διαρκώς και τα γράμματα χόρευαν μπροστά μου, με όσα τόσα ζωντανά περνούσαν από την σκέψη μου εκείνες τις στιγμές. Αλλά ας δούμε ποια υπήρξε η ηρωική δασκάλα Ουρανία, στη μνήμη της οποίας κι εγώ με τη σειρά μου, ας μου επιτραπεί, να αφιερώσω με σεβασμό το σημερινό γραπτό μου.

Η Ουρανία Ηλιοπούλου, το γένος Παναγιωτοπούλου, κατάγονταν από τη Σμύρνη και έλαβε στα δεκαεπτά της πτυχίο δασκάλας από το Κεντρικό Παρθεναγωγείο της Ορθόδοξης Κοινότητας τον Μάιο του 1917. Ύστερα, για μια πενταετία υπηρέτησε στις Φώκιες και στη Σμύρνη. Ήταν ταυτόχρονα και εθελόντρια νοσοκόμος στα αναρρωτήρια του ελληνικού στρατού στην περιοχή, μέχρι το φοβερό Αύγουστο του 1922, όταν ο κόσμος μας ήρθε τα πάνω - κάτω. Στη μεγάλη εκείνη καταστροφή έχασε τον πατέρα της, καθώς και έναν αδελφό της. Σαν πρόσφυγας ήρθε στην Ελλάδα με τη μητέρα της και δύο ακόμη αδέρφια. Μετά τρία χρόνια διαμονής στην Αθήνα, όπου διορίστηκε δασκάλα, παντρεύτηκε και ακολούθησε το σύζυγό της στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το χωριό Ζωριάνο της ορεινής Δωρίδας. Πόσο δύσκολη ήταν η ζωή εκείνα τα χρόνια! Μια περιοχική απομονωμένη, σχεδόν εντελώς απρόσιτη. Και όμως η Ουρανία αντιστάθηκε σθεναρά και προσαρμόστηκε στις καινούργιες, σκληρές συνθήκες. Γύρεψε και πάλι θέση δασκάλας και διορίστηκε στο δημοτικό σχολείο του διπλανού χωριού Κροκύλειο, όπου δίδαξε μέχρι το τέλος της σύντομης ζωής της το Σεπτέμβρη του 1947, όπως τόσο τραγικά περιγράφεται στο βιβλίο του μοναχογιού της...

Σε όλη τη δεκαετία του '30 δόθηκε ολόψυχα στο διδασκαλικό καθήκον με περίσσεια αγάπη και καρτερία, παραμερίζοντας κάθε δυσκολία προκειμένου να προσφέρει τα νάματα της γνώσης στους μικρούς μαθητές της, που μεγάλωναν με ανυπέβλητες δυσκολίες σε έναν τόπο ιδιαίτερα τραχύ. Μέσα από δύσβατα μονοπάτια έρχονταν με χιόνια ή με λιοπύρι στη μικρή αίθουσα του σχολείου, όπου η ίδια

με ακατάβλητο θάρρος, στοργή και φιλότιμο πρόσφερε στα μικρά, ταλαίπωρα πλάσματα τις απαραίτητες γνώσεις και εφόδια για τη μετέπειτα ζωή τους σαν γνήσιοι Έλληνες.

Δημιούργησε τη δική της οικογένεια, αποκτώντας το πρώτο τους παιδί, την Όλγα, αυτή που έμελλε να έχει το ίδιο μαρτυρικό τέλος μαζί της το 1947 στα είκοσί της χρόνια. Ακολούθησαν άλλα δυο παιδιά, που ήσαν όμως, όπως λέμε, «του Θεού», αφού έφυγαν σε βρεφική ηλικία και τέλος, στα 1933 ήρθε και το στερνοπαίδι, ο δάσκαλος που ιστορεί τις δραματικές περιπέτειες της οικογένειάς του.

Μα η μοίρα δεν έπαψε να τους δίνει ακόμη πιο φοβερά χτυπήματα. Ο σύζυγος τής Ουρανίας χάθηκε λίγο πριν τον πόλεμο του '40, αφήνοντας ορφανεμένη την οικογένειά του με δυο μαυροντυμένες φιγούρες να παλεύουν για να επιζήσουν, ανασταίνοντας με πολύ κόπο τα δύο ορφανά βλαστάρια.

Και ήρθαν τα σύννεφα του πολέμου του '40 και η δύστυχη δασκάλα Ουρανία, εκτός από το διδασκαλικό καθήκον της, αφιέρωσε τον εαυτή της και στη νοσηλευτική φροντίδα των γέρων και των παιδιών του χωριού, αφού τα παλληκάρια είχαν φύγει για το μέτωπο. Ταυτόχρονα οργάνωσε ομάδες γυναικών, που έπλεκαν νυκτοήμερα μάλλινες φανέλες και μάλλινες κάλτσες για τους στρατιώτες μας, που ξεπάγιαζαν επάνω στα χιονισμένα αλβανικά βουνά πολεμώντας τον εχθρό της πατρίδας μας.

Ακολούθησαν τα σκληρά χρόνια της Κατοχής κι ο αγώνας τής δασκάλας Ουρανίας μεγάλωσε, αφού πήρε μέρος και στην Αντίσταση, όταν αυτή άπλωσε τη δράση της στην επαρχία της Δωρίδας. Έκανε ό,τι μπόρεσε και ό,τι της υπαγόρευε

η πατριωτική της συνείδηση. Όμως... η μοίρα άλλα είχε αποφασίσει για την ίδια και για τη θυγατέρα της. Οι αλληλοσυγκρουόμενες ανταρτικές ομάδες κατάφεραν να συλλάβουν την άτυχη Ουρανία και την κόρη της και να τις οδηγήσουν στη μακάβρια εκτέλεσή τους. Φοβερό! Το βιβλίο αυτό αξίζει να διαβαστεί από όλους μας, αφού ύστερα από πάνω από εξήντα χρόνια κυριαρχούν ακόμη στο λαό μας μύρια όσα αντιφατικά αισθήματα για τα αποτρόπαια γεγονότα εκείνης της εποχής. Μιας εποχής, που κι εγώ είχα την τύχη να πάρω μια σύντομη, αλλά πολύ πικρή γεύση ύστερα από την επίθεση στο χωριό Πάνορμος στην παραλιακή Δωρίδα, όπου τότε παραθερίζαμε, στις 15 Αυγούστου 1947 και το παραλίγο ολοκαύτωμα του πατρικού σπιτιού τής μητέρας μου, όπως δυστυχώς συνέβη σε άλλων συγγενών μας εκείνη τη μοιραία νύχτα...

Αγαπητέ κ. Ηλιόπουλε,

Επιστρέφοντας προ ημερών στην Ιτέα ύστερα από κάποιων μηνών απουσία βρήκα να με περιμένει το τελευταίο σας βιβλίο «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ». Για την αποστολή του νοιώθω υπόχρεως και ζητώ συγγνώμη την καθυστερημένη έκφραση των ευχαριστιών γι' αυτή.

Για το περιεχόμενο του βιβλίου δεν ξέρω τι να ειπώ: τα λόγια θα είναι λίγα και... Θα ειπώ μόνον μια λέξη: είναι ΣΥΓΚΛΟΝΙΣΤΙΚΟ!

Τον αγώνα τον καλό αγωνίσθηκε από τα νεανικά της χρόνια η «ΔΑΣΚΑΛΑ» με όλες τις ηθικές αξίες και αρχές και πιστή στα υψηλά ιδανικά που είχε ενστερνιαστεί. Με την πολύμορφη προσφορά της και τον φρικτό και απαίσιο σφαγισμό της από τα ανθρωπόμορφα τέρατα –τους συμμορίτες– έδωσε σε όλους ένα ακόμα «μάθημα» – το τελευταίο της δυστυχώς. Και με αυτό χάραξε ανεξίτηλα το δύσκολο δρόμο που πρέπει ν' ακολουθεί ο άνθρωπος – ο σωστός.

Προσωπικά υποκλίνομαι μπροστά της με δέος.

Με εκτίμηση,

Δημήτρης Ιωάν. Κολοβός

Ιατρός

25.8.2008

Κόνιτσα, 14 Σεπτεμβρίου 2008

Κύριον
Ιωάννην Ι. Ηλιόπουλον
Διδάσκαλον
Εις Κούκουρα - Δωρίδος

Αγαπητέ κ. Ηλιόπουλε,

Εν πρώτοις ζητώ συγγνώμην που δεν κατώρθωσα να επικοινωνήσω μαζί σας εγκαίρως και έρχομαι σήμερα - έπειτα από έξι μήνες! - θερμά να σας ευχαριστήσω για το γεμάτο μνήμες δώρο που κάνατε με το καλογραμμένο, καλοπροσεγμένο και καλοτυπωμένο βιβλίο σας «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ».

Θερμά σας ευχαριστώ και σας συχαίρω για το πόνημά σας αυτό. Μόλις το πήρα στα χέρια μου όχι απλώς το διάβασα, αλλά το μελέτησα και βαθειά πόνεσα!

Απαίσιο ανθρωποφάγο θηρίο γίνεται κάποτε ο άνθρωπος, όταν τυφλά, λανθασμένα και φανατισμένα ακολουθεί δρόμο χωρίς τη θεϊκή πυξίδα!

Είναι το βιβλίο που έλειπε. Στις μέρες μας σκόπιμα σπéronονται και φυτρώνουν πάμπολλα βιβλία για πρόσωπα και καταστάσεις, τα οποία, αντί να σβύνονται από την Ιστορία για τις μελανές περιγραφές, οι επιτήδειοι τρομακτικά τα μεγενθύνουν, ενώ πρόσωπα που αποδεδειγμένα αγωνίστηκαν άνευ όρων και συμβιβασμών για υψηλές Ιδέες και Ιδανικά και θυσιάστηκαν γι' αυτό, όπως και οι αείμνηστες η μητέρα σας Ουρανία και η αδελφή σας Ίτσα, αν είναι δυνατόν, ούτε το όνομά τους ν' ακούεται! ενώ προσπαθούν να κάνουν ήρωες και αγωνι-

στές τής δήλωσης για να σπρώχνουν και να παραμερίζουν τους πραγματικούς ήρωες! Αμ δε! Δεν χάνονται, και δεν θέλουν να φαίνονται. «Οι ήρωες περπατούνε τη νύχτα» γράφει ο μεγάλος ποιητής Γεώργιος Σεφέρης.

Αυτή την άδικη, ανήθικη και απρεπή συμπεριφορά με το βιβλίο σας τούτο, αποκαθίσταται πλήρως και η Αλήθεια λάμπει σαν φωτεινό άστρο στο ουράνιο στερέωμα των Αθανάτων!

Η Ουρανία και η Ίτσα, δεν είναι απλώς ηρωίδες, είναι μάρτυρες, είναι άγιες!

Τολμήσατε με θάρρος, παρά το βαρύ φορτίο του πόνου, να σπάσετε τα ερμητικά κλειστά κελιά της Λήθης και να πάρετε τα πιο αγαπημένα σας πρόσωπα και να τα φέρετε, εκεί που τους πρέπει, εκεί που η Ιστορία θέλει, στα φωτεινά δώματα της αιωνίου Μνήμης!

Εύγε σας!

Με πολλήν εκτίμησιν
Ιωάννης Γεωργ. Παπαϊωάννου
Συμβολαιογράφος

Αθήνα, 8 Ιουνίου 2005

Αξιότιμε κ. Γιάννη Ηλιόπουλε,
Καλημέρα σας

Η ζωή παίζει τα δικά της παιχνίδια, χωρίς να μας ρωτάει. Και το περίεργο και ευχάριστο - πολλές φορές - χαρακτηριστικό της είναι ότι έχει τη δύναμη να συνδέει ανθρώπους «εκ περάτων της γης ...και εκ των εν θαλασσή μακράν...».

Κατάγομαι από τη δυτική Ευρυτανία. Τύχη αγαθή, γνώρισα προ μισού και πλέον αιώνος στο στρατό τον κ. Βασίλειο Μάλαινο, από το Μαλατέικο Βάλτου, ο οποίος έχει κάποια σύνδεση με σας μέσω του βιβλίου σας: «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ...», ένα πανίερο μνημόσυνο στην αείμνηστη και πολυσέβαστη μητέρα σας, μάρτυρα της πίστεως και των ιδανικών της αιώνιας Φυλής μας. Ο κ. Βασ. Μάλαινος διάβασε το βιβλίο σας και είμαι βέβαιος ότι όλα εκείνα τα θλιβερά και απάνθρωπα γεγονότα, που τόσο παραστατικά αλλά και προσεκτικά αναφέρονται σ' αυτό, θα μείνουν για πάντα χαραγμένα στη συνείδησή του. Ύστερα από αυτά το βιβλίο σας, «κατ' ευλογίαν και Θεϊαν δωρεάν» έφθασε και στα χέρια μου.

Όπως σας είπα και από τηλεφώνου, το διάβασα μέσα σε λίγες ώρες, διότι είναι όχι μόνο ένα κείμενο μνήμης, κατάθεσης ψυχής, πολύτιμο μύρο ευγνωμοσύνης προς την εθνομάρτυρα και κατά σάρκα μητέρα σας, αλλά και ένα σπάνιο έργο εθνικής σημασίας, ένα άφθαστο κήρυγμα ανθρωπιάς, μεγάλης θυσίας, εξαιρετικής και υπέροχης μεγαλοσύνης και μεγαλοψυχίας και πλήρους αντικειμενικότητας. Όντως βαθιά η φιλοσοφία του. «Άφες αυτοίς...», είπε ο Χριστός,

«Ει αναγαίον;; εἴη ἀδικεῖν...» ο Σωκράτης. Και όλα αυτά και πολλά άλλα περιέχονται στο λαμπρό πόνημά σας για να το μελετήσουν αργότερα «και οι αγέννητοι...» και να διδαχθούν. Ωραιότατη η γλωσσική του έκφραση, όπως και η καλλιέργειά του. Συναρπαστικό. Συγκινητικό. Ευκολοδιάβαστο. Πανάκριβο αντίδωρο αξίου υιού στη μεγάλη δασκάλα και μητέρα (που είχε κλεισμένη στην ψυχή της Πίστη, Ελλάδα και Οικογένεια), αλλά και στη μονάκριβη, την τρυφερή και κατακρεουργημένη στην αγνή ψυχή και στο παρθενικό της σώμα, αδελφή Όλγα.

Ναιαιαι! Τα πάθη, η ζήλεια, ο φθόνος, η κακία, το μίσος σε καιρούς χειμαρρώδεις και παγερούς βγαίνουν σαν τα ιοβόλα και θεονήστικα φίδια από τη χειμερία νάρκη και ζητούν να σκορπίσουν ανάμεσά μας το θανατηφόρο δηλητήριο τους και να μας κάμουν να μη σκεπτόμαστε ότι είμαστε άνθρωποι, πλάσματα του Θεού, αδέλφια και παιδιά ενός πατέρα. Γινόμαστε θηρία παμφάγα που σέρονται μέσα σ' απέραντες και πρόσφορες ζούγκλες.

Και όμως υπάρχουν και άνθρωποι που, μέσα στον αφόρητο ψυχικό πόνο και στο πικρό τους δάκρυ, αναμιμνήσκονται θείων και ανωτέρων ρημάτων. Αυτοί είναι τ' αμάραντα άνθη τής κοινωνίας που αντλούν λίγες - λίγες τις σταγόνες νερού από το αιώνιο και απύθμενο φρέαρ των ελληνοχριστιανικών παραδόσεων και, δροσίζοντας τα πέταλά τους, συνεχίζουν να διασκορπούν το ευώδες και ιαματικό άρωμά τους σφαιρικός στην κοινωνία και όχι μόνο μερικές εφήμερες ανθρώπινες σάρκες σ' απόμερα λαγκάδια.

κ. Γιάννη, περάσατε πολλά. «Διήλθατε δια πυρός και σιδήρου». Ωστόσο δεν κάμφθηκε η ψυχή σας. Καταφέρατε

να περπατάτε ανάμεσα στην κοινωνία μας υπερήφανα, με το κεφάλι ψηλά, και να γίνετε «φως ιλαρόν» διαλύον τα σκότη. Ύστερα από τόσα χρόνια η μητέρα σας και η αδελφή σας Όλγα, βρίσκονται συνεχώς –και θα βρίσκονται– στις αγνές αγκαλιές των Αγγέλων, ενώ οι καταδότες και οι άγριοι δήμιοι, θέλω να πιστεύω ότι βασανίζονται διαρκώς από τη θεία δίκη. «Επεπόθησεν η αιμοβόρος ψυχή τους ποτήρια αθών αιμάτων». Και ιδού είχαν και έχουν μπροστά τους όλον τον χρόνον να ...κορέσουν νοερώς τα βάρβιρα ένστικτά τους.

Ύστερα από τα όσα συνέβηκαν στην οικογένειά σας και με την εικόνα της δικής σας πνευματικής υποστάσεως, που εύλαλα παρουσιάζεται στο έργο σας, τι να ευχηθώ εγώ ο απλός άνθρωπος; Λέω μόνο τούτο, μαζί με τα ιερά θύματα και τους βαριοπληγμένους στενούς συγγενείς εκείνου του αποτρόπαιου δράματος: Ειρήνη και ευλογία Θεού και είτε να μη ζησει ο κόσμος άλλα παρόμοια. Όμως, δυστυχώς, φοβάμαι...

Με εξαιρετική εκτίμηση,
Πάυλος Β. Νταλλής

Νικηφόρου Ουρανού 7, 114 71 Αθήνα
Τηλ. 210 36.01.070

Αθήνα 11-5-2008

Κύριε Ηλιόπουλε,

Σας ευχαριστώ θερμά για το βιβλίο σας «Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ», που είχατε την καλοσύνη να μου στείλετε και που διαβάζοντάς το σε δυο μέρες κυριολεκτικά με συγκλόνισε! Δε βρίσκω λόγια, για να σας εκφράσω τα συναισθήματα που πλημμύρισαν την ψυχή μου, καθώς ξεκινούσα από την ευδία αλλά και τη φωτιά και τα αίματα της Σμύρνης αναφορίζαν προς τα βάσανα και τους πόνους της προσφυγιάς στην Ελλάδα και έφταναν στην κορύφωση του δράματος, στο άωτο πάθος της τραγωδίας, στην περιωδυνία και στη φρίκη, στη σφαγή της Ουρανίας και της Όλγας, και στη συνέχεια κατηφόριζα, όδευα προς την αριστοτελική κάθαρση, τη μεγαλειώδη μνημείωση της Μάνας και της Αδερφής, τη χωρίς εμπάθεια και εκδίκηση ακροτελεύτια ιστορική κηρυκεία τού ζωντανού αίματος!

Επιτρέψτε μου να σας εκφράσω τα ειλικρινή συγχαρητήριά μου για το κατόρθωμα τού καλάμου σας. Πολλοί έπαθαν μέσα στους τυφώνες της Ιστορίας, είδαν, άκουσαν, άγγιξαν, γεύτηκαν, οσφράνθηκαν, συναισθάνθηκαν και βίωσαν φρικαλεότητες, αλλά λίγοι απαθανάτισαν με τη γραφίδα τους, με τρόπο ανθρώπινο, παραστατικό, ρεαλιστικό – με τρόπο αισυμνήτη και δικαιοκρίτη αφηγητή μέσα στον πανδαμάτορα χρόνο – τον τάραχο, τις ολολυγές, τις οίμωγές, τις αγριότητες, τις βαναυσότητες και τις θηριωδίες τού ιστορικού γίνεσθαι. Εσείς είχατε και έχετε την ευλογία όχι μόνο της Κλειώς, αλλά και της Πολύμιας και της Μελοπομένης, των Ελικωνιάδων Μουσών που εμψυσούν σε ξεχωριστούς ανθρώπους τη

δύναμη να ενυλώνουν με τη γραφή τους σε αγλίσμα και εγκαλλώπισμα, σε τηλαυγές μνημείο, τους ρυθμούς της ιστορίας, τους ειρμούς της αφήγησης - της διήγησης - και τους δαρμούς της τραγωδίας. Έτσι, δεν επιτρέψατε στην αδυσώπητη λήθη να πνίξει με βουλιμία στη σιωπή της το βόμβο της ιωνικής φλέβας σας, που στη διάρκειά της έγινε δωρικό σθένος και λάμπος θυσίας για τους απερχομένους. Η μάνα σας, η δασκάλα Ουρανία, και η αδελφή σας, η Θαλλώ Ίτσα, με το ζεστό αίμα τους πότισαν την αθωότητα, που τα αγνά χορταράκια του βουνού τη λένε αλλιώς στη γλώσσα τους, στον άνεμο και στις προσδοκίες, τη λένε, λέω, ΑΘΑΝΑΣΙΑ!

Σας εύχομαι να μακροημερεύετε και να ιδρύετε πάντοτε μέσα στη ζωή μας. Ως εκαπιδευτικός ξέρετε πολύ καλά ότι τις σοφόκλειες πικραλίδες στον Κολωνό οι Σεμνές, οι Ευμενίδες, τις μεταμορφώνουν με ιεροπρέπεια σε ροδώνες.

Με εξαιρετική τιμή,

Δημήτριος Ρεντίφης

Αλιάρτου 19

111 42 Λαμπρινή - Αθήνα

(Η κεντρική ιδέα του βιβλίου σας, πιστεύω, βρίσκεται στη σελ. 107: «Η αλήθεια, όσο πικρή και αν είναι..., στο θρύλο της δασκάλας»).

Υ.Γ. Σας ευχαριστώ θερμά για τα καλά σας λόγια για τις «Αποτιμήσεις».

**«Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ», του κ. Ιωάννου Ηλιοπούλου,
διδασκάλου.**

Η συνταρακτική Ιστορία μιας Ελληνίδας διδασκαλίσσης, της Ουρανίας Ηλιοπούλου και της 17χρονης κόρης Ίτσας (Όλγας), όπως την καταγράφει ο γιός και αδελφός αντιστοίχως των δύο αθών θυμάτων των ορδών του καπετάν Γιώτη.

Η Ουρανία Ηλιοπούλου, διδασκάλισσα εις την Μικράν Ασίαν, αφού εγλύτωσε από το «γιαταγάνι» του Τούρκου, έμελλε να κτυπηθή άγρια από το «μαχαίρι» του αγωνιστή του δημοκρατικού στρατού («Συμμοριτών», ως προς τον τρόπον δράσεώς των, «πλέον ύπουλου εκθρού», κατά χαρακτηρισμόν τού δημοκρατικού πολιτικού ηγέτου Θεμ. Σοφούλη και «συρφετού των προδοτών» κατά χαρακτηρισμόν τού «γέρου τής Δημοκρατίας» Γεωργίου Παπανδρέου).

Εσφαγιάσθη, αφού πρότερον εβασανίσθη και αφού υπεχρέωθη να ειδή τον βιασμόν και την κτηνώδη δολοφονίαν τής 17χρονης κόρης της. Και ο συγγραφεύς σημειώνει εις την σελ. 176. «— Σκοτώστε εμένα και αφήστε το παιδί», ήταν η απάντηση και τα τελευταία λόγια τής δασκάλας. «— Όχι!, είπε ο Γιώτης. Πρώτα εκείνο και ύστερα εσένα».

Μεγάλα τα αμαρτήματά της! Επίστευε εις τόν Θεόν, ελάτρευε την Πατρίδα, αγαπούσε την ελευθερίαν και την δημοκρατίαν. Αμαρτήματα δια τα οποία «έπρεπε να πεθάνη».

Η διεύθυνσις του συγγραφέως είναι: 330 56 Κούκουρα ΕΥΠΑΛΙΟΥ, τηλ. 26.340/51.892).

(«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ», έκδοσις Δίμηνη του Ι.Σ.Μ.Ε.
- Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών Ελλάδος)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ: «Η δασκάλα Ουρανία», Η Ζωή και η Προσφορά μιας Ελληνίδας δασκάλας

Οι αφηγηματικές σκέψεις του κ. Γ. Η. είναι συγκλονιστικές. Η προσπάθειά του να παρουσιάσει όσο πιο ολοκληρωμένη την ιστορία αυτής της μορφής και της κόρης της (Ουρανία - Όλγα) επιτυγχάνεται.

Επίσης ζωηρές είναι και οι περιγραφές, οι απεικονίσεις εποχής, προσώπων, καταστάσεων, από τη γέννηση της Ηρωίδας, Σμύρνη 1901, έως τον μαρτυρικό θάνατο της ίδιας και της δεκαεφτάχρονης κόρης της (1947).

Ο πεζογράφος ξέρει ν' αφηγείται λογοτεχνικά, όπως γνωρίζει το πώς άμεσα ή έμμεσα να υποδηλώνει τα όσα θέλει να πει, άνετα, ομαλά με γλώσσα στρωτή και κυρίως με την πολύ ευαίσθητη διάθεσή του και την συνείδηση χρέους προς την άξια δασκάλα που δεν την ξέχασε ούτε η Ιστορία ούτε ο θρύλος ούτε η παράδοση, να καθεί. Το ενδιαφέρον τού αναγνώστη διατηρείται αμείωτο μέχρι την τελευταία σελίδα, με κυρίαρχο αίσθημα την αγωνία και την αναζήτηση, που δεν αλλοιώνεται έως το τέλος.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΙΣΡΑΧΗ
(ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ)

«Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ»

Η ζωή και η προσφορά μιας δασκάλας
του Γιάννη Ηλιόπουλου

Μια αληθινή ιστορία όπως μόνο ο συγγραφέας Γιάννης Ηλιόπουλος θα μπορούσε να την παρουσιάσει!

Η Ουρανία από τη Σμύρνη βρέθηκε, μετά την καταστροφή, δασκάλα στο Κροκύλειο! Έκανε οικογένεια, έζησε τον πόλεμο, πίστεψε στην Αντίσταση, έφυγε από τα βόλια του εμφυλίου πλάι στο άψυχο και ατιμασμένο «από τους κόκκινους φασιστάδες» κορμί τής κόρης της. Της συναγωνίστριας Όλγας (Ίτσας)!...

ΣΤΑΥΡΩΣΗ - ΑΠΟΚΑΘΗΛΩΣΗ - ΤΑΦΗ - ΑΝΑΣΤΑΣΗ

«– Καπετάνιε, η δασκάλα του Κροκυλείου μιλάει λεύτερα.

Σκοτώστε την!

Έχει, λέει, κάτι ιδανικά:

«Πατρίδα, οικογένεια και πίστη...»

«– Τότε σφάξτε την!...»

Περιγράφοντας τον θάνατο τής Ίτσας ο συγγραφέας και αδελφός της, δίνει μια άλλη διάσταση στην εικόνα των «αγωνιστών της Αντίστασης»!

«Πριν φύγεις, αίματα είχες στην ψυχή,

Τη μάνα σου σαν είδες δίπλα να παλεύει για σένα.

Τώρα κι εκείνη σιωπή...

Δυο κορμιά αντάμα ξεματωμένα...

Τυχερή που στάθηκες, αδελφή αγαπημένη!

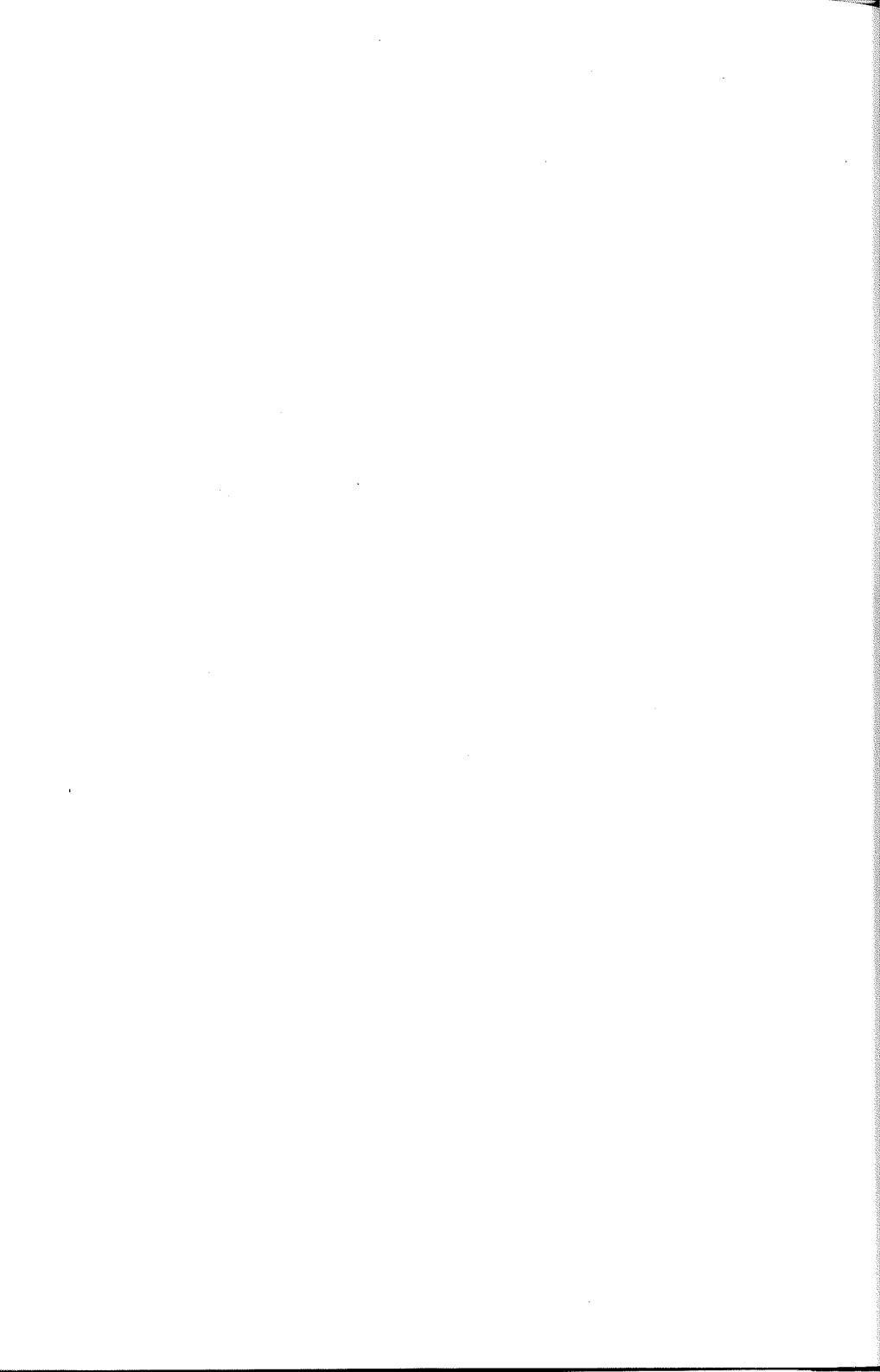
Δεν είδες στο λαιμό τής μάνας την πληγή τη ματωμένη.

*Ακόμα θαρρείς πως χτυπά, σπρώχνει,
Δαγκώνει το φονιά
Ξετρελαμένη,
Μα δίπλα σου ξάπλωσε κι αυτή σφαγμένη...».*

«Η δασκάλα Ουρανία», του Γιάννη Ηλιοπούλου

Ο Συγγραφέας μέσα από το συγκεκριμένο του έργο εξιστορεί τη διαδρομή της μητέρας του Ουρανίας Παναγιωτοπούλου - Ηλιοπούλου, από τη Σμύρνη όπου γεννήθηκε το 1901 μέχρι και το τραγικό της τέλος που γνώρισε με τη δεκαεπτάχρονη κόρη της κατά τη διάρκεια τού εμφυλίου πολέμου στο ξωκλήσι της Θεοτόκου από τον Δημοκρατικό Στρατό, γιατί αντέδρασε στην τακτική τού παιδομαζώματος. Αποτελεί μια ωδή στη ζωή και την προσφορά τής δασκάλας από τη Μικρά Ασία η οποία έφτασε στο Κροκύλειο Δωρίδας τελώντας για 17 χρόνια το λειτούργημά της.

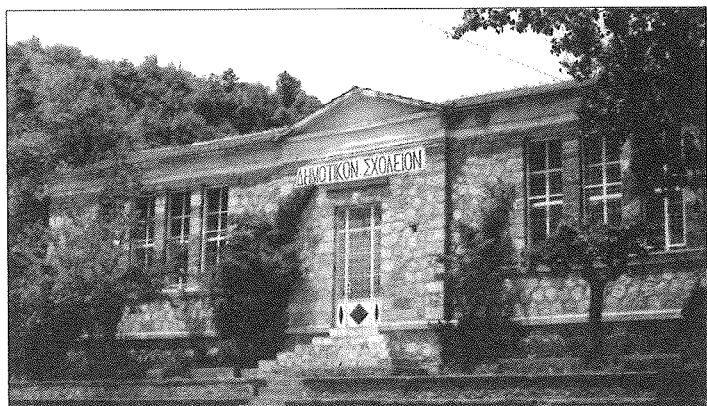
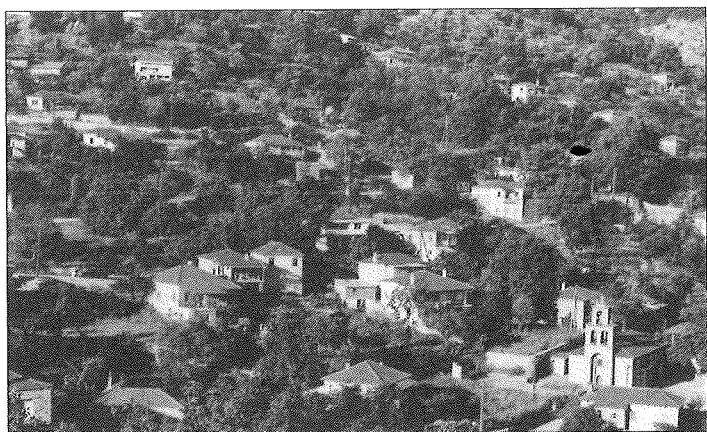
.....
Όλγα, φτωχιά αδελφή,
πολυαγαπημένη,
η μάνα μας τη ζωή πρόσφερε,
να σε δει λευτερωμένη.
Διπλογέμωτο ήπια το ποτήρι
το φαρμάκι,
πριν το σταυρό της και για τις δυο
προλάβει να κάνει...

Μάνα, την Όλγα μας δεν μπόρεσες
να σώσεις.
Λίγο το αίμα, κι έπρεπε ν' αποσώσεις...
Μάρτυρες κι οι δυο σας,
θυσία στο Θεό.
Από τότε κοντά Του, στον ουρανό...

Κι έμεινες εκεί, μονάκριβο παιδί,
κι απ' το κλαρί σε θρηνούσε το πουλί.
Δίπλα το κυκλάμινό σου τ' αγαπημένο,
που ήταν κι αυτό ποδοπατημένο,
ματωμένο, δακρυσμένο...

Της βρυσούλας, παράμερα,
σας κρατούσε συντροφιά το μοιρολόι.
Βελανιδιές γύρω σας και κουμαριές
κι ελάτια.
Τα θεριά του δάσους γύρω σας
μελισσολόι,
συλλογίζονταν των ανθρώπων
την κατάντια.

Ο ήλιος σας αντίκρισε να σπαρταράτε
στο χώμα
κι η νύχτα ξανάρθε κι εκεί σας βρήκε
ακόμα.
Του έλατου τα γυρτά, τα ματωμένα
κλώνια,
τ' αγιάζι κράταγαν ακόμα κι ακόμα.
.....

ΓΙΑΝΝΗΣ Ι. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΟΥΡΑΝΙΑ

Η ζωή και η προσφορά
μιας Ελληνίδας δασκάλας